

OIKEUSPOLIITTISEN
TUTKIMUSLAITOKSEN
TUTKIMUKSIA

249

Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus

Leena Mäkipää

OIKEUSPOLIITTISEN TUTKIMUSLAITOKSEN TUTKIMUKSIA
249

Leena Mäkipää

VALVOTUN KOEVAPAUDEN TOIMEENPANO
JA SOVELLETTAVUUS

ENGLISH SUMMARY:
ENFORCEMENT AND APPLICABILITY
OF SUPERVISED PROBATIONARY FREEDOM IN FINLAND

Helsinki 2010

ISBN 978-951-704-384-7
ISSN 1797-562X
HAKAPAINO OY, HELSINKI 2010

ESIPUHE

Valvottu koevapaus otettiin osaksi suomalaista seuraamusjärjestelmää vankeutta koskevan lainsäädännön uudistuksen yhteydessä vuonna 2006. Kansainvälisten kokemusten kannustamana koevapaus omaksuttiin yhdeksi työvälineeksi, jolla pyritään vähentämään vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon jälkeistä uusimisriskiä. Koevapauden käyttöönotto kertoo myös osaltaan vankeinhoidon painopisteen siirtymisestä avoseuraamusten suuntaan.

Valvotun koevapauden käyttö on lisääntynyt hitaasti mutta varmasti, ja järjestelmään kohdistuu paineita lisätä koevapaudessa olevien lukumäärää. Jotta koevapautta voidaan hyödyntää parhaalla mahdollisella tavalla, tarvitaan tietoa sen ominaisuuksista. Tässä tutkimuksessa on arvioitu koevapausjärjestelmän toimivuutta. Monitahoisen aineiston avulla on kartoitettu järjestelmän eri vaiheita ja osia ja esitetty useita kehittämissuhteita. Kun koevapaudessa olijoiden joukkoa kasvatetaan, on tärkeää huolehtia järjestelmän kantokyvystä ja sen piirissä toimivien yhdenvertaisesta ja asianmukaisesta kohtelusta.

Vuoden 2010 alusta alkaen rikosseuraamusalan organisaatio uudistui: Vankeinhoitolaitos, Kriminaalihuoltolaitos ja Rikosseuraamusvirasto yhdistyivät Rikosseuraamuslaitokseksi. Tutkimustyö tehtiin pääosin vuoden 2009 aikana, minkä vuoksi raportissa käytetään valtaosin vanhan organisaation mukaisia nimityksiä. Uusiin nimityksiin on kuitenkin viitattu mainittaessa tekstissä jokin organisaation osa ensimmäistä kertaa. Lisäksi raportin lopussa on liitteessä esitetty organisaation osien ja yksiköiden vanhat ja uudet nimitykset.

Tutkimusprojektin kaikissa vaiheissa olen tehnyt tiivistä yhteistyötä tutkimusta ohjanneen erikoistutkija Kati Rantalan kanssa. Hänen panoksensa oli korvaamaton tutkimusta tehtäessä ja tutkimusraportin valmistamisen kannalta. Yksikään mieltäni vaivannut kysymys ei ollut liian pieni tai suuri, vaan Kati oli aina valmis pohtimaan kysymyksiä kanssani ja siten auttamaan tutkimusprojektissa eteenpäin – kiitos!

Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa usea muu henkilö on ollut avuksi tutkimusprojektin eri vaiheissa. Tapio Lappi-Seppälä, Heini Kainulainen ja Hannu Niemi ovat antaneet arvokkaita kommentteja tutkimusraportin käsikirjoituksesta. Mikko Aaltonen ja Ville Hinkkanen opastivat kärsivällisesti määrällisen aineiston käsittelyssä. Laadullisen aineiston käsittelyssä sain apua Heta Tarkkalalta, Elsa Saarikkomäeltä, Johanna Niemeltä ja Henri Kunnakselta. Eira Mykkänen saattoi julkaisun ripeästi painokuntoon. Lämmin kiitos teille kaikille!

Tutkimuksen on pääosin rahoittanut Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö (ent. Rikosseuraamusvirasto). Ko. yksikössä avuksi on ollut erityisesti Vuokko Karsikas. Myös Ilppo Alatalo, Marja-Liisa Muiluvoori, Sasu Tyni ja Peter Blomster olivat suureksi avuksi muun muassa tutkimuslupiin ja tilastoaineiston poimintaan ja käsittelyyn liittyen. Kiitokset myös teille.

Haluan myös kiittää kaikkia tutkimusta varten haastateltuja ja kyselyyn vastanneita tärkeästä panoksesta. Heidän myötämielisyytensä ansiosta koevapautta voitiin tarkastella useista eri näkökulmista, ja koevapauskäytännöistä saatiin runsaasti sellaista tietoa, jota muilla keinoin olisi ollut vaikea saada. Kiitän myös kahta refereetä arvokkaasta palautteesta.

Helsingissä 22. päivänä helmikuuta 2010

Leena Mäkipää
tutkija

SISÄLLYS

I	JOHDANTO	1
1	Valvotun koevapauden tausta ja tavoitteet	2
1.1	Kansainväliset sopimukset ja suositukset	3
1.2	Kriminaalipoliittisten painotusten muutokset	5
1.2.1	Yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen koevapauden perustavoitteena	8
1.2.2	Suunnitelmallinen ja ennustettava rangaistuksen täytäntöönpano	10
1.2.3	Vankiluvun vähentäminen	12
1.2.4	Ehdonalaisen vapauttamisen aikaistamisjärjestelmän korvaaminen.....	14
1.3	Miksi juuri nyt?.....	16
2	Valvottu koevapaus järjestelmänä	18
2.1	Koevapauden valmistelu ja koevapautta koskeva päätöksenteko ja muutoksenhaku	20
2.2	Edellytykset valvottuun koevapauteen pääsemiseksi.....	25
2.2.1	Rangaistusajan suunnitelma arvioinnin lähtökohtana	26
2.2.2	Muut rikoslaissa säädetyt koevapauden edellytykset	28
2.3	Koevapauden kohderyhmä normistossa.....	30
2.4	Valvotun koevapauden sisältö.....	31
2.4.1	Koevapauksien pituus	32
2.4.2	Toimeentulo ja toiminnan sisältö.....	32
2.4.3	Asunto	35
2.5	Liikkumisen ja ajankäytön rajoittaminen ja koevapaudessa olevan valvonta	36
2.6	Edellytysten puuttumisen ja ehtojen rikkomisen seuraamukset ..	41
3	Valvotun koevapauden kaltaiset järjestelyt kansainvälisesti	43
3.1	Esimerkkejä kansainvälisistä järjestelyistä	45
3.2	Sähköisen valvonnan toimivuuden arvioinnista.....	49
3.2.1	Sähköisen valvonnan myönteiset ja kielteiset piirteet	49
3.2.2	Valvontaa hyödyntävien rangaistusmuotojen vaikutus rikosten uusimiseen.....	52
4	Tutkimukselliset lähtökohdat ja tutkimusaineisto	54
4.1	Arviointitutkimuksen ja lainsäädäntötutkimuksen orientaatiot....	54
4.2	Tutkimuskysymykset ja tutkimusaineisto	56
4.3	Tutkimuksen rakenne	59
II	VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN PÄÄSEMINEN.....	61
1	Kokemuksia koevapauden valmistelusta	61

1.1	Valmisteluprosessin käynnistyminen ja tiedonkulku.....	61
1.2	Vangin ja vankilan roolit koevapauden valmistelussa.....	64
1.3	Yhteistyö vankeinhoidon ulkopuolisten toimijoiden kanssa....	70
1.3.1	Yhteistyön muodot.....	70
1.3.2	Yhteistyön käytäntöjä.....	76
2	Koevapauden edellytysten täyttymisen arviointi.....	80
2.1	Rangaistusajan suunnitelman merkitys.....	81
2.2	Koevapauden ehtojen noudattamisen todennäköisyys.....	83
2.3	Muita koevapauteen pääsemiseen tosiasiallisesti vaikuttavia seikkoja.....	87
2.3.1	Koevapauden tarkoituksenmukaisuus ja resurssien vaikutus.....	87
2.3.2	Vankeusrangaistuksen pituuden merkitys.....	90
2.3.3	Asuin- tai toimintapaikkaan liittyvät ongelmat.....	91
3	Vankien halukkuus päästä valvottuun koevapauteen.....	93
4	Vankilan ja sijoittajayksikön välinen yhteistyö.....	96
5	Arvioiva yhteenveto.....	99
III	KOEVAPAUDESSA OLLEIDEN PROFIIILI.....	103
1	Demografinen tausta.....	103
2	Rikos- ja seuraamustaustat.....	105
2.1	Vankilaji ja sijoituspaikka.....	105
2.2	Rikostausta.....	108
2.3	Vankilakertaisuus.....	111
2.4	Rangaistuksen pituus.....	112
2.5	Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutuminen.....	114
2.6	Koevapaudessa olleiden vapautuminen.....	117
3	Haastateltujen käsitykset valvotun koevapauden kohderyhmistä.....	117
4	Arvioiva yhteenveto.....	122
IV	VALVOTTUJEN KOEVAPAUKSIEN SISÄLTÖ.....	125
1	Valvotun koevapauden pituus.....	125
1.1	Koevapauksien pituudet tilastoaineistossa.....	125
1.2	Haastateltujen näkemyksiä koevapauden pituuteen vaikuttavista seikoista.....	126
2	Koevapaudessa olleiden toimeentulo ja toimintavelvoitteet.....	130
2.1	Toimeentulo.....	130
2.2	Toimintavelvoitteet.....	131
2.3	Haastateltujen näkemyksiä toimintavelvoitteista.....	134
2.4	Koevapaudessa olleiden toiminnan rajoittaminen.....	136
2.5	Koevapaudessa olleiden kokemukset rajoituksista.....	139

3 Arvioiva yhteenveto.....	142
V KOEVAPAUDEN VALVONTA.....	145
1 Lähtökohtia valvonnan tason määrittämiseksi	145
2 Valvonta asiakirjojen mukaan	147
2.1 Suunnitellut valvontakeinot.....	147
2.2 Toteutunut valvonta: valvontatapahtumat	151
2.3 Satunnaisotos 20:n koevapaudessa olleen valvontatapahtumista	154
3 Toimijoiden suhtautuminen valvontaan.....	156
3.1 Vangin tunteminen ja hienotunteisuus valvonnan lähtökohtina.....	156
3.2 Vankilakohtaisia valvontakäytäntöjä.....	160
3.3 Valvontaa vaikeuttavia rakenteellisia tekijöitä.....	163
3.4 Koevapaudessa olleiden suhtautuminen valvontaan	168
4 Arvioiva yhteenveto.....	172
VI VALVOTUN KOEVAPAUDEN EHTOJEN RIKKOMINEN.....	175
1 Seuraamukset koevapauden ehtojen rikkomisesta.....	175
1.1 Koevapaudessa olleiden rikkomukset ja varoitus rikkomuksen seurauksena	175
1.2 Peruutetut koevapaudet.....	176
1.3 Rikkomusten havaitseminen	180
2 Vankilakohtaisia reagointitapoja	181
3 Arvioiva yhteenveto.....	183
VII TOIMIJOIDEN ARVIOITA VALVOTUN KOEVAPAUDEN TOIMIVUUDESTA	185
1 Vapautuminen hallitusti ja kannustaen	185
2 Arkielämän harjoittelua kontrolloidusti.....	186
3 Tukirakenteita yhteiskuntaan kiinnittymiseksi	189
4 Yleinen aktivoiminen.....	189
5 Yhteenveto	191
VIII JOHTOPÄÄTÖKSET	193
1 Yhteenveto	193
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	193
1.2 Valvotun koevapauden tausta	194

1.3 Päätöksenteko valvotusta koevapaudesta ja koevapauden valmistelu	195
1.4 Valvottuun koevapauteen pääseminen.....	197
1.5 Valvotussa koevapaudessa olleiden profiili ja kohderyhmä..	200
1.6 Valvotun koevapauden sisältö	202
1.7 Koevapauden valvonta.....	204
1.8 Valvotun koevapauden peruuttaminen ja muut koevapauden ehtojen rikkomisen seuraukset.....	205
1.9 Valvottu koevapaus yhteiskuntaan sijoittumista edistävänä rangaistusmuotona?.....	206
2 Koevapauden toimeenpanon arviointia: johtopäätökset ja kehittämisehdotukset.....	207
2.1 Valvottu koevapaus – kohtalaisesti toimiva, tarkoituksenmukainen uudistus.....	207
2.2 Yhdenvertaisuusongelmia.....	210
2.3 Epäselvyyttä tarkoituksenmukaisesta kohderyhmästä.....	213
2.4 Epätietoisuutta yleisistä tavoitteista ja menettelytavoista.....	216
2.5 Kangertelua valmistelussa ja tiedonkulussa	217
2.6 Resurssien riittämättömyys.....	220
2.7 Tehostamistarpeita yhteistyössä vankeinhoidon ulkopuolisten kanssa	221
2.8 Haasteita koevapauden valvonnassa.....	222
2.9 Tarkennettavaa valvottua koevapautta koskevassa sääntelyssä.....	224
2.10 Keskeiset tulokset ja kehittämistarpeet tiivistetysti	227
LÄHTEET	229
LYHENTEET.....	234
LIITE 1 Liitetaulukot.....	235
LIITE 2 Elinkautisvankien ja koko rangaistusta suorittavien vankien valvottu koevapaus.....	239
LIITE 3 Laadullisen aineiston ja sen analyysin tarkempi esittely	243
LIITE 4 Haastattelurungot.	249
LIITE 5 Vankiloille suunnatun kyselyn kysymysrunko.	255
LIITE 6 Vanhan ja uuden organisaation mukaiset nimitykset	257
SUMMARY	259

I JOHDANTO

Valvottu koevapaus on uusi lisä suomalaiseen seuraamusjärjestelmään. Edellytysten täytyessä vangin on mahdollista vapautua valvotusti ja tue-
tusti enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapautumista. Soveltuvuutta valvottuun koevapauteen arvioidaan muun muassa vangin
taustan, vankilakäyttäytymisen ja ns. rangaistusajan suunnitelman toteutu-
misen perusteella. Koevapaudessa oleva elää ja toimii vapaudessa, mutta
on kuitenkin asemaltaan vanki ja edelleen vankilassa kirjoilla. Koevapau-
den ehtojen noudattamisen lisäksi vangin on sitouduttava päihteettömyy-
teen ja hyväksyttävä koevapauteen liittyvä tekninen ja muu valvonta.

Valvottu koevapaus määritellään RL 2 c luvun 8 § 1 momentissa seu-
raavasti:

Vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi hänet voidaan si-
joittaa vankilan ulkopuolelle teknisin välinein tai muulla tavoin eri-
tyisesti valvottuun koevapauteen enintään kuusi kuukautta ennen
ehdonalaista vapauttamista.

Kansainvälisesti erilaiset valvotun koevapauden kaltaiset järjestelyt ovat
olleet käytössä jo muutaman vuosikymmenen ajan, kun taas Suomessa
säännökset valvotusta koevapaudesta tulivat voimaan 1.10.2006 (laki ri-
koslain muuttamisesta 780/2005). Koevapauden avulla pyritään muiden
vankeuden täytäntöönpanoa koskeneiden uudistusten tavoin edistämään
vankeusrangaistusta suorittaneiden sopeutumista takaisin yhteiskuntaan.
Kansainvälisesti vastaavilla järjestelyillä on yleisesti pyritty myös vankilu-
vun hallitsemiseen.

Koevapaudessa olevien valvonnasta vastaa Vankeinhoitolaitos¹, käy-
tännössä vangin sijoitusvankila ja/tai sovitun mukaisesti toinen vankila.

¹ Rikosseuraamusalan organisaatio uudistui 1.1.2010, jolloin Rikosseuraamusvirasto ja sen alaisuudessa toimineet Vankeinhoitolaitos ja Kriminaalihoitolaitos yhdistyivät Ri-
kosseuraamuslaitokseksi (laki Rikosseuraamuslaitoksesta 27.11.2009/953 ja valtioneu-
voston asetus Rikosseuraamuslaitoksesta 17.12.2009/1108). Tutkimuksen empiirinen
aineisto on kerätty ja analysoitu vuonna 2009 eli vanhan organisaation aikana, minkä
vuoksi tutkimusraportissa on käytetty aiemman organisaation mukaisia nimityksiä. Mai-
nittaessa raportissa organisaation osa ensimmäistä kertaa on kuitenkin esitetty myös sen
nimike uudessa organisaatiossa.

Koevapauden aikana vanki voi asua kotonaan, josta käsin hän on veloitettu käymään töissä, opiskelemaan tai osallistumaan kuntoutukseen, hoito-ohjelmiin tai muuhun sovittuun toimintaan. Luonteenomaista valvotulle koevapaudelle on – muiden yhdyskuntaseuraamusten tavoin – pyrkimys tuen ja kontrollin yhdistämiseen.

Valvottu koevapaus on suhteellisen uusi ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon muoto, eikä sitä ole aiemmin Suomessa juurikaan tutkittu.² Kansainvälisesti valvotun koevapauden kaltaisia järjestelyjä ja sähköistä valvontaa on tutkittu laajemmin. Tutkimus on kuitenkin ollut valvontatekniikkaan ja sen vaikutuksiin keskittyvää (ks. jakso I.3.2).

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten valvotun koevapauden täytäntöönpano toimii ja millaisia vaikutuksia sen käyttöönotolla on. Hankkeen tavoitteena on ollut tuottaa tietoa koevapauden toimivuudesta, ongelmakohtista ja kehittämismahdollisuuksista. Tarkastelu on kohdistunut säädös- ja muuhun virallisaineistoon, tilastoaineistoon sekä laadulliseen materiaaliin (teemahaastattelut ja kysely).

1 Valvotun koevapauden tausta ja tavoitteet

Valvotusta koevapaudesta säädettiin vankeusrangaistuksen kokonaisuudistuksen yhteydessä, joka tuli voimaan 1.10.2006. Vankeinhoidon kokonaisuudistuksen eli ns. vankeuspaketin yhteydessä muutettiin vankeutta ja ehdonalaista vapautta koskevia rikoslain säännöksiä, uudistettiin tutkintavankeuslakia (768/2005) sekä muotoiltiin uudelleen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa.

Vankeusrangaistuksen toimeenpanon uudistusten taustalla oli tarve saattaa vankeutta koskevat säännökset kansainvälisten ihmisoikeussopimusten vaatimusten tasalle. Toisaalta vankeutta koskevia säännöksiä oli päivitettävä vastaamaan nykyaikaista kriminaalipoliittista näkemystä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosta.

² Laurea-ammattikorkeakouluun on tehty opinnäytetöitä valvotusta koevapaudesta. Salonen ja Silvennoinen (2009) tarkastelivat opinnäytetyössään Vanajan vankilasta koevapautteen päässeiden kokemuksia koevapaudesta. Vähäkoski (2008) puolestaan keskittyi opinnäytetyössään miesvankien kokemuksiin valvotusta koevapaudesta. Lisäksi koevapautta on sivuttu seuraavissa Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle tehdyissä pro gradu -tutkielmissa. Sillanpää (2007) perehtyi VL:n uudistukseen, erityisesti rangaistusajan suunnitelmaan ja valvottuun koevapautteen uusintarikollisuuden ja vankiluvun vähentämisen keinoina. Hyvönen (2007) puolestaan tarkasteli laajemmin VL:n taustaa ja haasteita.

1.1 Kansainväliset sopimukset ja suositukset

Vankeuslain uudistamisen taustalla vaikuttivat hallituksen esityksen mukaan *kansainväliset ihmisoikeussopimukset*³, joiden painoarvon lisääntymisen seurauksena VL:n edeltäjä (laki rangaistusten täytäntöönpanosta 39A/1889) oli selvästi uudistamisen tarpeessa. VL:n säätämisen julkilautettu lähtökohta oli ensisijaisesti vankeusrangaistuksia koskevan lainsäädännön saattaminen PL:n ja ihmisoikeuksien kannalta asianmukaiselle tasolle. (HE 263/2004, 1.) VL:n yleinen tavoitteenasettelu vastaa YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (KP-sopimus, SopS 7–8/1976) 10 (3) artiklaan sekä vankeinhoitoa koskeviin kansainvälisiin suosituksiin sisältyviä periaatteita.

Ihmisoikeussopimusten säännöksistä koevapauden kannalta keskeisimpiä ovat vankien kohtelusta lausuvat artiklat. Esimerkiksi KP-sopimuksen⁴ 10 artiklan 3 kohdan mukaan vankeinhoitojärjestelmän on suotava vangeille kohtelu, jonka olennaisena tarkoituksena on heidän parantamisensa sekä heidän yhteiskunnallisen asemansa palauttaminen.

Vankeinhoidon käytännöt ovat olleet useiden kansainvälisten suositusten⁵ kohteena. Esimerkiksi YK:n vankeinhoidon vähimmäissäännöissä vankeuden perimmäiseksi tarkoitukseksi ja oikeutukseksi on määritelty yhteiskunnan suojeleminen rikollisuutta vastaan. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi vankeusaikaa tulisi käyttää mahdollisuuksien mukaan sen varmistamiseen, että rikoksentekijä vapautteen palattuaan on paitsi halukas myös kykenevä elämään lainkuuliaista elämää ja elättämään itsensä (sääntö 58). Laitosjohdon tulisi yrittää minimoida kaikki sellaiset vankielämän ja vapauden väliset erot, joilla on taipumus heikentää vankien vastuuntuntoa ja heidän oman ihmisarvonsa kunnioitusta. Vankeus ja muut toimenpiteet, jotka katkaisevat rikoksentekijän yhteyden ulkomaailmaan, tulkitaan vakaviksi koettelemuksiksi jo sen vuoksi, että niissä henkilöltä viedään itsemää-

³ Lähtökohtaisesti ko. sopimuksissa taatut ihmisoikeudet, kuten yksityiselämän ja perhe-elämän suoja sekä yhdenvertaisuus, koskevat vankeja siinä missä muitakin henkilöitä. Yleissopimuksissa on kuitenkin hyväksytty tiettyjen ihmisoikeuksien rajoittaminen kansallisella lainsäädännöllä. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen (yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, SopS 18–19/1990) 8 artiklan oikeudesta yksityiselämän suojaan on artiklan 2 kohdassa annettu toimivaltuus säätää lailla poikkeuksia mm. epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

⁴ Euroopan neuvoston vastaavat sopimukset ovat kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus (SopS 59–60/1989) sekä yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (SopS 18–19/1990).

⁵ Ko. asiakirjoilla ei ole kansainvälisoikeudellisesti velvoittavaa asemaa, joten niiden noudattamista ei valvota eikä niiden vastaisesta toiminnasta seuraa sanktioita.

räämisoiikeus riistämällä hänen vapautensa. Tämän vuoksi vankilajärjestelmä ei saa lisätä tilanteeseen liittyvää kärsimystä, paitsi milloin tämä johtuu perustellusta eristämisestä tai kurin säilyttämisestä (sääntö 60).

Euroopan neuvoston vankilasäännöissä⁶ puolestaan korostetaan vankeusrangaistuksen jälkeisen lainkuuliaisen elämän tukemisen merkitystä. Vankeusvankeja on sääntöjen mukaan tuettava hyvissä ajoin ennen vapautumista menettelyillä ja erityisillä ohjelmilla, jotka mahdollistavat siirtymisen vankilaelämästä lainkuuliaiseen elämään yhteiskunnassa (sääntöjen osa VIII, kohta 107.1).

Sekä YK että Euroopan neuvosto ovat suosituksissaan huomioineet asteittaisen vapautumisen. Erityisen huomion kohteena tulee Euroopan neuvoston vankilasääntöjen mukaan olla pitkiä vankeustuomioita suorittavat, joihin kohdistettavien toimien on tarkoitus varmistaa ”asteittainen paluu elämään vapaudessa”⁷. Tavoite voidaan saavuttaa vankilassa järjestetyllä vapautumiseen tähtävällä ohjelmalla tai valvotulla osittaisella tai ehdonalaisella vapaudella, johon on yhdistetty vaikuttavaa sosiaalista tukea (vankilasääntöjen osa VIII, kohta 107.3).

Lisäksi Euroopan neuvoston vankilasäännöissä (sääntöjen osa I, kohta 7) tuodaan esiin, että on syytä kannustaa yhteistyötä vankilan ulkopuolisten sosiaalipalvelujen kanssa ja siviiliyhteiskunnan osallistumista vankilaelämään. Vankilasääntöjen mukaan vankilaviranomaisten on tehtävä läheistä yhteistyötä vapautettuja vankeja valvovien ja auttavien palveluntarjoajien ja viranomaisten kanssa, jotta kaikki vankeusvangit saisivat mahdollisuuden sijoittua uudelleen yhteiskuntaan ja etenkin perhe- ja työelämään (sääntöjen osa VIII, kohta 107.4). Lisäksi vankilasäännöissä peräänkuulutetaan vapautumisjärjestelyjen tasa-arvoisuutta: kaikkien vankien on voitava hyötyä järjestelyistä, jotka on suunniteltu auttamaan heitä palaamaan yhteiskuntaan vapautumisen jälkeen (sääntöjen II osa, kohta 33.3).

⁶ Euroopan neuvoston uudistetut vankilasäännöt (Rec [2006]2) hyväksyttiin Euroopan neuvoston ministerikomiteassa 11.1.2006. Vankilasäännöt sisältävät yhteiset periaatteet ja menettelytavat, joita tulisi soveltaa vapautensa menettäneiden henkilöiden kohtelussa Euroopan neuvoston jäsenmaissa. Ministerikomitea on antanut myös suosituksia, joista valvotun koevapauden kannalta merkityksellisimmät ovat ehdonalaista vapautumista koskeva suositus (Rec[2003]22) ja pitkäaikaisvankeja koskeva suositus (Rec[2003]23). Molemmista kiinnitetään huomiota vankeusrangaistuksen suorittamisen ja/tai vapauttamisvaiheen ennustettavuuteen sekä vankien tukemiseen.

⁷ Myös YK:n vankeinhoidon vähimmäissäännöissä korostetaan vapautumisen asteittaisuuden tärkeyttä ja esimerkkinä mainitaan koeajaksi tapahtuva valvottu vapauttaminen (sääntöjen osa II, kohta 60[2]).

1.2 Kriminaalipoliittisten painotusten muutokset

VL:n uudistuksen taustavoimana olivat osaltaan myös *kriminaalipoliittisessa ajattelussa tapahtuneet muutokset*. 1900-luvun parin viimeisen vuosikymmenen aikana kriminaalipolitiikassa on kansainvälisesti nähty perustavanlaatuisia muutoksia, joista näkyvimpiin on kuulunut rikosten seuraamusten painottuminen kuntouttamisen sijaan *rankaisemiseen* (Garland 2001, 8; Feeley & Simon 1992, 450–452). Tämän repressiivisen lähtökohdan voi nähdä tähtäävän siihen, että tuomitulle tuotetaan vastaavanlainen kärsimys kuin minkä rikos on aiheuttanut sen uhrille. Ehdottomia vankeusrangaistuksia suositaan eikä vankilatuomioiden kustannuksiin kiinnitetä huomioita – paitsi siinä tarkoituksessa, että vankilaolosuhteiden tulisi olla nykyistäkin vaatimattomammat. Rankaisun tarkoituksena on pelottaa tuomitut takaisin lakia kunnioittaviksi kansalaisiksi. Avoseuraamuksia ei tästä näkökulmasta ole pidetty riittävinä rangaistuksina; jos avoseuraamuksia on käytettävä, niiden tulisi olla näkyviä ja nöyryyttäviä ja niissä tulisi noudattaa rikkomusten suhteen nollatoleranssia. (Nellis 2005, 178–180.)

Repressiivisyyden ei kuitenkaan ole nähty vallanneen täysin kriminaalipolitiikan kenttää. *Managerialistinen*, valvontaa painottava diskurssi nojautuu keinojen ja päämäärien yksiselitteiseen muotoiluun: markkinatalouden käsitteet, käytännöt ja mittapuut tuodaan julkishallintoon tekemään toiminnasta tehokkaampaa ja tuloksellisempaa. Keskiössä on kilpailu, markkinahenkisyys, tarkkojen tavoitteiden ja määräaikojen asettaminen sekä tulosten saavuttaminen ja suunnitelmien etenemisen valvonta. Kustannustehokkuudesta tehdään päämäärä itsessään, ja keskeistä on hallinta ja ohjaaminen, ei välttämättä muutoksen aikaan saaminen. Tästä näkökulmasta olennaista on vaarallisuuden perusteella luokiteltujen ryhmien tunnistaminen ja hallinta, usein erilaisten uusien tekniikoiden avulla. (Nellis 2005, 178–180; ks. myös Feeley & Simon 1992, 450–452.)

Esimerkiksi ehdollisen vankeuden koeaika ja ehdonalainen vapaus voidaan managerialistisesta näkökulmasta nähdä kontrollin ja riskien hallinnan välineinä (Garland 2001, 12). Nellisin (2005) mukaan myös sähköinen valvonta seuraamuksena voidaan yhdistää managerialistiseen näkökulmaan, sillä sähköisen valvonnan avulla voidaan tarkkailla ja hallinnoida tehokkaasti ”kurittomia” kohderyhmiä (mt., 178–180). Vaikka sähköisen valvonnan puitteet mahdollistavat kuntouttavien elementtien yhdistämisen seuraamukseen, managerialistinen näkökulma korostaa tarkkailua ja sosiaalisen kontrollin tehostumista (Mainprize 1997). Esimerkiksi Englannissa managerialismin ilmentymänä on pidetty (sähköisen) valvonnan ulkoistamista yksityisille yrityksille (Bottoms & al. 2004, 7).

Nellis on nähnyt vuosituhaten vaihteen jälkeisissä kriminaalipoliittisissa kannanotoissa myös kolmannen näkökulman, jossa korostetaan *humanistisia arvoja ja kuntoutusta*. Lähtökohtana on usko siihen, että ihmisen voi opettaa tai opastaa pois rikollisesta elämästä. Erityistä merkitystä katsotaan olevan käytännöllisellä tuella liittyen esimerkiksi työnhakuun, asumiseen, riippuvuuksiin ja perhesuhteisiin. Myös vankilatuomiot ovat hyväksyttävää, mikäli ne edistävät korkeampien moraalisten tavoitteiden saavuttamista. Tässä diskurssissa sähköiseen valvontaan suhtaudutaan usein varauksella, mutta se voidaan osittain hyväksyä säädyllisten tavoitteiden saavuttamiseksi. (Nellis 2005, 178–180; ks. Burrell & Gable 2008, 110.) Esimerkiksi Bonta & al. (2000a, 323) ovat havainneet, että sähköisen valvonnan puitteissa toteutettujen hoito- ja kuntoutusohjelmien avulla voidaan saada aikaan kuntouttavia tuloksia. Sähköinen valvonta voi toimia kuntouttavana esimerkiksi sen ansiosta, että valvonnassa olevan henkilön yhteydet lähipiiriin ja yhteisöön säilyvät rangaistuksen suorittamisesta huolimatta (Cotter & de Lint 2009, 81).

Tarkasteltaessa kansainvälistä kriminaalipoliittista keskustelua on huomioitava, että pohjoismaisella kriminaalipolitiikalla on erityispiirteensä, joiden vuoksi sen voi nähdä eroavan esimerkiksi angloamerikkalaisesta. Pohjoismaisessa mallissa painotetaan käytännöllisyyttä, rangaistuskäytäntöjen avarakatseisuutta ja vaihtoehtoja vankeudelle. Lisäksi kriminaalipolitiikka nähdään osana laajempaa sosiaalipolitiikkaa, ei vain keinona hallita vaarallisia yksilöitä. (Lappi-Seppälä 2007, 285–286.)

Vaikka Suomessa tiettyjä uusia näkökantoja ja käsitteitä lanseerattiin VL:n uudistuksen yhteydessä, kriminaalipoliittisten perusratkaisujen osalta nojaututtiin pitkälti jo aiempien rikoslainsäädännön uudistusten yhteydessä muotoiltuihin lähtökohtiin. Suomessa kriminaalipolitiikka on perustunut ns. *uusklassismiin*⁸, johon kuuluvat yleisestävyyden, yhdenvertaisuuden ja suhteellisuuden periaatteet sekä rangaistusjärjestelmän yleinen humanisointi (Lappi-Seppälä 2000, 103). Lisäksi suomalaisessa kriminaalipoliittisessa päätöksenteossa on lähdetty siitä, että huomioon tulee ottaa rikosten torjuntaan kulloinkin valittavien keinojen hyödyt ja haitat. Taloudellisten ja muiden haittojen jakautumisen tarkastelussa tulee huomioida myös oikeudenmukaisuusnäkökohdat. (Anttila & Törnudd 1983, 125–126, 133.) Uusklassismin peruslähtökohdista on meillä muotoiltu kaksi kriminaalipolitiikan yleistavoitetta: 1) rikollisuuden ja sen kontrolloinnista aiheutuvien aineellisten ja aineettomien kustannusten ja kärsimysten minimointi sekä

⁸ Uusklassismin voi katsoa saaneen varsinaisen ilmaisunsa Suomessa jo 1970-luvulla käynnistyneessä RL:n kokonaisuudistuksessa, jossa lähtökohtana ovat olleet mainitut peruseriaatteet (Lappi-Seppälä 2000, 104).

2) näiden kustannusten ja kärsimysten oikeudenmukainen jakaminen eri osapuolten kesken (Lappi-Seppälä 1998, 1285).

Suomessa kriminaalipolitiikan peruslähtökohtiin on perinteisesti kuulunut ns. hoidollisten elementtien erottaminen rikosoikeudesta, minkä seurauksena kuntoutukselliset ohjelmat eivät ole olleet keskeinen osa suomalaista seuraamusjärjestelmää (Lappi-Seppälä 1998, 1293–1294). Kuitenkin VL:n säätämisen yhteydessä on haluttu luopua yhtäältä rangaistuksen ja hoidon ja toisaalta pakon ja palvelun jyrkästä erottelusta. Uudistusten myötä vankeustuomion suorittamiseen on ollut tarkoitus sisällyttää yhä useammin myös kuntoutuksellisuutta eli erilaisia vangin rikollisuuteen ja asenteisiin vaikuttamaan pyrkiviä toimintaohjelmia ja kattavampaa päihdekuntoutusta. (HE 263/2004, 80.)

Vankeinhoitoa koskevissa kriminaalipoliittisissa linjauksissa on Suomessa tehty VL:n uudistustyön yhteydessä⁹ suunnantarkistuksia. Rikosseuraamusalan strategialinjauksessa vankeusrangaistusten suorittamisen painopistettä pyritään siirtämään avoimempien seuraamusten, kuten avovankiloiden ja yhdyskuntaseuraamusten¹⁰, suuntaan. Sekä avolaitosten että yhdyskuntaseuraamusten käytön lisäämisen ja kyseisten seuraamusten sisältöjen monipuolistamisen uskotaan vaikuttavan rikosten uusimisriskiä vähentävästi. Tarkoituksena on kehittää erityisesti vapauttamisvaiheen toimintoja. (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2008, 2; Rikosseuraamusalan Toiminta- ja taloussuunnitelma 2007–2010, 9.)

Myös laajemmin oikeuspolitiikan strategioissa on nostettu esiin tarpeet kehittää seuraamusjärjestelmää siten, että vankilan ulkopuolella suoritettavien rangaistusten merkitys kasvaa ja vankilalle luodaan vaihtoehtoja. Pyrkimys on kehittää seuraamuksia, jotka paitsi tulevat vankilaa halvemmiksi myös ehkäisevät paremmin rikosten uusimista. Erityisesti tavoitteena on kehittää muita vapautta rajoittavia seuraamuksia, kuten teknistä valvon-

⁹ Valvontaa hyödyntävien rangaistusmuotojen omaksumista suomalaiseen järjestelmään on harkittu aiemminkin. Esimerkiksi rikoslakiprojektin ehdotuksessa vankeusrangaistuksen vaihtoehtoista pohdittiin mahdollisuuksia omaksua ”arestirangaistus” ja/tai valvontaseuraamus suomalaiseen järjestelmään. Kumpaakaan ei kuitenkaan ehdotuksessa pidetty ko. ajankohtana järjestelmään sopivana. (OM 4/1987, 19–21.) Sähköisesti valvottu kotiaresti ehdottoman vankeusrangaistuksen loppuosan suoritusmuotona esitettiin puolestaan mahdollisena vaihtoehtona muutamaa vuotta myöhemmin (OM 2/1992, 69).

¹⁰ Yhdyskuntaseuraamuksilla eli avoseuraamuksilla tarkoitetaan muualla kuin laitospäristössä täytäntöön pantavia rangaistuksia. Niiden taustalla on pyrkimys panna rangaistukset täytäntöön yhteisössä eli sulkematta tuomittua muun yhteiskunnan ulkopuolelle. Yhdyskuntaseuraamuksiin katsotaan kuuluvan ainakin yhdyskuntapalvelu ja nuorisorangaistus. Myös ehdonalaisen vapauden valvonnan ja ehdollisen rangaistuksen voi katsoa sisältävän avoseuraamuksille tyypillisiä piirteitä. (Lappi-Seppälä 2000, 3.)

taa¹¹. (OM 2007:17, 6.; Oikeuspolitiikan strategia ja kehitysnäkymiä vuosiksi 2003–2012, 14.)

Lisäksi OM:n strategiassa on kiinnitetty huomiota siihen, että rangaistuskauden aikana alkanut vangin muutosmotivaatioon liittyvä ja rikoksetonta elämäntapaa korostanut työ on pitkäaikainen ja vaativa prosessi. Se tarvitsee usein tuekseen myöhempiä konkreettisia tukitoimia, kuten asunnon, työn tai muun toimeentulon tai koulutuksen järjestämistä. Edelleen strategian mukaan tulee edistää valtion ja kuntien viranomaisten sekä järjestöjen verkostoitua työskentelyä yhteiskunnan tukijärjestelmien palveluiden kohdentamiseksi vapautuville vangeille ja tukitoimien tuottamiseksi. (Oikeuspolitiikan strategia ja kehitysnäkymiä vuosiksi 2003–2012, 14.)

1.2.1 Yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen koevapauden perustavoitteena

Keskeinen vankeusrangaistusta koskeneiden uudistusten tavoite on ollut *vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen*, mikä perustuu osittain yllä kuvattuun kansainvälisoikeudelliseen kehitykseen. Vankeuden täytäntöönpanon tavoitteet on määritelty VL 1:2 §:ssä. Tavoitteisiin kuuluu vangin valmiuksien lisääminen *rikoksettomaan elämäntapaan* edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä rikosten tekemisen estäminen rangaistusaikana. Ajatus siitä, että vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa pyritään edistämään vangin rangaistuksen suorittamisen jälkeistä yhteiskuntaan sijoittumista, pohjautuu vankisäännöstoimikunnan mietintöön vuodelta 1975 (KM 1975:7). Jo tuolloin nähtiin, että rangaistuslaitoksessa tuli pelkän vangin ”parantamisen” ja vankilassaoloaikaan suuntautuvan toiminnan sijasta myös pyrkiä luomaan mahdollisimman hyvät edellytykset vangille kohdata vankeusrangaistuksen jälkeen siviilielämän olosuhteet. Tällaisina edellytyksinä mietinnössä mainitaan muun muassa ammattitaidon ja työtottumusten säilyttäminen ja parantaminen sekä vangin kaikinpuolinen fyysinen ja psyykkinen kuntouttaminen. (KM 1975:7, 9–11.)¹²

¹¹ Suomessa on parhaillaan valmistelussa ns. valvontarangaistuksen säätäminen. Valvontarangaistukseen tuomittu voisi suorittaa lyhyehkön vankeusrangaistuksensa kotonaan tai laitoshoidossa sähköisessä valvonnassa. Tuomitun liikkeitä seurattaisiin esim. matkapuhelimella, jalkapannalla tai näiden yhdistelmällä. (OM 2007:17.)

¹² Vangin kannustaminen rikoksettomaan elämäntapaan ja yhteiskuntaan sijoittumiseen on keskeisellä sijalla myös Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltoyhdistyksen (sittemmin KHL) periaateohjelmassa. Siinä tavoitteeksi asetetaan huolehtiminen osaltaan yhteiskunnan turvallisuudesta pitämällä yllä laillista ja turvallista seuraamusten täytäntöönpanojärjestelmää sekä myötävaikuttaminen uusintarikollisuuden vähentämiseen ja rikollisuutta ylläpitävän syrjäytymiskehityksen katkaisemiseen. Tavoitteen saavuttami-

Yhteiskuntaan sijoittumista edistävillä toimenpiteillä pyritään torjumaan *laitostumisen* riskiä. Laitostumisella tarkoitetaan vangin roolin sisäistämistä ja suljetuille laitoksille ominaista piirrettä totuttaa asukkaat laitoksen omiin rutiineihin. Pahimmillaan vanki kokee laitostumisen seurauksena vankilan vapaata yhteiskuntaa helpommaksi ja paremmaksi paikaksi elää. Lievimmillään laitostumisesta seuraa yhteiskunnassa tarvittavien elämäntaitojen rapautuminen. (Lappi-Seppälä 2000, 111–112.) Valvotulla koevapaudella on haluttu tuoda edellytykset täyttävälle vangeille ikään kuin ”pehmeä lasku vapauteen” eli järjestelmä, jolla pyritään tukemaan vankien hallittua sijoittumista yhteiskuntaan (Mohell 2007, 334). Vangeilla on koevapaudessa mahdollisuus palauttaa tai kehittää elämäntaitojaan sen sijaan, että mahdollinen aiempi rikosmyönteinen elämäntapa onnistuisi vetämään mukanaan.

Koevapauteen pääsevällä vangilla saattaa olla takanaan useiden vuosien vankeusrangaistus, jolloin siteet arkeen vankilan ulkopuolella ovat saattaneet heiketä merkittävästi tai katketa kokonaan. Vankeusrangaistuksen kielteiset vaikutukset voivat korostua erityisesti pitkiä tuomioita suorittavien kohdalla, minkä vuoksi yhtenä koevapauden erityisenä kohderyhmänä on pidetty pitkää ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavia vankeja (Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2008, 9). Koevapauden raameissa vangilla voi olla mahdollisuus jatkaa vapaudessa vankilassa aloittamaansa kuntoutusta, palauttaa suhteita lähipiiriinsä ja muutoinkin totutella vapauteen kontrolloidusti. Vapaudessa toteutettavilla kuntouttavilla toimilla on virallisten arvioiden mukaan suuri merkitys uusintarikollisuuden vähentämisen ja rikosentekijän yhteiskuntaan sopeuttamisen tavoitteisiin pyrittäessä (OM 2007:13, 31).

Valvotusta koevapaudesta säättämällä ja muilla samassa yhteydessä tehdyillä uudistuksilla on pyritty lisäämään vangin omaehtoista sitoutumista tietynlaisella paluulla ns. progressiiviseen järjestelmään. Suomessa 1800-luvun loppupuolelta 1970-luvulle vankeinhoidossa noudatettu progressiivijärjestelmä pohjautui puhtaimmillaan erityisestävään ajatteluun: kunkin vangin katsottiin tarvitsevan yksilöllisen ”käsittelyajan” vankilassa. Pitkäaikaisen käsittelyn uskottiin vähitellen parantavan sen kohteeksi joutuvan. Vankilassa vietetyn ajan ei myöskään tarvinnut olla riippuvainen tapahtuneen rikoksen törkeydestä ja laadusta. (Anttila 1954, 26; Laine 2007, 319–321.) Progressiivijärjestelmässä vangin asema parani ja hänen oikeutensa lisääntyivät täytäntöönpanon edetessä. Edistymistä seurattiin pistejärjestelmällä, ja ylempään luokkaan siirtyminen vaati riittävän määrän ahkeruudella ja hyvä-

nessä tärkeinä seikkoina pidetään sitä, että tuomitun mahdollisuutta selviytyä yhteiskunnassa ja ylläpitää terveyttään ja hyvinvointiaan tuetaan ja sitä, että tuomitun valmiudet omaksua rikokseton elämäntapa paranevat. (Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuolto-yhdistyksen periaateohjelma ja lähiajan toimintalinjat 1999, 3.)

lä käytöksellä ansaittuja pisteitä. Täytäntöönpanon lievimpänä ja viimeisenä asteena oli ehdonalainen vapaus. (Lappi-Seppälä 2000, 98.)

Varsinaisesta progressiivijärjestelmästä pääosin luovuttiin vuoden 1975 ns. RTA-uudistuksessa (431/1975; rangaistusten täytäntöönpanosäännösten uudistaminen). Luopumista perusteltiin muun muassa sillä, että vangin sopeuttamista yhteiskuntaan järjestelmän periaatteita noudattaen pidettiin epärealistisena. Tutkimustiedot osoittivat tämän ns. hoitoideologiaan perustuneen järjestelmän tuloksettomuuden uusintarikollisuuden vähentämisessä. (Koskinen & Lahti 1977, 8.) Kriminaalipoliittisessa ajattelussa luovuttiin tällöin uskosta vankilan parantaviin vaikutuksiin (Laine 2007, 355). Järjestelmään katsottiin lisäksi liittyvän oikeusturvaan ja ennustettavuuteen liittyviä ongelmia (Lappi-Seppälä 2000, 26).

Vaikka progressiivijärjestelmästä luovuttiin, ajatus rangaistusajan jakautumisesta erilaisiin osiin on jäänyt vaikuttamaan nykyiseen seuraamusjärjestelmään (HE 262/2004, 17). Tästä ovat esimerkkinä asteittainen siirtyminen vankeusrangaistuksen aikana vapaampiin olosuhteisiin ja edelleen ehdonalaiseen vapauteen (HE 263/2004, 80). Esimerkiksi ehdonalainen vapauttaminen liittyy osaltaan siihen, että rankaisemisen tarpeen on katsottu vähenevän ajan kuluessa; kun rikokseen syyllistynyt on tuomittu ja suorittanut rangaistustaan, rikoksen ”muisto” alkaa vähitellen hälvetä (Lappi-Seppälä 2002, 215; Tapani & Tolvanen 2006, 254).

1.2.2 Suunnitelmallinen ja ennustettava rangaistuksen täytäntöönpano

Yksi VL:n uudistuksen keskeisiä lähtökohtia oli myös vankeuden täytäntöönpanon *suunnitelmallisuuden ja ennustettavuuden* sekä vaikuttavuuden lisääminen (HE 263/2004, 108). Ennustettavuuden toteuttamisessa merkittävä rooli on rangaistusajan suunnitelmalla, joka laaditaan vangille yksilöllisesti vankeustuomion suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten (VL 4:6 §). Suunnitelmassa kartoitetaan perusasioita vangin sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaisesta vapauttamisesta sekä poistumisluvan myöntämisestä.

Rangaistusajan suunnitelman laatii aluevankilan sijoittajayksikkö joko vangin kanssa tai asiakirjatietojen perusteella.¹³ Suunnitelman täytäntöön-

¹³ Aluevankilaa on 1.1.2010 alkaen vastannut rikosseuraamusalan organisaatiossa rikosseuraamusalueen nimike. Sijoittajayksikköä vastaa puolestaan arviointikeskus. Rangaistusajan suunnitelman lisäksi osalle vangeista laaditaan ns. riski- ja tarvearvio. Rikosseuraamusviraston ohjeen (17/011/2006, Rangaistusajan ja vapauttamisen suunnitelmallinen toteuttaminen) mukaan arvion tekemistä varten sijoittajayksikköön kutsutaan erityisesti

panosta ja tarkentamisesta vastaa sijoitusvankila (vankeusasetuksen 19 §). Suunnitelman tavoitteiden toteutumista on seurattava vankilassa, ja se on otettava tarkasteltavaksi vähintään kolme kertaa vuodessa (vankeusasetuksen 19 §).

Suunnitelman tavoitteena on vangin kokonaistilanteen ja tarpeiden hahmottaminen, ja sen avulla pyritään toteuttamaan rangaistusaika mahdollisimman yksilöllisesti ja jättevästi olemassa olevien resurssien ja turvallisuudesta aiheutuvien vaatimusten asettamissa rajoissa. Suunnitelmalla on haluttu korostaa vankeusajan prosessinomaista ja hallittua luonnetta, ja vangin näkökulmasta suunnitelman on arvioitu parantavan vankeusajan ennustettavuutta. Lisäksi ajatuksena on vähentää moninkertaisen työn tekemistä varmistamalla vankia koskeva tiedon siirtyminen laitoksesta toiseen sekä tehostaa yhteistyötä viranomaisten ja muiden toimijoiden kanssa. (HE 263/2004, 110–111.)

Rangaistusajan suunnitelmassa määritellään vankeusajan toiminnalle tavoitteita, joihin tuomiota suoritettaessa pyritään. Suunnitelman sisältö ja päämäärät on tarkoitus mitoittaa sekä rangaistusajan pituuden että vangin sosiaalisen toimintakyvyn ja henkilökohtaisten olosuhteiden edellyttämällä tavalla niin, että tavoitteisiin on rangaistusajan kuluessa myös mahdollisuus pyrkiä. Vangin sitouttamiseksi hänen osallistumistaan suunnitelman laatimiseen on pidetty tärkeänä. (HE 263/2004, 149.) Lähtökohtaisesti vankien sijoittelua erilaisiin toimintoihin ohjataan sen perusteella, millaista toimintaa tarvitaan, millaisia tekijöitä toiminnassa on otettava huomioon ja millaisia vaihtoehtoja tavoitteiden saavuttamiseksi on olemassa. Suunnitelmaa vahvistettaessa otetaan kantaa siihen, millaisiin yksilöllisiin, sosiaalisiin, kriminogeenisiin ja muihin vangin toimintakykyyn ja uusintarikollisuuteen vaikuttaviin tekijöihin rangaistusaikana voidaan vaikuttaa. (HE 263/2004, 110–111.)

Rangaistusajan suunnitelma kattaa lähtökohtaisesti koko rangaistusajan, ja myös vangin mahdollisuuksiin päästä valvottuun koevapauteen otetaan suunnitelmassa kantaa. Koevapaus on hallituksen esityksessä nähty eräänlaisena kannustimena, jonka avulla vankeja voidaan motivoida osallistumaan rangaistusajan suunnitelman toteuttamiseen. (HE 263/2004, 111.) Yhteys progressiivijärjestelmään on selvästi olemassa, kun vanki voi suunnitelmaan sitoutumalla ja sen toteuttamisessa edesauttamalla ikään kuin ansaita mahdollisuuden päästä koevapauteen.

ne vangit, joiden elämänhallinnan edistäminen ja yhteiskuntaan integrointi tai rikollisen toiminnan jatkamisen estäminen edellyttävät erityisen suunnitelmallista toimintaa valmiuksien saamiseksi rikoksettomaan elämäntapaan. Samassa yhteydessä ko. henkilöille laaditaan myös rangaistusajan suunnitelma.

1.2.3 Vankiluvun vähentäminen

Vankiluvun hallitseminen on noussut keskeiseksi tavoitteeksi Suomen kriminaalipolitiikassa (OM 2007:13, 31); halu välttää tarpeetonta vankilan käyttöä on seurannut osaltaan suomalaisen kriminaalipolitiikan peruslähtökohdista (Lappi-Seppälä 2006, 210). Kansainvälisesti valvontaa hyödyntäviä rangaistusmuotoja on pyritty kehittämään nimenomaan vankiluvun kasvun aiheuttamien ongelmien seurauksena. OM:n toiminta- ja taloussuunnitelmassa vuosille 2008–2011 valvottu koevapaus nähdään yhtenä keinona vähentää vankilukua (OM 2007:1, 32). Myös Rikosseuraamusviraston¹⁴ koevapautta koskevassa menettelyohjeessa (6/011/2008) vankiluvun vähentämistä pidetään yhtenä koevapauden tavoitteista.

Vankiluvun oleellinen vähentäminen otettiin tavoitteeksi jo RL:n kokonaisuudistuksen päälinjoja hahmotelleen, vuonna 1976 mietintönsä luovuttaneen rikosoikeuskomitean työssä (Rikosoikeuskomitean mietintö 1976:72, 72–74). Vankiluku saatiinkin puolittumaan vajaan 25 vuoden kuluessa, mihin vaikuttivat uuden rikoslainsäädännön lisäksi muutokset oikeuskäytännössä (HE 263/2004, 14). Kuitenkin vuosituhannen vaihteessa vankiluku lähti uudelleen nousuun, mihin syynä ovat olleet lähinnä muutokset seuraamusvalinnoissa. Rikollisuustilastoissa ei ole tapahtunut suuria muutoksia, mutta ehdottomien rangaistusten osuus on lisääntynyt etenkin varkausrikoksissa sekä myös väkivalta- ja liikennejuopumusrikoksissa. Lisäksi tietyt lainsäädäntöuudistukset ovat vaikuttaneet vankilukua lisäävästi. (HE 263/2004, 16–17; ks. myös Lappi-Seppälä 2006, 197–199.) Lähinnä sakon muuntorangaistusta, vankeusrangaistuksen yhteen laskemista ja ehdonalaista vapauttamista koskevilla lainmuutoksilla vankiluku kääntyi laskuun vuoden 2006 lopulla (OM 2007:17, 5).

Vaikka *vankiluvun vähentäminen* ei VL:n esitöiden mukaan ole ollut koevapauden nimenomaisena tavoitteena, hallituksen esityksessä on nostettu esiin koevapauden vaikutus vankilukuun. Esityksessä on lähdetty siitä, että koevapauden piiriin voi alkuvaiheessa tulla jopa 10 prosenttia vangeista. Tämä merkitsee noin 500 henkilöä vuodessa. Mainittujen lukumäärien toteutuessa koevapaudella olisi esityksen mukaan merkittävä alentava vaikutus vankimäärään. (HE 262/2004, 36; Rikosseuraamusviraston menettelyohje 6/011/2008.)

Rikosseuraamusvirasto on asettanut vuosittain määrälliset tavoitteet valvotuille koevapauksille (Taulukko 1). Tavoite vuodelle 2009 oli 100

¹⁴ Rikosseuraamusvirastoa on 1.1.2010 alkaen vastannut Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö.

koevapausvankia päivittäin, ja ko. tavoitteesta jäätin jonkin verran. Vuoden 2009 aikana koevapaudessa oli noin 85 vankia päivittäin.¹⁵

Taulukko 1 Valvotussa koevapaudessa päivittäin olevien vankien määrällinen tavoite ja toteuma¹⁶

	Valvotussa koevapaudessa olevien päivittäinen lukumäärä, <i>tavoite</i>	Valvotussa koevapaudessa olleiden päivittäinen lukumäärä, <i>toteutunut</i>
2006	ei tavoitetta	*
2007	25	22
2008	50	50
2009	100	85
2010	150	

* 7 hlöä koevapaudessa koko vuonna

Lähde: Rikosseuraamusvirasto

Koivapaudessa olleiden osuus päivittäisestä vankiluvusta on toistaiseksi ollut varsin alhainen (Taulukko 2) eli muutaman prosentin luokkaa. Osuus on kuitenkin jatkuvasti kasvanut.

Taulukko 2 Valvotussa koivapaudessa olleiden osuus päivittäisestä vankiluvusta

Vankiluku- ilmoituksen pvm	Vankeusvankeja	Koivapaudessa olleita	Koivapaudessa olleiden osuus vankeusvangeista, %
1.1.2007	2 868	7	0,2
1.1.2008	2 785	32	1,1
1.1.2009	2 796	57	2,0
1.7.2009	2 847	88	3,1

Lähde: Rikosseuraamusvirasto

On kuitenkin huomioitava, että koivapaudet eivät teknisesti vähennä vankilukua, sillä koivapausvangit ovat vankilassa kirjoilla. Käytännössä van-

¹⁵ Oikeusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelmassa 2010–2013 on koivapaudessa oljoiden päivittäisen lukumäärän tavoitteeksi asetettu 200 henkilöä vuosina 2012 ja 2013 (OM 2009:1, 37). Vuonna 2006 laaditussa Rikosseuraamusalan Toiminta- ja taloussuunnitelmassa vuosille 2008–2011 koivapaudessa oljoiden päivittäisen lukumäärän tavoitteeksi asetettiin jopa 400 henkilöä (Rikosseuraamusalan Toiminta- ja taloussuunnitelma 2008–2011, 10).

¹⁶ Aluevankiloista säädetään VL 1:4 §:ssä. Aluevankila koostuu sijoittajyksiköstä ja vankiloista, ja sen tehtävänä on panna täytäntöön tuomioistuimen määräämä vankeus ja tutkintavankeus. Aluevankiloita on viisi: Etelä-Suomen, Itä-Suomen, Kaakkois-Suomen, Länsi-Suomen ja Pohjois-Suomen aluevankilat (valtioneuvoston asetus rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta 84/2006). Aluevankiloittain jaoteltuina koivapaudessa olevien päivittäiset tavoitteet ja toteumat olivat vuonna 2008 seuraavat: Etelä-Suomen aluevankila tavoite: 20/toteutunut: 17, Länsi-Suomen aluevankila 12/10, Kaakkois-Suomen aluevankila 6/8, Itä-Suomen aluevankila 6/9 ja Pohjois-Suomen aluevankila 6/6. Aluevankilan käsitteestä luovuttiin rikosseuraamusalan organisaatiouudistuksessa 1.1.2010. Valtakunta jaettiin uudistuksessa kolmeen rikosseuraamusalueeseen, joita ovat Etelä-Suomen, Länsi-Suomen ja Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueet. Rikosseuraamusalueiden vastuulle kuuluvat sekä vankeinhoito että yhdyskuntaseuraamusten toimeenpano.

kien päästäminen koevapauteen vähentää siis vankilassa paikalla olevien vankien määrää ja vapauttaa siten vankipaikkoja. Lisäksi koevapaudet vähentävät valvonnan tarvetta ko. henkilöiden osalta vankiloissa, mistä voi aiheutua kustannusten säästöä. Kuitenkin koevapauden valmistelu ja valvonta vaativat henkilöresursseja, jopa ennakoitua enemmän¹⁷. Vaikka koevapauden valvonnassa käytettävien teknisten laitteiden hankinnasta, ylläpidosta ja käyttämisestä aiheutuu kustannuksia, eniten kuluu nimenomaan henkilöstöresursseja. Ruotsissa on esitetty, että koevapautta vastaavan järjestelyn kustannukset ovat lähes samalla tasolla kuin avovankilapaikan kustannukset (Marklund & Holmberg 2009, 60).

1.2.4 Ehdonalaisen vapauttamisen aikaistamisjärjestelmän korvaaminen

Ennen valvottua koevapautta koskevien säännösten voimaantuloa vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi merkittävässä roolissa olivat muun muassa vankilan ulkopuolinen laitossijoitus, siviilityö ja opiskelu laitoksen ulkopuolella. Näillä keinoilla vankeja pyrittiin kiinnittämään vankilan ulkopuoliseen arkeen ennen vapautumista. Mainittuihin toimintamuotoihin kuului kuitenkin se, että vangit yöpyivät vankilassa. Valvotussa koevapaudessa yhteiskuntaan sijoittaminen menee siinä mielessä olennaisesti pidemmälle, että vanki voi asua kotonaan tai esimerkiksi asuntolassa, ja vangin toimintaa valvotaan muutoin kuin fyysisen läsnäolon kautta. Käytännössä valvonnassa merkittävä rooli on teknisillä apuvälineillä. (HE 262/2004, 33.)

Kuitenkaan koevapauden ei sinällään ole katsottu sisältävän ratkaisevan uusia elementtejä. Mohellin ja Pajuojan (2006, 286) mukaan valvottu koevapaus on yhdistelmä teknistä valvontaa ja niitä yhteiskuntaan sijoittumista edistäviä toimintamalleja, joita vankeinhoidossa on jo aikaisemmin käytetty. Ennen koevapauden käyttöönottoa vangin oli mahdollista päästä tavanomaista ehdonalaisen vapauttamisen ajankohtaa aiemmin vapauteen ns. aikaistamisjärjestelmän kautta, ja valvottu koevapaus onkin käytännössä tullut aikaistamisjärjestelmän tilalle. Vangin vapauttamista voitiin ko. järjestelmässä aikaistaa muun muassa silloin, kun vangin vapautumissuunnitelmaan liittyneiden jatkotoimenpiteiden toteuttaminen ehdonalaisessa vapaudessa olisi ollut mahdotonta (esim. koulutuksen alkaminen määräpäivänä tai varusmies- tai siviilipalvelus). Aikaistaminen saattoi lisäksi tapahtua

¹⁷ Rikosseuraamusviraston erityisasiantuntija Vuokko Karsikkaan lausunto Helsingin Sanomissa 11.6.2009. Paakkanen, Mikko: ”Vankien valvottu koevapaus onkin oletettua kalliimpaa”.

terveydenhuoltoon ja kuntoutukseen liittyvistä sekä perhe- ja sosiaalisista syistä (esim. tuomitun tai hänen lähiomaisensa sairaus, lapsen syntymä tai taloudelliset seikat, jos ne olivat yhteydessä vangin huoltovelvollisuuden täyttämiseen).¹⁸ (HE 262/2004, 33; OM 3/1994, 65, 67.)

Asiallisesta vastaavuudesta huolimatta valvottuun koevapauteen liittyy kaksi seikkaa, joiden vuoksi se poikkeaa selvästi aikaistamisjärjestelmästä. 1) Koevapauteen liittyy nimensä mukaisesti valvonta. Aikaistamisjärjestelmässä vapautuvaa vankia ei lähtökohtaisesti valvottu mahdollista ehdonalaisen vapauden valvontaa lukuun ottamatta. 2) Valvottu koevapaus on mahdollista peruuttaa, mikäli ne edellytykset, joiden perusteella vanki on päästetty koevapauteen, eivät enää ole voimassa, tai koevapauden ehtoja rikotaan. Aikaistamisjärjestelmässä ehdonalaista vapautta ei voinut peruuttaa, vaikka sen perusteet olisivat muuttuneet. (HE 262/2004, 33.) Lisäksi koevapauden enimmäispituus on kuusi kuukautta, kun taas ehdonalaisen vapauttamisen aikaistaminen saattoi poikkeuksellisesti olla yli vuodenkin pituinen¹⁹ (HE 262/2004, 44).

Lisäksi valvotusta koevapaudesta säädetään VL:ssa, kun taas aikaistamisperusteista säädettiin alemmanasteisella normilla eli OM:n vankeinhoito-osaston määräyksessä (9/011/95). Aikaistamisjärjestelmästä ei ollut lainkaan laintasoisia säännöksiä, mitä voitiin pitää vangin oikeusturvan kannalta sel-

¹⁸ OM:n vankeinhoito-osaston määräyksen (9/011/95) mukaan ehdonalaista vapauttamista voitiin aikaistaa 2/3 määräosasta, jos 1) vanki ei ollut rikoksen tekoheikellä täyttänyt 21 vuotta eikä ollut syyllistynyt törkeään väkivalta- tai huumausainerikokseen ja täytäntöönpantavaksi ei ollut tulossa uusia rangaistuksia; 2) merkittävä osa täytäntöönpantavina olleista uusista rangaistuksista oli tuomittu rikoksista, joihin vanki oli syyllistynyt ennen ensimmäistä rangaistuskauttaan; 3) ensikertaisen vangin suoritettavaksi tuli rangaistus, jonka johdosta hänen kertaisuutensa muuttui, ja perusajankohtana vapauttaminen olisi rangaistusten suhteelliset osuudet huomioon ottaen ollut kohtuutonta; 4) vanki oli vakavasti sairas tai vapauttamisen aikaistaminen oli muuten perusteltua vangin terveydenhuoltoon tai kuntoutukseen liittyneiden syiden vuoksi tai kysymyksessä oli naisvangin vapauttaminen synnytyksen johdosta; 5) aikaistaminen oli perusteltua erittäin tärkeistä perhe- tai sosiaalisista syistä; tai 6) vangin vapautumissuunnitelmaan liittyi olennaisen tärkeitä jatkotoimenpiteitä, joiden toteuttamisen perusajankohtana vapauttaminen olisi tehnyt mahdolliseksi ja tämä olisi aiheuttanut vangille olosuhteet huomioon ottaen kohtuutonta haittaa. Erityisistä syistä Rikosseuraamusvirasto saattoi aikaistaa ehdonalaista vapauttamista myös muilla kuin edellä mainituilla perusteilla. Päätöksen ehdonalaisen vapauttamisen aikaistamisesta teki rangaistuslaitoksen johtaja, jos vapauttamista aikaistettiin enintään kahdella kuukaudella. Jos johtaja katsoi olevan syytä aikaistaa ehdonalaista vapauttamista muulla perusteella tai yli kahdella kuukaudella, asia oli alistettava Rikosseuraamusviraston ratkaistavaksi.

¹⁹ Vaikka aikaistamisjärjestelmä loi vangille mahdollisuuden suorittaa vankeusrangaistuksestaan vankilassa pienempi osa kuin RL:n mukaan lähtökohtaisesti oli tarkoitus, järjestelmässä ei poikettu laissa säädetyistä ehdottomista vähimmäisajoista eli 1/2 määräosasta, nuorisovangeilla 1/3 määräosasta ja vankeusrangaistuksen minimistä (14 päivää). Aikaistaminen oli siis mahdollista vain niiden vankien osalta, jotka vapautuivat 2/3 määräosalla. (HE 262/2004, 9.)

vänä puutteena. Vuoden 1995 perusoikeusuudistus loi paineita vankien oikeuksien kirjaamiseksi lakiin.

Aikaistamisperusteiden käytöstä ei ole koottu koko Vankeinhoitolaitosta koskevaa tilastoa, joten vertailutietoa siitä, kuinka paljon ehdonalaisten vapauttamisen aikaistamista käytettiin, ei ole saatavilla. Aikaistamisesta on kuitenkin tehty vuotta 1996 koskeva otostutkimus. Kyseisenä vuonna ehdonalaista vapauttamista koskevia päätöksiä tehtiin 4 383, joista aikaistamispäätösten osuus oli kolme prosenttia. Laitoksissa myönteisiä aikaistamispäätöksiä tehtiin noin 100 ja silloisessa OM:n istunnossa 45. Pituudeltaan vankiloissa tehdyt aikaistamiset olivat keskimäärin kuukauden pituisia ja OM:n istunnossa tehdyt viisi kuukautta. Aikaistamisen vaikutus keskimääräiseen vankilukuun arvioitiin tuolloin noin 20 vangiksi vuodessa.²⁰ (HE 262/2004, 10.)

1.3 Miksi juuri nyt?

Ennen kuin valvottu koevapaus omaksuttiin Suomessa, sitä vastaavista järjestelyistä oli kansainvälisesti saatu jo kokemuksia. Koevapauden kaltainen järjestelmä esiintyi meilläkin vankilan vaihtoehtoja arvioineissa raporteissa jo 1980- ja 1990-luvuilla (OM 4/1987; OM 2/1992). Miksi valvottu koevapaus päätettiin sisällyttää suomalaiseen seuraamusjärjestelmään juuri 2000-luvulla?

Koevapauden käyttöönoton ja sen ajoittumisen taustalla vaikuttivat useat erilaiset tekijät. Osa niistä liittyi vankirakenteen ja vankien määrän muutoksiin, osa käsityksiin ohjelmityön ja interventoiden vaikutuksista. Toisaalta taustalla vaikuttivat myös kansainväliset muutostrendit.

Suomalainen koevapausjärjestelmä muistuttaa pitkälti ruotsalaista (ks. jakso I.3). Länsinaapurissa valvottua koevapautta vastaava järjestelmä otettiin käyttöön vuonna 2001 eli samaan aikaan, kun meillä vankeuslain uudistuksen taustatyö oli käynnissä. Pohjoismaisella kriminaalipolitiikalla on ollut erityispiirteensä, joten on luontevaa, että mallia katsottiin muista samankaltaista kriminaalipoliittista ideologiaa toteuttavista oikeusjärjestelmistä.

Taustavaikuttimia löytyy kuitenkin myös kriminaalipolitiikan kehityksestä. Pitkään laskenut vankiluku kääntyi vuosituhannen vaihteessa jälleen nousuun (ks. esim. Lappi-Seppälä 2003, 164). Koevapauden käyttöönotto paikallistuu aikaan, jolloin vankiluvun pitkään jatkunut suotuisa kehitys oli kääntynyt huonompaan suuntaan. Tilanne nähtiin huolestuttavana, ja siihen haettiin ripeitä ratkaisukeinoja esimerkiksi koevapauden kaltaisen järjestelmän avulla (ks. esim. Vankeinhoidon vuosikertomus 2000, 2). Kuten hal-

²⁰ Järjestelmän soveltamisesta käytännössä 1980-luvulla ks. tarkemmin ks. Pellinen 1992.

lituksen esityksessä (HE 262/2004, 36) tuodaan esiin, koevapauden avulla nähtiin voitavan vaikuttaa vankilukuun tai tarkemmin vapauttaa paikkoja vankilassa. Koevapauden sisällyttämiseen suomalaiseen seuraamusjärjestelmään juuri 2000-luvulla liittyneekin merkittävältä osin pyrkimys eri keinoin hallita vankilassa tuomiotaan suorittaneiden vankien määrää. Toisaalta kansainvälisen ihmisoikeusjuridiikan vaatimuksista edennyt vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon uudistus oli laaja prosessi, jonka yhteydessä koevapaus oli luontevaa sisällyttää suomalaiseen järjestelmään.

Vankiluvun hallinnoiminen kytkeytyy vahvasti rikosseuraamusalan resurssikriisiin (vankeinhoidon taloustilanteesta ks. Wuolijoki 2007). Erityisesti vankeinhoidossa on jo pitkään kamppailtu niukkojen resurssien kanssa, jolloin kalliiksi tiedetyn vankilalaitoksen käyttöä on haluttu vähentää. Vaikka koevapausvankien lukumäärät ovat toistaiseksi olleet koko vankilukuun nähden vaatimattomat, järjestelmän piiriin pääsevien lukumäärää on tarkoitus lisätä kuluvana ja lähivuosina selvästi.

Myös vankien taustoissa tapahtuneilla muutoksilla lienee ollut oma merkityksensä koevapausjärjestelmän omaksumisessa. Koevapauden mahdollistamaa tukea ja kontrollia on erityisesti katsottu tarvittavan pitkään vankilassa tuomiotaan suorittaneiden siviiliin paluussa. Vankeusrangaistuskomitean mietinnössä kiinnitettiin huomiota pitkäaikaisvankien suureen määrään (OM 2001:6, 20). Vankeuslainsäädännön uudistuksessa otettiin muiltakin osin pitkäaikaisvangit erityisryhmänä huomioon, minkä ohella valmistelutyössä kiinnitettiin huomiota vankien terveystilanteen heikkeneeseen ja muiden ongelmien lisääntymiseen (OM 2001:6, 90).

Toisaalta vankeusrangaistuskomitean mietinnöstä huokuu usko asteittaisen vapauttamisen voimaan: valvottu koevapaus nähtiin lainvalmistelutyössä nimenomaan lisäportaana vankilan ja ehdonalaisen vapauttamisen välissä. Portaitaisuuden puolestaan on koettu edistävän yhteiskuntaan sijoittumisessa vankeustuomion jälkeen, kun siirtyminen täysin laitospöytäolosuhteista vapauteen tapahtuu vaiheittain. Vankilan kielteisiä vaikutuksia oli havaittu tutkimuksissa jo useiden vuosien ajan, mikä muodosti tärkeän perusteen kehittää vankeustuomion täytäntöönpanoa ja nimenomaan vapauttamisvaiheen toimintoja.

Kuntouttavat elementit on suomalaisessa kriminaalipolitiikassa perinteisesti pyritty erottamaan rangaistuksen täytäntöönpanosta. Vuosituhannen vaihdetta lähestyttäessä ja erityisesti vankeuslain uudistuksen myötä tätä rangaistuksen ja ”hoidon” välistä jyrkähköä jaottelua on pyritty purkamaan. Sinänsä valvottu koevapaus tarjoaa mahdollisuuden erilaisten viranomaisten järjestämien kuntoutus- ja muiden tukipalvelujen piiriin saattamisen yksilöllisten tarpeiden mukaan. Koevapautta valmisteltaessa ei kuitenkaan juuri otettu kantaa siihen, millä resursseilla ja millaisin rakentein ja

toimintatavoin tuettu ja kontrolloitu vapautuminen luotaisiin. Myös koevapauden edellytyksien voi katsoa rajaavan koevapauden piirin ulkopuolelle kaikkein huonokuntoisimmat ja eniten tukea tarvitsevat vangit (ks. jakso I.2.2, I.2.4 ja III.3). Pyrkimys sitä tarvitsevien vankien kuntouttamiseen lienee periaatteessa vaikuttanut vahvasti koevapauden säätämisen taustalla, mutta tuki- ja kuntoutusfunktion toteutuminen on jäänyt jossakin määrin ankkuroimatta käytäntöön.

2 Valvottu koevapaus järjestelmänä

Rikoslain systematiikassa säännökset valvotusta koevapaudesta on sijoitettu vapauttamista koskevaan 2 c lukuun, jonka 8 §:ssä on perussäännös koevapaudesta. Säännöksessä määritellään valvotun koevapauden sisältö ja listataan edellytykset koevapauteen pääsemiseksi.²¹ Koevapaus mainitaan myös RL 2 c luvun 10 ja 12 §:ssä, joissa säädetään pitkäaikaisvankien ehdonalaisesta vapauttamisesta. Lisäksi vankeuslaissa on säännöksiä koevapauden mainitsemisesta rangaistusajan suunnitelmassa (4:6 §), muutoksenhausta koevapautta koskevissa asioissa (20:9 §), vapauttamisajankohdan määräytymisestä (21:1 §) sekä päätösvallasta koevapausasioissa (21:2 §).

Koevapauden toimeenpanoa ohjaavat VL:n tavoitteet (ks. edellinen jakso I.1). Oma painoarvonsa on myös VL 1:3 §:ssä vankeuden täytäntöönpanolle astetuilla vaatimuksilla: toimeenpano ei saa aiheuttaa vangin oikeuksiin eikä olosuhteisiin muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla tai jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta. Vankeuden täytäntöönpanon on myös oltava turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille. Lisäksi vankeja on kohdeltava asianmukaisesti eli oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen (VL 1:5 §). Säännöksessä myös kielletään vangin henkilöön liittyvään syyhyn perustuva syrjintä.²²

²¹ Mikäli koevapaus sujuu suunnitelman mukaan, henkilön vankeusaika päättyy koevapausajan tullessa täyteen ja hän pääsee ehdonalaiseen vapauteen. Jos henkilö vapautuu vankilasta suoraan ehdonalaiseen vapauteen, vankilan rooli vapauttamisessa on selvästi vähäisempi. Vankilalla ei ole ehdonalaisen vapauttamisen jälkeen valvonta- tai muita velvollisuuksia ehdonalaisessa vapaudessa olevaan nähden, vaan mahdollisesta ehdonalaisen vapauden valvonnasta vastaa KHL (laki ehdonalaisen vapauden valvonnasta 782/2005). Ehdonalaisen vapauden valvonta on koevapauden valvontaa selvästi vähäisempää. Mikäli valvontaa ei määrätä, henkilöllä ei ole vapauduttuaan viranomaisia kohtaan käytännön velvoitteita.

²² Vankeja ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa keskenään eri asemaan rodun, kansallisen tai etnisen alkuperän, ihonvärin, kielen, sukupuolen, iän, perhesuhteiden, sukupuolisen suuntautumisen, terveydentilan, vammaisuuden, uskonnon, yhteiskunnallisen mielipiteen, poliittisen tai ammatillisen toiminnan tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Yhdenvertaisuudesta on säädetty myös PL:ssa (6 §).

Valvotusta koevapaudesta säädetään myös valtioneuvoston asetuksessa vankeudesta (509/2006). Asetuksen 10 luvussa on säännöksiä muun muassa valvotun koevapauden valmistelusta, toimeenpanosuunnitelmasta, koevapauteen liittyvien velvollisuuksien rikkomisen selvittämisestä sekä koevapaudessa olevan päästämistä ehdonalaiseen vapauteen.

Edelleen tarkempia suuntaviivoja valvotun koevapauden käytännön toteuttamiseen on annettu Rikosseuraamusviraston menettelyohjeessa Valvotun koevapauden toimeenpano (6/011/2008). Siinä määritellään verraten yksityiskohtaisesti koevapauteen pääsemisen edellytyksiä, koevapauden valmistelua, koevapauden valvontaa ja toiminnallista sisältöä, menettelyt koevapauteen päästetyn rikkoessa lupaehdoja ja koevapauden päättäminen. Menettelyohje on luonteeltaan suositus, eli sen noudattamiseen ei ole välitöntä oikeudellista velvoitetta.²³ Ohjeessa hahmotellaan varsin kattavasti koevapauden toimeenpanoa, ja sen pyrkimyksenä on tosiasiallisesti ohjata koevapauden toimeenpanokäytäntöjä.

PL:n säännökset pohjautuvat pitkälti kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Keskeinen vankien oikeuksiin vaikuttava perusoikeus on PL 7 §:ssä säädetty oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Sen 3 momentin mukaan ei muun muassa saa riistää henkilön vapautta mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Säännöksen mukaan rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Lisäksi perusoikeuden sisältöön kuuluu, että vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla. Lisäksi koevapauden sisällön kannalta merkityksellisiä perusoikeuksia ovat liikkumisvapaus (PL 9 §) ja yksityiselämän suoja (PL 10 §), joihin asiallisesti puututaan koevapauden täytäntöönpanossa. Kummastakin perusoikeudesta on kuitenkin sallittu säätää poikkeuksia muun muassa rangaistuksen täytäntöönpanon turvaamiseksi tai vapaudenmenetyksen aikana. Merkittävä säännös on myös PL 80 §, jonka mukaan muun muassa lailla on säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista sekä asioista, jotka PL:n mukaan muuten kuuluvat lain alaan.

Seuraavassa tarkastellaan koevapautta koskevaa sääntelyä ja ohjeistuksia. Tarkastelun kohteena on koevapauden valmistelua, sitä koskevaa päätöksentekoa, koevapauden edellytyksiä ja sen kohderyhmää koskeva normisto. Lisäksi selvitetään koevapauden sisällön sääntelyä sekä koevapaudessa olevien toiminnan rajoittamista ja valvontaa. Samoin tarkastellaan menettelyjä niissä tilanteissa, joissa koevapauden edellytykset peruuntuvat tai koevapaudessa oleva rikkoo koevapautensa ehtoja.

²³ Nykyinen VL ei anna Rikosseuraamusvirastolle valtuutusta määräyksen antamiseen koevapaudesta.

2.1 Koevapauden valmistelu ja koevapautta koskeva päätöksenteko ja muutoksenhaku

Lainsäädännössä (VL ja RL) koevapauden valmistelusta säädetään varsin niukasti. Valtioneuvoston asetuksessa vankeudesta (509/2006) sen sijaan annetaan karkeat suuntaviivat valmisteluprosessin etenemisestä. Tärkeä valmistelun etenemistä viitoittava asiakirja on Rikosseuraamusviraston ohje (6/011/2008), jossa valmisteluprosessin kulku kuvataan varsin yksityiskohtaisesti.

Koevapauden valmistelu käynnistyy virallisesti viranomaislähtöisesti. Lähtökohtana on rangaistusajan suunnitelma, johon kirjattujen tavoitteiden toteutumista vankilahenkilökunta tarkastelee. Jos vanki on edennyt suunnitelman tavoitteissa ja hänen vankila-aikainen toimintansa ja käyttäytymisensä on ollut koevapauden edellytysten mukaista, vankilahenkilökunta voi käynnistää koevapauden valmistelun.

Kun vangin rangaistusajan suunnitelmaan sisältyy koevapauden mahdollisuus, sijoitusvankilan tulee *hyvissä ajoin* arvioida koevapauden edellytysten täyttymistä (vankeusasetus 509/2006 10:70 §; Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008). Koevapautta koskevan valmistelun aloittamisajan kohtaa ei ole tarkemmin määritelty. ”Pitkää rangaistusta” suorittavilla vankeilla valmistelu aloitetaan Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan aikaisintaan vuotta ennen ehdonalaista vapautumista. Tätä vähemmän aikaa vankilassa olevien vankien koevapauden valmistelu puolestaan aloitetaan, kun ”vanki on ollut vankilassa niin pitkään, että sen perusteella voidaan tehdä arvio rangaistusajan suunnitelman noudattamisesta”. Ohjeessa ei oteta kantaa siihen, minkä pituinen rangaistus katsotaan pitkäksi rangaistukseksi.

Vankilan henkilökunta harkitsee alustavasti koevapauden edellytysten täyttymistä ja valmistelun aloittamista sekä asiakirjoihin että vangin taustaan, toimintaan ja käyttäytymiseen perustuen. Vankeusasetuksen 70 §:n mukaan koevapauden *valmistelun*²⁴ *aloittamista harkittaessa* on arvioitava erityisesti vangin kykyä noudattaa hänelle asetettavia toimintaa, yhteydenpitoa, päihteettömyyttä ja vankilan ulkopuolella liikkumista koskevia määräyksiä ja rajoituksia. Lisäksi on selvitettävä vangin asuinolosuhteiden soveltuvuus koevapauden toimeenpanoon ja oltava tarpeellisessa määrin yhteydessä koevapauden toimeenpanoon liittyvien viranomaisten, yhteisöjen ja yksityisten henkilöiden kanssa. Mikäli vankilan arvio mainituista sei-

²⁴ Koevapauden valmistelu käynnistää myös vapauttamissuunnitelman laatimisen (Rikosseuraamusviraston menettelyohje 6/011/2008).

koista puoltaa koevapauden valmistelua, vankila laatii ehdotuksen koevapauden toimeenpanosuunnitelmaksi.

Vankilan arvio koevapauden edellytysten täyttymisestä perustuu Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan seuraaviin seikkoihin:

- rangaistusajan suunnitelman noudattaminen (motivoituminen suunnitelman tavoitteisiin, osallistuminen suunnitelman mukaiseen toimintaan, oma aktiivisuus suunnitelman toteuttamisessa, eteneminen tavoitteiden mukaisesti)
- rangaistusaikainen käyttäytyminen (vankilan sääntöjen noudattaminen, päihteettömyys vankeusaikana, poistumislupien onnistuminen, avolaitoksessa menestyminen)
- henkilöä koskevat tiedot (esimerkiksi suhteet muihin vankeihin ja henkilökuntaan)
- pyrkimys rikoksettomaan elämäntapaan (esim. rikoskielteinen ajattelu ja asenteet).

Varsinaisessa valmisteluvaiheessa keskeistä on koevapauden aikaisen asumisen ja toiminnan sisällön järjestäminen sekä valvonnan suunnittelu. Vangin kanssa käydään keskustelua, joissa paitsi selvitetään vangin taustoja ja tavoitteita koevapaudelle myös käydään läpi koevapauteen liittyviä sidosryhmiä, kuten vangin asuin- ja perhetilannetta ja työnantajan tai muun toimintapaikan tietoja. Samassa yhteydessä vangille myös selostetaan koevapauden sisältö ja valvottavan velvollisuudet²⁵. Tarkoituksena on, että vanki pystyy itse realistisesti arvioimaan mahdollisuuksiaan selviytyä koevapaudessa ja tarvitsemiaan tukitoimia. Vangin lisäksi koevapauden sisältö ja ehdot tulee ohjeistuksen mukaan selvittää riittävän tarkasti myös muille henkilöille, joita asia koskee, kuten samassa asunnossa asuville perheenjäsenille tai työnantajalle. (OM 2006:1, 11; Rikosseuraamusviraston menettelyohje 6/011/2008.)

Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan pääsääntönä on, että vanki järjestää itse asunnon sekä työ- tai opiskelupaikan. Vankilan tulee ohjeen mukaan kuitenkin auttaa tarvittaessa vankia toimintavelvoitteiden ja asunnon järjestämisessä tai jos vanki on erityisen tuen tarpeessa, vastata valmistelusta. Ellei henkilöllä ole asuntoa, sen hankkimisessa tehdään ohjeen mukaan tarvittaessa yhteistyötä sosiaalitoimen ja muiden vi-

²⁵ Vangille on vankeusasetuksen 71 §:n mukaan tarkoin selvitettävä valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelmaan liittyvien määräysten ja rajoitusten merkitys sekä seuraamukset määräysten rikkomisesta.

ranomaisten kanssa. Laissa säädettyä velvollisuutta asunnon ja/tai toimintapaikan etsimiseen tai siinä avustamiseen vankilaviranomaisella ei ole²⁶.

Vankilan tulee Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan arvioida, täyttävätkö vangin järjestämä asunto ja toimintavelvoite vaadittavat edellytykset. Valmisteluvaiheessa tehdään asuinolosuhteiden selvitys, johon kuuluu tarvittaessa kotikäynti asunnon ja asuinympäristön sekä perheen tilanteen arvioimiseksi. Asumistilannetta arvioidessa kiinnitetään huomiota asunnon pysyvyyteen (mm. häätöuhka) ja soveltuvuuteen. Tähän voivat ohjeen mukaan vaikuttaa muun muassa asunnossa tapahtuva päiheteiden käyttö, rikollinen toiminta, lähisuhdeväkivalta tai lasten laiminlyönti. Myös muiden, koevapauteen lähdössä olevan asunnossa asuvien suhtautuminen mahdolliseen koevapauteen tulee selvittää.

Kun vankilan esiselvitys on valmis, siihen perustuva esitys koevapaudesta toimitetaan vankilasta *sijoittajayksikölle*²⁷. Esityksen tulee sisältää ehdotus koevapauden toimeenpanosuunnitelmaksi, arvio rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumisesta sekä vankilan lausunto koevapauden edellytysten täyttymisestä (vankeusasetuksen 72 §). Esitykseen liitetään vangin kirjallinen suostumus sekä muut tarpeelliset asiakirjat.

Tämän jälkeen sijoittajayksikkö arvioi, edistääkö koevapaus vangin rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteuttamista ja selvittää muiden koevapauden edellytysten täyttymisen (vankeusasetuksen 73 §). Sijoittajayksikön on säännöksen mukaan tarvittaessa oltava yhteydessä koevapauden toimeenpanoon liittyvien viranomaisten, yhteisöjen ja yksityisten henkilöiden kanssa sekä tarvittaessa kutsuttava vanki henkilökohtaisesti sijoittajayksikköön arvion tekemistä varten.

Jos edellytykset täyttyvät, sijoittajayksikössä laaditaan vankeusasetuksen 74 §:n mukaan kirjallinen koevapauden toimeenpanosuunnitelma, joka on siis tätä ennen valmisteltu vankilassa. Suunnitelmassa määrätään koevapauden kannalta merkittävät käytännön seikat, kuten toimintavelvoitteen sisältö, päivittäinen toiminta-aika, liikkumis- ja muut rajoitukset asunnon ja toimintapaikan ulkopuolella, yhteyshenkilö toimintapaikalla, vankilan yhteydenpitomuodot koevapaudessa olevaan, asuminen ja toimeentulo koe-

²⁶ Ruotsissa vankeinhoitoviranomainen (Kriminalvården) on velvollinen auttamaan yhteyksien luomisessa muihin viranomaisiin tai organisaatioihin, jos vangilla ei ole asuntoa ja/tai hyväksyttävää toiminnan sisältöä. Ruotsissa tehdyn tutkimuksen mukaan koevapautta vastaavaan järjestelyyn päässeistä lähes puolet oli tarvinnut apua sosiaalisen tilanteensa järjestämisessä ennen valvottuun vapauteen pääsemistä. (Utökad användning av elektronisk fotboja inom kriminalvården 2007:19, 7.)

²⁷ Sijoittajayksikkö on vankien suunnitteluun ja turvallisuus- ja toimintatarpeiden arviointiin sekä vankisijoitteluun keskittynyt ja vankeusprosessista vastaava aluevankilan yksikkö, jonka pääasiallisiin tehtäviin kuuluu rangaistusajan suunnitelmien laatiminen vangeille (Mohell & Pajujoja 2006, 366). 1.1.2010 alkaen ko. yksikkö on ollut nimeltään arviointikeskus.

vapaudessa, valvontatavat sekä menettelytavat poikkeuksellisissa tilanteissa, kuten sairastapauksissa (vankeusasetuksen 74 §).

Toimeenpanosuunnitelmasta tulee näkyä, miltä osin vankilalle annetaan mahdollisuus ehtojen muuttamiseen (Rikosseuraamusviraston menettelyohje 6/011/2008). Sijoittajayksikkö voi antaa vankilan johtajalle tai hänen määräämälleen virkamiehelle oikeuden päättää vähäisistä koevapauden ehtojen muutoksista. Toimeenpanosuunnitelma annetaan vangille kirjallisesti. Suunnitelma tulee Rikosseuraamusviraston ohjeen mukaan lähettää uudelleen sijoittajayksikön käsiteltäväksi, kun ehtoja on tarpeen muuttaa pysyvästi tai silloin kun kyseessä on toimintavelvoitteen tai asumiseen liittyvä olennainen muutos.

Koevapautta valmisteleva virkamies tekee Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan yhteistyötä tarvittavien viranomaisten, yhteisöjen ja yksityisten henkilöiden kanssa muun muassa asuinolosuhteiden selvittämisessä, asunnon järjestämisessä, sosiaali- ja työttömyysturvaetuuksien vierepanossa sekä työvoima- ja kuntoutuspalveluissa.²⁸ Koevapauden toimeenpanossa mukana oleville viranomaisille ja muille organisaatioille tulee selvittää koevapauden sisältö ja ehdot.

Valvottua koevapautta koskevasta päätösvallasta säädetään VL 21 luvun 2 §:ssä. Sen mukaan sijoittajayksikön johtaja päättää RL 2 c luvun 8 §:n mukaisesta *valvottuun koevapauteen sijoittamisesta*²⁹ ja sen peruuttamisesta. Sijoittajayksikön päätösvallassa on siis koevapauden peruuttaminen sekä määräaikaaisesti että kokonaan. Rikosseuraamusvirasto puolestaan päättää koevapauteen määräämisestä sekä koevapauden peruuttamisesta ja koevapauden ehtojen rikkomisen muista seuraamuksista, kun kyse on *elinkautisesta vankeudesta* tai *koko rangaistuksen suorittamisesta vankilassa*. Koevapauden ehtojen rikkomisesta määrättävästä *kurinpitoseuraamuksesta* eli varoituksesta päättää vankilan johtaja (VL 15:16 § 3 mom.).

Valvottua koevapautta koskevaa muutoksenhakuoikeutta on rajoitettu. Muutosta voidaan hakea koevapauden peruuttamisesta esimerkiksi koevapauden ehtojen rikkomisen seuraamuksena. Muutoksenhakuoikeutta ei kuitenkaan ole muun muassa koevapauteen päästämistä koskevasta päätöksestä.

²⁸ Tätä varten vangilta pyydetään Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan kirjallinen suostumus siihen, että vankeinhoitoviranomaiset voivat olla yhteydessä niihin toimijoihin, joiden kanssa koevapautta valmistellaan ja joihin myöhemmin pidetään yhteyttä ehtojen noudattamista seurattaessa. Ulkopuolisille voidaan antaa vain koevapauden valmisteluun ja valvontaan liittyvät välttämättömät tiedot, kuten vankilan vastuuhenkilön yhteystiedot.

²⁹ Ehdonalaisesta vapauttamisesta tulee Rikosseuraamusviraston ohjeen mukaan (6/011/2008) päättää ennen koevapauspäätöstä, koska koevapauteen pääsy kytkeytyy ehdonalaiseen vapauttamiseen. Tässä vaiheessa tulee ohjeen mukaan myös nimetä mahdollinen KHL:n valvoja, jotta hänen kanssaan voidaan tehdä asiassa yhteistyötä.

Koevapauden peruuttamisesta voidaan hakea muutosta VL 20:9 § 11 kohdan mukaan tekemällä oikaisuvaatimus aluevankilan johtajalle ja edelleen valitus hallinto-oikeuteen. VL 20:10 §:n mukaan *oikaisuvaatimus* on tehtävä kirjallisesti viikon kuluessa siitä, kun päätös oikaisuvaatimusosoituksineen on annettu vangille tiedoksi. Oikaisuvaatimus toimitetaan päätöksen tehneelle viranomaiselle. VL 20:11 §:n mukaan oikaisuvaatimuksen ratkaisee aluevankilan johtaja, ja oikaisuvaatimus on käsiteltävä kiireellisenä. Asian käsittelystä on muutoin voimassa, mitä hallintolaissa (434/2003) säädetään.

VL 20:12 §:ssä säädetään *valituksen* tekemisestä. Sen mukaan aluevankilan johtajan päätöksestä saa valittamalla hakea muutosta hallinto-oikeuteen. Kun valituksen kohteena olevan päätöksen tekee aluevankilan johtaja tai Rikosseuraamusvirasto³⁰, valitus tehdään Helsingin hallinto-oikeuteen ilman VL 20:10 ja 20:11 §:ssä tarkoitettua oikaisuvaatimusmenettelyä. Oikaisuvaatimuksen tai valituksen tekeminen ei VL 20:13 §:n mukaan keskeytä saman luvun 9 §:ssä tarkoitettua päätöksen täytäntöönpanoa, ellei oikaisuvaatimusta käsittelevä aluevankilan johtaja tai valitusta käsittelevä hallinto-oikeus toisin päätä.

Koevapauteen päästämistä koskeva päätös ei ole VL:n mukaan muutoksenhaun alainen asia.³¹ Myöskään RL 2c:8 § 3 momentin mukaisesta varoituksesta ei voi hakea muutosta. Koevapauteen päästämistä koskevan päätöksen muutoksenhakukelvottomuutta on perusteltu sillä, että ko. päätös on luonteeltaan poistumislupapäätöksiä vastaava harkinnanvarainen ratkaisu, jolla vangille myönnetään normaalista poikkeava etu (OM 2006:25, 15).³²

³⁰ Tällaisia asioita ovat elinkautista vankeutta tai koko rangaistusta suorittavan koevapauden peruuttaminen ja koevapauden ehtojen rikkomisen muut seuraamukset.

³¹ Koevapauteen päästämistä ei maininta VL 20:9 §:n luettelossa muutoksenhaun alaisista asioista. Perustuslakivaliokunta on VL:a käsitellessään kiinnittänyt lausunnossaan (PeVL 20/2005 vp, 7) huomiota VL:n muutoksenhakusäännösten ongelmiin. Valiokunnan mukaan luettelo valituskelpoisista päätöksistä oli ongelmallinen PL 21 §:n vaatimusten kannalta, koska se jättää epäselväksi, onko vangilla oikeus saada muiden kuin luettelossa mainittujen säännösten perusteella annettu päätös tuomioistuimen ratkaistavaksi silloinkaan, kun päätös koskee hänen oikeuttaan tai velvollisuuttaan. Lausunnon mukaan luettelo ei saisi muodostua välilliseksi muutoksenhakukielloksi, vaan hallintolainkäyttölain (586/1996) 5 § ja viime kädessä PL 21 § määrittelee muutoksenhakuoikeuden rajat. Asianmukaisin tapa säännellä muutoksenhakuoikeutta olisi valiokunnan mielestä viittaus hallintolainkäyttölain 5 §:ään ja tarvittaessa erilliset säännökset muutoksenhakukiellon alaisista päätöksistä. (PeVL 4/2004 vp, 9). Valiokunta on huomauttanut, että myös esimerkiksi säännökset ns. subjektiivista oikeutta harkinnanvaraisempienkin oikeuksien tai etuuksien myöntämisedellytyksistä voivat muodostaa riittävän täsmällisen perustan PL 21 §:n 1 momentissa tarkoitettuna oikeutena pidettävän suhteen syntymiselle yksilön ja julkisen vallan välille (PeVL 12/1997 vp, 1).

³² Vangin muutoksenhakuoikeutta pohtineen työryhmän mukaan koevapauteen päästämistä koskevaan päätösharkintaan liittyy poistumislupaharkintaa vastaavaa tosiasiallisten ja turvallisuustekijöiden arviointia, minkä vuoksi työryhmä on ehdottanut, että koevapauteen päästämispäätöksestä säädetäisiin muutoksenhakukielto (OM 2006:25, 15).

2.2 Edellytykset valvottuun koevapauteen pääsemiseksi

Edellytykset koevapauteen pääsemiseksi määritellään RL 2c:8 § 2 momentissa. Säännöksen mukaan valvottu koevapauteen edellytyksenä on, että:

- 1) koevapaus edistää VL 4:6 §:n mukaisen rangaistusajan suunnitelman toteutumista;
- 2) vangin rangaistusaikaisesta käyttäytymisestä, hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen perusteella koevapauteen ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä;
- 3) vanki sitoutuu olemaan käyttämättä päihdyttäviä aineita ja RL 44:16 §:ssä tarkoitettuja dopingaineita ja sitoutuu VL 16:7 §:n 3 momentissa tarkoitettuun päihdeettömyyden valvontaan;
- 4) vanki sitoutuu noudattamaan yhteydenpitovelvoitetta ja muita laitoksen ulkopuolella liikkumiseen ja toimintaan osallistumiseen liittyviä välttämättömiä kirjallisia ehtoja;
- 5) koevapauteen ehtojen noudattamista voidaan soveltuvin tavoin valvoa; ja
- 6) vanki suostuu siihen, että vankeinhoitoviranomaiset ovat tarpeellisessa määrin yhteydessä viranomaisiin, yksityisiin yhteisöihin ja henkilöihin koevapauteen edellytysten selvittämistä taikka ehtojen noudattamista koskevissa asioissa.

Valvottu koevapaus peruutetaan, jos mainitut edellytykset eivät enää päätöksen tekemisen jälkeen täyty (RL 2c:8 § 3 mom.). Edellytysten on siis pysyttävä voimassa koko koevapauteen ajan.

Koepauteen pääsemisen edellytykset vastaavat VL 8:10 §:ssä säädettyjä siviilityöluvan ja muuhun vankilan ulkopuolella tapahtuvaan toimintaan haettavan luvan edellytyksiä (opintolupa, sijoitus ulkopuoliseen laitokseen ja valvottu ulkopuolinen toiminta). Edellytysten täyttymistä koskevan arvioinnin on tarkoitus perustua kokonaisvaltaiseen harkintaan, jossa otetaan huomioon kaikki vangista saatavilla oleva tieto. (HE 263/2004, 164.)

Osaltaan edellytyksenä koevapauteen toteutumiselle on myös vangin kirjallisesti antama *suostumus* (vankeusasetuksen 71 §): pääsääntöisesti vankia ei voi pakottaa koevapauteen³³. Vangin oma halu ja suostumus koevapauteen ovat myös välillisesti koevapauteen edellytyksiä, sillä mikäli vanki ei halua koevapauteen, hänen ei voitane olettaa noudattavan koevapauteen ehtoja.

³³ Poikkeuksen muodostavat ne koko rangaistusta suorittavat, joita ei päästetä lainkaan ehdonalaan vapauteen (RL 2c:12 § 3 mom.). Heidät määrätään pakolliseen kolmen kuukauden mittaiseen koevapauteen.

Koevapauteen pääsemiseen ei säännösten mukaan vaikuta se, onko henkilö aiemmin ollut koevapaudessa, joka mahdollisesti on jouduttu perumaan. Tilanne eroaa siis esimerkiksi yhdyskuntapalvelusta, jossa aiemmat yhdyskuntapalvelurangaistukset (tai ehdottomat vankeusrangaistukset) saattavat vaikuttaa siihen, ettei yhdyskuntapalveluun tuomita uudestaan (RL 6:11 §). Tosiasiallisesti aiempi, mahdollisesti epäonnistunut koevapaus voinee kuitenkin vaikuttaa osaltaan kokonaisharkinnassa.

2.2.1 Rangaistusajan suunnitelma arvioinnin lähtökohtana

Keskeisimpiä koevapauteen pääsemisen edellytyksiä on se, että koevapaus edistää *rangaistusajan suunnitelman* toteutumista (RL 2c:8 § 1 mom. 1 kohta). Koevapaus perustuu rangaistusajan suunnitelmaan³⁴, ja käytännössä koevapauteen pääsemisen mahdollisuutta arvioidaan ensimmäisen kerran nimenomaan rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa.

Rangaistusajan suunnitelma tehdään ja siihen kirjattavat tavoitteet määritellään lähtökohtaisesti kaikille vangeille yksilöllisesti (HE 263/2004, 149). Kunkin vangin tavoitteet määrittelee sijoittajayksikkö. Sijoitusvankila puolestaan tarkentaa suunnitelman toteuttamisen yhteydessä keinoja tavoitteisiin pääsemiseksi sekä päättää vangin sijoittamisesta toimintoihin (Rikosseuraamusviraston ohje 17/011/2006, Rangaistusajan ja vapauttamisen suunnitelmallinen toteuttaminen). Sekä sijoittajayksikkö että vankila seuraavat suunnitelmien toteuttamista. Koevapaus voidaan kirjata rangaistusajan suunnitelmaan omana tavoitteenaan. Tätä ei kuitenkaan edellytetä, vaan riittää, että koevapauden tulkitaan edistävän muiden tavoitteiden toteutumista. Jos suunnitelma ei ole toteutunut vankilasta johtuneista syistä,

³⁴ On kuitenkin huomioitava, että rangaistusajan suunnitelma on luonteeltaan suositus, ei oikeudellisesti velvoittava normi (HE 263/2004, 150; PeVL 21/2005, 5). VL:a valmisteltaessa eduskunnan perustuslakivaliokunta kiinnitti huomiota siihen, että suunnitelmanimestään huolimatta mainittu asiakirja tuntui saavan oikeudellisesti velvoittavia ja osin lain säännöksiä syrjäyttäviäkin piirteitä. Perustuslakivaliokunta katsoikin, että suunnitelman velvoittavuuteen viittaavia sanontoja oli tarkistettava niin, että suunnitelman luonne suosituksena ja yhtenä päätöksenteossa huomioon otettavana seikkana kävisi niistä ehdotettua selkeämmin ilmi. (PeVL 21/2005, 5.) Lisäksi VL 4:7 §:n 3 momentin mukaan rangaistusajan suunnitelma on otettava uudelleen käsiteltäväksi säännöllisin väliajoin; vankeusasetuksen 19 § 3 momentin mukaan suunnitelman tavoitteiden toteutumista on vankilassa seurattava ja se on otettava tarkasteltavaksi vähintään kolme kertaa vuodessa. Käytännössä suunnitelmaa voidaan siis muuttaa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon kestäessä. Koevapauteen pääsyn edellytyksenä ei siis voida kategorisesti pitää sitä, että rangaistusajan suunnitelmassa mainittaisiin valvotun koevapauden mahdollisuus. (Ks. myös Laaksonen 2008, 42.)

vangin koevapaus ”voinee” Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan tulla kysymykseen, jos se on muuten perusteltua.

Rangaistusajan suunnitelmassa määriteltyjä tavoitteita voi havainnollistaa kuvitteellisella esimerkillä. Vangille A voidaan hänen saapuessaan vankilaan määritellä rangaistusajan suunnitelmaan tavoitteeksi esimerkiksi päihdeongelman käsittely, ammattiopintojen loppuun saattaminen sekä vanhemmuuden tukeminen. Tuomion suorittaminen voi alkaa suljetusta vankilasta, jossa vanki voi osallistua päihdekuntoutukseen. Edelleen avovankilaan siirryttyään hän voi jatkaa opintojensa suorittamista joko vankilassa tai vankilasta käsin ulkopuolisessa laitoksessa; avovankilaoloissa voidaan myös jatkaa päihdekuntoutusta sekä mahdollistaa lomat perheen luo.

Kun tuomion suorittaminen on edennyt riittävän pitkälle ja kun vanki A on noudattanut rangaistusajan suunnitelmaansa ja pyrkinyt omalta osaltaan tavoitteisiinsa, hänelle voi avautua mahdollisuus päästä valvottuun koevapauteen. Kyseisessä tapauksessa valvotun koevapauden voitaisiin katsoa edistävän yhteiskuntaan sopeutumista esimerkiksi siten, että henkilö voisi saattaa opintonsa loppuun valvotussa koevapaudessa sekä jatkaa vankilassa aloitettua päihdekuntoutusta esimerkiksi avokuntoutuksena siviilissä. Lisäksi hän voisi asua perheensä kanssa, mikä konkreettisesti tukisi hänen vanhemmuuttaan.

VL 4:6 § 2 momentin mukaan rangaistusajan suunnitelma sisältää muun muassa suunnitelman valvotusta koevapaudesta. Sijoittajayksikön tulee Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan ottaa rangaistusajan suunnitelmassa ”huomioon valvotun koevapauden mahdollisuus ja kirjata sitä koskeva maininta rangaistusajan suunnitelmiin”³⁵. Käytännössä sijoittajayksikön onkin nykyään jokaisen vangin kohdalla otettava kantaa mahdolliseen koevapauteen. Lainsäädännössä ei kuitenkaan ole eksplisiittisesti todettu, että koevapauden edellytyksenä olisi sen mahdollisuuden mainitseminen rangaistusajan suunnitelmassa. Edellytyksen täyttymiseksi riittää, että koevapaus asiallisesti edistää suunnitelman toteutumista.

Lausuma voi olla sisällöltään koevapautta kohtaan myönteinen, kielteinen tai esimerkiksi ehdollinen eli kirjaus, jolla koevapauteen pääseminen sidotaan tiettyjen tavoitteiden toteutumiseen. Jos vangin rangaistusaika on

³⁵ Elinkautisvankien osalta rangaistusajan suunnitelmaan kirjataan ajankohta, jolloin koevapaus on aikaisintaan mahdollinen. Koevapaus otetaan kuitenkin käsiteltäväksi aikaisintaan sen jälkeen, kun hovioikeus on tehnyt päätöksen vangin päästämisestä ehdonalaiseen vapauteen. Koko rangaistusta suorittavan rangaistusajan suunnitelmassa puolestaan todetaan, että ellei hän pääse ehdonalaiseen vapauteen 5/6-ajalla, hänet sijoitetaan pakolliseen koevapauteen kolme kuukautta ennen vapauttamista. Koevapauden sisältö määräytyy sen kautta, mitä ja miten suunnitelman mukaista toimintaa voidaan jatkaa siviilissä. (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008.)

pitkä, sijoittajayksikkö ei välttämättä voi vielä tulovaiheessa ottaa kantaa koevapauden tarkoituksenmukaisuuteen. Tällöin rangaistusajan suunnitelmassa voidaan Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan todeta, milloin koevapausasia otetaan käsiteltäväksi tai millä ehdoilla se voi tulla kyseeseen.

Se, että mahdollisuus päästä koevapauteen on mainittu rangaistusajan suunnitelmassa, ei kuitenkaan ole kaikissa tapauksissa edellytys koevapauteen pääsemiselle. Vankilassa voi tietyn vangin kohdalla tulla eteen tilanne, jossa suunnitelmassa ei ole lainkaan mainintaa koevapaudesta tai maininta on sävyltään kielteinen mutta jossa vanki muuttuneen tilanteensa tai olosuhteidensa vuoksi voisi vankilahenkilökunnan näkemyksen mukaan olla koevapauskelpoinen. Jos vangin rangaistusajan suunnitelmassa ei ole mainintaa koevapaudesta tai suunnitelmaa ei ole lainkaan tehty, asia tulee Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan saattaa sijoittajayksikön käsiteltäväksi, jos sijoitus koevapauteen on perusteltua tai jos vanki haluaa koevapauteen.³⁶

2.2.2 Muut rikoslaissa säädetyt koevapauden edellytykset

RL:ssa säädettyihin virallisiin koevapauden edellytyksiin kuuluu, että koevapauden *ehtojen noudattamista* voidaan pitää *todennäköisenä* vangin rangaistusaikaisesta käyttäytymisestä, hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen perusteella (RL 2c:8.2 § 2 kohta). Vankeusaikaisella käyttäytymisellä tarkoitetaan paitsi vangin käytöstä ja mahdollisia järjestysrikkomuksia, myös rangaistusajan suunnitelman noudattamista. Arvioinnissa voidaan kiinnittää huomiota myös aikaisempiin rangaistuskausiin. Aikaisemmalla rikollisuudella tarkoitetaan vangin rikosten laatua, uusimismenopeutta ja rangaistusten pituutta. (HE 263/2004, 164.) Siitä, millä tavoin esimerkiksi henkilön aiempi rikollisuus vaikuttaa arvioinnissa, ei ole lausuttu tarkemmin, ei myöskään hallituksen esityksessä (ks. HE 263/2004, 150).

Rikosseuraamusviraston ohjeessa (6/011/2008) nimetään yksityiskohdaisemmin arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja. Tarkastelun kohteena tulee ohjeen mukaan olla mainittujen seikkojen lisäksi vankilan sääntöjen noudattaminen, päihitteettömyys vankeusaikana, poistumislupien onnistuminen, avolaitoksessa menestyminen, suhteet muihin vankeihin ja henkilökuntaan, pyrkimys rikoksettomaan elämäntapaan, vankeusaikainen rikolli-

³⁶ Jos puolestaan vankila arvioi, että rangaistusajan suunnitelmaan sisältyvän koevapauden edellytykset eivät täyty, sijoittajayksikölle tulee Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan tehdä perusteltu esitys suunnitelman muuttamisesta. Sijoittajayksikkö päättää suunnitelman muuttamisesta tai säilyttämisestä ennallaan.

suus, rikoskielteisyys ja sosiaaliset suhteet. Saatavilla olevien tietojen perusteella vankila arvioi, voidaanko koevapauden ehtojen noudattamista pitää todennäköisenä.³⁷

Keskeinen valvotun koevapauden edellytys on *päihitteettömyys*³⁸. Vangin on sitouduttava olemaan käyttämättä päihdyttäviä aineita ja RL 44 luvun 16 §:ssä tarkoitettuja dopingaineita (RL 2c:8.2 § 3 kohta). Lisäksi vangin on sitouduttava päihitteettömyytensä valvontaan, joka on määritelty VL 16 luvun 7 §:n 3 momentissa. Päihitteettömyyteen sitoutuminen koevapauden edellytyksenä perustuu kokemukseen siitä, että päihitteettömyys on tärkeä tekijä erilaisten lupien ehtojen noudattamisessa (HE 263/2004, 164). Koevapauteen päästettävä sitoutuu päihitteettömyyteen allekirjoittamalla päihitteettömyyssitoumuksen. Käytännössä päihitteettömyys merkitsee sitä, että yhdenkin alkoholia sisältävän saunaoluen nauttiminen on kiellettyä.

Vangin tulee myös sitoutua siihen, että paitsi hänen päihitteettömyyttään myös muiden ehtojen noudattamista voidaan soveltuvin tavoin *valvoa* (RL 2c:8.2 § 5 kohta). Valvonnassa voidaan käyttää erilaisia teknisiä ja muita valvontakeinoja (ks. alla jakso I.2.5). Valvonta- ja yhteydenpitomääräykset on Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mitoitettava yksilöllisesti sen mukaan, että niiden kautta voidaan ehkäistä rikosten uusimista ja edistää muiden koevapauden ehtojen noudattamista.

Vangin on lisäksi sitouduttava noudattamaan yhteydenpitovelvoitetta ja muita laitoksen ulkopuolella liikkumiseen ja toimintaan osallistumiseen liittyviä välttämättömiä kirjallisia ehtoja (RL 2c:8.2 § 4 kohta), minkä vanki ilmaisee allekirjoittamalla asiaa koskevan sitoumuksen. Lisäksi vangin on suostuttava siihen, että vankeinhoitoviranomaiset ovat tarvittaessa yhteydessä viranomaisiin, yksityisiin yhteisöihin ja henkilöihin koevapauden edellytysten selvittämistä tai ehtojen noudattamista koskevissa asioissa (RL 2c:8.2 § 6 kohta). Tätä varten vangin on allekirjoitettava koevapauden valmisteluvaiheessa suostumus, jonka perusteella vankeinhoitoviranomaiset voivat olla yhteydessä tarvittaviin tahoihin.

³⁷ Se, milloin koevapauden ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä, jää viranomaiskäytännössä määriteltäväksi. Hallituksen esityksessä ei hahmotella tarkemmin niitä kriteereitä, joiden avulla ehtojen noudattamisen todennäköisyyttä voidaan arvioida. Laaksosen mukaan tulee huomioida, ettei sijoitteluharkinnan tule olla rikosoikeudellista seuraamusharkintaa, eikä harkinnassa tulisi antaa itseisarvoista merkitystä esimerkiksi vankilakertaisuudelle tai sille rikokselle, josta vanki on tuomittu. (Laaksonen 2008, 52.) Eduskunnan lakivaliokunta on jo aiemmin tuonut esiin sen, että järjestelmää, jossa tuomioistuimen tuomitseman rangaistuksen pituus ja täytäntöönpanotapa voivat olennaisesti vaihdella täytäntöönpanoviranomaisten tekemien päätösten perusteella, ei voida pitää hyväksyttävänä (LaVM 3/1990, 1; LaVM 15/1990, 3–4).

³⁸ Ehdonalaisessa vapaudessa päihitteiden käyttäminen ei ole kielletty. Valvottava ei kuitenkaan saa valvontatapaamisissa olla päihdyttävän aineen vaikutuksen alaisena. (Laki ehdonalaisen vapauden valvonnasta 782/2005, 8 §.)

2.3 Koevapauden kohderyhmä normistossa

Lähtökohtaisesti *kaikilla ehdonalaiseen vapauteen oikeutetuilla vangeilla* on mahdollisuus edellytysten täytyessä päästä koevapauteen. Koevapaus koskee Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/01172008) mukaan sekä määräaikaista vankeusrangaistusta suorittavia, ehdonalaisesti vapautettavia vankeja; elinkautisesta vankeudesta ehdonalaisesti vapautettavia vankeja että koko rangaistusta vankilassa suorittamasta vapautettavia vankeja. Suurimman ryhmän muodostavat määräaikaisesta vankeusrangaistuksesta ehdonalaisesti vapautuvat vangit, joiden koevapauden enimmäisaika on kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapautumista.

Pitkäaikaisvangit – elinkautisvangit ja koko rangaistusta suorittavat vangit – voivat tarvita muita vankeja enemmän tukea ja apua tavanomaisistakin siviiliasioista selviytyäkseen. Erityisesti koko rangaistusta suorittavien uusimisriski on koevapautta valmisteltaessa ja toimeenpantaessa otettava huomioon, sillä ko. ryhmää on ehdonalaista vapauttamista harkittaessa yhä pidetty vaarallisina toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle (Mohell & Pajuja 2006, 295). Elinkautista vankeusrangaistusta ja rangaistuksensa kokonaan suorittavien valvotusta koevapaudesta päättää Rikosseuraamusvirasto (VL 21:2.3 §).³⁹

Rikoslaissa ei siis rajata koevapauden ulkopuolelle esimerkiksi tietyistä rikoksista tuomittuja vankeja⁴⁰. Rikosseuraamusvirasto on kuitenkin ohjeellaan (6/011/2008) linjannut koevapauden kohderyhmää. Ohjeessa tuodaan esiin, että koevapaus ei ainakaan ensisijaisesti ole tarkoitettu vangeille, joilla on keskeneräisiä oikeusasioita, jos rikoksesta on odotettavissa ehdoton vankeusrangaistus. Seikka tulee ohjeen mukaan ottaa huomioon koevapauharkinnassa. Samoin sellaisten vankien koevapauteen, joilla on edessään maasta karkotus tai jota karkotus uhkaa, suhtaudutaan ohjeessa kielteisesti.

Koevapauden on katsottu olevan tarkoitettu erityisesti pitkää vankeusrangaistusta suorittaville vangeille. Heidän katsotaan tarvitsevan usein muita vankeja enemmän tukea ja apua tavanomaisistakin siviiliasioista selviy-

³⁹ *Koko rangaistusta suorittava vanki* (RL 2c:11 §) vapautuu vankilasta vasta suoritettuaan tuomitun rangaistusajan kokonaan, eli hän pääsee lähtökohtaisesti ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan rangaistuksestaan 5/6. Koko rangaistusta suorittava voidaan RL 2c:12 §:n mukaan ennen ehdonalaista vapauttamista määrätä koevapauteen. Jollei koko rangaistusta suorittavaa päästetä ehdonalaiseen vapauteen, hänet sijoitetaan koevapauteen kolme kuukautta ennen vapauttamista (RL 2c:12 §:n 3 mom.). Elinkautisvankien ja koko rangaistusta suorittavien koevapautta koskevista erityissäännöksistä ks. Liite 2.

⁴⁰ Siviilipalveluksesta kieltäytymisestä tai siviilipalvelusrikoksesta tuomittua vankeusrangaistusta suorittavaa henkilöä ei kuitenkaan saa sijoittaa valvottuun koevapauteen (siviilipalveluslaki 1446/2007, 81 § 3 mom.).

tyäkseen. Koevapauden todetaan Rikosseuraamusviraston ohjeessa antavan erityisesti elinkautisvangeille ja koko rangaistusta suorittaville vangeille kontrolloidun mahdollisuuden totuttautua vapauteen ennen vankeusajan päättymistä.

Rikosseuraamusviraston koevapausohjeen (6/011/2008) mukaan ”suotavaa” on, että vanki sijoitetaan avolaitokseen ennen koevapauden pääsyä. Avolaitossijoitus ei kuitenkaan ole edellytys koevapauden pääsemiselle, vaan myös suoraan suljetusta vankilasta voi päästä koevapauteen.

Avolaitossijoitus koevapauden pääsyn tavallisena lähtökohtana selittyy osaltaan sillä, että vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa pyritään noudattamaan tiettyjä progressiivijärjestelmään kuuluneita periaatteita. Vankeusai-ka voi alkaa suljetusta laitoksesta, jota voi rangaistusajan suunnitelman mukaisesti ja vangin noudatettua suunnitelmaa seurata siirto avolaitokseen ja edelleen pääsy valvottuun koevapauteen. Mikäli henkilön ei katsota soveltuvan avovankilaympäristöön, on todennäköistä, ettei hänen katsota myöskään kykenevän täyttämään koevapauden pääsemisen edellytyksiä eikä noudattamaan koevapauden ehtoja. Syy siihen, ettei henkilö pääse avovankilaan, voi kuitenkin johtua muustakin kuin vangin käyttäytymisestä tai muusta vangin persoonaan liittyvästä syystä. Esimerkiksi terveyssyyt voivat estää avovankilaan pääsyn. Henkilö voi olla sijoitettuna suljettuun vankilaan koko rangaistusaikansa myös vankeusrangaistuksen lyhyiden vuoksi: avovankilaan sijoittamisen ei välttämättä tällöin katsota hyödyttävän vankia, jos avovankilassa vietetty aika jää kovin lyhyeksi.

2.4 Valvotun koevapauden sisältö

Valvotun koevapauden varsinainen sisältö määritellään RL 2c:8 §:ssä väljäs-ti. Koevapauden sisältöä kuvataan säännöksessä vain siltä osin, että koeva-paudessa henkilö voidaan ”sijoittaa vankilan ulkopuolelle”. Lisäksi tuodaan esiin, että koevapautta valvotaan erilaisin keinoin. Se, mitä koevapaus käy-tännössä tarkoittaa, jätetään kuitenkin lähes täysin määrittelemättä.⁴¹

⁴¹ Eduskunnan perustuslakivaliokunta kiinnitti koevapautta koskevan säännöksen väljyy-teen huomiota lausunnossaan. Valiokunnan mukaan säännöksen muotoiluun liittyy ”ri-kosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvän täsmällisyysvaatimuksen näkökul-masta merkittävää väljyyttä”. Valiokunta totesi, ettei säännöksestä käy ilmi, ”mitä siinä tarkoitetaan valvotulla koevapaudella tai mikä on sen pääasiallinen sisältö”. (PeVL 21/2005, 5.)

2.4.1 Koevapauksien pituus

Koevapauden *enimmäispituus* on RL 2c:8 § 1 momentin mukaan kuusi kuukautta, mikä vastaa kansainvälistä käytäntöä koevapauden kaltaisissa järjestelmissä (HE 262/2004, 44). Koevapauden vähimmäiskesto ei laissa ole määritelty. Helsingin hovioikeuden päätöksellä vapautettavien elinkautisvankien koevapauden pituus määritellään päätöksessä. On myös huomioitava, että mikäli koko rangaistuksen suorittava ei pääse ehdonalaan vapauteen, hänelle määrätään suoraan RL:n nojalla (RL 2c:12 §) kolmen kuukauden mittainen pakollinen valvottu koevapaus.

Laissa ei ole säännöksiä myöskään siitä, kuinka pitkään rangaistusta tulee suorittaa vankilassa ennen koevapauden sijoittamista. Suosituksena kuitenkin on, että koevapausaika on vain erityisistä syistä yli puolet vankilassaoloajasta (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008). Koevapauden pituuden määrittää Rikosseuraamusviraston ohjeen mukaan lähtökohtaisesti koevapauden perustavoite eli yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen. Käytännössä koevapauden myöntäminen edellyttää ohjeen mukaan, että vanki on ollut niin pitkän ajan vankilassa, että hänen vankila-aikaisen käyttäytymisensä perusteella voidaan arvioida koevapauden ehtojen noudattamista ja että hänelle voidaan laatia koevapauden toimeenpanosuunnitelma. Lisäksi pituuden harkintaan vaikuttaa se, kuinka pitkään vangin arvioidaan jaksavan noudattaa koevapauden ehtoja.

2.4.2 Toimeentulo ja toiminnan sisältö

Toimeentulon koevapaudessa oleva voi saada palkan, eläkkeen tai muun sosiaaliturvaetuuden kautta. Koevapaudessa olevan on pääsääntöisesti itse ansaittava toimeentulonsa ja vastattava elinkustannuksistaan. Poikkeuksellisesti voidaan Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan hyväksyä vangin oma varallisuus tai vanhempien tai puolison tulot tai varat, jos nämä sitoutuvat käyttämään varojaan koevapaudessa olevan elinkustannuksiin ja toimintavelvoite liittyy perheeseen. Koevapaudessa olevalle ei makseta vankilan toiminta- eikä käyttörahaa.

Koevapautta koskevissa lain säännöksissä ei ole määritelty sitä, mikä voi olla koevapauden *toimintavelvoitteena*. Hallituksen esityksessä viitataan koevapautta edeltäneeseen ehdonalaan vapauden aikaistamisjärjestelmään ja sen aikaistamisperusteisiin, joita olivat muun muassa vangin terveydelliset, koulutukselliset, perhe- ja muut sosiaaliset syyt sekä erityisistä syistä muutkin perusteet (HE 262/2004, 33). Näistä syistä on johdettavissa koevapauksien toiminnan sisältöjä, mutta suoranaisesti ei hallituk-

sen esityksessäkään oteta kantaa siihen, mitä koevapaudessa olevan on tarkoitus ja mitä hän voi tehdä. Vastaavasti myöskään siihen, onko olemassa joitakin toimintoja, jotka eivät koevapauden sisällöksi kelpaa, ei ole lainvalmistelussa otettu kantaa.

Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan koevapauden sisältö määräytyy sen kautta, mitä ja miten rangaistusajan suunnitelman mukaista toimintaa voidaan jatkaa siviilissä. Koevapauden aikainen toimintavelvoite voi ohjeen mukaan sisältää vangin rangaistusajan suunnitelman mukaisesti yhden tai useamman toiminnan. Toiminnan sisällön on oltava paitsi rangaistusajan suunnitelman mukainen myös valvottavissa.

Sähköistä valvontaa pohtineen OM:n työryhmän raportissa on hahmoteltu koevapauden toimintavelvoitteen sisältöä. Sen mukaan koevapauden aikaisia toimintoja voivat olla työ, opiskelu, asevelvollisuuden suorittaminen tai esimerkiksi kuntoutuksen jatkaminen. Muihin toimintoihin liittyen tai niistä erikseen voidaan vanki velvoittaa esimerkiksi käynteihin A-klinikalla tai mielenterveystoimistossa tai osallistumaan väkivalta- tai seksuaalirikokseen liittyvään jatko-ohjelmaan. (OM 2006:1, 11–12.) Rikosseuraamusviraston ohjeessa (6/011/2008) koevapauden mahdollisina sisältöinä on lisäksi mainittu äitiys- tai vanhempainvapaa, läheisen hoito ja ”jokin muu elämönhallintataitoja tai toimintakykyä lisäävä toiminta”. Samoin ohjeessa pidetään mahdollisena sitä, että henkilöllä on koevapauden alkuvaiheen toimintavelvoitteena työnhaku. Tällöin hänellä tulisi kuitenkin olla työnhaun rinnalla muukin toimintavelvoite. Näissä tapauksissa vankilan tulee ohjeen mukaan seurata, että koevapaudessa oleva pääsee kohtuullisessa ajassa työvoimapalveluihin tai työhön.

Toimintapaikalle, esimerkiksi yksityiselle työnantajayritykselle tai järjestölle, ei ole lainsäädännössä erityisiä vaatimuksia. Lähtökohtaisesti mikä tahansa toimintapaikka voi tulla kysymykseen, kunhan siellä tarjottava toiminta edistää koevapauteen lähtijän yhteiskuntaan sopeutumista.

Mikäli koevapauden sisältönä on työnantajan palveluksessa tehtävä työ, tulee sen Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan olla työpaikkaan ja työnantajaan nähden tavanomaista taloudellista toimintaa. Yrityksen taloudellisen tilanteen tulee olla vakaa, eikä yrityksellä saa olla huomattavia määriä veroja tai maksuja ulosotossa. Koevapauden toimintavelvoitteeksi ei saa myöskään hyväksyä työtä, johon liittyvästä rikoksesta henkilö on tuomittu vankeusrangaistukseen. Palkkauksen ja muiden työhön liittyvien ehtojen tulee lähtökohtaisesti vastata vastaavanlaisessa työssä yleisesti noudatettavia ehtoja.

Jos koevapaudessa oleva menettää työpaikkansa, vaikka hän ei ole syylistynyt koevapauden ehtojen rikkomiseen, hän voi ilmoittautua työvoimatoimistoon työttömäksi työnhakijaksi. Työttömyysturvaetuuksia voidaan

tällöin maksaa, jos työttömyysturvan saannin työvoimapoliittiset edellytykset täyttyvät. Tilanteen muutos edellyttää kuitenkin sitä, että sijoittajayksikkö hyväksyy toimeenpanosuunnitelmaan uuden toimintavelvoitteen. *Opiskelu* koevapauden toimintavelvoitteena edellyttää, että vanki on hyväksytty oppilaitoksen oppilaaksi. (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008.)

Päihdeongelmaiset vangit ja ne, joilla on erityisiä vaikeuksia selviytyä vapaudessa, voidaan sijoittaa koevapauden aikana vankilan ulkopuoliseen laitokseen tai vastaavaan yksikköön, jossa he osallistuvat *kuntouttavaan toimintaan*, kuten päihdehuoltoon tai selviytymismahdollisuuksia parantavaan muuhun tavoitteelliseen toimintaan. Toimintavelvoite voi täytyä myös avohoidossa, jos se katsotaan riittäväksi. Koevapauteen päästettävän asuin- tai kotikunnan viranomaisten kanssa on neuvoteltava sijoituslaitoksesta, sijoituksesta aiheutuvien kustannusten korvaamisesta, jatkohoidon järjestämisestä ja muista tarpeellisista toimenpiteistä henkilön vapaudessa selviytymisen edistämiseksi. Pääperiaatteena on se, että vankila ei korvaa koevapauden aikaisia hoitokustannuksia. (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008.)

Myös koevapaudessa olevia koskee päihdehuoltolain (41/1986) mukainen yleinen lähtökohta, jonka mukaan päihdehuollossa pääsääntönä on oma-aloitteinen ja vapaaehtoinen hoito. Tämä merkitsee sitä, että päihdehuollon asiakas voi aina oma-aloitteisesti katkaista hoidon lukuun ottamatta päihdehuoltolain 10 §:ssä säädettyjä tahdosta riippumattoman hoidon tilanteita. Hoidon katkaiseminen on mahdollista myös päihdehuollon ollessa koevapauden edellytyksenä, mutta sen seurauksena koevapauden edellytykset eivät välttämättä enää täyty, jolloin koevapaus peruutetaan ja vanki palaa vankilaan. Muutoin koevapauden aikana annettavassa päihdehoidossa noudatetaan päihdehuollon yleisiä periaatteita. (OM 2006:1, 13.) Koevapaudessa olevien päihdekuntoutuksesta vastaavat pääosin vankeinhoidon ulkopuoliset toimijat, kuten kunnan viranomaiset, järjestöt ja yksityiset kuntoutuslaitokset.⁴²

⁴² Päihdehuollon palveluja annetaan sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalveluissa avopalveluina mm. terveyskeskuksissa, sosiaalitoimistoissa, mielenterveystoimistoissa ja päiväkeskuksissa sekä laitoshoidona terveyskeskusten ja sairaaloiden vuodeosastoilla sekä erikoissairaanhoidossa, mm. psykiatrisilla osastoilla. Lisäksi päihdetyötä toteutetaan muissa peruspalveluissa, esimerkiksi neuvoloissa, kotisairaanhoidossa ja kotipalvelussa jne. Päihdehuollon erityispalveluja järjestetään suurimmilla paikkakunnilla avopalveluina pääasiassa A-klinikoilla ja nuorisoasemilla sekä laitospalveluina katkaisuhuolto- sekä kuntoutusyksiköissä. Huumeiden käyttäjille on 1990-luvun loppupuolelta alkaen perustettu sekä avo- että laitospalveluhoitoa. Asumispalveluita järjestetään sekä sosiaalihuollon yleisinä palveluina että päihdehuollon palveluihin kuuluvissa asumispalveluissa, hoito- ja huoltokodeissa tai tuettuna asumisena. (OM 2006:19, 21–22.)

Koevapauden aikainen toimintavelvoite voi olla *toimintakyvyn ylläpitäminen* niillä vangeilla, joiden terveydentila, toimintakyky tai ikä sitä vaatii. Tällöin viikko-ohjelma voi sisältää esimerkiksi avohoidon poliklinikka-käyntejä, tukihenkilön tapaamisia, päiväkeskustoimintaa, vapaaehtoistyötä tai kuntoutusta edistävää harrastustoimintaa. Tarvittaessa toimintavelvoite voi täytyä itsestä huolehtimisesta ja kotiin liittyvien askareiden hoitamisesta. (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008.)

Koevapauden aikaisessa toimintapaikassa tulee Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan olla yhdyshenkilö, joka on vankilaan yhteydessä koevapauteen liittyvissä asioissa. Työnantajan tai muun toimintapaikan kanssa sovitaan yhdyshenkilön osallistumisesta koevapauden toteuttamiseen ja ehtojen valvontaan eli vankilan edustajan puhelusta ja toimintapaikalla käynneistä sekä asioista, joista toimintapaikan yhteyshenkilön tulee ilmoittaa vankilalle. Lähtökohtana on, että valvova virkamies on epä säännöllisen säännöllisesti puhelinyhteydessä koevapaudessa olevaan ja/tai käy tarkistamassa hänen läsnäolonsa toimintapaikalla tai asunnossa. Vankilan ja toimintapaikan tulee ohjeen mukaan tehdä koevapauden ajaksi sopimus, jossa toimintapaikan yhdyshenkilö sitoutuu ilmoittamaan vankilalle koevapauden ehtojen rikkomisesta eli siitä, ettei koevapaudessa oleva noudata toimintapaikkaan liittyviä koevapauden ehtoja.

2.4.3 *Asunto*

Vaikka koevapauden virallisissa edellytyksissä ei mainita asuntoa, koevapauteen pääsemiseksi vangilla on oltava *asunto* tai muu asumisjärjestely (esim. asuntola tai kuntoutuslaitos). Asunto tai vastaava on koevapauden käytännön edellytys paitsi koevapauden tarkoituksen myötä – asunnottomuus ei oletettavasti edistäisi vangin yhteiskuntaan sijoittumista – myös valvonnan toteuttamiseksi. Asuinjärjestelyn toteutuminen on usein yksi ensimmäisiä koevapauden valmistelussa selvitettäviä seikkoja (ks. jakso II.1).

Koevapaudessa olevan asuntona voi Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan olla hänen kotinsa, tukikoti tai laitos, jossa hän on toimintavelvoitteen vuoksi. Vangin tulee olla asunnossa kirjoilla. Tilapäisenä asuntona voi olla esimerkiksi tukiasunto tai päihdehuollon asumispalveluysikkö.

Koevapautta valmisteltaessa vankilan virkamies tekee tarvittaessa vangin suostumuksen mukaisesti yhteistyötä koevapauteen lähdössä olevan asuinkumppanien kanssa. Vankilan on Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan arvioitava, ovatko asunto ja asuinympäristö sekä perheen tilanne koevapauden kannalta hyväksyttävät. Vankilan tulee selvit-

tää samassa asunnossa asuvien suhtautuminen mahdolliseen koevapauteen sekä selostaa heille koevapauden sisältö ja ehdot.⁴³ Arvioinnissa kiinnitetään huomiota asunnon pysyvyyteen (mm. häätöuhka) ja soveltuvuuteen. Tähän voivat ohjeen mukaan vaikuttaa muun muassa asunnossa tapahtuva päihteiden käyttö, lähisuhdeväkivalta, muu rikollinen toiminta tai lasten laiminlyönti.

Asunto koevapauteen pääsyn tosiasiallisena edellytyksenä voi joissakin tapauksissa aiheuttaa ongelmia vankien yhdenvertaisuuden kannalta. Vaarana voi pitää sitä, että koevapaus tosiasiallisesti valikoituu sellaisen vankijoukon käyttöön, jotka jo lähtökohtaisesti ovat muita parempiosaisia siinä mielessä, että heillä on asunto ja työ- tai muu toimintapaikka (ks. myös Sillanpää 2007, 51, 54; Morris & Tonry 1990, 217–218). Kuten ehdonalaista vapauttamista pohtineen rikoslakiprojektin ehdotuksessa todetaan, sosiaali- ja tukipalveluiden mahdolliset puutteet eivät saisi vaikuttaa kasautuvasti jo ennestään heikommassa asemassa olevien kansalaisten kohdalla siten, että ne välillisesti vaikuttaisivat myös rangaistuslaitoksessa suoritettavan rangaistuksen pitenemiseen. Yhdenvertaisen kohtelun kannalta ongelmallisia tilanteita voi syntyä, jos vangin olosuhteet ja toimeentulo otetaan huomioon siten, että vapautumista voidaan aikaistaa sosiaalisesti turvatus aseman ja vakiintuneen toimeentulon vuoksi. Tällaisen käytännön voi arvioida olevan sosiaalisesti syrjivää ja jo ennestään hyväosaisia suosivaa. (OM 3/1994, 58.)

2.5 Liikkumisen ja ajankäytön rajoittaminen ja koevapaudessa olevan valvonta

Koevapauden peruslähtökohtiin kuuluu Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan koevapaudessa olevan *liikkumisen ja ajankäytön rajoittaminen* tarpeen mukaan. Lisäksi on mahdollista rajoittaa koevapaudessa olevan ja sellaisten henkilöiden tapaamista, jotka muodostavat uhan koevapauden onnistumiselle. Rajoitukset on kuitenkin ohjeen mukaan määriteltävä siten, että koevapaudessa oleva voi harjoitella päihteetöntä ja rikoksetonta elämää normaalissa toimintaympäristössä. Liikkumis- ja tapaamisrajoituksissa voidaan Rikosseuraamusviraston ohjeen mukaan koevapauden edetessä antaa enemmän vapauksia ehtojen noudattamisen varmistuessa.

⁴³ Perheenjäsenten kuulemisen on Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan tapahduttava siten, ettei vanki ole läsnä, jotta heidän kantansa tulee riittävän luotettavasti esille. Perheen lasten kanssa tulee henkilökohtaisesti keskustella, jos se on lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen mahdollista.

Koevapauden keskeisiä elementtejä on myös koevapaudessa olevan *valvonta*. RL 2 c luvun 8 § 1 momentin mukaan vanki voidaan sijoittaa vankilan ulkopuolelle *teknisin välinein tai muulla tavoin erityisesti valvottuun* koevapauteen. Valvonta on aina osa valvottua koevapautta⁴⁴, mutta valvonnan muodot ja intensiivisyys voivat vaihdella tapauskohtaisesti.

Lainsäädännössä ei määritellä tarkemmin ensinkään sitä, mitä teknisin välinein valvominen voi käytännössä tarkoittaa, eikä myöskään sitä, mitä muita valvontakeinoja voidaan käyttää.⁴⁵ Sekä lainsäädäntö että Rikosseuraamusviraston ohje sallivat yksilöllisyyden valvontatapojen valinnassa ja valvonnan intensiivisyyden määrittämisessä.

Valvonnassa tulee noudattaa hienotunteisuutta, ja se tulee toteuttaa siten, ettei koevapaudessa oleva joudu tarpeettoman huomion kohteeksi. Valvonta ei myöskään saa aiheuttaa kohtuutonta haittaa koevapaudessa olevalle ja toimintavelvoitteen täyttämiseksi. Kuten koevapaudessa olevan liikkumista ja vapaa-aikaa koskevia rajoituksia määrättäessä, myös valvonnassa tulee ottaa huomioon muun muassa valvottavan perhe-elämän ja yksityiselämän suoja. Se, että koevapaudessa olevan tulee voida harjoitella normaalissa toimintaympäristössä elämään päihteettömästi ja tekemättä rikoksia, vaikuttaa myös valvonnan tason määräytymiseen. (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008.)

Käytettävät *valvontatavat* tulee lähtökohtaisesti luetella toimeenpanosuunnitelmassa niin tarkasti kuin koevapaudessa olevan tietoon voidaan antaa. Sijoittajayksikkö ja vankila voivat keskenään sopia tarkemmasta valvontasuunnitelmasta. Sitä ei lähtökohtaisesti anneta vangin tietoon, koska siinä voidaan määritellä tarkkoja käytännönkin asioita, kuten valvontakäyntien tiheys. (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008.)⁴⁶

⁴⁴ Vrt. ehdonalainen vapaus, johon voidaan liittää valvontaa (laki ehdonalaisen vapauden valvonnasta 782/2005). Ko. lain 5 §:n mukaan valvonta sisältää valvojan ja valvottavan säännöllisiä tapaamisia, minkä ohella valvontaan voi sisältyä myös sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä tai ohjelmia. Tapaamisia sekä valvontaan kuuluvia tehtäviä ja ohjelmia saa kuukausittain olla enintään 12 tuntia. Valvottavaa on myös avustettava yhteydenotoissa viranomaisiin, ja hänet on ohjattava tarvittavien tukitoimien ja palveluiden pariin.

⁴⁵ Säännös on jätetty tarkoituksella avoimeksi teknisen valvonnan suoritustavan suhteen, mitä on perusteltu teknisen kehityksen nopeudella (HE 262/2004, 33). Laintasoinen säännös voisi vanhentua melko nopeasti, koska uusia teknisiä menetelmiä kehitetään jatkuvasti. Eduskunnan lakivaliokunnan mukaan säännöstä on valvontakäytäntöjen yhtenäisyyden turvaamiseksi täsmennettävä, mikäli valvonnassa käytettyjen teknisten välineiden valikoima myöhemmin vakiintuu (LaVM 9/2005 vp., 5). Valvonnassa käytettävien teknisten menetelmien valintaan voi jatkossa vaikuttaa se, mikä valitaan ehdotetun valvontarangaistuksen tekniseksi toteuttamistavaksi (ks. OM 2007:17).

⁴⁶ Kaikissa sähköistä valvontaa hyödyntäviä rangaistusmuotoja soveltavissa valtioissa valvonnan sisällöstä ja muodoista tai ehtojen rikkomiseen puuttumisen kynnyksestä ei välttämättä kerrota valvonnassa olevalle (Hucklesby 2009b, 4).

Valvontatapojen valikoitumiseen vaikuttaa Rikosseuraamusviraston ohjeen mukaan muun muassa se, sijaitseeko vangin toimintavelvoitteen suoritusta paikka samalla paikkakunnalla kuin vankila. Näissä tilanteissa korostuu monesti sidosryhmien rooli myös valvonnassa. Vanki voidaan esimerkiksi velvoittaa ilmoittautumaan vankeinhoidon ulkopuolisessa organisaatiossa. Vankiloiden tulee ohjeen mukaan myös tehdä keskenään yhteistyötä valvonnan järjestämisessä silloin, kun vangin asuinpaikka on lähempänä jotakin muuta kuin hänen sijoituslaitostaan. Jos koevapauden toimeenpanopaikka on aluevankilan ulkopuolella, sijoittajayksiköiden tulee sopia keskenään, missä vankilassa koevapauden valmistelu suoritetaan ja mikä vankila toimii koevapauden valvojana. Vangin mahdollinen siirto uuteen laitokseen tulee toteuttaa riittävän aikaisin sen varmistamiseksi, että valvova laitos saa käsityksen hänen käyttäytymisestään. (Rikosseuraamusviraston ohjeen 6/011/2008.)

Rikosseuraamusviraston menettelyohjeessa (6/011/2008) on laadittu tarkempia suuntaviivoja valvontatapojen valinnasta. Ohjeen mukaan koevapautta valvotaan vähintään kolmella tarkoituksenmukaisella tavalla, jos ehtojen noudattamiseen liittyy alhainen riski. Jos riski on keskikorkea, käytetään vähintään neljää valvontatapaa. Jos riski on korkea, koevapautta valvotaan useilla keinoilla.

Myös valvontatiheyden tulee ohjeen mukaan vastata vangin ehtojen noudattamiseen liittyvää riskiä. Korkean riskin omaavien vankien ehtojen noudattamista valvotaan vähintään yhdellä valvontatavalla päivittäin. Jos riski on alhainen, jokin valvontatoimenpide on tehtävä vähintään kolme kertaa viikossa, muilla vähintään viisi kertaa viikossa.

Koevapaudessa olevan valvonnassa voidaan käyttää erilaisia valvontakeinoja. Käytettävät valvontatavat tulee Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan luetella koevapauden toimeenpanosuunnitelmassa niin tarkasti kuin koevapaudessa olevan tietoon voidaan antaa. Koevapauden sijoitettavalle nimitetään ohjeen mukaan vankilassa vähintään yksi vastuuhenkilö, jonka kautta hän hoitaa asioitaan ja johon hän pitää yhteyttä. Vastuuhenkilö voi ohjeen mukaan antaa vangille luvan poiketa toimeenpanosuunnitelman ehdoista vähäisissä asioissa, jos se on toimeenpanosuunnitelman ja vankilan työnjaon mukaista.

Mahdollisia valvontatapoja ovat Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan esimerkiksi seuraavat:

- koevapaudessa olevan ja vankilan välinen yhteydenpito,
- koevapaudessa olevan seuranta teknisin laittein,
- vankilan edustajan käynnit toimintapaikalla, asunnolla ja muussa kohteessa,

- vankilan yhteydenpito toimintapaikkaan ja yhteyshenkilön yhteydenpito vankilaan,
- koevapaudessa olevan päihteettömyyden valvonta,
- koevapaudessa olevan ilmoittautuminen yhteistyötahon luona.

Valvonnassa voidaan noudattaa progressiivijärjestelmää muistuttavaa lähtökohtaa: valvontakertoja ja -tapoja voidaan *harventaa tai vähentää*, kun koevapaudessa oleva on noudattanut ehtoja riittävän pitkään. Valvontaa voidaan toisaalta myös tiukentaa riskin lisääntyessä. (Rikosseuraamusviraston menettelyohje 6/011/2008.)

Valvonnassa keskeistä on *säännöllinen yhteydenpito* koevapauteen sijoitetun ja vankilan välillä. Koevapaudessa oleva on säännöllisesti puhelimitse yhteydessä valvonnan vastuuhenkilöön, ja hänet voidaan määrätä ilmoittautumaan sovittuina ajankohtina vankilaan. Koevapaudessa olevan tulee vankilan yhteydenottoja varten pitää vankilan antamaa teknistä laitetta, käytännössä useimmiten gsm-puhelinta (ks. alla), jatkuvasti mukanaan ja huolehtia, että se on käyttökunnossa. Lisäksi valvontaan kuuluu vankilan yhteydenpito koevapaudessa olevan *työ- tai toimintapaikan yhteyshenkilöön*. Vankila sopii työ- tai toimintapaikan kanssa siitä, että yhteyshenkilö ilmoittaa vankilalle mahdollisesta koevapauden ehtojen rikkomisesta.

Valvontaa suorittavilla virkamiehillä on oikeus käydä *tarkistamassa* koevapaudessa olevan paikallaolo asunnolla sekä suorittaa päihteettömyyden valvontaa. Vankeinhoitolaitoksen virkamiehillä ei ole oikeutta suorittaa kotietsintää, vaan mahdollisen rikosepäilyn vuoksi pyydetään poliisin virka-apua.

Koevapaudessa olevien päihteettömyyttä voidaan testata virtsa-, veri- tai sylkinäytteillä tai suorittamalla puhalluskoe (RL 2c:8 § ja VL 16:7 §). Rikosseuraamusviraston menettelyohjeen (6/011/2008) mukaan ”näytteiden otolla voidaan paitsi valvoa myös tukea koevapaudessa olevan pidättyymistä päihteiden käytöstä”, mistä syystä testaus tulisi tehdä riittävän usein. Päihdetestaus voidaan suorittaa vankilaan ilmoittautumisen yhteydessä tai asunnolle tai toimintapaikalle suunnattavalla tarkastuskäynnillä. Koevapaudessa oleva voidaan myös määrätä käymään päihdetestissä esimerkiksi terveysasemalla, lääkäriasemalla tai päihdeyksikössä. Puhalluskokeen voi ottaa myös paikallinen poliisi osana poliisin normaalitoimintaa. Testaaminen voi tapahtua sovittuna ajankohtana tai satunnaisesti. (Rikosseuraamusviraston menettelyohje 6/011/2008.)

Oleellinen osa koevapaudessa olevan valvontaa on henkilön liikkumisen ja sijainnin valvonta, mikä käytännössä tarkoittaa *paikannusta* teknisten laitteiden avulla. Paikannuksen avulla voidaan varmentaa, että koevapaudessa oleva noudattaa koevapauden ehtoja, kuten liikkumisrajoituksia

sekä vapaa-ajan käytön rajoituksia. Käytännössä paikannus tapahtuu Suomessa tällä hetkellä pääosin gsm-paikannuksella.⁴⁷ Valvottavaa seurataan hänelle koevapauden ajaksi annetun gsm-puhelimen välityksellä. Puhelimen on oltava muun muassa tätä varten jatkuvasti toimintavalmiudessa (esim. akku ladattuna ja virta kytkettynä päälle) ja käyttökunnossa. Mikäli puhelimeen tulee toimintahäiriö, koevapaudessa olevan tulee välittömästi ottaa vankilaan yhteyttä puhelimen vaihtamiseksi toimivaan. Puhelin on tarkoitettu vain yhteydenpidon hoitamiseen ja valvonnan helpottamiseen, ja esimerkiksi soittamista muihin numeroihin on rajoitettu.

Käytössä oleva gsm-paikannus perustuu 2–3 tukiaseman (operaattorin) signaalimittauksiin ja niistä laskennallisesti tehtyihin paikannuskoordinaattipisteisiin. Tarkkuus on kaupungissa tavallisesti 100–300 metrin luokkaa. Taajamissa ja niiden ulkopuolella paikannustarkkuus voi olla huonompi, jopa useita kilometrejä, koska mittaavia tukiasemia on harvemmassa. Paikannuspuhelimet voivat olla mitä tahansa kaupasta saatavia gsm-puhelimia. (Pakarinen 2009.)⁴⁸ Myös tarkemman paikallistamisen mahdollistavia GPS-järjestelmiä⁴⁹ on kokeiltu, mutta ne eivät vielä ole varsinaisessa käytössä.

Rikosseuraamusviraston ja vankiloiden yhteistyöllä on kokeiltu erilaisia muita paikannuslaitteita. Kahdessa vankilassa on ollut käytössä ns. RFID-tunnistus (Radio frequency identification), jossa gsm-puhelimessa olevan radiotaajuisen tunnistusohjelman avulla voidaan koevapaudessa olevan asuinpaikan seinään tms. kiinnitetty tunniste luetuttaa ja lähettää vankilaan valvojalle. Tällöin saadaan varma tieto koevapaudessa olevan sijainnista ja kellonaika. RFID-tunnistusta ei kuitenkaan vielä ole otettu laajempaan käyttöön, vaan se jatkuu kokeiluna. Kokemukset tunnistusmenetelmän käytöstä ovat kuitenkin olleet myönteisiä. (Pakarinen 2009.)

⁴⁷ Monissa länsimaissa, kuten Ruotsissa ja Englannissa, paikannus toteutetaan teknisesti ranneke- tai nilkkapantajärjestelmien avulla. Ne perustuvat valvottavan nilkkaan tai ranteeseen kiinnitettävään pantaan, joka on yhteydessä kiinteästi sijoitettuun seurantalaitteeseen. Tavallisesti seurantalaite on sijoitettu valvottavan kotiin. Seurantalaite reagoi pannaan sijaintiin, jos panta on enintään 100–400 metrin säteellä seurantalaitteesta. Pantajärjestelmä perustuu radiotaajuustekniikkaan. Seurantalaitteesta on rakennettu yhteys järjestelmän keskusvalvomoon valtakunnan puhelinverkon tai matkapuhelinverkon välityksellä. Keskusvalvomon palvelimet käsittelevät ja pitävät yllä seurantalaitteiden lähettämää valvontatietoa. Järjestelmään ohjelmoidaan yksilölliset valvonnalliset rajat, ja se hälyttää liikkumista koskevien määräysten rikkomisen lisäksi myös pannaan irrottamisesta ja rikkomisesta. (OM 2007:17, 32.)

⁴⁸ Nykyisissä gsm-puhelimeissa on monesti mahdollisuus esim. videokuvan kuvaamiseen ja lähettämiseen. Äänitunnistamista ei kuitenkaan vielä ole käytetty.

⁴⁹ GPS (Global Positioning System) on USA:n puolustusministeriön kehittämä satelliittipaikannusjärjestelmä, joka mahdollistaa paikannuksen yleensä n. kymmenen metrin tarkkuudella (Hurskainen 2005, 21).

2.6 Edellytysten puuttumisen ja ehtojen rikkomisen seuraamukset

Koevapaus on mahdollista peruuttaa, mikäli vanki ei noudata koevapauden ehtoja tai koevapauden edellytykset eivät täyty (RL 2c:8 § 4 mom.). Koevapauden peruuttamista ei ole pidetty luonteeltaan rangaistuksena, vaan hallintopäätöksenä, jolla perutaan vangille myönnetty harkinnanvarainen etu (ks. OM 2006:25, 15). Tosiasiallisesti koevapauden peruuttaminen voi kuitenkin vangin näkökulmasta tuntua rangaistukselta. Peruuttamisen merkitys on poikkeuksellisen suuri, koska se merkitsee paluuta koevapaudesta vankilan ulkopuolelta takaisin vankilaan (HE 262/2004, 45).

Se, että koevapauden *edellytykset eivät* päätöksen tekemisen jälkeen *täyty*, voi olla kyseessä erilaisissa tilanteissa. Edellytysten ei katsota olevan voimassa muun muassa silloin, kun toimintavelvoite ei ole toteutunut, vangin käyttäytyminen ei enää vastaa koevapauden edellytyksiä, hän on saanut positiivisen päihdetestaustuloksen tai hän ei sitoudu koevapauden ehtojen noudattamiseen. Käytännössä kysymys voi olla esimerkiksi siitä, että vanki, jolla koevapauden ensisijaisena sisältönä on opiskelu, keskeyttää opiskelun. Koevapaus voidaan Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan peruuttaa esimerkiksi, kun henkilö on sairauden vuoksi estynyt hoitamasta toimintavelvoitettaan pidempiaikaisesti, ellei ole mahdollista suunnitella uutta toimintavelvoitetta. Jos muut koevapauden edellytykset ovat kunnossa, toimintavelvoitetta on mahdollista muuttaa.

Koevapauden peruuttamiseksi ei edellytetä sitä, että vanki on itse aiheuttanut koevapauden edellytyksen raukeamisen. Koevapaus voitaneen siis peruuttaa myös siinä tapauksessa, että edellytysten raukeaminen johtuu vangista riippumattomista syistä, kuten päihdekuntoutuksen laitospaikan peruuttamisesta.

Jos henkilö *rikkoo koevapauden ehtoja*⁵⁰, kuten päihteettömyyttä koskevaa ehtoa tai liikkumista tai ajankäyttöä koskevia rajoituksia, hänelle voidaan antaa varoitus tai koevapaus voidaan peruuttaa enintään kuukauden määräajaksi⁵¹ tai kokonaan (RL 2c:8 § 3 mom.). Näissä tapauksissa on siis kyse vangin ehtojen vastaisesta toiminnasta tai velvoitteiden rikkomis-

⁵⁰ Kansainvälisten tutkimusten mukaan koevapautta vastaavien järjestelyjen ehtojen rikkomiseen johtavat usein valvontatekniikkaan liittyvien ongelmien lisäksi psykologiset seikat, kuten motivaation puute, kykenemättömyys hallita päihteiden käyttöä tai puutteet tunteiden hallinnassa; asumiseen ja arkielämään liittyvät seikat (esim. epävarma tai epäsovipa asunto, perheongelmat tai yksinäisyys) ja yleensä uuteen elämäntapaan totuttamiseen liittyvät ongelmat. (OM 2006:1, 11.)

⁵¹ Vankeusrangaistuskomitean mietinnössä esitettiin alun perin, että määräaikaisen peruutuksen enimmäispituus olisi kaksi viikkoa (Vankeusrangaistuskomitean mietintö 2001:6, 250).

sesta, mistä seuraa koevapauden peruuttaminen ja siirtäminen usein nimenomaan suljettuun vankilaan. Koevapauden peruuttaminen määräajaksi tarkoittaa koevapauden keskeyttämistä, jolloin koevapaus jatkuu määräajan jälkeen.

Sitä, minkälaisissa tapauksissa varoitus riittää ja millaiset tapaukset edellyttävät koevapauden määräaikaista tai kokonaan tapahtuvaa peruuttamista, ei määritellä tarkemmin lainsäädännössä eikä hallituksen esityksessä. Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan pienehköissä rikkeissä, kuten toimintapaikalta myöhästyttäessä, koevapaudessa olevalle voidaan antaa varoitus. Jos koevapaudessa oleva hoitaa toimintavelvoitetaan epäsäännöllisesti, asiasta voidaan ohjeen mukaan antaa ensin varoitus ja jollei tilanne muutu, koevapaus voidaan peruuttaa.

Koska koevapauden keskeinen osa on vangille määrätty yhteydenpitovelvoite, koevapauden ehtoja katsotaan rikotun silloin, kun vanki lopettaa yhteydenpidon tai häneen ei saada yhteyttä (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008). Rangaistusajaksi ei lueta aikaa sen vuorokauden alusta, jolloin vanki rikkoo RL 2c:8 § 2 momentin 4 kohdan perusteella asetettua yhteydenpitovelvoitetta, sen vuorokauden loppuun, jolloin yhteydenpito jatkuu tai hänet otetaan kiinni vankilaan palauttamista varten (RL 2c:8 § 4 mom.).

Koevapauden ehtojen rikkomisen voidaan katsoa olevan kyseessä myös silloin, jos koevapaudessa oleva ei päästä valvontaa suorittavaa virkamiestä asuntoonsa. Koevapaudessa olevan voidaan muutoinkin edellyttää noudattavan vankilan henkilökunnan antamia kehotuksia ja käskyjä. Jos koevapaudessa olevan epäillään rikkoneen koevapauden ehtoja, hänet voidaan määrätä tulemaan vankilaan välittömästi kuultavaksi tai valvontakäynnillä oleva virkamies voi tuoda henkilön mukanaan vankilaan. (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008.)

Päihtymysrikkomuksen vuoksi puolestaan koevapaudessa olevalle voidaan Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan antaa varoitus tai koevapaus voidaan peruuttaa määräajaksi tai kokonaan. Lähtökohtana koevapaudessa menestymiselle on se, että vanki on täysin päihteetön, mikä vuoksi myös pienten päihderikkomusten tulee ohjeen mukaan johtaa seuraamukseen.

Vankeusasetuksessa täsmennetään koevapautteen liittyvien velvollisuuksien rikkomisen selvittämistä. Asetuksen 77 §:n mukaan, jos koevapaudessa olevan epäillään rikkoneen ehtoja, asiasta on tehtävä selvitys noudattaen soveltuvin osin, mitä VL 15 luvun 9 §:n 1–2 momentissa säädetään. Ko. säännösten mukaan rikkomus on selvitettävä viipymättä, ja rikkomuksen tapahduttua on toimitettava puolueeton ja tasapuolinen tutkinta, jossa asia selvitetään sen laadun ja vakavuusasteen edellyttämällä tavalla. Lisäksi asiaan osallisia ja tarpeen mukaan muita henkilöitä on kuultava.

Tutkinta on suoritettava siten, ettei ketään aiheuttomasti saateta epäilyksen alaiseksi.

Rikkomuksesta tehty selvitys toimitetaan vankilan johtajalle tai Rikosseuraamusvirastolle, jos kyse on elinkautista rangaistusta tai koko rangaistusta suorittavasta⁵² (vankeusasetus 77 §). Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan vankilan johtajan ja sijoittajayksikön johtajan tulee neuvotella keskenään ehtojen rikkomisesta aiheutuvista menettelyistä.

Koevapauden ehtojen rikkomisena voitaneen pitää myös sitä, että koevapaudessa oleva tekee *rikoksen* koevapauden aikana (Vankeusrangaistuskomitean mietintö 2001:6, 250), ja rikoksen tekemiseen on toki muutoinkin puututtava. Näissä tapauksissa asiasta on RL:n mukaan tehtävä ilmoitus poliisille tai muulle esitutkintaviranomaiselle (RL 2:13 § 2 mom.).⁵³ Poliisi toimittaa vangin vankilaan, joka tekee sijoittajayksikölle esityksen koevapauden peruuttamisesta (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008). Seurauksena rikoksen tekemisestä voi RL 2c:8 § 3 ja 5 momentin mukaan olla varoitus tai koevapauden määräaikainen tai kokonaan tapahtuva peruuttaminen. Sitä, mitä rikoksen tekemisellä tarkoitetaan, ei säännöksessä eikä sitä koskevassa hallituksen esityksessä määritellä.

3 Valvotun koevapauden kaltaiset järjestelyt kansainvälisesti

Useissa maissa on ollut jo muutaman vuosikymmenen ajan käytössä erilaisia kotiarestin kaltaisia seuraamuksia, jotka muistuttavat suomalaista koevapautta. Seuraamuksen muoto voi olla valvotun koevapauden kaltainen, jolloin osa ehdottomasta vankeusrangaistuksesta suoritetaan vankilassa ja osa valvotussa vapaudessa. Käytössä on myös muita seuraamusmuotoja, joissa tuomittu voi suorittaa rangaistuksensa vankilan ulkopuolella, kotona asuen mutta viranomaisten valvonnan alaisena. Kansainvälisesti sähköistä valvontaa hyödyntävät rangaistusmuodot ovat kehittyneet ripeästi, mihin on vaikuttanut laitteistojen tekninen kehitys sekä käsitys valvonnan tehokkuudesta, vaikuttavuudesta ja kustannustehokkuudesta (OM 2007:17, 6).

⁵² Myös koko rangaistusta suorittavalle määrätty pakollinen koevapaus voidaan peruuttaa määrääjäksi tai kokonaan tai ko. henkilölle voidaan antaa varoitus.

⁵³ Koevapaudessa oleviin ei sovelleta vankiloiden kurinpitäjärjestelmää, kuten tehdään lievempien rikosten kohdalla, jos vanki tekee rikoksen vankilassa ”tai muutoin Vankeinhoitolaitoksen virkamiehen valvonnan alaisena ollessaan”. Koevapauden aikana vangilla ei ole tiivistä yhteyttä vankilaan valvonnan tapahtuessa vankilan ulkopuolella, minkä vuoksi kurinpitörangaistusten soveltaminen koevapausvankeihin ei ole tarkoituksenmukaista. (HE 262/2004, 45.)

Maailmalla käytössä olevat valvontamenetelmät, joita käytetään valvotua koevapautta vastaavissa järjestelyissä, voidaan jakaa kolmeen ryhmään. (1) *Passiivisissa järjestelmissä* valvonta perustuu yhteydenottoihin esimerkiksi puhelimitse, jolloin tarkoituksena on tarkistaa, että valvottava on sovitussa paikassa. Valvottavan henkilöllisyys varmennetaan esimerkiksi salasanalla, valvottavan kantamalla laitteella tai biometrisellä tunnisteella, kuten tunnistamalla valvottavan ääni tai sormenjälki tai skannaamalla silmän verkkokalvo. (Black & Smith 2003, 2.) (2) *Aktiivisessa järjestelmässä* käytetään valvottavaan kiinnitettyä laitetta, joka lähettää jatkuvasti signaalia. Vastaanottolaite (yleensä valvottavan kotona) välittää signaalin valvonta-asemalle, josta puolestaan välittyy viranomaisille tieto, jos valvottava esimerkiksi katoaa vastaanottolaitteen toiminta-alueelta tai rikkoo laitteen. (3) *GPS-järjestelmät* (Global Positioning Systems) koostuvat kolmesta osasta: satelliiteista, maa-asemien verkostosta ja kannettavista käyttäjälaitteista, joiden avulla käyttäjän/valvottavan sijainti määritetään. Kehitteillä on myös minikokoisia valvontalaitteita, jotka voidaan jopa istuttaa valvottavan ihon alle. (Black & Smith 2003, 2.) *Sähköisellä valvonnalla* tarkoitetaan useimmiten kohdissa 2 ja 3 määriteltyjä laitteita.

Sähköistä valvontaa hyödynnetään useissa maissa valvotun koevapauden kaltaisissa järjestelyissä, joissa henkilön liikkumista voidaan valvoa jatkuvasti ilman, että sitä varsinaisesti rajoitetaan (*surveillance*) (Black & Smith 2003, 1–2).⁵⁴ Valvontaa hyödyntävää järjestelmää voidaan käyttää erilaisissa tilanteissa: sekä lyhyen vankeusrangaistuksen sijasta (ns. etuoven mallit, *front door*) että rangaistuksen lopussa ehdonalaisen vapautumisen vaiheena (ns. takaoven mallit, *back door*) (OM 2007:17, 6). Lisäksi sähköistä valvontaa on hyödynnetty esimerkiksi ennen oikeudenkäyntiä tutkintavankeuden sijasta tai matkustuskiellon tehosteena, yhdyskuntaseuraamuksissa (esim. ehdollisen rangaistuksen valvonnassa) ja turvaamistoinenpiteissä (esim. lähestymiskiellon valvonnassa) (OM 2007:17, 9).

Ensimmäiset sähköisen valvonnan sovellutukset käynnistettiin Yhdysvalloissa 1980-luvun alkupuolella, eli kyse on globaalisti katsottuna verratun uudesta tekniikasta. 1990-luvulle tultaessa sähköistä valvontaa hyödyntävien järjestelmien suosio kasvoi selvästi sekä USA:ssa että muissa maissa. Euroopassa edelläkävijöitä ovat olleet Iso-Britannia, Hollanti ja Ruotsi, joissa sähköinen valvonta on ollut pisimpään käytössä. Nykyisin sähköinen valvonta on käytössä monissa Länsi-Euroopan maissa, mutta merkittävä

⁵⁴ Lisäksi sähköistä valvontaa voidaan käyttää pidättämisen ja/tai vangitsemisen sijaan tai jälkeen (*detention*), jolloin valvonnan avulla varmistetaan, että henkilö pysyttelee määrättyssä paikassa. Sähköisen valvonnan avulla voidaan myös rajoittaa henkilön liikkumista siten, että hän ei saa liikkua tietyllä alueella tai esim. lähestyä tiettyjä henkilöitä, kuten rikoksen uhria (*restriction*). (Black & Smith 2003, 1–2.)

asema rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä sillä on lähinnä Englannissa ja Ruotsissa. Pohjoismaista sähköistä valvontaa on kehitetty viime vuosina myös Tanskassa ja Norjassa. (OM 2007:17, 7–8.)

Pohjoismaisissa sähköistä valvontaa hyödyntävissä järjestelmissä korostuu tuomitun toimintavelvoitteen merkitys. Suomen tavoin Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa henkilöllä on järjestelmään päästökseen oltava työ-, opiskelu-, kuntoutus- tai vastaava toimintapaikka eli mielekästä sisältöä koevapauden ajaksi. Järjestelmässä keskeistä on kuntouttava tai yhteiskuntaan sopeuttava tavoite⁵⁵, kun taas angloamerikkalaisessa mallissa vaikuttaa enemmän tarve vähentää paisunutta vankilukua ja valvonnan avulla varmistaa, etteivät sähköisessä valvonnassa olevat syyllisty rikoksiin (ks. esim. Renzema & Mayo-Wilson 2005, 215). Kuten Morris ja Tonry (1990, 213) ovat todenneet, vaikka kotiarestista ja sähköisestä valvonnasta keskustellaan usein yhdessä, on selvää, että näistä kahdesta ensimmäinen on rangaistus ja jälkimmäinen keino rangaistuksen täytäntöönpanemiseksi (ks. myös Ibarra 2005, 31). Esimerkiksi Iso-Britanniassa on hiljattain pyritty kiinnittämään huomiota siihen, että sähköistä valvontaa tulisi kehittää humanistisia ja kuntouttavia arvoja korostaen sen sijaan, että kehitystä ajaisivat ensisijaisesti tekniset reunaehdot (Nellis 2007, 117).

3.1 Esimerkkejä kansainvälisistä järjestelyistä

Ruotsissa on otettu jo vuosituhannen alussa käyttöön elektronisesti valvottu koevapaus⁵⁶, ja suomalaisen koevapausjärjestelmän perustana lieneekin ollut ruotsalainen malli. Vuoden 2007 alussa Ruotsissa tuli voimaan uusi vankilasta vapautumista koskeva sääntely (lag [1974:203] om kriminalvård i anstalt; laajoja uudistuksia), jossa sähköisesti valvottu ”intensiivivalvonta” on yksi vaihtoehto yhteiskuntaan sopeuttamisessa. Vaiheittainen normaalielämään siirtyminen vankeusajan jälkeen pyritään toteuttamaan yksilöllisesti, ja se voi sisältää monentyypistä valvontaa ja erilaisia tukea antavia asumismuotoja ennen lopullista vapautumista. Toimenpiteiden tavoit-

⁵⁵ Esimerkiksi Ruotsissa on sähköistä valvontaa koskevan lainsäädännön valmistelutyössä nimenomaisesti tuotu esiin, että sähköistä valvontaa hyödyntävän rangaistusmuodon ei tule olla pelkkä kotiaresti, jossa tuomittu/valvottava eristetään kotiinsa välittämättä siitä, onko hänellä rangaistuksen suorittamisen aikana mielekästä tekemistä (Prop. 1993/94:184, 22).

⁵⁶ Sähköinen valvonta on ollut Ruotsissa osana seuraamusjärjestelmää vuodesta 1994. Tuolloin käynnistettiin kokeilu, jossa enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistukseen tuomitulle annettiin mahdollisuus hakea rangaistuksen suorittamista valvotusti kotioloissa. Vuonna 2001 tämän ns. intensiivivalvonnan käyttöala laajennettiin siten, että pitkää vankeusrangaistusta suorittavalle tuli mahdollisuus hakea tuomion loppuosan suorittamista vapaudessa.

teena on vähentää rikosten uusimisen riskiä ja helpottaa vapautuvan sopeutumista yhteiskuntaan. Laissa säädetyin edellytyksin vanki voidaan sijoittaa eri tavoin ”valvottuun koevapauteen” (utökad frigång, lag [1974:203] om kriminalvård i anstalt 54–65 §) suorittamaan rangaistusta kotonaan.

Valvotun vapauden enimmäisaika on kuusi kuukautta. Vanki pääsee yleensä ehdonalaiseen vapauteen suoritettuaan rangaistuksestaan kaksi kolmasosaa.

Jotta henkilö voi päästä valvottuun vapauteen, on neljän edellytyksen täytyttävä. 1) Henkilön on tullut suorittaa vankilassa vähintään puolet rangaistusajastaan, mutta aina vähintään kolme kuukautta. 2) Rangaistuksen loppuajan suorittamiseen vapaudessa ei saa liittyä merkittävää riskiä siitä, että henkilö syyllistyy rikokseen, vetäytyy rangaistuksen suorittamisesta tai jollakin muulla tavalla ei pidä huolta itsestään. Lisäksi 3) henkilöllä on oltava asunto ja 4) hänen on esimerkiksi käytävä töissä tai osallistuttava koulutukseen tai muuhun järjestettyyn toimintaan.

Intensiivivalvonnan tekniikka perustuu henkilön nilkkaan kiinnitettyyn lähettimeen (fotboja) ja hänen asunnossaan olevaan vastaanottimeen. Lisäksi kriminaalihuollon virkamies tai nimetty yksityisvalvoja käyvät rangaistusta suorittavan kotona tai työpaikalla valvontakäynneillä. ”Koevapauteen” liittyy ehdoton päihteidenkäyttökielto, jota valvotaan muun muassa puhalluskokein. Valvonnassa oleva saa poistua kotoaan vain ennakkoon suunnitellun ohjelman mukaisesti.

Norjassa on vuonna 2008 otettu koeluontoisesti tietyillä alueilla käyttöön vastaava järjestelmä kuin Ruotsissa. Sähköistä valvontaa käytetään kahdessa tilanteessa: 1) lyhyen ehdottoman rangaistuksen sijasta ja 2) ehdottoman vankeusrangaistuksen viimeisenä vaiheena. Ruotsin tapaan sähköisestä valvonnasta päättää täytäntöönpanoviranomainen (vankeinhoito), ja seuraamusta pidetään vankeusrangaistuksen suorittamisen eräänä muotona, ei siis erillisenä seuraamusmuotona.

Sähköiseen valvontaan pääseminen on mahdollista, mikäli se edesauttaa myönteistä vankeinhoidollista kehitystä ja estää uusintarikollisuutta. Henkilöä ei tule päästää sähköiseen valvontaan, mikäli rangaistuksen tarkoitus ei toteudu sen vuoksi tai rangaistuksen täytäntöönpanon turvallisuus on epävarmaa.

Rangaistuksen lopussa valvontajakso voi olla enintään neljän kuukauden pituinen, ja se saa muodostaa enintään puolet rangaistuksesta (lov om gjennomføring av straff mv., LOV-2001-05-18-21, 3:16 §; forskrift til lov om straffegjennomføring, FOR-2002-02-22-183, 7 luku). Edellytyksenä on, että vangilla on työ-, opiskelu- tai muu toimintapaikka. Pääsääntö on, ettei seksuaalirikoksesta eikä vakavasta väkivaltarikoksesta tuomittua lasketa sähköiseen valvontaan. Henkilö ei myöskään pääsääntöisesti voi pääs-

tä sähköiseen valvontaan, mikäli vankeustuomio on saatu rikoksesta, jonka tuomittu on tehnyt kotonaan tai joka on kohdistunut saman kotitalouden jäseniä kohtaan.

Valvonta nähdään osana progressiivista järjestelmää; valvontaan pääsyn edellytyksenä on, että vanki on motivoitunut oman elämänsä muuttamiseen. Vangin tulee sitoutua noudattamaan sähköisen valvonnan ehtoja ja siihen, että häntä valvotaan. Lisäksi edellytyksenä on, että henkilöllä on pysyvä asunto ja puhelin. Samoin edellytyksenä on samassa asunnossa asuvien täysi-ikäisten suostumus. Päihdeettömyys ja päihdevalvonta ovat olennainen osa rangaistusta. Valvottavaa paikannetaan nilkassa pidettävän pannan avulla. Valvonnan ehtojen rikkomisesta valvottava joutuu heti vankilaan.

Myös *Tanskassa* on käytössä sähköinen valvonta, tosin vain lyhyen ehdottoman vankeusrangaistuksen sijaan käytettynä (lov om fuldbyrdelse af straf). Enintään kolmen kuukauden ehdoton vankeusrangaistus voidaan suorittaa tuomitun kotona sähköisessä valvonnassa. Mahdollisuus on avoin useimmista rikoksista tuomituille. Sähköisen valvonnan ulkopuolelle on kuitenkin rajattu ase- ja räjähdelaainsäädännön rikkomisesta lyhyeen vankeusrangaistukseen tuomitut.

Sähköiseen valvontaan päästäkseen tuomitun tulee tuomion suorittamisen ajan olla töissä tms. toiminnassa. Valvottavan paikannuksessa käytetään nilkkapantaa. Liikkuminen asunnon ulkopuolella on sallittu vain ennalta sovitun toimintaohjelman mukaisesti. Tuomion suorittamiselle sähköisessä valvonnassa on useita edellytyksiä. Tuomitun kanssa samassa taloudessa asuvilta on muun muassa saatava lupa rangaistuksen suorittamiseen kyseisessä asunnossa. Tuomitun on suostuttava osallistumaan rikosentorjunnalliseen ohjelmaan ja sitouduttava olemaan käyttämättä päihkeitä. Lisäksi sähköiseen valvontaan tuomittavan on suostuttava valvontaan, joka merkitsee muun muassa valvontakäyntejä tuomitun kotona.

Pohjoismaiden ulkopuolella, erityisesti angloamerikkalaisissa oikeuskulttuureissa, on koevapauden kaltaisissa järjestelyissä korostunut valvonnallinen puoli, eikä koevapauksien sisältöön ole kiinnitetty samalla tavoin huomiota. Sähköistä valvontaa voidaan *Englannin ja Walesin* rangaistusjärjestelmässä käyttää kolmessa tilanteessa: (1) sähköinen valvonta voi olla osa yhdyskuntaseuraamuksiin liittyvien velvoitteiden valvontaa, (2) vanki voidaan päästää vankilasta etuajassa vapauteen, jota valvotaan sähköisesti (*home detention curfew, HDC*) tai (3) sähköinen valvonta voi olla osa rikoksesta epäillylle määrättyjen takuuehtojen valvontaa. HDC on ollut Englannissa käytössä vuodesta 1999.

HDC:ssä vanki voidaan päästää valvottuun vapauteen, jos rangaistuksen pituus on kolmesta kuukaudesta neljään vuoteen. Järjestelmän piiriin

voi päästä enintään 4,5 kuukautta ennen varsinaista ehdonalaista vapauttamista. HDC voidaan myöntää etuoikeutena edellytykset täyttävälle vangille, joka arvioidaan soveltuvaksi ja läpäisee riskiarvioinnin. (Section 34A of the Criminal Justice Act 1991 as amended by sections 99-100 of the Crime & Disorder Act 1998; Prison Service Order 6700.) Tietyt seksuaali- ja väkivaltarikolliset on suljettu HDC:n soveltamisalan ulkopuolelle (Crime and Disorder Act 1998).

HDC:een vapautetulla vangilla on velvollisuus olla määrättyssä paikassa määrättyyn aikaan, ja yleensä vangin tulee olla kotonaan ilta- ja yöaikaan. Valvonnasta vastaavat yksityiset yritykset. Jos valvottava rikkoo järjestelyn ehtoja, hänellä ei ole mahdollisuutta päästä järjestelmän piiriin uudestaan tuomionsa suorittamisen aikana eikä myöskään mahdollisesti tulevaisuudessa suorittamiensa vankeustuomioiden aikana.

Myös *Hollannissa* on käytössä sähköistä valvontaa hyödyntäviä rangaistusmuotoja. Yhtäältä sähköistä valvontaa voidaan käyttää lyhyen ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta, toisaalta käytössä on myös sähköisesti valvottu ”koevapaus” ehdottoman vankeusrangaistuksen loppuvaiheessa. Koevapauteen valikoitavilta edellytetään vakinaista asuntoa, päivittäistä työntekoa tai opiskelua ja motivoituneisuutta valvontaan sekä samassa asunnossa asuvien suostumusta. Valvontaan sijoitettavalla ei saa olla alkoholi- tai huumeriippuvuutta eikä vakavaa fyysistä sairautta. Lisäksi edellytetään, että rikoksenteikijän paonvaara on arvioitu vähäiseksi.

Tarkastellut järjestelmät ovat peruslähtökohdiltaan varsin samankaltaisia. Eroja suomalaiseen järjestelmään löytyy lähinnä seuraavista seikoista:

- *Sääntelyn tarkkuus.* Valvottua koevapautta koskevat säännökset ovat esimerkiksi Ruotsissa verraten kattavia ja määrittelevät rangaistusmuodon edellytykset ja sisällön varsin tarkkaan. Suomessa runsaasti koevapauden toimeenpanoon liittyviä seikkoja on jätetty muun muassa Rikosseuraamusviraston ohjeen varaan.
- *Koevapauteen pääsemisen edellytykset.* Eroja esiintyy esimerkiksi siinä, missä vaiheessa tuomiota vanki voi päästä koevapauteen. Joissakin maissa on säädetty vähimmäisaika, joka vangin tulee olla vankilassa ennen kuin koevapauteen pääseminen on mahdollista (esim. puolet rangaistusajasta tai tietty tarkka aikaraja). Suomessa tällaista ei ole laissa säädetty.
- *Kohderyhmä.* Joissakin valtioissa koevapautta vastaavan järjestelmän ulkopuolelle on saatettu rajata tiettyihin rikoksiin syyllistyneitä henkilöitä, kun taas Suomessa valvottu koevapaus on pääpiirteissään mahdollinen kaikille vangeille rikostaustasta riippumatta. Toisaalta esimerkiksi Englannissa pitkiin vankeusrangaistuksiin tuomitut on rajattu koevapautta vastaavan järjestelmän ulkopuolelle, kun taas

Suomessa koevapauden nähdään olevan erityisesti suunnattu ko. ryhmälle.

- *Valvonta.* Valvonnan tekniset toteutustavat vaihtelevat. Esimerkiksi Ruotsissa ja Norjassa teknisessä valvonnassa käytetään nilkkapantaa, joka Suomessa ei ole käytössä.

3.2 Sähköisen valvonnan toimivuuden arvioinnista

3.2.1 *Sähköisen valvonnan myönteiset ja kielteiset piirteet*

Sähköistä valvontaa on pidetty verraten yksinkertaisena menetelmänä, joka voidaan ottaa nopeasti ja helposti käyttöön. Teknologisen kehityksen tarjoamien mahdollisuuksien ansiosta sähköinen valvonta voi tarjota uudenlaisia yksilöllisiä käyttö- ja toimintatapoja. (OM 2007:17, 8.)

Sähköisen valvonnan ensisijaisiin hyötypuoliin katsotaan kansainvälisesti kuuluvan mahdollisuus vähentää vankilassa rangaistustaan suorittavien vankien määrää eli pienentää vankilukua sekä vähentää tarvetta rakentaa uusia vankiloita, joiden suunnittelu ja rakentaminen puolestaan on kallista (Black & Smith 2003, 4). Monissa Euroopan valtioissa sähköistä valvontaa hyödyntävät rangaistusmuodot on otettu käyttöön nimenomaan vankiluvun hallitsemiseksi (Hucklesby 2009b, 4). Sähköisen valvonnan katsotaan usein mahdollistavan vankiluvun hallinnoimisen vaarantamatta yleistä järjestystä ja turvallisuutta (ks. Ibarra 2005, 32). Kuitenkin tutkimus sähköisen valvonnan muotojen vaikutuksesta vankilukuun on toistaiseksi ollut vähäistä, eikä merkittävistä vaikutuksista ole raportoitu (Hucklesby 2009b, 4).

Vankilukua pienentämällä voidaan oletettavasti säästää resursseja, vaikka niitä kuuluu myös sähköisen valvonnan hallinnointiin. Mahdollisten kustannussäästöjen määrään voinee vaikuttaa merkittävästi myös rangaistusmuodon sisältö. Jos rangaistukseen kuuluu uusintarikollisuutta ehkäiseviä toimintaohjelmia, kuntoutusta tai muuta tarkoituksenmukaista sisältöä, rangaistuksen suunnittelu ja toteutus voivat viedä runsaasti resursseja.

Lisäksi sähköisen valvonnan etuina nähdään usein siihen liittyvät (vankilaa paremmat) mahdollisuudet vankien kuntouttamiseen ja sopeuttamiseen takaisin vankilan ulkopuoliseen yhteiskuntaan. Sähköisesti valvottu vanki voi usein asua kotonaan ja käydä töissä tai osallistua muuhun ohjelmaan ja siten hoitaa itse toimeentulonsa ja elää mahdollisen perheensä kanssa. Valvotun vapauden etuihin kuuluu myös se merkittävä seikka, että näin valvottava välttää vankilaelämään liittyvät psykologiset seuraamukset ja vaikutukset. (Black & Smith 2003, 4–5.) Sähköiseen valvontaan voidaan myös yhdis-

tää kuntouttavia ja muita rikostorjunnallisia ohjelmia, joiden avulla on vankilaolosuhteita paremmin mahdollista kannustaa rikoksettomaan elämään.

Tärkeä näkökulma on myös se, että valvottuun koevapauteen/sähköiseen valvontaan pääsemisen kautta tuomittu voi kokea yhteiskunnan osoittaneen hänelle luottamusta (Gainey & al. 2000, 748). Valvottuun koevapauteen, kuten muihinkin yhdyskuntaseuraamuksiin, liittyy valinnan mahdollisuuden tarjoaminen koevapaudessa olevalle: henkilö päättää itse, noudattaako hän ehtoja vai syyllistyykö koevapauden aikana rikokseen (Nellis 2004, 240).

Valvottavan näkökulmasta jatkuva valvonta voi olla psykologisesti raskasta (Black & Smith 2003, 4). Riippuu valvonnan tiheydestä ja valvontatavoista, kuinka vahvasti elämäänsä puuttuvana henkilö valvonnan kokee, erityisesti verrattuna vaihtoehtoon eli vankilaan. Monissa valtioissa sähköisessä valvonnassa käytetään valvottavan nilkkaan tms. kiinnitettävää seurantapantaa. Ulospäin näkyvän teknisen laitteen on pelätty leimaavan valvottavat muiden kansalaisten silmissä ja mahdollisesti vaikuttavan sitä kautta valvottavien käsitykseen itsestään (Renzema 2003, 6). Myös rangaistuksen suorittaminen henkilön kotona on herättänyt kritiikkiä. Sähköisen valvonnan on arveltu muuttavan valvottavan kodin vankilaksi. Valvonnan ja kontrollin laajentaminen yhteisöön eli ”vapauteen” on nähty ongelmana. (Gibbs & King 2003, 2.)

Huolta on aiheuttanut myös se, kuinka vahvasti sähköinen valvonta vaikuttaa rangaistustaan suorittavan kanssa samassa taloudessa asuvien elämään (ks. Gibbs & King 2003, 14). Asiallisesti valvonta voi puuttua vahvastikin valvottavan – ja hänen kanssaan asuvien – ihmisoikeuksiin, erityisesti yksityisyyden suojaan. Vaikka valvonnan käyttämisen lähtökohdaksi olisi valvottavan suostumus, voidaan kysyä, luovuttaako valvottava täysin vapaaehtoisesti osan yksityisyydestään valvonnan ajaksi.

Toisaalta elektronisesti valvotun vapauden on pelätty johtavan rikoksentekijöiden eriarvoiseen kohteluun. Sähköisen valvonnan käyttöedellytyksiin kuuluu usein se, että valvottavalla on asunto sekä työ- tai muu toimintapaikka, mikä voi olla omiaan syrjäyttämään koevapauden/sähköisen valvonnan piiristä ne vangit, joilla mainittuja ”etuja” ei ole (ks. Black & Smith 2003, 5; Pajuoja 1997, 143). Tästä näkökulmasta sähköistä valvontaa hyödyntäviä rangaistusmuotoja voi arvostella välillisesti syrjivinä, ellei vankeinhoidossa ole resursseja auttaa asunnon ja työ- tai muun toimintapaikan hankkimisessa niitä, joilla ko. asiat eivät ole kunnossa.

Sähköisen valvonnan mahdollisiin haittoihin voi yhteiskunnan näkökulmasta katsoa kuuluvan valvottavan fyysisen rajoittamisen puuttuminen, jolloin valvottavan voi olla helpompi uusua rikoksensa ja mahdollisesti aiheuttaa vaaraa kansalaisten turvallisuudelle kuin vankilan seinien sisäpuolelta käsin (Payne & Gainey 2004, 415). Sähköisen valvonnan ehtojen rikkomi-

nen tulee kuitenkin valvonnan ansiosta usein verraten nopeasti viranomais-
 ten tietoon (Hucklesby 2009a, 248), etenkin verrattuna muihin yhdyskunta-
 seuraamuksiin. Näihin tilanteisiin voi kuitenkin liittyä myös se, että kansa-
 laiset pitävät seuraamusjärjestelmää liian heppoisena, jos valvottavien rik-
 komukset koetaan yleisiksi ja valvonta heikoksi (Black & Smith 2003, 4).

Etenkin angloamerikkalaisissa yhteiskunnissa sähköistä valvontaa on
 arvosteltu siitä, että se on liian ”pehmeä” seuraamusmuoto, joka antaa
 tuomituille liikaa vapauksia. Populismiin taipuvissa kriminaalipoliittisissa
 mielipiteissä vankilan vaihtoehtoja tarjoavat päättäjät nähdään herkästi ri-
 kollisia suosivina. Tällöin vankilan ulkopuolella suoritettavat seuraamukset
 nähdään vain keinona vähentää vankilapopulaatiota, eikä avoseuraamuk-
 siin liittyviä uusintarikollisuuden kannalta myönteisiä puolia nähdä tai ha-
 luta nähdä. (Nellis 2005, 176.) Toisaalta sähköisellä valvonnalla jäntevästi
 toteutettuna voitaneen tyydyttää sekä rankaisemiseen että kansalaisten suo-
 jaamiseen liittyviä vaatimuksia (OM 2007:17, 8).

Sähköisen valvonnan mahdollisiin haittapuoliin voi kuulua myös val-
 vonnan perusteeton laajeneminen eli se, että rangaistusjärjestelmän moni-
 puolistuminen johtaa järjestelmän tarpeettomaan ankaroitumiseen (ns. net-
 widening⁵⁷) (ks. OM 2007:17, 45; Gibbs & King 2003, 1). Helppo käyt-
 töönottavuus ja yksilöllinen muokattavuus voivat tehdä sähköisen val-
 vonnan käytöstä ”liian helppoa”, jolloin sitä saatetaan ryhtyä käyttämään
 ilman varsinaista tarvetta tilanteissa, joissa samaan tulokseen voitaisiin
 päästä valvottavan yksityisyyteen vähemmän puuttuvilla menetelmillä.
 Lähtökohdan tulee seuraamuksia määrättäessä kuitenkin – ainakin poh-
 joismaisen näkemyksen mukaan – olla haittojen minimointi, siis myös ran-
 gaistuksesta rikoksenteikijälle aiheutuvien kielteisten seuraamusten mini-
 mointi (Anttila & Törnudd 1983). Myös rikosoikeudellinen suhteellisuus-
 periaate eli vaatimus siitä, että rikoksen ja rangaistuksen välillä tulee vallita
 oikeudenmukainen ja hyväksyttävä suhde (Lappi-Seppälä 2009, 71), toimii
 vastoin valvontarangaistusten tarpeetonta leviämistä. Valvonnan rajat tulisi
 määritellä riittävän yksityiskohtaisesti, jotta valvontaa käytetään kulloinkin
 vain siihen tarkoitukseen ja siinä laajuudessa kuin on tarpeen ja sallittua.
 Valvottavaan ei tulisi kohdistaa ylimääräistä valvontaa vain sen vuoksi,
 että se on teknisesti mahdollista.

⁵⁷ Net-widening -ilmiö tarkoittaa käytäntöä, jossa rikosoikeudellisten seuraamusten ulot-
 tuvuutta laajennetaan soveltamalla tiettyihin rikoksiin tarkoitettua seuraamusta henkilöi-
 hin, jotka ovat syyllistyneet tarkoitettua lievempiin rikoksiin. Ilmiöstä voi katsoa olevan
 kyse esim. silloin, jos sähköinen valvonta on otettu käyttöön vankiluvun vähentämiseksi
 mutta tosiasiaa se kohdistuu henkilöihin, joille ei olisi rikostensa vakavuuden perus-
 teella vankeusrangaistusta tuomittu. (Clear & Cole 2003, viittaus Renzema 2003, 4.)

Osassa valtioista, kuten USA:ssa ja Iso-Britanniassa, yksityiset turvalan yritykset hoitavat sähköisessä valvonnassa olevien valvonnan. Tällaista rikosseuraamusalan kaupallistumista on kritisoitu, sillä rikoskontrollin ja seuraamusjärjestelmän on perinteisesti katsottu kuuluvan valtion hoidettavaksi. Kysymyksiä on herättänyt ainakin se, kuinka yksityiset yritykset voivat valvoa seuraamuksia sekä kustannustehokkaasti että laadukkaasti ja sisällöltään uusintarikollisuutta vähentävästi. (Paterson 2007–2008, 98–99.)

3.2.2 *Valvontaa hyödyntävien rangaistusmuotojen vaikutus rikosten uusimiseen*

Merkittävä kriminaalipoliittinen kysymys on se, edistääkö valvottu vapaus todella yhteiskuntaan integroitumista esimerkiksi ”perinteistä” ehdonalaista vapautta paremmin. Mittarina voidaan käyttää esimerkiksi sitä, kuinka suuri osa koevapaudessa olleista syyllistyy tietyssä ajanjaksona uuteen rikokseen verrattuna niihin, jotka vapautuvat ilman koevapautta. Monessa sähköisen valvonnan ja rikosten uusimisen yhteyttä tarkastelleessa tutkimuksessa tutkimusasetelma on kuitenkin ollut vajavainen tai prosessiarviointi tai analyysi puutteellinen, minkä vuoksi tutkimustulosten vertaaminen on vaikeaa (ks. esim. Renzema & Mayo-Wilson 2005, 231–232; Mair 2005, 272).

Osassa kansainvälisistä tutkimuksista on havaittu, että sähköisessä valvonnassa olleilla *tietyjen rikosten*, kuten liikenne rikosten ja liikennejuopumuksen, uusimisen ehkäisyssä onnistuttiin paremmin kuin niillä, joihin kohdistettiin muita seuraamuksia (Courtright & al. 1997, 21–22; Gainey & al. 2000, 744–746). Renzema & Mayo-Wilsonin (2005) meta-analyysin mukaan tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu sähköisen valvonnan ja rikosten uusimisen välistä yhteyttä, on saatu ristiriitaisia tuloksia; osan mukaan sähköinen valvonta voi vähentää uusintarikollisuutta, osan perusteella mainittua johtopäätöstä ei voida tehdä.

Ongelmia luotettavalle uusintarikollisuuden tarkastelulle aiheuttaa ensinnäkin kelvollisen vertailuryhmän löytäminen. Valvotun koevapauden edellytykset rajaavat koevapautteen pääsevien ryhmän sellaiseksi, että heidän syyllistymisensä uusiin rikoksiin voi alentua taustaominaisuuksien tai -edellytysten vuoksi, ei siis varsinaisesti koevapauden ansiosta. Ne henkilöt/vangit, joilla taustaominaisuudet tai -tilanne on heikompi ja sen myötä usein myös uusimisriski on kohonnut, eivät oletettavasti edes hae tai pääse koevapautteen. Seikka on tuotu esiin esimerkiksi tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin Iso-Britanniassa käytössä olevaa sähköisesti valvottua kotiarestia ja sen vaikutusta rikosten uusimiseen. Sähköisesti valvotussa kotiarestissa olleista henkilöistä 12 % tuomittiin uudesta rikoksesta kah-

den vuoden kuluessa vapautumisesta, kun taas vertailuryhmässä uusijoiden osuus oli merkittävästi suurempi⁵⁸. Tutkimusraportissa kuitenkin tuodaan esiin edellä mainittu tutkimusasetelmaan liittyvä heikkous (The Electronic Monitoring of Adult Offenders 2006, 3).

Vaikutusta voi olla myös vangin omalla motivaatiolla; sähköistä valvontaa hyödyntävään järjestelmään hakeutuvalla voi olla lähtökohtaisesti enemmän motivaatiota olla uusimatta rikostaan kuin henkilöllä, joka valitsee rangaistuksen tai sen loppuosan suorittamisen vankilassa. Tällöin on hankalaa erottaa valvonnassa olemisen vaikutusta uusimiseen siitä vaikutuksesta, joka pelkällä suuremmalla motivaatiolla on.

Toisaalta myös erilaisten taustatekijöiden (rikostausta, vankilakertaisuus, mahdollinen päihdeongelma jne.) muodostama riskin taso vaikuttaa siihen, kuinka sähköinen valvonta ja sen avulla toteutetut rangaistusmuodot vaikuttavat. Esimerkiksi Bonta & al:n (2000b, 70) tutkimus osoitti, että tavallisten demografisten tekijöiden mukaan kontrolloituna sähköisessä valvonnassa olleet uusivat vähemmän kuin muun muassa vankilasta vapautuneet. Kuitenkin kun tutkimus- ja vertailuryhmät kontrolloitiin riskimuuttujien suhteen, erot käytännössä hävisivät.

Uusimisriskiä koskevien kansainvälisten tutkimustulosten vertailua vaikeuttaa sähköisesti valvottujen rangaistusmuotojen sisällöllinen vaihtelu esimerkiksi sen suhteen, tuleeko valvonnassa olevan olla töissä tai muussa toiminnassa; edellytetäänkö päihdeettömyyttä ja kuinka mahdollisiin ehtojen rikkomisiin suhtaudutaan. Esimerkiksi Bonta & al. (2000b, 72) ovat tutkimuksensa perusteella esittäneet, että eniten uusia rikoksia estäviä vaikutuksia on sähköisen valvonnan ohjelmilla, joissa rangaistuksen ydinsisällönä on kattava hoitava/kuntouttava elementti valvonnan lisäksi.

Mainitut sähköisen valvonnan vaikutuksia koskevaan tutkimukseen liittyvät ongelmat on kattavasti otettu huomioon äskettäin julkaistussa tutkimuksessa ruotsalaisen – valvottua koevapautta pitkälti vastaavan – sähköiseen valvontaan nojaavan rangaistusmuodon vaikutuksista rikosten uusimiseen. Marklund ja Holmberg (2009) tarkastelivat ruotsalaista ns. takaoven järjestelmää, jossa ehdotonta vankeusrangaistusta vankilassa suorittanut vanki voi päästä rangaistuksensa loppuosan ajaksi vankilan ulkopuolelle sähköiseen valvontaan. Kuten todettu, Ruotsissa vangilla on muun muassa oltava työpaikka tai vastaava ja hänen sitouduttava päihdeettömyyteen, eli rangaistusmuodon sisältö on tarkkaan määritelty eikä siinä keskitytä vain valvontaan.

⁵⁸ Vertailuryhmänä olivat ensinnäkin muihin yhdyskuntaseuraamuksiin tuomitut, joista 51 % tuomittiin uudesta rikoksesta kahden vuoden sisällä vapautumisesta. Toisena vertailuryhmänä olivat vankilasta vapautuneet, joista 58 % tuomittiin uudesta rikoksesta mainittuna ajanjaksona.

Tutkimustulosten mukaan sähköisessä valvonnassa olleiden rikosten uusiminen oli vapautumista seuranneiden kolmen vuoden aikana selvästi alhaisempaa kuin vertailuryhmässä⁵⁹. Sähköisessä valvonnassa olleista 26 % oli tuomittu uusista rikoksista seuranta-aikana, kun vertailuryhmässä osuus oli 38 % (tilastollisesti merkitsevä ero) (Marklund & Holmberg 2009, 53)

Tuloksista huolimatta Marklund ja Holmberg suhtautuvat sähköisen valvonnan rikosten uusimista koskeviin myönteisiin vaikutuksiin varauksella. Erityisesti yksilöiden motivaatio pitäytyä jatkossa rikoksista ei välttämättä ole seurausta sähköisessä valvonnassa olemisesta, vaan ennemminkin syy hakeutua sähköiseen valvontaan. Tästä huolimatta Marklund ja Holmberg esittävät melko varmana johtopäätöksensä, että Ruotsin järjestelmällä ei ainakaan ole ollut kielteisiä vaikutuksia vapautumisen jälkeiseen rikosten uusimiseen. Lisäksi he tuovat tutkimuksessaan esiin sen olennaisen seikan, että vankilasta vapautuvilla suurin rikoksen uusimisen riski on heti vapautumisen jälkeen. Sähköisen valvonnan avulla on mahdollista puuttua nimenomaan tähän vaiheeseen. (Marklund & Holmberg 2009, 58–60.)

4 Tutkimukselliset lähtökohdat ja tutkimusaineisto

4.1 Arviointitutkimuksen ja lainsäädäntötutkimuksen orientaatiot

Tutkimuksen tarkoituksena on arvioida valvotun koevapauden toimeenpanoa ja sovellettavuutta: miten valvottu koevapaus toimii ja miten koevapauden toimeenpanoa voidaan kehittää. Metodisesti tutkimuksessa on noudatettu nk. monitahoarvioinnin ja realistisen *arviointitutkimuksen* lähtökohdita, jossa tarkastelu kohdistuu siihen, miksi tietty ohjelma tai esimerkiksi lakiuudistus toimii tai ei toimi, kenelle siitä aiheutuu minkäkinlaisia vaikutuksia ja millaisissa olosuhteissa erilaisia vaikutuksia ilmenee. Arviointitutkimuksessa mahdollisia havaittuja vaikutuksia ei pidetä universaaleina tai staattisina, vaan vaikutusten katsotaan syntyvän tiettyjen mekanismien toiminnan seurauksena, joiden toimintaan kulloinenkin konteksti vaikuttaa. (Pawson & Tilley 1997, xiii, xv–xvi.) Tutkimuksen realismi liittyy myös sen sovellettavuuteen: tutkimuksen tarkoitus on tuottaa tietoa poliittisen päätöksenteon, käytännön toimijoiden ja yhteiskunnallisen keskustelun

⁵⁹ Vertailuryhmä koostui tuomionsa vankilassa suorittaneista vangeista, jotka vastasivat taustaominaisuuksiltaan sähköisessä valvonnassa olleita. Vertailuryhmä oli kooltaan sama kuin tutkimusryhmä.

tarpeisiin (ks. myös Vedung 1997, 2). Realistisen arviointitutkimuksen tavoitteina voidaan pitää toimintaan liittyvien vastuusuhteiden selvittämistä, toiminnan kehittämistä sekä perustiedon tuottamista (Vedung 1997, 101), mihin on tässä tutkimuksen pyrittävä valvotun koevapauden osalta.

Monitahoarvioinnin periaatteen mukaan kohdehanketta tutkitaan toisiaan täydentävistä, erilaisista näkökulmista, ja aineistoja on erilaisia (ks. Korander & al. 2002, 48). Tämänkaltainen arviointi soveltuu julkishallinnon kontekstiin, jossa on otettava samanaikaisesti huomioon useita toimintaan ja sen muotoutumiseen vaikuttavia tekijöitä: tilanteita, toimintamenetelmiä, eri asemissa olevia toimijoita ja organisaatioita.

Tässä tutkimuksessa tarkastelun painopiste on valvotun koevapauden toteutuksessa sisältäen valmistelut, vankeinhoidon ja muiden viranomaisien yhteistyön, kohderyhmän profiloinnin, valvonnan käytännön järjestelyt sekä menettelyt rikkomustapauksissa ja niiden syiden selvittämisen. Tutkimuksessa arvioidaan sekä valvotulle koevapaudelle asetettujen tavoitteiden toteutumista että koevapauden soveltamisen käytäntöjä. Kiinnostuksen kohteena ovat myös menettelylliset päämäärät, jollaisina voidaan pitää muun muassa prosessin oikeudenmukaisuutta ja lainmukaisuutta (ks. Vedung 1997, 62–63). Koska tutkimus painottuu koevapauden käyttöönottoon ja valvottuja on vasta suhteellisen vähän, vaikuttavuuden arviointi uusintarikollisuuden ehkäisyn tarkastelun mielessä ei ole mahdollista.

Toisaalta tutkimus on asemoitavissa myös sellaisen *lainsäädäntötutkimuksen* traditioon, jossa tarkastellaan lainsäädännön koko elinkaarta: säädöksen syntyä, valmistelua ja päätöksentekoa sekä täytäntöönpanoa ja vaikutuksia (Tala 2005, 1).⁶⁰ Tässä tutkimuksessa painotus on erityisesti valvotun koevapauden täytäntöönpanon ja vaikutusten arvioinnissa, joka peruslähtökohdiltaan pohjautuu koevapautta koskevien säännösten taustalla vaikuttaviin tavoitteisiin. Tutkimuksen ytimessä on sen selvittäminen, miten koevapautta koskeva sääntely toimeenpannaan käytännössä, millaisia vaikutuksia koevapautta koskevien säännösten voimaantulolla on ollut ja

⁶⁰ Esimerkiksi valvotun koevapauden käyttöönoton tosiasialliset vaikutukset saattavat erota siitä, mitä lakiuudistuksella on tavoiteltu (ks. Rantala & Smolej & Leppälä & Jokinen 2008, 30). Koevapauden käyttöönotto on saattanut virallisista tavoitteistaan huolimatta vaikuttaa esim. vankilahenkilökunnan työhön tavoilla, joita ei ole osattu ennakoida. Vaikutukset on syytä erottaa vaikuttavuudesta, jonka määrittäminen on haastavampaa. Siinä missä lakiuudistuksella usein on konkreettisia suoria tai välillisiä vaikutuksia asianosaisten tai viranomaisten elämään, uudistuksen vaikuttavuus rinnastuu laajemman tason kysymyksiin, kuten siihen, onko lakiuudistuksella ollut merkitystä yhteiskunnalliseen asenneilmapiiriin tai tietyn rikollisuuden ilmenemiseen (ks. Rantala & Smolej & Leppälä & Jokinen 2008, 31). Valvotun koevapauden osalta tämä tarkoittaisi esimerkiksi sellaista tutkimuksen kannalta haastavien seikkojen tutkimista, kuin että onko koevapaudella ollut merkitystä rikosten uusimisen kannalta ja millainen merkitys sillä mahdollisesti on ollut.

miten erilaiset vaikutukset syntyvät (ks. Tala 2004, 387). Painotus on koevapautta koskevien säännösten implementaation tarkastelussa, jolloin huomion kohteena ovat erityisesti vankeinhoitoviranomaisessa omaksutut menettelytavat ja toimenpiteet koevapautta koskevien säännösten toteuttamiseksi ja vuorovaikutus prosessiin liittyvien toimijoiden välillä (ks. Tala 2001, 344).

4.2 Tutkimuskysymykset ja tutkimusaineisto

Tarkastelun kohteena on valvottu koevapaus kokonaisuudessaan: koevapauden ehdot, valmistelu, päätöksenteko sekä itse koevapauden sisältö ja eteneminen. Keskeiset tutkimuskysymykset on muotoiltu seuraavasti:

- Ovatko valvotulle koevapaudelle asetetut yleistavoitteet riittävän realistiset ja selkeät, ja kuinka ne toimivat käytännön työssä?
- Miten valikoituminen valvottuun koevapauteen tapahtuu, ja millainen on koevapausvankien profiili?
- Millaisia prosesseja koevapauteen pääseminen ja sen valmistelu ovat?
- Millä tavoin koevapauden sisältö palvelee vangin kiinnittymistä yhteiskuntaan?
- Minkälaisia eroja on eritaustaisten vankien valvotussa koevapaudessa?
- Kuinka yhteistyöprosessi vankeinhoidon sisällä sekä vankiloiden ja ulkopuolisten palvelutarjoajien kanssa sujuu; onko valvotun koevapauden toteutuksessa merkittäviä vankila- tai aluekohtaisia eroja?
- Kuinka valvonta on järjestetty ja toimii suhteessa toimintasuunnitelmaan?
- Minkälaisia vankityyppejä vertailu synnyttää onnistumisen ja epäonnistumisen näkökulmasta?

Tutkimuksessa käytetty *aineisto* koostuu erityyppisistä kokonaisuuksista, ja aineistoa on analysoitu määrällisesti ja laadullisesti. (1) Tärkeänä tausta-aineistona ovat säädös- ja muut virallisaineistot sekä muu normisto. Näiden asiakirjojen avulla on selvitetty valvotulle koevapaudelle asetettuja tavoitteita, jotka toimivat vertailupohjana, kun selvitetään, miten sääntely ja täytäntöönpano toimivat.

Tärkeimmät säädöslähteet ovat olleet rikoslain (1889/39) 2 c luvussa olevat säännökset valvotusta koevapaudesta ja vankeuslain (767/2005) ja vankeusasetuksen (509/2006, valtioneuvoston asetus vankeudesta) sään-

nökset. Lainvalmisteluaineistoista keskeisimmät ovat hallituksen esitykset 262/2004 ja 263/2004 sekä ko. uudistuksiin liittyvät eduskunnan valiokuntien mietinnöt/lausunnot LaVM 9/2005 ja PeVL 21/2005. Keskeinen lähde on ollut myös Rikosseuraamusviraston menettelyohje nro 6/011/2008 valvotun koevapauden toimeenpanosta.

Analyseissä on arvioitu koevapautta koskevan sääntelyn kattavuutta suhteessa koevapaudelle asetettuihin tavoitteisiin. Samoin on tarkasteltu sääntelyn tarkkuutta ja erilaisten sääntelykeinojen sopivuutta eri tilanteissa.

(2) Tilastollisen tarkastelun kohteena ovat olleet 1.10.2006–31.12.2008 välisenä ajanjaksona päättyneet koevapaudet. Aineistolähteenä⁶¹ on ollut Vankitietojärjestelmä, josta on vankikohtaisten perustietojen ohella hyödynnetty rangaistusajan suunnitelmia sekä valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelmia.⁶² Järjestelmästä saatujen tietojen perusteella on selvitetty valvotussa koevapaudessa olleiden henkilöiden taustoja sekä hankittu perustietoa koevapauksia (mm. koevapauksien kestot, sisällöt ja valvonta). Tilastollisessa tarkastelussa on käytetty SPSS-tilasto-ohjelmaa.

Kvantitatiivinen aineisto oli *kokonaisaineisto*, eli mukana olivat kaikki mainittuna ajanjaksona päättyneet koevapaudet. Henkilöitä aineistossa oli 272. *Vertailuaineistona* oli poikkileikkausaineisto kaikista vankeusvangeista tietyllä hetkellä (31.12.2008). Kaikkien vankeusvankien lukumäärä mainittuna vertailuajankohtana oli 2 796.⁶³ Joidenkin tietojen osalta vertailuaineistona on käytetty muuta joukkoa, jolloin kulloinkin käytetty vertailuaineisto on mainittu tekstissä erikseen.

Koska vertailuaineisto oli poikkileikkausaineisto ja tutkimusaineisto kuvasi kaikkia koevapauden kautta vapautettuja henkilöitä tietyn seuranta-jakson aikana, aineistot eivät olleet yhteismitallisia. Ilman mukauttavia toimenpiteitä vertailuaineistossa olisivat korostuneet pitkät vankeusrangaistukset. Vuonna 2008 alle vuoden vankeusrangaistuksia suorittaneista aineistoon sisältyivät vain ne, joita ei ollut vapautettu vuoden loppuun mennessä. Alle vuoden rangaistuksia oli siten painotettu sitä suuremmalla kertoimella, mitä lyhyemmästä rangaistuksesta oli kyse. Yli vuoden mittai-

⁶¹ Empiirisen aineiston käyttöä varten haettiin ja saatiin Rikosseuraamusvirastosta tutkimuslupa. Määrällisestä aineistosta syntyneestä rekisteristä tehtiin Tietosuojavaltuutetun toimistolle rekisteri-ilmoitus ennen sen käyttöönottoa.

⁶² On huomioitava, että Vankitietojärjestelmän tiedot eivät ole kaikilta osin aukottomia.

⁶³ Vankeusvankeihin katsottiin kuuluvaksi elinkautisvangit ja määräaikaista vankeusrangaistusta suorittaneet vangit sekä määräaikaista vankeusrangaistusta suorittaneet vangit, jotka olivat samanaikaisesti tutkintavankeja uuden rikosepäilyn vuoksi (vankilaji vv+tv). *Vankeusvanki* on henkilö, joka on otettu rangaistuslaitokseen suorittamaan tuomittua ehdotonta vankeusrangaistusta, täytäntöön pantavaksi määrättyä ehdollista vankeusrangaistusta ja/tai jäännösrangaistusta menetettyään ehdonalaisen vapautensa. Vertailuryhmän ulkopuolelle jätettiin *sakkovangit* eli sakon muuntorangaistusta suorittaneet vangit sekä *tutkintavangit*.

set rangaistukset olivat puolestaan yliedustettuja. Näin ollen vertailuaineisto on korjattu painottamalla rangaistukset käänteisessä suhteessa tuomitun vankeusrangaistuksen pituuteen (paino: $3/2 * 1/vankeuden\ pituus$; painolla $3/2$ otetaan huomioon se, että rangaistuksista suoritetaan vankeudessa vain tietty määräosa). Painotettu aineisto vastaa siten rangaistusten pituuksien osalta tiettyä jaksona vapautuvien vankien jakaumaa.⁶⁴

(3) Tutkimuksen laadullisella aineistolla on pyritty saamaan syvempää tietoa valvotun koevapauden toimeenpanosta: millaisia piirteitä, haasteita ja vaikutuksia koevapaudteen liittyy koevapaudessa olleiden ja sen parissa työskentelevien henkilöiden kokemusten mukaan. Laadullisen aineiston pääosan muodosti 30 teemahaastattelua⁶⁵. Haastateltavien valinnassa pyrittiin siihen, että tietoa valvotusta koevapaudesta saataisiin erilaisista näkökulmista: sekä koevapaudessa olleilta, koevapautta valmistelevalta ja valvovilta että vankilan ulkopuolisilta aiheeseen liittyviltä toimijoilta. Haastattelut tehtiin toukokuun lopun ja syyskuun 2009 välisenä aikana.

Haastateltavina oli seuraavanlaisia henkilöitä:

- koevapaudessa tutkimusta tehtäessä olleita vankeja (6 hlöä)
- koevapaudessa olleita, haastatteluhetkellä jo vapautuneita henkilöitä (3 hlöä)
- vankiloiden henkilökuntaa (9 haastattelua, 10 hlöä)
- sijoittajayksiköiden henkilökuntaa (5 hlöä)
- Kriminaalihuoltolaitoksen henkilökuntaa (2 hlöä)
- kuntien ja/tai kaupunkien henkilökuntaa (yksi haastattelu, 2 hlöä) sekä
- järjestöjen henkilökuntaa (4 haastattelua, 5 hlöä).

Lisäksi laadulliseen aineistoon kuului vankiloille suunnattu avovastauksiin perustuva kyselyaineisto (ks. liitteet 3 ja 4). Vankilakyselyllä kartoitettiin keskeisiä seikkoja valvotun koevapauden valmistelusta, täytäntöönpanosta ja merkityksestä. Vastauksia saatiin 22 vankilasta tai vankilan erillisestä osastosta. Vastausprosentti oli 71.⁶⁶ Suljettuja vankiloita oli kahdeksan (36 %) ja avovankiloita tai -osastoja 14 (64 %).⁶⁷

⁶⁴ Koska vertailuryhmä oli painotuksen seurauksena laskennallinen, vertailuryhmän osalta on kulloinkin raportoitu vain prosenttiosuus.

⁶⁵ Laadullisen aineiston keruuta ja analyysia on selostettu tarkemmin liitteessä (ks. Liite 3).

⁶⁶ Perusjoukkona pidettiin aluevankilajaon mukaista listausta vankiloista tai vankiloiden erillisosastoista, joita oli yhteensä 31. [Http://www.vankeinhoito.fi/14995.htm](http://www.vankeinhoito.fi/14995.htm) (2.2.2010).

⁶⁷ Avovankiloita ovat Helsingin avovankila, Jokelan avovankilaosasto, Keravan vankilan avovankilaosasto, Vanajan vankila (Vanajan osasto ja Ojoisten osasto), Käyrän vankila, Satakunnan vankila (Huittisten osasto ja Köyliön osasto), Vilppulan vankila, Haminan työsiirtola, Naarajärven vankila, Sulkavan vankila, Juuan vankila, Laukaan vankila, Keskilän avovankilaosasto ja Ylitornion vankila.

4.3 Tutkimuksen rakenne

Luvussa II tarkastellaan koevapauteen pääsemistä prosessina. Aluksi selvitetään haastateltujen kokemuksia koevapauden valmistelun käynnistymisestä ja asiaan liittyvästä tiedonkulusta. Luvussa luodaan myös katsaus vangin ja vankilan rooleihin valmisteluprosessissa sekä vankilan yhteistyöhön vankeinhoidon ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Lisäksi luvussa eritellään tarkemmin koevapauteen pääsemisen laissa säädettyjä edellytyksiä sekä muita tosiasiallisia seikkoja, jotka vaikuttavat yksittäisen vangin mahdollisuuksiin päästä koevapauteen. Luvun päätteeksi tarkastellaan vankien halukkuutta päästä koevapauteen sekä käsitellään vankilan ja sijoittajayksikön välistä yhteistyötä valmistelu- ja päätöksentekoprosessissa.

Luvussa III hahmotellaan koevapaudessa olleiden profiilia erilaisten taustaominaisuuksien valossa. Lisäksi käydään läpi haastateltujen käsityksiä koevapauden kohderyhmistä. Koevapauden sisältö on tarkastelun kohteena luvussa IV. Luvun alussa tarkastellaan koevapauksien pituuksia ja pituuteen vaikuttavia seikkoja. Toisessa jaksossa käydään läpi useita koevapauden sisällön kannalta keskeisiä seikkoja, kuten koevapaudessa olevien toimeentuloa, toiminnan sisältöjä sekä koevapaudessa olevien toiminnan rajoittamista. Tarkastelu kohdistuu sekä määrälliseen että laadulliseen aineistoon.

Luvussa V tarkastellaan koevapaudessa olevien valvontaa. Aluksi käsitellään tilastoaineiston perusteella sitä, miten koevapaudessa olevia on käytännössä valvottu. Luvun lopuksi tuodaan esiin haastateltujen kokemuksia valvonnasta. Tämä jälkeen luvussa VI selvitetään koevapauden ehtojen rikkomisen seuraamuksia ja reagointia rikkomistapauksissa. Luvussa käydään myös läpi vankilakohtaisia käytäntöjä menettelyistä mainituissa tilanteissa.

Luvussa VII tuodaan esiin haastateltujen käsityksiä koevapauden toimivuudesta. Luvussa esitellään haastateltujen näkemyksiä koevapaudesta yhteiskuntaan sijoittumista edistävänä rangaistusmuotona.

Kunkin luvun päätteeksi keskeiset tulokset on koottu tiiviiseen arvioivaan yhteenvetolukuun. Raportin viimeisessä luvussa VIII käydään koostusti läpi tutkimuksen keskeiset tulokset luvuittain. Luvun lopussa arvioidaan tutkimustuloksia ja esitetään kehittämissuhteita.

II VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN PÄÄSEMİNEN

Valvotun koevapauden valmistelu on usein monipolvinen prosessi, jossa keskeistä on paitsi vankilan henkilökunnan ja vangin itsensä työpanos että vankilan ja sijoittajayksikön välinen yhteistyö, vankilan ulkopuolelle suuntautuvat kontaktit sekä se, että valmistelulle on varattu riittävästi aikaa. Koevapaus valmistellaan vankilassa ja koevapauteen pääsemisestä päättää aluevankilan sijoittajayksikkö.

Tässä luvussa tarkastellaan koevapauden valmistelua, sitä koskevaa päätöksentekoa ja koevapauteen pääsemiseen vaikuttavia seikkoja tutkimuksen laadullisen aineiston valossa. Tarkastelu kohdistuu valmistelun ja päätöksenteon käytäntöihin. Keskeistä on selvittää, millaisia kokemuksia ja näkemyksiä toimijoilla on valmistelu- ja päätöksentekoprosessista.

1 Kokemuksia koevapauden valmistelusta

1.1 Valmisteluprosessin käynnistyminen ja tiedonkulku

Koevapauden valmisteluprosessi lähtee virallisesti käyntiin vankilahenkilökunnan aloitteesta. Vanki voi kuitenkin itse edistää koevapauteen pääsemistään osoittamalla siihen halukkuutensa. Tutkimushaastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että käytännöt vaihtelevat vankiloittain sen suhteen, kuinka aktiivisesti vankilahenkilökunta käy vankeja läpi, ottaa valvotun koevapauden heidän kanssaan puheeksi ja käynnistää koevapauden valmistelun.

Parissa vankilan työntekijöiden haastattelussa kävi ilmi, että valmistelu käynnistyi pääsääntöisesti vangin omasta aloitteesta. Syynä voivat olla esimerkiksi resurssit: vankilan työntekijöillä ei ole aikaa käydä vankijoukkoa läpi tarkoituksenaan poimia koevapauteen sopivat vangit esille. Tällöin jonkinlaisena vaarana voi olla, että koevapauteen pääsee vain vankeja, jotka kykenevät aktiivisesti ajamaan omaa asiaansa ja ovat tietoisia omista oikeuksistaan ja mahdollisuuksistaan. Vankiloiden henkilökunnan haastatteluiden perusteella vaikuttaa siltä, että vangit saattavat avovankiloissa

herkemmin itse kysellä mahdollisuudestaan päästä koevapauteen ja valmistelun aloittamisesta kuin suljetuissa vankiloissa.

V1: Nykyään niitä hakemuksia tulee pilvin pimein, enää ei tarvii hirveesti lähtee motivoimaan siihen.

V2: Aika harvoin sitä tulee tehtyä niin kuin pitäis tehdä, elikkä meidänhän pitäis oikeesti noukkia niitä tuolta vankien seasta, mutta kun melkein kaikki haluaa, niin pistetään jonoo pystyyn vaan.

V2: Kyllä se yleensä on melkein vangin oma aloite. Vaikka se pitäis olla toisinpäin.

V1: Mutta se on ihan taattu, että jos ei kerkee itse pyytämään vankia ransun⁶⁸ päivitykseen ja ottamaan asiaa esille, niin ne on kerenny käydä jo monta kertaa kysymässä. Toive olis, että se menis niin päin, että itse pystyis ottamaan sen esille. (H15, kaksi avovankilan työntekijää.)

Jotta vankilahenkilökunnan on mahdollista kartoittaa ja arvioida vankijoukkoa siltä kannalta, kuka voisi hyötyä valvotusta koevapaudesta ja kelle sitä kannattaisi alkaa valmistella, henkilökunnan on eduksi *tuntea* vankeja edes jossakin määrin. Jos vangin tausta ja ominaisuudet eivät ole vankilahenkilökunnalle tuttuja, on vaikea arvioida sitä, millaisesta koevapaudesta vanki voisi hyötyä ja kuinka vanki tulisi koevapauden ehtojen noudattamisesta selviämään. Koevapauden valmistelu ainoastaan asiakirjatietoihin perustuen tuntui muutamasta haastatellusta epävarmalta: ”Kyllä se koevapauden valmistelu vaatii oikeesti paljon muutakin tietoo, kuin mitä paperilla näkee” (H15). Henkilökunnan kokemukset vangin toiminnasta vankilaoiloissa ovat usein merkittäviä arvioitaessa vangin edellytyksiä selviytyä koevapaudessa.

Koevapaudessa olleilla haastatelluilla oli erilaisia kokemuksia koevapauden valmisteluprosessin käynnistymisestä ja kulusta. Osalla vankilahenkilökunta oli ottanut koevapauden puheeksi vangin kanssa, kun taas osa vangeista oli itse lähtenyt aktiivisesti selvittämään asiaa, hankkimaan tietoa ja jopa järjestämään koevapautta ilman vankilahenkilökunnalta tullutta aloitetta. Esimerkiksi eräs koevapaudessa ollut koki, että ilman jatkuvaa omaa aktiivisuutta asia ei olisi vankilassa edennyt.

V: Jos vanki ei ole itse hyvällä tavalla aktiivinen mutta tiukka, niin kyllä sä siellä mongertaisit, olisit todella pitkään vielä ollut. Ei sun asias edisty, jos et sä itse ole sen asian päällä. Toivottavasti muillakin on sellaisia valmiuksia. Täytyy olla rohkea ja ottaa asioista selvää. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkirikos, pitkä tuomio.)

⁶⁸ Rangaistusajan suunnitelma, ks. jakso I.2.2.1.

Koevapaudesta keskustellaan haastateltujen vankilatyöntekijöiden mukaan usein vangin kanssa tai asiasta vähintään mainitaan vangille, kun hänen kanssaan vankilaan saapumisen yhteydessä käydään ns. tulokeskustelu. Jotkut koevapaudessa olleet kertoivat kuulleensa koevapaudesta ensimmäistä kertaa muilta vangeilta, kun nämä kertoivat kokemuksistaan tai kun aiheesta keskusteltiin vankilassa vielä tuomiotaan suorittaneiden kesken.

Osa koevapaudessa olleista oli hankkinut tai joutunut hankkimaan tietoa koevapaudesta itse. Tietoa sai muiden vankien ohella esimerkiksi internetistä lomien yhteydessä. Käytännöt koevapaudesta tiedottamisessa ja valmistelun käynnistämässä vaihtelevatkin selvästi vankiloittain.

Kaksi pitkätuomioista koevapaudessa ollutta kertoi seuranneensa vankuslain valmistelua tiedotusvälineistä ja jo siitä lähtien pitäneensä koevapautta hyvänä mahdollisuutena. Eräs haastateltu kertoi lukeneensa koevapaudesta kansioista, joka oli kaikkien vankien saatavilla vankilassa. Toinen haastateltu mainitsi kuulleensa koevapaudesta ensi kertaa vankilan vangeille järjestämässä tiedotustilaisuudessa.

Yksi haastateltu kertoi kuulleensa koevapaudesta muilta vangeilta ja kysyneensä siitä vankilan johtajalta, joka oli tiedustelun jälkeen suorastaan alkanut hoitaa asiaa vangin puolesta. Lisäksi eräs haastateltu oli saanut vankilahenkilökunnalta ristiriitaista tietoa siitä, oliko hänen rikostaustallaan mahdollista päästä koevapauteen. Tietoa koevapaudesta oli saanut hyvin niukasti, ja henkilö oli itse joutunut kyselemään ja hankkimaan tietoa.

Osassa koevapaudessa olleiden haastatteluista tulikin ilmi, että nimenomaan tiedonkulussa koevapauden valmisteluvaiheessa on kehitettävää.⁶⁹ Haastateltujen mukaan vangeille tulisi olla tarjolla nykyistä enemmän oikeaa tietoa. Lisäksi vangeille tulisi kertoa koevapauteen pääsemisen mahdollisuudesta hyvissä ajoin, jotta koevapaus ehdittäisiin valmistella ajoissa ja valmistelun eteneminen olisi ennakoitavaa.

V: Tässäkin oli pitkän aikaa kangertelua, että se [koevapaus] ei koske [tiettyä vankiryhmää] ollenkaan. [- -] Sitä puhuttiin lähinnä vankien keskuudessa, sehän on se suurin tietotoimisto, vangit, ja vangin varma tieto on ihan varmasti metsässä. Ja sitten kun tätä oikein pelattiin, niin mun piti alkaa ottaa selvää. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkirikos, pitkä tuomio.)

V: Mieluiten jo alusta asti paperit kouraan, että tällainen mahdollisuus on olemassa, ja samalla ne rajat. [- -] Ja totta kai ne säännöt, että minkälaiseen työhön voi kukin mennä, kun se vähän vaihtelee

⁶⁹ Myös Ruotsissa tehdyssä tutkimuksessa keskeisin kritiikin aihe valvotun koevapauden kaltaisessa järjestelmässä oli tiedonkulku vankilassa (Utökad användning av elektronisk fotboja inom kriminalvården 2007:1, 27).

tuomiosta riippuen. Porukka ei yksinkertaisesti tiedä näistä asioista. (H2, koevapaudessa ollut mies, talousrikos, keskipituinen tuomio.)

Lisäksi muutama koevapaudessa ollut toivoi, että vankilahenkilökunta kertoittaisi vankijoukkoa aktiivisemmin ”sillä silmällä” eli keskustelisi koevapaudesta vankien kanssa ja aktiivisesti kertoisi heille koevapauden mahdollisuudesta. Tällöin tiedon hankkiminen ja valmistelun käynnistäminen ei olisi yksin vangin omasta aktiivisuudesta ja tiedonhankintavalmiuksista kiinni.

V: Itsehän siinä täytyi olla aktiivinen, siis tässäkin on talokohtaisia eroja. [- -] Esimerkiksi [vankilassa A] vankeinhoitoesimies rupes valmistelemaan sitä asiaa ja juttelemaan kaverin kans, kun jollain alkoi se aika lähenemään. Mut täällä [vankilassa B] jos et sä ite mee puhumaan, niin ei sulle kukaan tuu sanomaan, että mikset sä lähde koevapauteen. [- -] On siellä semmosia kavereita varmasti, ketkä ei tajuu mennä puhumaan sitä asiaa. [- -] Kyllä mun mielestä [- -] pitäis enempi puhua siitäkin asiasta. (H3, koevapaudessa ollut mies, henkirikos, pitkä tuomio.)

V: Siinä ensimmäisessä tulohaastattelussa, ei siitä mainittu mitään, mut mä itse kysyin. Niin sanottiin, että ’no kyllä se joskus on mahdollista, katsotaan sitten myöhemmin’. Se oli hyvin semmonen väistelevä vastaus. [- -] Siinä pitää olla [itse aloitteellinen ja aktiivinen], muuten se jää. On ollu monta kaveria, jotka odotti, että koska he pyydetään kaavakkeita täyttämään, ei niitä koskaan kutsuttu sitten. (H2, koevapaudessa ollut mies, talousrikos, keskipituinen tuomio.)

1.2 Vangin ja vankilan roolit koevapauden valmistelussa

Haastattelujen perusteella näkemykset vaihtelevat siitä, mikä on vankilahenkilökunnan rooli koevapauden valmistelussa ja kuinka paljon omaa aktiivisuutta vangilta edellytetään. Osassa vankiloista koevapauden valmistelussa lähdetään siitä, että vangit toimivat mahdollisimman pitkälle itsenäisesti ja vankilahenkilökunta ”puuttuu” valmistelutoimiin mahdollisimman vähän. Esimerkiksi erään vankilakyselyyn vastanneen mukaan vankilassa ei ole tarjolla mitään erityistä tukea koevapauteen liittyen, vaan kyseeseen tulee normaali vapautumiseen liittyvä tuki (mahdollisuuksien mukaan avustaminen asunnon hankkimisessa yms. järjestelyt).

Joissakin vankiloissa puolestaan vanki saa ”kaiken mahdollisen” tuen. Eräessä vankilakyselyn vastauksessa kerrottiin seuraavasti: ”Häntä ohjataan kädestä pitäen koko ajan. Hänelle kerrotaan, mitä pitää milloinkin tehdä ja asioita tehdään paljon valmiiksi. Käytettävissä kaikki [vankeinhoi-

toesimiehet], päihde- ja sosiaalityön erityisohjaajat, sairaanhoitaja, ohjaaja (opinto- ja työasioissa).” Toisaalta näissäkin vankiloissa voidaan lähteä siitä, että vankia kannustetaan oma-aloitteisuuteen mutta häntä tuetaan aina tarvittaessa erilaisin keinoin. Kuten erään vankilan kyselyvastauksessa mainittiin, ”neuvotaan ja kannustetaan vankia rohkeasti hoitamaan omia asioitaan ja vaikeissa tapauksissa hoidetaan asiat yhdessä”.

Vankilan rooliin ja vangin tuen tarpeeseen, laatuun ja määrään vaikuttavat vangin henkilökohtaiset ominaisuudet. Mikäli vanki kykenee hoitamaan koevapauden valmisteluun liittyvät seikat täysin oma-aloitteisesti, tukea ei juurikaan tarvita – ja päinvastoin. Erään vankilakyselyyn vastanneen mukaan ”nyrkkisääntönä se, että mitä kovemmat/laajemmat haasteet, sitä enemmän saa/tarjotaan apua”. Muita tarjottavan tuen laatuun ja määrään vaikuttavia seikkoja ovat oletettavasti ainakin vankiloiden resurssit ja erityispiirteet (suljettu/avovankila).

Vankilakyselyn vastauksissa tuotiin esiin erilaisia keinoja, joilla vankilahenkilökunta voi tukea vankia tämän koevapauden valmistelussa:

- Vanki saa usein vankilahenkilökunnalta *suullista ja kirjallista opastusta ja neuvoja* esimerkiksi asunnon tai työ- tai opiskelupaikan hakemisessa. Vankeinhoitoesimiehiltä saa usein yleistä tietoa valvotusta koevapaudesta, ja lisäksi muilta erityistyöntekijöiltä voi kysyä heidän erityisalaansa koskevista asioista, kuten päihdetyöntekijältä päihdeongelman hoitoon liittyvistä mahdollisuuksista ja vaihtoehdoista.
- Toimintavelvoitteen hankkimiseen liittyvä tuki voi olla konkreettisempaa eli vankilahenkilökunta voi olla itse suoraan yhteydessä esimerkiksi ulkopuolisiin järjestöihin, kuntoutusta tarjoaviin organisaatioihin tai kuntaan/kaupunkiin esimerkiksi asunnon hankkimiseksi tai toimintapaikan järjestämiseksi. Näissä tapauksissa vankilahenkilökunta siis toimii *aktiivisesti* vangin koevapauden edellytysten täyttämässä avustajana. Kyseessä voi olla myös ns. saatettu asiointi viranomaisiin.
- *Yhteydenpitoa* vankilan ulkopuolisiin viranomaisiin ja muihin yhteistyökumppaneihin voidaan pyrkiä helpottamaan. Vangille annetaan mahdollisuus käyttää puhelinta koevapauden valmistelussa tarpeellisten järjestelyjen hoitamiseen. Kyse voi olla vankilan yleisistä puhelimesta, tai koevapausjärjestelyjä varten voi saada käyttää vankilan työntekijöiden puhelimia. Joissakin tapauksissa myös internetin käyttö vankilan työntekijän koneella tämän valvoessa oli mahdollista. Eräessä vankilassa oli suunnitteilla internet-kokeilu, jossa vangit voisivat vapaasti käyttää tietokoneita ja tiettyjä internet-sivuja koevapausasioiden selvittämiseen.

- Vanki, jonka koevapautta valmistellaan, voi saada *ns. tärkeä syy -perusteisia poistumislupia*, joiden turvin vanki voi käydä esimerkiksi työhaastattelussa tai tutustumassa tarjolla olevaan asuntoon.
- Vangilla voi olla mahdollisuus saada koevapauden toteutumisessa apua *moniammatilliselta verkostolta*, johon kuuluu useimmiten vankinhoitoesimies ja tarvittava erityishenkilöstö, kuten sosiaalityöntekijä, päihdetyöntekijä, perhetyötä tekevä ohjaaja jne. Verkoston kokoonpano määräytyy vangin ja hänen erityistarpeiden mukaisesti.
- Vangeille voi olla tarjolla *järjestelmällistä tiedotusta* koevapaudesta. Eräs vankilakyselyyn vastannut kertoi vankilassaan järjestettävän vangeille noin kolme kertaa vuodessa yleinen infotilaisuus koevapaudesta ja sen edellytyksistä. Joissakin vankiloissa vangeilla oli mahdollisuus tutustua kirjalliseen tietopakettiin valvotusta koevapaudesta.
- Joissakin vankiloissa on käytössä järjestelmä, jossa vangille nimetään tietty *tukihenkilö/vastuuhenkilö*, joka valmistelee koevapauden ja jolta vanki voi saada apua ja tukea valmistelun ja koevapauden aikana.
- Kyseeseen voivat tulla myös käynnit toimintakohteessa, perheneuvottelut ym. *tapaamiset* valvotun koevapauden täytäntöönpanossa mukana olevien henkilöiden kanssa.

Asunnon järjestäminen koevapauden ajaksi on haastateltujen vankilatyöntekijöiden mukaan keskeisimpiä seikkoja koevapauden valmistelussa. Jo ennen kuin virallinen valmistelu varsinaisesti alkaa, vankilahenkilökunta selvittää vangin suunnitelman koevapauden aikaisesta asumisesta. Virallista valmistelua ei välttämättä edes käynnistetä, ennen kuin vangilla on edes jonkin tasoinen tieto koevapauden aikaisesta asumisjärjestelystä. Käytännössä asumisjärjestely onkin tosiasiallinen edellytys koevapauteen pääsemiselle, vaikka sitä ei virallisissa edellytyksissä mainitakaan. Myös toimintapaikan järjestäminen on ensimmäisiä valmistelussa selvitettäviä asioita.

Kuten todettu, asunnon ja toimintapaikan hankkimisessa vangilta edellytetään omatoimisuutta (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008). Myös haastateltujen vankiloiden työntekijöiden mukaan vangin on pääsääntöisesti oltava itse aktiivinen toimintapaikan ja asunnon löytämisessä, eikä vankilahenkilökunta lähtökohtaisesti etsi vangille toimintapaikkaa tai asuntoa aktiivisesti.

V: Me edellytetään ainakin vangilta jonkinlaista aloitteellisuutta tässä, että hän hoitais, ottais yhteyttä sosiaalivirastoon ja viranomaisiin. Jos hän ei tosiaan itse pistä tikkua ristiin asian hyväksi, niin me ei ruveta Manulle illallista kattamaan. (H9, avovankilan työntekijä.)

Se, että vanki pystyy hoitamaan itselleen toimintapaikan ja asunnon, kertoo vankilahenkilökunnalle vangin valmiudesta pärjätä koevapaudessa. Pitkä vankilatuomio voi laitostaa ja passivoida vankeja, ja toimintapaikkaa ja asuntoa koskevat selvittelyt voivat toimia vangin toimintakykyä ”herättelevinä” tehtävinä. Mikäli asiat eivät tunnu etenevän, mutta vangin potentiaalisuuden vuoksi koevapautta halutaan edistää, vankilahenkilökunta voi toimia aktiivisemmin.

V: Ei meillä oikeestaan ole keinoakaan hankkia täältä mitään. Totta kai me avustetaan [- -]. Näitten muitten virastojen kanssa tehdään yhteistyötä, [- -] mutta kyllä vanki pääasiassa itse sen hoitaa. Ja mä pidän sitä sinänsä hyvänä, koska vankila saattaa passivoittaa ihmistä, jos on vähänkään oiretta siitä, että antaa toisten hoitaa. Me koitetaan silläkin tavallaan aktivoida hoitamaan omia asioitaan, kun se on monelle vaikeeta. Ja siinähan me nähdään, että miten se jo asioitaan hoitelee. (H11, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Pitkäaikaisvankien, erityisesti elinkautiseen tuomittujen ja koko rangaistusta suorittavien, koevapauksien valmisteluun tulee muutaman haastatellun mukaan kuitenkin varata runsaasti aikaa, koska pitkään vankilassa ollut saattaa tarvita enemmän tukitoimia vapautumiseensa kuin lyhyemmän tuomion suorittanut. Tällöin valmistelu myös vaatii henkilökunnalta erityistä perusteellisuutta ja siten enemmän resursseja.

V2: Niille annetaan myös sitten vähemmän aikaa valmistella, mikä on aikamoinen paradoksi. Ja yleensähan se rykästään nopeesti kasaan ja mies ulos. [- -] Ei se välttämättä aina sitten mene putkeen, ymmärrettävistä syistä, koska sitä ei ehditty kunnolla valmistelemaan. [- -] Hovioikeudella pitäis olla joku tieto tästä prosessista. Ja että meille varataan riittävästi aikaa siihen, ettei oo tälläisiä hätäpassoja. Tällä hetkellä ne [hovioikeus] ei ota sitä huomioon yhtään. (H15, avovankilan työntekijä.)

Kaikki haastatellut koevapaudessa olleet (lukuun ottamatta kahta eläkeläistä) kertoivat hankkineensa työpaikan tai muun toimintavelvoitteen sisällön itse⁷⁰. Työ- tai työharjoittelupaikat oli käytännössä hankittu tutun henkilön kautta. Kaikki olivat hankkineet myös asunnon itse; yksi haastateltu kertoi saaneensa vankilalta käytännön apua asunnon hankkimisessa, mitä hän piti

⁷⁰ Kolme haastateltua jatkoi koevapaudessa saman työnantajan palveluksessa tai samassa oppilaitoksessa, kuin missä henkilö oli käynyt jo avolaitoksesta käsin. Sinänsä näillä henkilöillä toiminnan sisältö oli siis valmiina koevapautta ajatellen. Kaksi haastateltua eläkeläistä koevapaudessa ollutta oli saanut itse vaikuttaa siihen, millaiseksi heidän päiväohjelmansa muotoutui. Toiselle näistä henkilöistä vankila ehdotti toiminnan sisällöksi työvoimatoimiston kurssia, joka kuitenkin oli henkilön mielestä liian aikaa vievä ja raskas.

myönteisenä seikkana. Haastatelluista neljällä oli asunto. Yksi koevapaudessa ollut sai opiskelija-asunnon ja toinen kaupungin vuokra-asunnon. Kahden koevapauteen hakeneen onnistui saada asunto yksityisiltä vuokra-asuntomarkkinoilta lehti-ilmoituksen avulla. Yksi koevapaudessa ollut asui aluksi tukiasunnossa ja sen jälkeen kaupungin vuokra-asunnossa.

Muutama koevapaudessa ollut toi esiin, että koevapauden puitteiden järjestämisessä joutui ”sopivasti” näkemään itse vaivaa, vaikka vankilahenkilökunta oli prosessissa avuksi.

V: Se oli puolin ja toisin, että tuolla [eräässä vankilassa] on semmoinen käytäntö, että siellä [erityistyöntekijä] hoitaa ne asiat ja hyvin se on mun mielestä kaikkien kohdalla hoitanutkin ne. [- -] Hyvin se mun kohdalla meni. Pitihän siinä itekkin nähdä vaivaa, hommata lomilla asunnot ja työpaikat ja muut tämmöset. Mut kyllä se sit lähti ihan hyvin rullaamaan. (H5, koevapaudessa ollut mies, väkivaltarikos, pitkä tuomio.)

V: Kyllä sen sai ite hoitaa. [- -] Pallo oli heitetty mulle, että mä ne hoidan. Siinä vaiheessa mulle vaan lyötiin pino papereita, että siinä vaiheessa, kun kaikki paperit on kasassa, niin täytät tän ja tuot. Eli se oli sillä tavalla, että ite joutu. [- -] Totta kai välillä tuntui aika epätoivoselta ja että olis halunnu ennemmin, että olis joku semmoinen yks henkilö, kenen kanssa pystyi istua ja hoitaa niitä. [- -] Välillä tuli epätoivon tunne, mut sitten taas kun yks asia loksautti kohdalleen, niin tuli tunne, että kyllä tää tästä menee. Ehkä se oli hyväkin, että ite joutu, eihän kaikkea voi tehdä valmiiksi. (H6, koevapaudessa ollut nainen, huumausainerikos, keskipituinen tuomio.)

Osa koevapaudessa olleista kuitenkin koki, että vankilalta saatu tuki koevapauden valmistelussa oli ollut vähäistä.

V: Kaikki olen ite joutunu kautta rantain hakemaan. (H4, koevapaudessa ollut mies, useita erilaisia rikoksia, lyhyt tuomio.)

Puolet haastatelluista koevapaudessa olleista koki, että koevapauden valmistelussa oli heidän kohdallaan ollut ongelmia pääsääntöisesti prosessin etenemiseen liittyen. Koevapauden valmistelu oli näiden henkilöiden kohdalla ollut hidasta ja kankeaa. Arvio siitä, milloin koevapauteen oli mahdollista päästä, saattoi vaihdella prosessin edetessä, ja vangin oli vaikea ennustaa, pääsisikö hän lopulta koevapauteen ja missä vaiheessa. Koevapauteen pyrkivälle vangille ei myöskään välttämättä selostettu, miksi prosessi oli venynyt tai koevapauteen pääsryn ajankohta siirtynyt.

V: Ei sitä [valmistelua] voi kyllä kuvailla sanalla sujuva. Ei mulle koskaan kukaan sanonu, että unohda koko asia, mutta se oli sem-

mosta väistelevän hidasta. Että 'kato, tossa ne paperit on', taikka 'tuu viikon päästä, katellaan, nyt ei kerkiä'. Se oli semmosta junaavaa. [- -] [Sijoittajayksikkö tai vastaava] pitäis saada voimakkaammin ohjaamaan sitä alkutaivalta, silloin se alku lähtis liikkeelle. On tärkeätä, että ihminen tietää, että hänellä on mahdollisuus päästä. Ja sitten että suurin piirtein koska on mahdollisuus päästä. [- -] Silloin pystyy ruveta järjestämään niitä kaikkia asioita. Ja sit kun tulee sieltä [suljetusta vankilasta] avovankilaan, ettei tuu sitä pysäystä, että aha kaikki oli turhaa, ei se näin ollutkaan. (H2, koevapaudessa ollut mies, talousrikos, keskipituinen tuomio.)

Erityisesti asunnon ja työpaikan hankkimiseen liittyi monen koevapaudessa olleen kohdalla *aikatauluongelmia*. Koska vangilla on oltava käytännössä varma tieto asuinpaikasta, jotta hän voi päästä koevapauteen, vangin on usein ”pelattava” aikatauluilla. Asunnon vuokraaminen etukäteen tietystä myöhemmästä ajankohdasta alkaen on usein vaikeasti järjestettävissä, minä vuoksi koevapauteen pääsy saattaa venyä suunnitellusta. Eli: jotta vanki voi päästä koevapauteen tiettyinä hetkenä, hänellä tulee olla varma tieto asunnosta ja toimintapaikasta, mutta jotta hän saisi varman tiedon asunnon ja esimerkiksi työpaikan saamisesta, hänen tulisi tietää ajoissa koevapauteen pääsyn ajankohta.

V: Aika nopeesti [koki päässeensä koevapauteen] ja sit kun toi kämpä selvis, niin sittenhän se oli jo. Kun en mä uskaltanu tehdä sitä vuokrasopimusta, kun en tienny, että pääsenkö mä vai enkö. (H3, koevapaudessa ollut mies, henkirikos, pitkä tuomio.)

Muutama haastateltu koevapaudessa ollut kritisoi sitä, että koevapauden valmistelu voi kestää prosessina pitkään, mutta lähtö vankilasta saattaa kuitenkin tulla hyvinkin nopeasti. Tämä valmistelun epävarmuuteen liittyvä ongelma tuli esiin myös parissa vankiloiden työntekijöiden haastattelussa. Esimerkiksi eräs koevapaudessa ollut oli joutunut maksamaan vielä vankilassa ollessaan lähes neljä kuukautta vuokraa tyhjästä asunnosta odottaessaan päätöstä koevapauteen pääsystä. Vanki oli ottanut asunnon vastaan sinä ajankohtana, kun hänen olisi ollut aikaisintaan mahdollista päästä koevapauteen, mikäli kaikki olisi valmistelussa sujunut toivotusti. Kun koevapauteen pääsyn valmisteluprosessi oli venynyt, vanki maksoi siviilityöpalastaan tyhjän asunnon vuokran.

V: Sitähän ne ei kerro, että koska se päätös tulee [- -]. [Se on hankalaa] just sen työn takia, että kun työnantaja tavallaan järjestää töitä ja sitten luulee, että pääsee. Ja sitten ne ilmoitti, että menee vielä kuukausi ainakin. [- -] Työnantajaan päin se on huono asia. Ettei tiedä

suurin piirtein noin kahden viikon tarkkuudella, että koska pääsee. (H2, koevapaudessa ollut mies, talousrikos, keskipituinen tuomio.)

V: Sitten se tulee kuitenkin hätäinen se lähtö. Kyllä tässä vaiheessa tietenkin aika pitkälle pitää ennakoida tätä [asunnon hankkimista] [- -]. Se prosessi pitäisi olla nopeampi. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkiriikos, pitkä tuomio.)

V: Varmaa tietoaahan [asunnosta ja toimintapaikasta] ei saa koskaan kuin vähän ennen kuin lähtee. Työnantajatkaan ei anna sellaista pitkää sitoumusta, että kolmen kuukauden päästä ottaa töihin. Silloin tilanne voi olla jo aivan toinen. [- -] Muutos voi tulla ihan viime tingassa, jos työpaikka lähtee alta. (H14, avovankilan työntekijä.)

Kaksi koevapaudessa ollutta peräänkuulutti koevapauksien valmisteluun ja täytäntöönpanoon selkeämpää yhdyshenkilöjärjestelmää, jossa vangin koevapauden valmistelusta ja toimeenpanosta vastaisi yksi henkilö. Tällöin valmistelu voisi edetä joutuisammin. Toisaalta toivottiin myös sitä, että koevapausasioiden tulisi edetä viranomaiskäsittelyssä ripeästi myös niissä tilanteissa, joissa koevapauden valmistelua hoitavat henkilöt ovat jostakin syystä pois työtehtävistään.

1.3 Yhteistyö vankeinhoidon ulkopuolisten toimijoiden kanssa

1.3.1 *Yhteistyön muodot*

Ulkopuolisten toimijoiden merkitys koevapauksien valmistelussa ja ylipääntään koevapauteen pääsemisessä voi olla suuri. Eräs vankilakyselyyn vastannut arvioi, etteivät koevapaudet olisi mahdollisia ilman yhteistyötä ulkopuolisten kanssa: ”Vankilat eivät voi/pysty ilman yhteistyötä muiden kanssa järjestämään asuntoa, työtä ym.” Toisen vastaajan mukaan ”ilman yhteistyötä koko hankkeen voisi haudata.”

Yhteistyötä vankilan ulkopuolisten toimijoiden kanssa voi olla tarpeellista tehdä useassa vaiheessa. Valmisteluvaiheessa muilta viranomaisilta hankitaan usein *tietoa* koevapauteen pyrkivistä vangeista joko virallisen kirjallisen lausunnon muodossa tai epävirallisemmän yhteydenpidon välityksellä. Tietoja hankitaan haastateltujen vankiloiden työntekijöiden mukaan vaihtelevasti esimerkiksi poliisilta, ulosotolta ja lastensuojeluviranomaisilta. Toiselta viranomaiselta saatu kielteinen lausunto tai näkemys voi haastateltujen mukaan estää henkilön koevapauteen pääsyn, mikäli lausun-

non sisältö on ehtojen noudattamista koskevan arvioinnin kokonaisuuteen nähden painava.

V: Kyllä ehdottomasti [koevapaus voi estyä toiselta viranomaiselta saadun kielteisen lausunnon vuoksi]. Ainakin jos siellä on rikosepäilyjä [- -]. Kyllä ne pitää ottaa ehdottomasti huomioon. Kyllä silloin täytyy miettiä sitä, että täyttyykö ne edellytykset, että pystyis olemaan valvotussa koevapaudessa, jos esimerkiksi lomilla on syyllistynyt johonkin rikokseen. Ainakin semmoinen mietintätauko pidetään, että mitä tehdään. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Poliisi⁷¹ selvittää joissakin tapauksissa muita koevapauteen liittyviä taustoja, kuten vangin esittämän työpaikan vastuuhenkilöiden tilannetta tai mahdollisia vangin elinpiiriin liittyviä olosuhteita tai riskitekijöitä. Poliisin lausuntoa ei automaattisesti pyydetä kaikista koevapauteen haluavista, vaan lausunnon tarve on tapauskohtaista. Vankilatyöntekijöiden haastatteluissa tuli esiin, että tietyistä rikoksista tuomituista (esim. huumausainerikoksesta, talousrikoksesta tai seksuaalirikoksesta) tai rikollista elämäntapaa pitempään harjoittaneista saatetaan muita herkemmin tiedustella poliisilta. Haastateltujen mukaan poliisi voi ajoittain olla haluton antamaan vangista virallista lausuntoa. Esimerkiksi jos vankiin on kohdistettu seurantaa, tiedon antamista kirjallisesti voidaan välttää, koska asian ei haluta kantautuvan ko. henkilön tietoon.

Vankeinhoidon ulkopuolisilla voi olla merkittävä rooli *asuinpaikan* järjestämisessä. Jos koevapauteen hakeutuvalla ei ole asuntoa valmiina, sellainen voi järjestyä esimerkiksi kolmannen sektorin organisaation (esim. tuettu asuminen, asumisyhteisöt) tai kunnan/kaupungin kautta.

*Kaupunki tai kunta*⁷² voi olla monella muullakin tavalla mukana koevapauksien toteutumisessa. Monien koevapauteen haluavien toiminnan sisällön ja toimeentulon toteutuminen on riippuvainen kunnan halusta ja kyvystä ottaa osaa koevapauden järjestelyihin ja kustannuksiin. Kunnan/kaupungin sosiaalitoimella voi olla olennainen rooli esimerkiksi silloin, kun

⁷¹ Poliisin ylijohdo ja Rikosseuraamusvirasto ovat tehneet sopimuksen, jonka mukaisesti vankila toimittaa koevapauteen sijoitettavan toimeenpanosuunnitelman vangin asuinpaikkakunnan poliisille ennen koevapauden alkua.

⁷² Myös eduskunnan lakivaliokunta on mietinnössään kiinnittänyt huomiota kuntien rooliin koevapauksien toimeenpanossa. Mietinnön mukaan esim. vankilassa aloitetun päihdekuntoutuksen jatkaminen vapaudessa edellyttää sitä, että vankien kotikunnissa paneudutaan riittävästi vapautuvien vankien erityisongelmiin. Toisaalta myös valtion tulee huolehtia siitä, että kunnilla on käytettävissään taloudellisia voimavaroja tällaiseen toimintaan. Lisäksi mietinnössä todetaan, että ”kuntien toimintavalmiuksien kehittäminen edellyttää, että vankeinhoitoviranomaiset ja vankien kotikunnat ovat keskenään läheisessä yhteistyössä”. (LaVM 10/2005, 6.)

koevapauteen lähtijälle suunnitellaan koevapauden toiminnan sisällöksi päihdekuntoutusta kuntoutuslaitoksessa. Näissä tilanteissa päihdekuntoutuksen kustannukset maksaa käytännössä usein kunta/kaupunki.

Kunnan ja valtion työvoimaviranomaiset voivat olla merkittävässä osassa koevapaauksien toteutumisessa myös, koska niiden kautta on mahdollista järjestää koevapauteen lähtijöille erilaisia *toiminnan sisältöjä*, kuten kuntouttavaa työtoimintaa, työharjoittelua, työelämävalmennusta, palkkatuettua työtä tai työkokeilua. Käytännössä tärkeitä toimijoita ovat usein työ- ja elinkeinotoimistot ja työvoiman palvelukeskukset⁷³. KELA voi olla osaltaan osallisena koevapauden mahdollistumisessa myöntämällä koevapauteen lähtijälle jonkinlaista taloudellista tukea, josta koevapaudessa olevan toimeentulo koostuu kokonaan tai osittain.

Haastateltujen vankiloitten työntekijöiden mukaan myös esimerkiksi ulkopuolisten yritysten tai muiden työnantajien, viranomaisten sekä järjestöjen kanssa tehdään yhteistyötä toimintavelvoitteen järjestämiseksi koevapauteen haluavalle vangille. Osa koevapauteen lähtijöistä työllistyy yksityisen yrityksen työntekijöinä. Mikäli koevapauteen pyrkivällä ei ole valmiiksi työpaikkaa eikä hän onnistu sellaista tai muuta toimintapaikkaa itsenäisesti hankkimaan, voidaan ottaa yhteyttä erilaisiin työllistämismahdollisuuksia tarjoaviin organisaatioihin. Esimerkiksi järjestöjen kautta voi olla mahdollista hankkia koevapauteen haluavalle toimintapaikka (esim. työharjoittelu- tai vapaaehtoistyöpaikka).

Eniten toiminta-aikaa vievän toimintavelvoitteen ohella koevapauteen pääsevä voidaan velvoittaa *muuhun toimintaan*, kuten päihde- tai muuhun kuntoutukseen tai vertaistuki- tai tukihenkilötapaamisiin. Ulkopuolisten toimijoiden rooli liittyykin tutkimusaineiston perusteella usein erilaisten *tukipalvelujen* tarjoamiseen koevapaudessa oleville.⁷⁴ Kyse voi olla esimerkiksi päihdeettömyyden tuesta, jossa merkittävä toimija on A-klinikkasäätiö⁷⁵. Lisäksi kolmannen sektorin toimijat tarjoavat muun muassa laitoshoitona toteutettavaa päihdekuntoutusta.

⁷³ Työvoiman palvelukeskukset ovat työ- ja elinkeinohallinnon, kuntien ja KELA:n yhteisiä palvelupisteitä, jotka palvelevat henkilöitä, joiden työllistyminen on eri syistä vaikeutunut.

⁷⁴ Mainittuja järjestöjä ja muita viranomaisjärjestelmän ulkopuolisia toimijoita olivat mm. seuraavat: Kriminaalihuollon tukisäätiö, KRIS, Pesäpuu ry, Miehen linja, Aikalisä-projekti, Jyväskylä-projekti, Setlementti Naapurin projektit, A-klinikat, AA/NA-ryhmät, Sininauhaliitto, päihdekuntoutusyhteisöt, tukiasuntoyhteisöt, erilaiset oppilaitokset ja aikuiskoulutuskeskukset ja seurakunnat.

⁷⁵ Neljällä haastatellulla koevapaudessa olleella yhtenä toimintavelvoitteena olivat käynnit A-klinikalla. Yhdellä näistä tosin käynnin sisältönä oli ainoastaan päihdetestaus, ei siis varsinainen päihdekuntoutus. Muilla kolmella A-klinikkakäynnillä keskusteltiin päihdetyöntekijän kanssa päihdeiden käyttämiseen liittyvistä aiheista. Yhdellä näistä henkilöistä käynnit olivat alkaneet henkilön ollessa avovankilassa, ja päihdetyöntekijä antoi valmisteluvaiheessa vankilalle lausunnon tehdyistä käynneistä.

Muutamassa haastattelussa ja vankilakyselyn vastauksessa korostettiin kunnan merkitystä päihdepalvelujen järjestäjänä ja kustannuksista vastaavana, minkä vuoksi vankeinhoidon tiedotusta ja yhteistyösuhteiden luomista kuntiin päin pidettiin tärkeänä. Erään vankilakyselyyn vastanneen mukaan valtion tulisi ”ottaa maksajan rooli” koevapauden aikaisten päihdepalveluiden osalta: ”[N]yt kovin moni jää ilman hyvinkin perusteltua laitospaikkaa taloutensa kanssa kuralla olevan kotikunnan vuoksi.” Toinen vastaaja pohti sitä, voisiko päihteisiin liittyvä kuntoutus tai muu vastaava toiminta olla pakollista kaikille niille, joilla on pienikin päihdeongelma.

V: Kunnat eivät ole kovin innokkaita, mutta käsittäähän sen kun rahastahan tässä on kyse heillekin. Hehän sanoo, että pitääkää mieluummin vankilassa. Ja sitten aina ensimmäisenä kysytään, että maksaako vankila nämä asunnot, mutta ei, kunnan kontolle nämä tulevat. [- -] Ne pitää huonona, kun vankila pesee kätensä. (H14, avovankilan työntekijä.)

Osalla koevapauteen lähtijöistä ei ole tarvetta päihdeettömyyden tukeen, mutta muunlainen tuki, kuten mielenterveydellinen tai vertaistuki tai yleinen sosiaalinen kuntoutus, voi pitkän vankeustuomion jälkeen olla hyödyllistä. Kunnissa/kaupungeissa onkin tarjolla myös avohoitotyyppistä mielenterveys- ja päihdekuntoutusta, mikä voi muodostua osaksi koevapaudessa olevan toimintavelvoitetta. Kuntalaisina koevapaudessa olevat ovat muiden avoseuraamusten piirissä olevien tavoin kunnallisten palvelujen, kuten terveydenhuollon, asiakkaita tarpeensa mukaan.⁷⁶

Osa haastatelluista vankiloiden työntekijöistä ja vankilakyselyyn vastanneista korosti sitä, että koevapauteen lähtijät pyritään nimenomaisesti ohjaamaan siviilissä tarjolla olevien tukipalveluiden piiriin. Kuten erään vankilan vastauksessa tuotiin esiin, ”[l]ähtökohtaisesti kuitenkin pyritään siihen, että ’arjen asioissa’ asiakkaalla on siviilin tukiverkostossaan tarvittavat yhteyshenkilöt ja heidän yhteystietonsa”. Tavoitteena on luoda jatkumo, jossa vanki osaa ja haluaa koevapauden jälkeenkin käyttää yhteiskunnassa tarjolla olevia tukipalveluja niitä tarvitessaan.

V: Toivottavasti se tuki tulee sitten sieltä siviilitoimijoilta, koska sinnehän se siirtyy joka tapauksessa. Että sitä me harjoitellaan, että sen tuen ei tarttis enää tulla vankilan taholta, vaan ne tukitoimet

⁷⁶ Koevapauden lähtökohtana on yleisesti se, että koevapaudessa olevien sosiaali- ja työttömyysturva- ja yhteiskunnan palvelut määräytyvät samoin kuin yhdyskuntasuorittavien. Vankilalla ei ole velvollisuutta korvata koevapaudessa olevan omasta aloitteestaan käyttämiä yleisiä terveydenhuolto- ja palveluita. (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008.)

olis järjestetty ennen sitä koevapautta. (H16, vankipaikoiltaan pienenhköön suljetun vankilan työntekijä.)

Tukiverkoston kattavuus siviilissä voi vankilakyselyyn vastanneiden ja haastateltujen mukaan oleellisesti vaikuttaa koevapauden onnistumiseen. Erään vankilakyselyyn vastanneen mukaan ”[i]lman kolmannen sektorin toimijoita koevapauden toimintasuunnitelmat olisivat huomattavasti useammin puutteellisia ja riittämättömiä kuntoutukselliselta puoleltaan”. Tukiverkoston kuuluvat usein viranomaisen ja kolmannen sektorin toimijoiden lisäksi myös perhe ja muut läheiset.

Käytännössä tuki voi tarkoittaa esimerkiksi keskusteluapua, kuten vankilatuomioon ja vankilasta vapautumiseen liittyvien tunteiden läpikäymistä, päihdeongelman syiden pohdintaa tai ihmissuhteisiin liittyvien ongelmien tarkastelua. Kyseessä voi olla myös konkreettinen asiointiapu tai käytännön avustaminen omien asioiden hoitamisessa. Pitkään vankilassa olleen voi olla esimerkiksi vaikea tottua käyttämään kännykkää, matka- tai muita asiointikortteja tai julkisia liikennevälineitä.

V: Ehkä siinä kuitenkin kaipaa semmosta ihan ihmiskontaktia. Että on paljon asioita täällä siviilissä, mitkä herättää kysymyksiä ja ihmetystä. Ja sitten tavallaan asut ja käyt töissä ja hoidat asiat jo itsenäisesti, ja välttämättä sit taidot ei ehkä riitä kuitenkaan. [- -] Se on semmosta tukemista ja auttamista, että se selviää koevapaudesta ja siviilissä olosta. [- -] Se voi olla Kelassa asioimista tai toimeentulotukihakemuksen jättämisestä, siis ihan konkreettista neuvomista, tukemista. Mutta lähinnä se on ehkä kuitenkin tukemista siinä arjessa ja keskustelua. [- -] Ja heidän kanssa ihan kädestä pitäen lähetään menemään, käydään pankeissa ja muissa, jos semmosia tarpeita on. (H27, vankeinhoidon ulkopuolinen toimija.)

Muutamassa vankeinhoidon ulkopuolisten haastattelussa ehdotettiin koevapaudessa oleville siviilin puolelle tukihenkilöä, joka avustaisi tarvittaessa koevapaudessa olevia käytännössä eli konkreettisissa tavalliseen arkielämään liittyvissä asioissa, jotka pitkän vankilatuomion aikana ovat unohtuneet. Ko. haastatellut peräänkuuluttivat nimenomaan ruohonjuuritason tukihenkilöä, jonka puoleen voisi kääntyä arkisissa asioissa.

V: Joku sellanen tukihenkilön tyylinen täytyy olla, joka pitää niitä lankoja sen asiakkaansa rinnalla käsissä, että tarvittaessa saadaan sitä verkostoa kokoon. Ettei se henkilö yksinään joudu siellä haahuilemaan ja miettimään, että mistä millonkin asiat hoituu. (H28, vankeinhoidon ulkopuolinen toimija.)

V1: Ylipääntensä ihmiset, jotka on pitkään vankilassa, niin ne tarttis ehkä enemmän sellasta, että on joku kenen kanssa mennään jonnekin työkkäriin ja Kelaan. (H25, kaksi vankeinhoidon ulkopuolista toimijaa.)

Koevapauteen lähtijän verkostoon voi kuulua myös *KHL:n* edustaja niissä tapauksissa, joissa koevapaudessa olevalle määrätään valvonta ehdonalaisessa vapaudessa. Tällä hetkellä *KHL:llä* ei ole virallista asemaa koevapauksien täytäntöönpanossa, vaan *KHL:n* edustajien mukaan ottaminen koevapauksien toteuttamiseen on muotoutunut virallisten kanavien ulkopuolella.

Pääosin haastatellut pitivät kehittämisen arvoisena käytäntönä sitä, että *KHL:n* edustaja on jollakin tavalla mukana koevapauksien valmistelussa. Myös haastatellut *KHL:n* edustajat pitivät valmistelussa mukana olemista olennaisen tärkeänä.

V2: Toi on just se heikko kohta tässä valmistelussa. Käytännössä *KHL:n* edustaja ei oo ollu oikeestaan sillä tavalla varsinaisesti valmistelemassa oikein koskaan. Että se on ollut lähinnä puhelinyhteydessä ja on sovittu, että siihen toimeenpanovelvollisuuteen voidaan kirjata, että [koevapaudessa oleva käy] säännöllisesti *KHL:n* edustajan luona. Hehän on esittäny sellasen toiveen, että he olis mukana tässä valmisteluprosessissa, mikä käytännös on kyllä vaikea toteuttaa.

V2: Ilman muuta [tilanteen olisi syytä kohentua]. [- -] Ainahan se on tietysti edukkaampaa, että on yks ammattitaitonen ihminen vielä lisää siinä valmisteluprosessissa. (H15, avovankilan työntekijä.)

Ulkopuoliset toimijat voivat olla avuksi myös koevapaudessa olevien *valvonnassa*. Kyse voi olla esimerkiksi siitä, että koevapaudessa oleva käy säännöllisesti A-klinikalla päihdetesteissä. Poliisin merkitys yhteistyökumppanina myös valvonnan osalta on suuri erityisesti alueilla, joilla välimatkat ovat pitkät, tai tilanteissa, jossa koevapaudessa olevan asuinkunta on kaukana vankilasta. Tällaisissa tilanteissa poliisin tiedot paikallisista olosuhteista ovat erityisen tärkeitä. Poliisin kanssa voidaan sopia, että poliisi valvoo koevapaudessa olijaa esimerkiksi tekemällä tarkistuskäyntejä valvottavan asunnolle tai että koevapaudessa oleva käy poliisin luona ilmoittautumassa säännöllisesti. Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan vankila kuitenkin aina vastaa koevapaudessa olevien valvonnasta.

1.3.2 *Yhteistyön käytäntöjä*

Pääsääntöisesti haastatelluilla vankiloiden ja sijoittajayksiköiden työntekijöillä oli myönteisiä kokemuksia yhteistyöstä muiden viranomaisien ja sidosryhmien kanssa. Useassa haastattelussa tuli ilmi, että yhteistyö oli koevapauden alkuaikoina ollut varsin haasteellista ja hakenut pitkään muotoaan. Koevapautta ei ollut tunnettu kunnissa ja järjestöissä, minkä vuoksi vankilohenkilökunnalta oli vaadittu paljon suhteiden luomista ja tiedottamista. Yhteistyö oli kuitenkin monen vastaajan mielestä vastikään lähtenyt paremmin käyntiin.

Yhteistyöhön liittyviä haasteita oli haastateltujen mukaan kuitenkin edelleen ajoittain siinä, että esimerkiksi kaikissa viranomaisissa ja muissa sidosryhmissä ei vielä täysin tunnettu koevapautta, mistä oli kokemuksia myös parilla koevapaudessa olleella. Epäselvyyksiä saattoi edelleen olla esimerkiksi siinä, kuka maksaa vangin käyttämät yhteiskunnalliset palvelut koevapauden aikana. Osassa haastatteluista peräänkuulutettiin parempaa sidosryhmille suunnattua tiedotusta koevapaudesta.

V: Siellä toisessa paikassa [työvoiman palvelukeskuksessa] ei tienny [koevapautteen liittyviä asioita], sen takiahan mulla meinas mennä pilalle koko juttu. [- -] He ei muka ollu suostuvaisia, että minä tuun koevapautteen. [- -] Se piti niitten kautta tehdä se työsopimus, niin he sitten jostain maksupuolesta selitteli siinä. Se oli mikä työvoiman palvelukeskus. [- -] No sit minä siirsin tähän normaaliin työvoimatoimistoon vai mikä se on. (H1, koevapaudessa ollut mies, useita erilaisia rikoksia, lyhyt tuomio.)

Vankiloiden henkilökunnan tietämys esimerkiksi järjestöissä tarjolla olevista palveluista ja mahdollisuuksista oli lisääntynyt vankilatyöntekijöiden oman käsityksen mukaan. Vankiloiden henkilöstön tulisi kuitenkin joidenkin haastateltujen mukaan säännöllisesti päivittää tietonsa yhteistyökumppanien osalta sekä kartoittaa mahdollisia uusia toimijoita, joiden kanssa yhteistyö voisi olla tarkoituksenmukaista. Esimerkiksi tietty päihdekuntoutuksen muoto ei välttämättä sovi kaikille päihdeongelmallisille.

Yhteistyö vankilan ulkopuolisten kanssa nähtiin osittain myös ilmentymänä vankilan roolin muuntumisesta: koevapauden myötä vankila ”joutuu” olemaan entistä avoimempi vankilan ulkopuolisille toimijoille, mikä voi vaikuttaa merkittävästi myös työntekijöiden tehtäviin. Koevapauden raameissa tehtävä ”vankilan muurien sisältä” ulospäin suuntautuva yhteistyö koettiin myös keinona hankkia tunnettuutta koevapaudelle sekä uskottavuutta ja avoimuutta vankilan toiminnalle. Yhteistyö muiden viranomaisien kanssa voi haastateltujen mukaan myös säästää yhteiskunnan resursse-

ja, kun vältetään päällekkäisen työn tekeminen ja esimerkiksi päihdekuntoutusta voidaan koordinoita paremmin.

Haastatelluilla koevapaudessa olleilla oli erilaisia kokemuksia vankeinhoidon ulkopuolisten toimijoiden roolista koevapauden toimeenpanossa. Pääosin kokemukset olivat myönteisiä, ja asiointi esimerkiksi viranomais-ten kanssa oli sujunut hyvin. Eräs koevapaudessa ollut oli sitä mieltä, että työvoimatoimisto voisi olla vahvemmin koevapauden valmistelussa mukana, sillä se voisi auttaa vankeja paremmin jaloilleen. Kaikki haastatellut eivät kuitenkaan olleet yhteyksissä ulkopuolisiin toimijoihin; joko yhteyksiä ei saatu luotua tai niitä ei vanging hyvän toimintakyvyn ja elämäntilanteen vuoksi tarvittu.

Muutamassa haastattelussa tuli esiin myös se, että jokainen koevapausvanki edustaa koevapaudessa olevien ryhmää, jolloin sidosryhmien kielteiset kokemukset voivat vaikuttaa muiden vankien mahdollisuuksiin päästä ko. palvelujen piiriin. Esimerkiksi erään koevapaudessa olleen kohdalla oli käynyt niin, että ulkopuolisen toimijan suhtautuminen ko. henkilöön oli ollut alusta alkaen kielteinen aiempien huonojen kokemusten vuoksi. Monilla ulkopuolisilla toimijoilla ei ole velvollisuutta tarjota palvelujaan nimenomaan koevapaudessa oleville, minkä vuoksi kielteiset kokemukset voivat leimata koko koevapausvankien ryhmän.

Järjestöt ja niiden projektit ovat ajoittain haastavia koevapauksien valmistelijan näkökulmasta siksi, että toiminta ei välttämättä ole pysyvää. Lisäksi osa projekteista on puhtaasti paikallisia, eikä hyväksi havaittua palvelua ole välttämättä tarjolla valtakunnallisesti.

Joissakin tapauksissa ongelmia yhteistyölle ovat aiheuttaneet osapuolten erilaiset odotukset. Vankilan lähtökohtana on usein koevapauden toimintasuunnitelman sitovuus ja valvonnan mahdollistuminen, kun taas kolmannen sektorin toimijoilla toimintaa ohjaavat erilaiset periaatteet ja lähtökohdat. Muutama vankeinhoidon ulkopuolinen toimija piti tärkeänä sitä, että osapuolet tuntevat toistensa toiminnan lähtökohdat ja odotukset. Esimerkiksi eräs haastateltu koki, että olisi tarpeen järjestää ko. organisaation ja vankeinhoidon välillä valtakunnallisesti vuoropuhelua toiminnan lähtökohdista.

V1: Marssijärjestys on se, että ensin selvitetään maksut. Onko mahdollista kustantaa joku ja sit vasta lähdetään innostamaan vankia siihen hommaan. Tässä tulee liikaa sellasta, että saatetaan tosiaan innostuu jostain asiasta, mikä on meille mahdoton toteuttaa. Koska meitä sitoo kuitenkin [- -] ylemmät linjaukset. (H25, vankeinhoidon ulkopuolinen toimija.)

Eräs ristiriita saattaa liittyä siihen, että kolmannen sektorin toimintaan osallistumisessa lähdetään usein vapaaehtoisuudesta. Esimerkiksi päihde- tai

muuhun kuntoutukseen tullaan kuntoutusta tarjoavan näkökulmasta vapaaehtoisina, jolloin koevapauteen lähtijää ei voisi velvoittaa esimerkiksi osallistumaan tiettyyn kuntoutukseen. Muutamassa haastattelussa tuli esiin, että kolmannen sektorin toimija ei organisaatiossaan vallitsevien periaatteiden vuoksi ainakaan mielellään ota palveluidensa piiriin koevapaudessa olevaa, joka ei itse koe olevansa ko. palveluiden tarpeessa. Taustasyynä ei siis ko. toimijoiden näkökulmasta saisi ensisijaisesti olla vankilan asettama velvoite vaan koevapauteen lähtijän oma halu. Seikka voi olla koevapauden onnistumisen kannalta ratkaiseva; kuten eräs vankilan työntekijä mainitsi, monelle koevapauteen lähtevälle on tarpeen liittää jonkinlainen päihdekuntoutus toimintavelvoitteeseen. Vankiloiden voisi olla tarpeen neuvotella kolmannen sektorin toimijoiden kanssa paitsi heillä tarjolla olevista palveluista myös toiminnan lähtökohdista.

V: Parin asiakkaan kanssa kävi sillä tavalla, että he on sanoneet, että 'en mä itse ajattele, että mun pitäisi käydä täällä. Mä en näe mitään ongelmaa tässä päihdesairaudessa ja mä en aio juoda tän aikana kun olen koevapaudessa.' Ja mitäs sitten tehdään, kun me lähdetään siitä ihmisen vapaaehtoisuudesta ja omasta halusta. (H24, vankeinhoidon ulkopuolinen toimija.)

Toinen epäselvyyksiä aiheuttanut seikka liittyi siihen, voiko kolmannen sektorin toimija osallistua koevapaudessa olevan valvontaan. Vankeinhoidon ulkopuolisten toimijoiden näkemykset asiasta vaihtelivat: osa oli valmis osallistumaan myös vangin valvontaan esimerkiksi päihdetestejä tehden tai siten, että vankilalle ilmoitettiin, mikäli koevapaudessa oleva ei saapunut sovittuihin tapaamisiin tai oli päihtynyt. Osa kuitenkin halusi pitää oman, esimerkiksi kuntoutuksellisen, tehtävänsä erillään valvonnasta. Myös koevapaudessa olevan asennoituminen tukea tarjoavan järjestön työntekijään voi olla erilainen kuin vastaavaa tukea tarjoavaan virkamieheen.

V2: Meidän voima on ollut juuri sitä, että me tullaan vankilan ulkopuolelta projektina. [- -] Ei oo semmoista viranomaisasetelmaa, pysytään olemaan siinä jotenkin rinnalla, kuuntelemassa ja tukemassa. (H30, vankeinhoidon ulkopuolinen toimija.)

Vankiloissa on erilaisia käytäntöjä siinä, missä vaiheessa valmistelua tai täytäntöönpanoa ulkopuoliset toimijat tulevat koevapauden järjestämiseen ja toimeenpanoon mukaan. Tähän vaikuttavat myös vangin valmiudet ja tarpeet. Pääasiassa vankeinhoidon ulkopuoliset toimijat pitivät hyvänä käytäntönä heidän ottamistaan mukaan valmisteluun hyvissä ajoin tai ainakin sitä, että heiltä tiedusteltaisiin mahdollisimman ajoissa vähintään puhelimitse sitä aktiviteettitasoa, jolla järjestön edustajat haluaisivat olla mukana valmiste-

lussa. Usea haastateltu oli sitä mieltä, että mitä aiemmin asiakassuhde koevapauteen lähtijään syntyy, sitä paremmin sen voi olettaa sujuvan.

V: Kontaktin rakentaminen vankiin on omanlaisensa osaamisen alue, koska vanki ei ihan äkkiä meihin tukijoihin luota. Se on aika pitkäaikainen prosessi ja voisi olla eduksi koevapaudelle, jos sitä kontaktia ruvettaisiin rakentamaan jo paljon ennen kuin se koevapaus alkaa. [- -] Nääh ihmiset on tupahtaneet meille yllättäen siinä vaiheessa, kun se [valvottu koevapaus] alkaa. Turhan nopeasti. Vois olla hyvä, että valmistelua olis jo puol vuotta. Ja ihminen voisi esimerkiksi vankeusaikana käydä tapaamassa työntekijää ja voisi ite arvioida, että voinko mä ruveta ton kanssa yhteistyöhön vai en. (H24, vankeinhoidon ulkopuolinen toimija.)

Vaikka ulkopuolisia ei ehdittäisi ottaa mukaan varsinaiseen valmisteluun, vähintään koevapauden valmisteluprosessin etenemisestä olisi asianmukaista tiedottaa koevapauteen liittyville tahoille. Osapuolten on myös usein tarpeellista tietää hyvissä ajoin, millaisia sidosryhmiä tietyn vangin koevapauden suunnittelussa on mukana. Toimivien yhteistyösuhteiden syntyminen vaatii neuvottelua ja toisten osapuolten toiminnan tuntemista ja toimintaperiaatteiden kunnioittamista.

Kun kaikki vangin koevapauden toimeenpanoon osallistuvat toimijat kokoontuvat yhteen tai ovat jollakin tavalla riittävästi yhteydessä keskenään suunnitteluvaiheessa, ei synny vääriä käsityksiä tai epärealistisia odotuksia esimerkiksi tietyn palvelun sisällöstä tai muista olennaisista seikoista. Lisäksi eri osapuolilla voi olla hyödyllistä tietoa paitsi koevapauteen pyrkivästä vangista myös erilaisista vaihtoehdoista koevapauden sisällön järjestämiseksi.

V: Tää on se kovin juttu tässä valvotussa koevapaudessa, että ennen kuin sä tunnet ton kentän, niin ethän sä voi valmistella hirveesti koevapautta [- -]. Ainakin ittellä siinä on menny se suurin osa aikaa, että sä tiedät, mihin sä soitat, mitkä on ne kontaktit. [- -] Kaikki nääh kontaktit on pitäny luoda, että sä tiedät ne väylät, [- -] että kuka voi päättää. Verkstopalavereiden merkitys on kasvanu aivan älyttömästi. [- -] Mutta tosi tärkeä ja semmonen, mitä ei aikasemmin tullu ajatelleeksi, että kuinka paljon sun pitää tuntee niitä tahoja ja tietää mahdollisuuksia. Koska se vanki ei niitä tiedä, sun ne pitää tietää. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Vaikka koevapauksien toimeenpanossa pyritään yksilöllisyyteen, moni haastateltu kaipasi yleisiä ja koordinoituja rakenteita koevapauksien valmisteluun ja täytäntöönpanoon sekä yhteistyöhön vankeinhoidon ja ulko-

puolisten toimijoiden välillä. Se lisäisi koevapaudessa olevien kohtelun yhdenvertaisuutta.

V: On semmosta vähän, jos ei nyt ihan juosten kustua, mutta sillä tavalla lennosta tapauskohtaisesti tää on pahimmillaan. [- -] Tietysti ainahan se pitääkin räätälöidä. Ei siinä ehkä mitään tiettyä sapluunaa voi tullakaan. Mutta kyllä niitä rakenteita vielä olis hyvä kehittää. [- -] Ei siinä [koevapauksien valmistelussa ja täytäntöönpanossa] semmosta järjestelmällisyyttä olekaan. Se on ihan tällanen työntekijäkohtanen juttukin. (H29, vankeinhoidon ulkopuolinen toimija.)

Muutamassa haastattelussa kaivattiin ylemmän tason yhteistyösopimusten luomista koevapauksiin liittyvien ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Nykyisin yhteistyösuhteet ovat usein henkilöstä riippuvaisia ja henkilökohtaisten suhteiden varassa, mikä voi johtaa hankaliin tilanteisiin esimerkiksi henkilöstön lomien ja sairauslomien aikaan sekä tilanteissa, joissa yhdyshenkilö vaihtaa työpaikkaa.

Korkeamman tason (esim. Rikosseuraamusviraston ja ulkopuolisen organisaation johdon) sopimuksia luomalla yhteistyöstä saataisiin valtakunnallista, pitempikestoista ja toimivampaa, kun yhteistyön tarve tunnistettaisiin organisaatioissa laajemmin ja samalla tieto valvotusta koevapaudesta leviäisi laajemmin. Voisi myös olla tarpeen kartoittaa keskusviraston toimesta sitä, millaisia palveluja kolmannen sektorin toimijat ylipäättään voivat tarjota koevapauteen pyrkiville tai millaista muuta yhteistyötä voitaisiin tehdä. Samoin voitaisiin selvittää, mitkä viranomais- ja kolmannen sektorin toimijat ylipäättään ovat halukkaita osallistumaan koevapauksien toimeenpanoon.

V1: Vanki on se kilpi, jolla lähetään sohaamaan, että 'nyt järkätkää'. Kaikkein inhottavin puoli siinä on se, että se tapahtuu yksilötasolla se riitely siitä, kuka järjestää ja mitä sen sijaan, että nää äijät ja rouvat menis jonnekin kabinettiin ja sosis, että nyt hoidetaan tää näin ja sit me vaan toteutettais se asia. [- -] Tää on nyt tämmöstä ihme sorkkimista sinne, tänne, tonne. (H25, vankeinhoidon ulkopuolinen toimija.)

2 Koevapauden edellytysten täyttymisen arviointi

Tässä luvussa tarkastellaan haastateltujen näkemyksiä valvotun koevapauden edellytyksistä ja niiden täyttymisen arvioinnista. Tarkastelun kohteena ovat paitsi rikoslaisissa säädetyt edellytykset (ks. jakso I.2.2) myös sellaiset muut seikat, jotka haastateltujen mukaan tosiasiallisesti vaikuttavat koeva-

pauteen pääsemiseen. Lisäksi luvussa käydään läpi seikkoja, jotka vaikuttavat vankien halukkuuteen päästä valvottuun koevapauteen.

2.1 Rangaistusajan suunnitelman merkitys

Rangaistusajan suunnitelman mukaisuus on keskeinen RL:ssa säädetty edellytys koevapauteen pääsemiselle. Sen tärkeä merkitys todettiin useissa vankiloiden ja sijoittajayksiköiden työntekijöiden haastatteluissa että vankilakyselyn vastauksissa: vangin on tullut rangaistusaikanaan ainakin josakin määrin noudattaa rangaistusajan suunnitelmaa. Suunnitelman mukaisuus on olennainen osa myös arvioitaessa koevapauteen haluavan ehtojen noudattamisen todennäköisyyttä, joka on toinen tärkeä RL:ssa säädetty koevapauden edellytys. Eräs haastateltu suljetun vankilan työntekijä tiivistä rangaistusajan suunnitelman merkityksen seuraavasti: ”Totta ihmeessä ransun noudattaminen on tänä päivänä niin kuin keppi ja porkkana yhdessä. Se on oikeestaan kaiken aa ja oo.”

Usea haastateltu vankilan/sijoittajayksikön työntekijä korosti myös sitä, että koevapauden tulee tavalla tai toisella *edistää* rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumista. Vangin tulee myös osoittaa suunnitelman tavoitteisiin pyrkimisellään omaa aktiivisuuttaan.

V: Periaatteessa jos nyt miettii sitä, että mikä se valvotun koevapauden idea ja tarkoitus on, niin meidän näkökulmasta [- -] koevapauteen pääsee sellaset, joille on löydettävissä sitä rangaistusajan suunnitelman mukaista toimintaa ja joilla siinä on esimerkiks mainittu, että se vois tulla kysymykseen ja se vois hyödyntää sitä yhteiskuntaan sijoittumista. (H21, sijoittajayksikön työntekijä.)

Osa vankiloille suunnattuun kyselyyn vastanneista piti olennaisena seikkana nimenomaan sitä, että mahdollisuus päästä koevapauteen on *mainittu* rangaistusajan suunnitelmassa. Koevapauksia on kuitenkin haastattelujen perusteella valmisteltu vankiloissa ilman kyseistä mainintaa. Valtaosa haastatelluista vankiloiden työntekijöistä kertoi tällaisessa tilanteessa ottavansa sijoittajayksikköön yhteyttä ja selvittävänsä, voisiko vankila koevapausmaininnan puuttumisesta tai kielteisyydestä huolimatta käynnistää koevapauden valmistelun. Vankila kuitenkin harkitsee ensin itsenäisesti sen, ovatko vangin edellytykset parantuneet riittävästi, jotta valmistelun aloittamista on järkevää ehdottaa sijoittajayksikölle.

V: Siinä tapauksessa me tehdään se alustava selvitystyö niin hyvin kuin mahdollista ja tietysti muodostetaan oma kantamme. Eli jos meidän mielestä koevapaus olis hyvä asia, me otetaan sijoittajayk-

sikköön yhteyttä ja kerrotaan, että ransussa lukee näin 'mutta'. Että tilanne on muuttunu, esimerkiks siviilipuolella olis koulua tarjolla ja kaikkee muuta [- -]. Kyllä me lähdetään vaan esittämään sitä. (H11, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

V1: Aika usein jos vanki itse haluaa koevapauteen ja kanta on kielteinen, jos me nähään ite siihen perusteet, niin me pyydetään sijoittajaysikköä ottamaan uudelleen kantaa. (H15, kaksi avovankilan työntekijää.)

Vankilasta käsin ei kuitenkaan voida tehdä rangaistusajan suunnitelmaan muutoksia. Kun vankila on ottanut yhteyttä sijoittajaysikköön ja selostanut vangin muuttuneen tilanteen, sijoittajaysikkö tekee oman arvionsa siitä, onko koevapauskirjausta syytä muuttaa. Mikäli sijoittajaysikköissä koevapauden valmistelu ja toteuttaminen nähdään mahdolliseksi, sijoittajaysikköistä tehdään uusi kirjaus suunnitelmaan ja valmistelu voidaan käynnistää vankilassa.

Toisaalta myöskään rangaistusajan suunnitelmaan kirjattu myönteinen kanta ei takaa koevapauteen pääsyä. Jos vangin vankila-aikainen käyttäytyminen on esimerkiksi suunnitelman tavoitteiden kannalta kielteistä, suunnitelmaa voidaan päivittää myös koevapauteen pääsyn kannalta kielteiseen suuntaan.

V: Myönteinen kannanotto saattaa olla tehty juuri tuomion alussa, jolloin ei ole ollut tietoa vielä vangin menestymisestä vankilassa ja että syyllistyykö hän mahdollisesti järjestysrikkomuksiin tai jatkaako rikollista toimintaa vankeusaikana. (H23, sijoittajaysikkön työntekijä.)

Kaikilla haastatelluilla koevapaudessa olleilla yhtä lukuun ottamatta rangaistusajan suunnitelmaan oli tuomion suorittamisen alussa tai sen aikana kirjattu lausuma koevapauden mahdollisuudesta tai koevapaus oli kirjattu yhdeksi tavoitteeksi suunnitelmaan. Kaksi haastateltua tuo seuraavassa esiin rangaistusajan suunnitelman merkityksen vangin näkökulmasta.

V: Sillon kun mulle tehtiin se ensimmäinen ransu, niin siihen tuli sitten... vaikei me mitään puhuttu tän henkilön kanssa, mut sitten kun mä sain sen ransun käteen, niin siinä luki, että mahdollinen koevapaus sitten kun aika on. (H6, koevapaudessa ollut nainen, huumausainerikos, keskipituinen tuomio.)

V: Oli joo [maininta koevapaudesta suunnitelmassa], siihen tehtiin jo pitkän tähtäyksen suunnitelma. [- -] Mutta enhän mä nyt koko ransua, eihän sitä saanut luettavakseen, että se oli vaan semmoinen, oli siellä. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkirikos, pitkä tuomio.)

2.2 Koevapauden ehtojen noudattamisen todennäköisyys

Jotta vanki voi päästä valvottuun koevapauteen, hänestä saatavilla olevien tietojen ja kokemusten perusteella tulee voida arvioida koevapauden ehtojen noudattamisen olevan todennäköistä (RL 2c:8 § 2 mom. 2 kohta, ks. jakso I.2.2.2). Vaikutusta voi olla usealla vangin taustaan ja käyttäytymiseen liittyvällä seikalla. Sekä haastatellut vankiloiden ja sijoittajayksiköiden työntekijät että monet vankilakyselyyn vastanneet korostivat *vankila-aikaisen käyttäytymisen* vaikutusta arvioitaessa vangin mahdollisuuksia päästä koevapauteen.

Esimerkiksi lomien ja poistumislupien mallikas noudattaminen edistävät osaltaan koevapauden pääsyä. Mahdolliset kurinpitörangaistukset vankeusaikana voivat puolestaan heikentää vangin mahdollisuuksia päästä koevapauteen.

Vangin huono käyttäytyminen ja sääntöjen rikkominen aiheuttavat usein luottamuspuhan, joka vaikuttaa kielteisesti koevapauden valmistelussa tai sen aloittamista harkittaessa. Vangin järjestys- ym. rikkomukset vankila-aikana tulkitaan haastateltujen mukaan usein merkinä siitä, että hänellä ei ole motivaatiota rikoksettomaan elämään. Kielteisesti vaikuttaa myös mahdollinen rikosten jatkaminen vankila-aikana. Vastaavasti vankila-aikainen aktiivisuus ja toimintoihin osallistuminen sekä yhteistyö virkamiesten kanssa ovat usein myönteisiä merkkejä vangin motivaatiosta ja kyvystä yhteistyöhön myös esimerkiksi koevapauden suunnittelussa ja toteutuksessa.

Vangin käyttäytyminen vankilassa kertoo usein hänen *motivaatiostaan* ja *sitoutumisestaan* rangaistusajan suunnitelmaan ja koevapauden tavoitteisiin, millä on haastateltujen mukaan usein keskeinen merkitys koevapauden pääsemisessä. Mikäli vangin pyrkimys päästä koevapauteen liittyy ainoastaan haluun lyhentää vankilassa suoritettavaa aikaa eikä vanki tosiasiassa ole sitoutunut suunnitelman tavoitteisiin, lähtökohta koevapauteen pääsemiseksi on heikko. Vangilla saattaa olla esimerkiksi niin vastahankainen asenne viranomaisia kohtaan, että ”on mahdoton uskoa vangin haluun noudattaa vankilaviranomaisen antamia ehtoja ja määräyksiä koevapausaikana” (kyselyvastaus).

Moni vankilan työntekijä uskoi vangin aidon motivaation edesauttavan koevapauden onnistumista suunnitellusti. Erään kyselyyn vastanneen mukaan ”[v]anki itse vaikuttaa enimmäkseen onnistumisiin ja epäonnistumisiin, jos koevapaus on muutoin hyvin valmisteltu ja tarvittavat edellytykset on huomioitu. Vangin motivaatio tärkeimpänä tekijänä.” Koevapaus voi epäonnistua, jos motivaatio on ollut näennäistä. Yhtä lukuun ottamatta

myös haastatellut koevapaudessa olleet kokivat oman motivaation tärkeänä koevapauden onnistumisessa.

V: Mitä nyt on kuullu tälläisiä ihmisiä, jotka ovat tulleet takaisin, niin nehän on haukkunu koko systeemin. Mun mielestä se on omasta asenteesta kiinni, että miten siihen lähtee. Jos asennoituu silleen, että sitä jatkaa kuitenkin sitä tuomiota, vaikka onkin siviilin puolella, niin se on varmaan vähän helpompaa. (H6, koevapaudessa ollut nainen, huumausainerikos, keskipituinen tuomio.)

Vankilakäyttäytymisen merkitys kokonaisarviointinnissa voi tulla esiin eri tavoilla. Vankila-aikainen käyttäytyminen antaa vankilahenkilökunnalle viitteitä siitä, miten vanki pärjäisi koevapaudessa. Merkitystä voi olla esimerkiksi sillä, miten vanki tulee toimeen muiden vankien ja henkilökunnan kanssa tai sillä, miten vanki suhtautuu vankilan sisäisiin määräyksiin. Esimerkiksi piittamattomuus ja välinpitämättömyys sääntöjä ja käytäntöjä kohtaan voivat olla kielteisiä viitteitä koevapauden kannalta.

V1: Meillä on muutama sellainen tyyppi, jotka toistuvasti rikkoo kaikkia määräyksiä ja ehtoja ja poistumislupia. Niille minä en ehkä lähtis edes valmistelemaan. [- -]

V2: Se on vaikea tilanne, mutta toisaalta jossain se raja on mentävä, että on vaan päätettävä, että tämä mies nyt vaan ei voi lähteä. [- -] Niiden on hirveen vaikea ymmärtää, että vankeinhoidon näkökulmasta kaiken täytyy olla tiptop, koska kaveri on vankilassa kirjoilla ja tää on sen vankeusaikaa. (H15, kaksi avovankilan työntekijää.)

Vankila-aikainen käyttäytyminen tai esimerkiksi yhteistyöhalun puuttuminen rangaistusajan suunnitelman laatimisessa eivät kuitenkaan täysin sulje pois koevapauden pääsemistä. Esimerkiksi erään tutkimusta varten haastatellun, suoraan suljetusta vankilasta koevapauden päässeen kohdalla rangaistusajan suunnitelma ja yhteistyö vankilahenkilökunnan kanssa ei ollut keskeinen koevapauden pääsemisessä. Henkilö kertoi itse ”vähät välittäneensä” suunnitelmasta, mistä huolimatta hän oli päässyt koevapauteen.

V: Mä en ransuu suostunu edes tekemään, kun mä sanoin, että niitä on ihan turha tehdä. Kun ne on mun mielestä huuhaa-juttuja. Onhan ne puhunu niistä jo monta vuotta, mutta mä oon sanonu, että menkää niitten ransujen kans ihan mihin lystäätte, että mua ne ei kiinnosta pätkääkään. (H18, koevapaudessa ollut mies, useita erilaisia rikoksia, pitkä tuomio.)

Myös vangin *aikaisempi rikollisuus* vaikuttaa monin tavoin siihen, kuinka vangin arvioidaan kykenevän noudattamaan koevapauden ehtoja. Osassa

vankiloiden ja sijoittajayksiköiden henkilökunnan haastatteluista tuli selvästi esiin, että rikostausta on merkittävä kokonaisarvioinnissa vaikuttava seikka, joka kuitenkin harvoin yksinään estää koevapauteen pääsyä. Rankkakaan rikostausta ei estä koevapauteen pääsemistä, jos muut seikat puoltavat sitä.

V: On henkirikosta, seksuaalirikosta, on pahoinpitelijöitä ja ihan tämmösiä rattijuoppojakin. [- -] Eikä sillä [rikostaustalla] mun mielestä saa olla merkitystä, vaan pitää kattoo se kokonaisuus. Se on se tärkein. (H11, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

V: Tottahan toki aina rikoksen laatu ja varsinkin, jos se on erityisen raaka ollut, niin siinä tulee painoarvoa sille, miten kauan vanki on suorittanut rangaistusta tähän mennessä ja miten se on mennyt suhteessa siihen jäljellä olevaan aikaan ja miten sitten se koevapaus on tarkoitus laatia ja hoitaa kuntoon. (H17, vankipaikoiltaan suuren suljetun vankilan työntekijä.)

Osassa vankilahenkilökunnan haastatteluista tuli kuitenkin esiin, että rikostausta voi käytännössä estää koevapauteen pääsyn. Pari haastateltua nimesi (törkeistä) huumausainerikoksista tuomitut sellaiseksi ryhmäksi, jonka kohdalla valvotun koevapauden edellytysten täyttymistä arvioidaan erityisen tarkasti.

V: Kyllä meidän on vaikeeta päästää törkeästä huumausainerikoksesta tuomittuja, kun aika usein meillä on viitteitä siitä, että ne on jatkanut rikollista toimintaa täällä vankilassa. [- -] Sitten pikkusen ollaan saatu kyselyitä, että kun meillä on noita pedofiilejäkin ollu koevapaudessa, että kuin se on mahdollista. Mutta ei me olla nähty mitään estettä sille. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Muutamassa haastattelussa kävi ilmi, että talousrikoksista tuomitut eivät ole joko vankilan tai sijoittajayksikön näkökulmasta koevapauden kohderyhmää, koska heidän ei välttämättä katsota hyötyvän koevapaudesta (ks. myös jakso III.3). Myös seksuaalirikoksesta tuomitut mainittiin ryhmänä, jonka kohdalla koevapauden edellytysten täyttymistä tarkastellaan erityisen laajasti.

V: Meidän näkökanta on, että [rikoslajilla] ei ole [merkitystä], mutta sijoitteluyksiköstä on tullut kyllä... Talousrikokset on aika semmoinen kulmakivi, että ei mielellään onnistu. (H10, avovankilan työntekijä.)

V: Sitten toinen ryhmä, jota katsotaan tarkemmin, niin on selkeästi talousrikolliset. Ja siinä sitten mietimme aina sitä, että onko heidän suorittamansa rangaistus uskottava [- -] ihan julkisuuskuvan vuoksi.

Että varsinkin nyt tällaiset yhteiskunnallisesti merkittävät suuret talousrikkokset. (H19, sijoittajayksikön työntekijä.)

Vangin käyttäytyminen vankilassa on voinut muuten olla moitteetonta, mutta koevapauden taustaselvittelyjä tehtäessä voi käydä ilmi viitteitä siitä, että vanki olisi edelleen mukana rikollisessa toiminnassa. Asia voi tulla ilmi esimerkiksi vankilan oman turvallisuusyksikön tai -vastuuhenkilön selvityksessä, tai siitä voidaan saada tietoa muilta viranomaisilta, useimmiten poliisilta. Vankilakertaisuus voi osaltaan vaikuttaa arvioinnissa, koska aikaisemmat vankilatuomiot voivat olla osoitus rikollisesta elämäntavasta. Parissa vankiloiden/sijoittajayksiköiden työntekijöiden haastattelussa mainittiin ”jengiläisyys” eli jonkinlaiseen rikoksia tekevään yhteenliittymään kuulumisen seikkana, jonka vuoksi koevapautta harkitaan tavallista tarkemmin. Mikäli valmistelussa saadaan esimerkiksi tieto poliisin vankiin kohdistamasta seurannasta, valmistelun keskeyttämisen perustelu vangille voi olla vaikeaa, jos varsinaista syytä ei voi vangille kertoa.

V: Nää jengiläiset, jos he kuuluu rikolliseen järjestöön ja vankilasaoloaikana käyttäytyy hyvin ja ei oo mitään, mut ei oo mitään aikomusta erota jengistäkään. [- -] Nää on semmosia isoja kysymysmerkkejä. Mutta ei niin, etteikö jengiläiset vois lähteä koevapauteen, ainakin osa heistä. Mutta se että, sopeutetaanko me yhteiskuntaan semmoisia, jotka on kaikilla tavoin yhteiskuntavastaisia. (H23, sijoittajayksikön työntekijä.)

V: Mitä useampikertaisesta on kysymys, sitä tiiviimmin hän yleensä on mukana rikollisessa elämäntavassa. Ja se elinpiiri on myös sitten rikollinen. Tarkottaa käytännössä sitä, että on täytynyt tapahtua jokin semmonen merkittävä käänne hänen elämässään, jolla hän osoittaa, että hän on todella pyrkimässä eroon tästä rikollisesta tuttavapiiristä ja elämäntavasta. [- -] Sanoisin, että mitä useampikertaisesta on kysymys, sitä tarkempaa harkintaa tehdään. (H19, sijoittajayksikön työntekijä.)

Mainittujen tekijöiden ohella arvioon voi vankilakyselyn perusteella vaikuttaa kielteisesti esimerkiksi se, että koevapauteen haluavalla on vaikea *päihdeongelma*. Koevapauteen päästäminen voi jäädä kiinni myös siitä, että päihdeongelmainen vanki ei halua liittää koevapauden toimeenpanosuunnitelmaan päihdekuntoutusta.

2.3 Muita koevapauteen pääsemiseen tosiasias- vaikuttavia seikkoja

Kun harkitaan vangin mahdollisuutta päästä koevapauteen, lähtökohta on laissa säädettyjen edellytysten täyttyminen. Vankilan ja sijoittajayksikön näkökulmasta useat muut tekijät voivat kuitenkin vaikuttaa arvioon siitä, kykeneekö koevapauteen haluava noudattamaan koevapauden ehtoja.

2.3.1 *Koevapauden tarkoituksenmukaisuus ja resurssien vaikutus*

Useassa haastattelussa ja vankilakyselyn vastauksessa korostettiin sitä, että kunkin vangin kohdalla koevapauteen päästämistä koskeva harkinta on kokonaisuuteen perustuvaa. Kokonaisharkinnassa voivat vaikuttaa useat vangin taustaan ja toimintaan sekä koevapauden puitteisiin ja tavoitteisiin liittyvät seikat. Kuten eräs sijoittajayksikön työntekijä totesi, ”jos miettii rikostaustaa ja rikoshistoriaa kokonaisuutena ja sit sen ihmisen elämäntilannetta, niin siitä muodostuu kokonaiskäsitys, että onko kontrolloitu vapautuminen hyödyllinen” (H21).

Vangilla tulee ensinnäkin olla koevapauden aikana *mielekästä tekemistä*, eli koevapauden sisällön tulee olla tarkoituksenmukaista, tavoitteellista ja kattavaa. Koevapauteen pääsy voi estyä toimintavelvoitteen vaillinaisuuden vuoksi, eli toiminnan sisällön tulee olla ”järjellinen” ja toimeenpanosuunnitelman kokonaisuuden toimiva. Monen vankilatyöntekijän mukaan ”mikä tahansa” ei kelpaa koevapauden sisällöksi, vaan toiminnan sisällön tulee olla järkevä kokonaisuus, joka tukee rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Koevapauden aikaisen toiminnan sisällön mielekkyys ja tarkoituksenmukaisuus voivat vaikuttaa myös koevapauden onnistumiseen eli suunnitelman mukaiseen läpiviemiseen.

V2: Toiminta, se puuha on mun mielestä ydinkysymys ihmiselle, joka on laitostunu iät ja ajat [- -]. Jos siinä hommassa on oikeesti sisältöä, niin kyllä se silloin onnistuu. (H25, vankeinhoidon ulkopuolinen toimija.)

Osin edelliseen liittyen, moni haastateltu/vankilakyselyyn vastannut piti tärkeänä myös sitä, että vanki *hyötyy* koevapaudesta tavalla tai toisella vapautumisen jälkeen. Haastatteluissa nousi esiin pohdinta siitä, ketkä tosiasias-
asiassa koevapauteen pääsevät ja keiden sinne tulisi päästä. Useassa haastattelussa tuotiin esiin, että koevapauteen voi helpommin päästä vanki, jolla

olosuhteet (esim. asunto ja työpaikka) siviilissä ovat jo valmiiksi kunnossa suhteessa sellaiseen vankiin, jolla perusasiat eivät ole kunnossa tai on muita ongelmia. Jotkut haastatellut pohtivat asetelmaan liittyviä ongelmia: haastavien tapausten eli sellaisten henkilöiden, joilla asiat siviilissä eivät ole valmiiksi järjestyksessä, koevapauksien valmistelu on työläämpää, ja vankilat joutuvat rajallisten resurssiensa vuoksi välillä ahtaalle. Joillekin oli epäselvää se, mikä merkitys tulee antaa koevapauden hyödyllisyydelle.

V2: Tietysti joitain taloushuijareita on helpompi laittaa sinne, että niillä on tavallaan ne puitteet jo valmiina siellä, vaikka kaiken järjen mukaan niiden ei kuuluis olla ykkösprioriteetti, mitä tulee koevapausvankeihin. (H15, avovankilan työntekijä.)

V: Aluksi ainakin meidän laitoksessa se meni vähän siihen, että kella oli asunto tuolla siviilissä ja ehkä työ-, opiskelupaikkaa, niin niitä oli helppo sinne päästää ja valmistella. Mutta kyllä me nyt ollaan yritetty muuttaa sitä käytäntöä sillä tavalla, että päästettäis myös näitä vaikeimpia tapauksia, joille pitää hommata asunnot ja opiskelu-, työ- tai joku toimintapaikka. [- -] Pyritään siihen, että kaikilla olis sama mahdollisuus, ei vaan niillä, joille se ei oo tarkotettukaan, joilla on asiat jo siellä siviilin puolella vähän paremmin. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Eräs avovankilan työntekijä totesi suoraan, että mikäli vangilla on asiat liian hyvin – esimerkiksi asunto ja toimeentulo kunnossa ja rikoksettomuutta tukevia sosiaalisia suhteita –, ei ko. vankilasta lähtökohtaisesti pääse koevapauteen.

V: Jos siviilissä on kaikki asiat hyvin, niin totta kai ne anoo sitä koevapautta, mutta ei me sitä päästetä. [- -] Meillä täällä ei oikeastaan ole ollut muita syitä [sille, ettei pääse koevapauteen] kuin se, että siviilissä menee liian hyvin, eli vangilla ei ole tarvetta siihen valvottuun koevapauteen. (H14, avovankilan työntekijä.)

Eräs koevapaudessa ollut, jolla oli työpaikka ja asunto valmiina koevapautta varten, oli saanut vankilahenkilökunnalta ristiriitaista tietoa siitä, oliko hänen rikos- ja muun taustansa vuoksi mahdollista päästä koevapauteen.

V: Henkilökunnalta pitäis tulla samanlaista informaatiota. Mä muistan, kun mä kysyin sieltä [erään vankilan] yhdeltä vankeinhoitoesimieheltä, se sanoi, että et sinä pääse, se on ainoastaan ongelmatapauksille, niitä opetetaan siviilielämään. Sit toinen vankeinhoitoesimies sanoi, että juu kyllä sinä pääset, sul on puhtaat paperit tähän asti, sä pääset automaattisesti. Eli tieto oli hyvin ristiriitaista. (H2, koevapaudessa ollut mies, talousrikos, keskipituinen tuomio.)

Myös sijoittajayksiköiden henkilökunta on joutunut pohtimaan sitä, mikä merkitys tulee antaa sille, onko koevapaus oletettavasti hyödyksi vangin yhteiskuntaan sopeuttamisessa eli voiko se todella edistää siviiliyhteiskuntaan palaamista. Yhdessä sijoittajayksikössä aluevankilan vankiloita oli ohjeistettu muun muassa siitä, että koevapauden tulee edistää yhteiskuntaan sijoittumista. Toisessa sijoittajayksikössä sama lähtökohta oli ollut vallalla koevapauden alkuaikoina, mutta viime aikoina periaatteesta oli ainakin osittain luovuttu vankiloihin kohdistuvien koevapausvankien määrän lisäämistä koskevien tavoitteiden vuoksi.

V: [Koevapauden] tulee oikeesti edistää yhteiskuntaan sijoittumista ja rikoksetonta elämäntapaa, mikä on kuitenkin niissä ihan perustavoitteissa ja koevapauden ajatus. Ja että laitoksen tulis arvioida myöskin sitä, että se tosiasiallisesti hyödyttäis sitä vankia niin, että hän saa siitä jotain sellasta lisäarvoa, mitä hän ei sais ilman sitä valvottua koevapautta. (H21, sijoittajayksikön työntekijä.)

V: Tämmöistä ajatusta meillä silloin joskus oli, että enemmän kiinnitettäis huomiota niihin, jotka oikeesti tarvii sitä tukee ja jotain päihdekuntoutusta ja tälläistä ja on ollut asunnottomuutta ja ties mitä, vähän tämmöisiä ”ressukoita” enemmän ois ehkä ollut. Hehän useimmiten uusivat ja tarvitsisivat uusimisriskin pienentämiseksi mahdollisesti näitä tukia. [- -] Sittenhän me linjamme jouduimme kääntämään, tuli tää vankiluvun hallitsemisajattelu enemmän vireille. (H23, sijoittajayksikön työntekijä.)

Vankilan *resursseilla* voi myös olla oma vaikutuksensa vankien mahdollisuuteen päästä valvottuun koevapauteen. Vankilalla on oltava riittävät resurssit paitsi koevapauksien valmisteluun myös niiden valvontaan. Muut samaan aikaan valmistelussa olevat koevapaudet voivat käytännössä estää tietyn vangin koevapauteen pääsyn vain siitä syystä, että valmistelevalle henkilöstöllä ei ole aikaa ottaa samaan aikaan lisää valmisteltavia koevapauksia työn alle.

Resurssien niukkuus aiheuttaa haasteita erityisesti niiden vankien koevapauksien kohdalla, joiden toimintakyvyn puutteellisuuden vuoksi vankilahenkilökunnan rooli koevapauden toteutumisessa on merkittävä. Useassa vankilahenkilökunnan haastattelussa tuli esiin, että koevapauksien valmisteluun tulisi olla käytettävissä enemmän resursseja. Perusteellinen ja kattava valmistelu on haastateltujen mukaan usein merkityksellistä koevapauden onnistumisen kannalta, minkä vuoksi resurssien vajavaisuus huoletti osaa vankilahenkilökuntaa. Koevapauksien valmisteluun osoitettujen resurssien ja laitoksille asetettujen tavoitteiden koettiin olevan osittain ristiriidassa keskenään.

V: Se vois olla vieläkin tehokkaampaa ja voitais etsiä niitä oikeita, kun ne on kuitenkin tehtävä yksilöllisesti, jokaisen vangin kanssa niin siihen ei oo riittävästi aikaa. Se on musta aina huono puoli, kun joutuu tekemään vähän tosta noin vaan saman sapluunan mukaan. Siihen ei oo aina mahdollisuutta perehtyä niin kauheen hyvin, vaikka ne nyt yksilöllisesti tehdäänkin. Se vois olla vieläkin yksilöllisempää. (H13, avovankilan työntekijä.)

Koevapauksiin valikoituminen saattaa resurssien niukkuuden seurauksena vinoutua siten, että henkilöt, jotka olisivat runsaasti tuen tarpeessa ja jotka siten voisivat myös hyötyä koevapaudesta, eivät ole koevapauksista vastaavien virkamiesten näkökulmasta erityisen houkuttelevaa kohderyhmää.

V: Ainoa tietysti on [- -] tämä niin kutsuttu kuuluisa resurssisysteemi. Että ei pysty paneutumaan kaikkiin niin [hyvin], [- -] sekin johtaa siihen, että sitten tavallaan valitsee semmoisia, mitkä on ”helpompi”. (H9, avovankilan työntekijä.)

Myös koevapauteen haluavan *valvonta* on oltava käytännössä mahdollista järjestää ja hoitaa. Ongelmia saattaa valmisteluvaiheessa aiheuttaa esimerkiksi se, että vangin esittämä työ- tai muu toiminta- tai asuinpaikka on koevapauden valvonnan järjestämisen kannalta sijainniltaan hankala. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi sellainen, jossa koevapauteen haluavan asuin- ja toimintapaikkakunta sijaitsisi maantieteellisesti kaukana kaikista vankiloista, jolloin uskottavaa valvontaa voisi olla käytännössä vaikea järjestää.

2.3.2 Vankeusrangaistuksen pituuden merkitys

Koevapauteen pääsemiseen vaikuttaa tosiasiasa myös vangille tuomitun *vankeusrangaistuksen pituus*. Tuomion tulee olla riittävän pitkä, jotta koevapauden edellytysten täyttyminen ehditään arvioida ja koevapaus valmistella. Koska koevapaus perustuu pitkälti rangaistusajan suunnitelmaan, vankeusrangaistuksen on oltava käytännössä sen mittainen, että suunnitelma ehditään laatia ja sitä myös ehditään toteuttaa. Seikka mainittiin sekä useassa vankiloiden ja sijoittajayksiköiden työntekijöiden haastattelussa että vankilakyselyn vastauksessa.

Toisaalta koevapauden suunnitteluun ja toteuttamiseen tulee olla riittävästi aikaa. Vaikka vangilla olisi takanaan pitkä tuomio, koevapauteen pääseminen voi estyä, mikäli koevapautta aletaan valmistella liian lähellä vangin vapautumista. Koevapautta ei näissä tapauksissa yksinkertaisesti ehditä valmistella.

V: Periaatteessa [koevapautteen pääsevät] kaikki, joiden suoritettava aika vankilassa on niin pitkä, että koevapauden toimeenpanosuunnitelma ehditään kunnolla valmistelemaan. Käytännössä tämä tarkoittaa kuitenkin yli kuuden kuukauden suoritettavaa aikaa, jotta vanki opitaan tuntemaan ja pystytään arvioimaan menestymistä laitoksessa ja koevapaudessa, ja että hän suorittaa rangaistustaan avolaitoksessa (ainakin tuomion loppuvaiheessa, jolloin aletaan viimeistään valmistella koevapautta). (H23, sijoittajayksikön työntekijä.)

Haastatellut vankiloiden työntekijät eivät kuitenkaan nähneet suuria eroja koevapauden täytäntöönpanossa sen mukaan, oliko kyseessä pitkää vai lyhyempää tuomiota suorittanut vanki. Suurempi merkitys oli haastateltujen mukaan pääsääntöisesti henkilön ominaisuuksilla, vankilakäyttäytymisellä sekä motivaatiolla.

V: En mä oikeestaan lähtis erottelemaan, että se on se tuomio, vaan se on tyyppikysymys. Se on aika paljon ihmisestä kiinni. Mä en oikeestaan näkis kovin suurta eroa lyhyttuomioisen ja pitkätuomioisen vangin välillä silloin kun pitkätuomioisella on asiat menny eteenpäin. (H11, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

2.3.3 Asuin- tai toimintapaikkaan liittyvät ongelmat

Asumisjärjestelyyn liittyvät epäkohdat voivat haastateltujen ja vankilakyselyyn vastanneiden mukaan estää koevapautteen pääsemisen. Kuten todettu, koevapaus käytännössä estyy, jos vangilla ei ole asuntoa eikä hän esimerkiksi halua mennä tukiasuntoon. Asumisjärjestelyyn voi liittyä muitakin ongelmia. Koevapautteen haluavan perhe ei ehkä ole suostuvainen ottamaan yhteiseen asuntoon koevapautteen pyrkijää, parisuhde saattaa olla liian vakiintumaton tai koevapauden epäonnistumisen riski kasvaa esimerkiksi perheenjäsenen alkoholin käytön vuoksi.

V: Kyllä meillä ainakin on se ollu varmaan suurimpana syynä, että jos siellä kotona esimerkiksi avopuoliso tai aviopuoliso on päihdeongelmainen, niin kyllä me ollaan katottu, ettei silloin ole mitään mahdollisuuksia kerta sinne on menossa. Niin ei siitä tuu mitään, [- -] ei se pysty siellä selvin päin olemaan, jos se nykyinen ei oo tehny ittelleen mitään. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Myös koevapauden aikaisen toiminnan sisällön ja *toimintapaikan* tulee olla taustoiltaan rikoksetonta elämää kannustava. Toimintapaikkaan ei saa liittyä sellaisia taloudellisia tai sosiaalisia tekijöitä, jotka asettavat työpaikan uskottavuuden kyseenalaiseksi. Palkoista on muun muassa aina maksettava

ennakonpidätykset ja muut säädetyt maksut. Samoin työpaikan tulee kyetä tosiasiallisesti maksamaan koevapaudessa olevalle palkkaa. Eräässä vankilakyselyn vastauksessa tuotiin esiin tapaus, jossa koevapauteen halunnut vanki oli esittänyt toimintavelvoitteen sisällöksi työskentelyä sukulaisensa yrityksessä. Taustaselvityksissä kuitenkin kävi ilmi, ettei sukulaisella ollut todellisia mahdollisuuksia palkata koevapauteen halunnutta.

Ongelmallinen voi erään haastatellun mukaan olla myös tilanne, jossa talousrikoksesta tuomittu vanki ehdottaa toimimista vapaaehtoisohjalta taloudellisena neuvonantajana järjestössä, joka muun muassa avustaa vapautuvia vankeja. Toimintaan voi tällöin liittyä liian suuri riski siitä, että henkilö ajautuu samanlaiseen rikolliseen toimintaan, kuin mistä hän on tuomionsa saanut.

V: Siinä on just ongelmia näissä omilla yrityksissä ja tämmöisissä ystävien yrityksissä, että niissä on [- -] joskus jotain hämärää. Sen pitäis kuitenkin edistää sitä rikoksettomuutta ja yhteiskuntaan sopeutumista, niin siinä on se vaara, että [- -] pääsee puuhaamaan jostain semmoista, mikä ei olis suotavaa. (H9, avovankilan työntekijä.)

V2: Tää on se yleisin peruste, miksei pääse koevapauteen. Että se siviilityöpaikka, mihin on hakenu siellä koevapaudessa, on taustoitetaan epämääräinen. (H15, kaksi avovankilan työntekijää.)

Lisäksi eräässä kyselyvastauksessa mainittiin koevapauteen pääsemiseen kielteisesti vaikuttavana seikkana toimintavelvoitteen ja asuinpaikan sijaintiin liittyvät ongelmat. Tällainen voi vastaajan mukaan olla tilanne, jossa vangilla ei ole ajo-oikeutta ja hänellä on rikoshistoriaa rattijuopumuksista ja ajo-oikeudetta ajamisesta. Mainitunkaltaista tilannetta voi vaikeuttaa se, ettei paikkakunnalla ole julkista liikennettä.

Vankiloiden työntekijät toivat esiin, että myös *vankilan sijainti* voi vaikuttaa toimintapaikkojen löytymiseen. Suurissa kaupungeissa on esimerkiksi työmahdollisuuksia ja kolmannen sektorin toimijoita enemmän kuin pienemmällä paikkakunnalla. Monet kolmannen sektorin toimijat puolestaan tarjoavat koevapausvangeille toimintaa, millä voi olla jossakin tapauksessa ratkaiseva merkitys koevapauteen pääsemisen kannalta. Eräässä vankilakyselyn vastauksessa kuvattiin tilannetta pienellä paikkakunnalla seuraavasti: ”Mahdollisia työpaikkoja on kohtalaisen vähän tarjolla, eikä työvoimahallinnolla ole aina paikkaa (työkokeilu, harjoittelu, tms.) tarjota, vaikka sellainen vangille tarpeellinen olisikin.”

Myös vankeinhoito- ja muiden viranomaisten välinen *yhteistyö* voi tuoda omat haasteensa tietyn vangin koevapauden valmistelulle (yhteistyöstä ks. jakso II.1.3). Kyse voi olla esimerkiksi tilanteesta, jossa vangin kohdal-

la kaikki muut koevapauden edellytykset täyttyvät, mutta yhteistyöviranomaisen ei syystä tai toisesta halua tai pysty osallistumaan koevapauden kustannuksiin. Eräs vankilan työntekijä piti merkittävänä vangista itsestään riippumattomana esteenä kunnilta saatavan rahoituksen estymistä esimerkiksi päihdekuntoutuksen ollessa kyseessä.

V: Onko kunnalla edellytyksiä satsata tämän tyyppiseen toimintaan, tällä hetkellä varsinkin, kun kaikesta muusta nipistetään. [- -] Kun puhutaan yleensä tämmöisestä vähintään kolmen kuukauden hoitajaksosta ja niitten kulujen jakamisesta, [- -] niin se on aika hintavaa. Kyllä se on varmaan se raha, joka siinä on. Ja jos vanki on moninkertainen ja [- -] tunnettu ongelmatapauksena tietyssä kaupungissa tai kunnassa, niin eihän tämmöisen kaverin ole kovin helppoa päästä koevapauteen, vaikka se itte haluaisi sinne päästä. (H17, vankipaikoiltaan suuren suljetun vankilan työntekijä.)

3 Vankien halukkuus päästä valvottuun koevapauteen

Kuten edellä on tullut esiin, koevapaus on lähtökohtaisesti vapaaehtoinen ja vangin suostumuksen varassa, joten olennaista koevapauden toimeenpanossa ja sen onnistumisessa on vangin oma halu. Haastateltujen avovankiloiden työntekijöiden näkemyksen mukaan koevapauteen haluaa tai siitä on kiinnostunut suurin osa vangeista. Haastatellut eivät osanneet tyyppitellä koevapauteen haluavia vankeja, vaan heidän kokemustensa mukaan koevapauteen haluaa ja hakeutuu monenlaisia vankeja. Suljetuissa vankiloissa työskentelevillä haastatelluilla oli hieman erilainen näkemys asiasta; heidän mukaansa kiinnostus koevapautta kohtaan ei vielä ollut erityisen suurta.

V: Se että vanki itse olis saanut ahaa-elämyksen, niin ei niitä montaa ole tullut paperilla pöydälle, että 'haluaisin tietää mahdollisuuksistani päästä koevapauteen'. (H17, vankipaikoiltaan ison suljetun vankilan työntekijä.)

Eräs suljetussa vankilassa työskennellyt kuitenkin koki kiinnostuksen lisääntyneen.

V: Mun käsitys on se, että mitä enemmän siitä tiedetään, niin sitä enemmän sinne hakee vankeja ja ilmottaa sen halukkuutensa. [- -] Ne lukee ransua kuin Raamattua, että mahdollisuus valvottuun koevapauteen on. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Tutkimuksessa tuli kuitenkin esiin, että kaikki vangit, joilla voisi olla edellytyksiä päästä koevapauteen, eivät sinne itse halua. Sille esitettiin useita erilaisia syitä. Osaltaan ne voivat liittyä haluun säilyttää yksityisyys vapauudessa tai pitää vankilatuomio omana tietonaan.

V: Ei halua esimerkiksi, että perhe joutuu ruveta elämään hänen aikataulujen mukaan. Ja sit kun puhutaan välimatkasta, niin ei ookaan valmis siihen, että joutuu käymään näillä [- -] valvontakäynneillä vankilassa. Sit on myös tämmösiä, että on työpaikka, mutta ei halua, että työpaikka saa tietää, että on vankilassa. [- -] Ja on sitten jotku ihan sanonu, että en mä lähde tommoseen leikkiin. Että mä lusin ja se on sillä sipuli. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Kyse voi olla nimenomaan siitä, ettei henkilö halua elämäänsä vankilan ulkopuolella rajoitettavan. Muutamassa haastattelussa mainittiin koevapaudesta kieltäytyvänä joukkona ns. vanhan liiton miehet eli pitkään ja monta kertaa vankilassa tuomiota suorittaneet, jotka haluavat suorittaa tuomionsa loppuun vankilassa.

V1: On jotain tälläisiä pitkätuomioisia, kenen kuuluis vapautua koevapauden kautta, niin niitten oon kuullu sanovan jyrkän 'ei'n, että ei missään tapauksessa. [- -] Se [koevapaus] on [niin] rankka.

V2: Joo. Niil on tää laitostuminen...[- -] Että jotkut nää vanhan liiton miehet, [- -] niin lähtökohtasesti se on niille ajatuksena lapsellinen, että täytyy joka aamu soittaa kuin johonkin päiväkotiin tai jotain. Ne ei tykkää siitä ajatuksesta, että ylipäätään ollaan tekemisissä jonkun kännykän kans, joka on heille muutenkin vieras vehje. (H15, kaksi avovankilan työntekijää.)

Toisaalta vanki voi olla vankilahenkilöstön käsityksen mukaan edelleen jollakin tavalla mukana rikollisessa toiminnassa tai rikollista toimintaa harjoittavien lähipiirissä, minkä vuoksi vanki ei halua koevapauteen kuuluvan valvonnan häiritsevän elämäänsä. Tällaisessa tilanteessa vanki voi esimerkiksi käyttäytyä mallikkaasti vankilassa ja olla muutoinkin sovelias koevapauteen, mutta hän ei itse halua päästää vankila- tai muita virkamiehiä kotiinsa tai tarkkailemaan muulla tavoin elämäänsä siviilissä.

Joissakin tapauksissa voi olla kyse epäonnistumisen pelosta: vanki ei usko omiin kykyihinsä ja pelkää rikkovansa koevapauden ehtoja ja joutuvansa takaisin vankilaan. Tämä voi olla paitsi noloa muiden vankien edessä myös vaikea sietää itseltään. Vanki saattaa myös itse arvioida, ettei hän tule selviämään koevapauteen liittyvästä vapaudesta esimerkiksi päihteiden aiheuttamien houkutusten vuoksi.

V: Yksi pitkäaikaisvanki tulee ainakin mieleen. Rankka huumetausta. Kyllä hän pelkäsi ihan suoraan, että hän epäonnistuu. Hän sanoi, ettei kestä sitä, jos epäonnistuu ja joutuu takaisin vankilaan ja kaverit ilkkuu. (H10, avovankilan työntekijä.)

Koevapaudessa olleet nimesivät erilaisia *syitä* sille, miksi he olivat halunneet valvottuun koevapauteen. Moni oli suorittanut tuomiotaan vankilassa useita vuosia, minkä vuoksi halu päästä pois oli suuri.

V: [Yli neljä vuotta] mä istuin, kyllä ne jutut pikkusen alkaa kiertämään samaa rataa ja kuullu jo moneen kertaan. (H3, koevapaudessa ollut mies, henkirikos, pitkä tuomio.)

Tavalliseen elämään liittyvät mahdollisuudet muun muassa yhteydenpitoon läheisten ja ystävien kanssa sekä vapaaseen liikkumiseen mainittiin haastateltujen vastauksissa. Vaikka esimerkiksi työnteko on mahdollista myös avovankilasta käsin, koevapaus mahdollistaa huomattavasti vapaammat olosuhteet työnteolle.

V: Totta kai olosuhteet on, jos kotona asuu ja vankilat, ne on hyvin erilaisia. Työn takia oikeastaan, [- -] mä pystyn hoitamaan niitä asioita tietyllä sovitulla alueella päivittäin, sehän on ihan erilaista. [- -] Eli se liikkumavapaus isommalla alueella. [- -] Ja totta kai sitten myös, että pääsee normaaliin elämänrytmiin kiinni esimerkiksi liikunnan suhteen. [- -] Kun pääsee liikkumaan ja kävelemään ja pelaamaan golfia ja kaikkee, niin se on hyvin erilaista. (H2, koevapaudessa ollut mies, talousrikos, keskipituinen tuomio.)

Eräs haastateltu henkilö, joka oli suorittanut pitkän tuomion suljetussa vankilassa ja päässyt myös koevapauteen suljetusta vankilasta, mainitsi halunneensa koevapauteen ensisijaisesti asunnon vuoksi. Koevapauden ansiosta hänellä oli mahdollisuus saada asunto sen sijaan, että hän olisi vapautunut asunnottomana.

Toinen tärkeä kannustin pyrkiä koevapauteen oli monella perhe. Haastatellulla oli lapsi/lapsia tai lapsenlapsia, joiden arjessa mukana oleminen kannusti hakemaan valvottuun koevapauteen. Perheellisen vangin saattoi olla tarpeellista päästä koevapauteen muun muassa, jotta suhteet lapsiin pysyisivät kunnossa.

V: Mulla oli perhesyyt viiskyt prosenttia ja viiskyt prosenttia, että kyllä mä halusin sieltä tietenkin pois jo. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkirikos, pitkä tuomio.)

V: Jos on semmonen vanki, jolla on perhe ja ollu vaikka joku kaks vuotta, kauemmin, kiinni, niin semmosella olis ehkä aika tärkeekin päästä siihen, ettei ne lapset rupee vierastaan. [- -] Mun mielestä se perhe on aika tärkeä siinä. (H4, koevapaudessa ollut mies, useita erilaisia rikoksia, lyhyt tuomio.)

Eräs koevapaudessa ollut kertoi ensin olleensa sitä miltä, ettei hän haluaisi lainkaan koevapauteen; koevapaus tuntui ajatuksena hankalalta. Muiden koevapaudessa olleiden kertomukset kuitenkin vakuuttivat hänet.

V: Onhan se silleen, pääsee kuitenkin pois vankilasta. Ja sitten kun on lapset, niin näkee niitä enemmän. Ja sit kuitenkin oli silleen, että mä haluun sen oman asunnon ja päästä jaloilleen. Sit kun mä lähin opiskelemaan, niin sit se varmisti vielä sitä. (H6, koevapaudessa ollut nainen, huumausainerikos, keskipituinen tuomio.)

4 Vankilan ja sijoittajayksikön välinen yhteistyö

Koevapauden valmistelusta vastaa vangin sijoitusvankila, ja koevapauteen pääsemistä koskeva päätös tehdään sijoittajayksikössä (ks. jakso I.2.1). Lähes kaikki haastatellut vankiloiden ja sijoittajayksiköiden työntekijät korostivat vankilan valmistelutyön sekä vankiloiden ja sijoittajayksiköiden yhteistyön merkitystä koevapautta koskevassa päätöksenteossa. Hyvin valmisteltu koevapausesitys helpottaa usein suuresti päätöksentekijän työtä, mikä osaltaan nopeuttaa prosessia. Valmistelu- ja päätöksentekoprosessin riipeys on usein tärkeää, kun vanki sitoutuu esimerkiksi aloittamaan työn tai opiskelun määrättyinä päivinä. Vankilan rooli valmistelijana on merkittävä, sillä vankilassa tunnetaan vanki, hänen vankila-aikainen käyttäytymisensä sekä mahdollinen muutosmotivaatio ja siten kyetään tekemään kattava kokonaisarvio vangin tilanteesta ja koevapauden merkityksestä vangin yhteiskuntaan sopeutumisessa.

Haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että varsin usein sijoittajayksikön päätös koevapaudesta on vankilan esityksen mukainen. Sijoittajayksikön rooli on kuitenkin merkittävä siinä, että siellä pyritään ylläpitämään johdonmukaista linjaa koevapauksien sisältöjen ja valvonnan osalta. Lisäksi sijoittajayksikössä otetaan kantaa asioihin, joista vankilassa ollaan epävarmoja, sekä päätetään myös sellaisten henkilöiden koevapauteen pääsemisestä, joiden osalta vankilan kanta ei ole täysin selvä.

Valtaosassa vankiloiden ja sijoittajayksiköiden työntekijöiden haastatteluista oltiin tyytyväisiä keskinäiseen yhteistyöhön koevapauksien valmistelussa.

Tärkeää on molemminpuolisen luottamuksen synty sekä se, että osapuolet ymmärtävät toistensa toiminnan lähtökohdat ja ”puhuvat samaa kieltä”.

V: Se on ehkä se kaikkein ratkaisevin siinä, että kun meillä on semmoinen tietynlainen luottamuksellinen suhde sijoittajayksikön kanssa, niin ne kyllä uskoo, että me ollaan asiat tehty niin hyvin kun pystytään. Se helpottaa siinä, että kyllä ne yleensä sen päätöksen sitten aina tekee meidän mukaisesti. (H11, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Muutamassa haastattelussa korostettiin yhteistyön riittävän aikaista aloittamista, jota pidettiin tärkeänä prosessin etenemisen kannalta.

V: Se on hirveen tärkeätä, että se asia tulee ajoissa sijoittajayksiköön. Aina parempi, jos se meidän vastuuhenkilö, kenelle se asia meillä sit tulee valmisteltavaksi, [- -] niin on jo vaikka tietonen siitä jo ennen, kun se pari viikkoo, jollon niitten papereitten pitäis olla meillä. [- -] Ja jos ja kun siinä on jotain tarkennettavaa siinä toimeenpanosuunnitelmassa, niin että nekin ehditään kaikki käydä huolella läpi ja tarkentaa. [- -] On siis tosi hyvä, että jos siinä voidaan tehdä yhteistyötä jo ennen kun tulee se meidän osuus siinä valmistelussa. (H21, sijoittajayksikön työntekijä.)

Eräs vankilan työntekijä kyseenalaisti koevapautta koskevan päätöksenteon vastuukysymykset. Hänen mielestään oli täysin selkiyttämättä se, kuka valmistelu- ja päätöksentekoportaassa – valmistelija vai päätöksentekijä – on vastuussa, jos jossakin vaiheessa koevapaudessa oleva henkilö tekee vakavan rikoksen.

V: Välillä tulee ristiriitaisia tilanteita, kun itse ei oikein tahdo uskoa kaverin mahdollisuuksiin. Mä oon kysynyt sitten, että mikä mun vastuu loppupeleissä on, jos jotakin sattuu. Mutta ei siihen oo kukaan vielä osannu vastata. Se on ihan mielenkiintoinen asia, että kun ensimmäinen koevapausvanki tappaa jonkun tuolla, että miten Rise on siihen oikeesti valmistautunu ja kenen pää on sitten vadilla. Mä veikkaan, että valmistelijalla on aika kova vastuu siinä vaiheessa. Tietysti päätöksentekijöillä oma vastuunsa, mutta ensimmäisenä mä luulen, että sormi sitä pienintä kohtaan osottaa. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Päätös vangin päästämistä koevapauteen tehdään sijoittajayksikössä, eikä vankila siten voi tehdä kielteistä päätöstä koevapausasiassa eli virallisesti evätä vangilta koevapauteen pääsyä. Tosiasiassa vankiloissa tehdään kuitenkin merkittävää esivalintaa päätettäessä, ryhdytäänkö tietyn vangin koevapautta valmistelemaan. Jo ennen varsinaisen valmistelun käynnistymistä

vanki ja vankilahenkilökunta voivat keskustella aiheesta ja jo tässä vaiheessa voi käydä ilmi, etteivät kaikki koevapauden muodolliset edellytykset täyty eivätkä tule täyttymään vangin kohdalla. Kuten eräissä kyselyvastauksessa mainittiin, ”[v]ankilahan ei voi ns. evätä pääsyä valvottuun koevapauteen vaan vankila voi todeta, ettei valmistelua jatketa eikä myönteiseen koevapausesitykseen ole edellytyksiä. Vangin näkökulmasta tuolloin toki on tosiasiallisesti kyse koevapauden epäämisestä.”

Valmistelu voidaan myös keskeyttää, jos alustavat selvitykset osoittavat, ettei valmistelua edellytysten täyttymiseen liittyvien vajavaisuuksien vuoksi ole syytä jatkaa. Valmistelu saattaa tällöin edetä varsin pitkällekin, kunnes havaitaan jokin koevapauteen pääsyn estävä seikka tai olosuhteet muuttuvat koevapauteen pääsyn kannalta ratkaisevasti kielteiseen suuntaan. Toisaalta valmistelu voi vankilassa sujua ongelmitta, mutta sijoittajayksikössä voidaan silti tehdä päätös, ettei vankia päästetä koevapauteen. Tällainen tilanne voi tulla eteen, jos sijoittajayksikössä ollaan vankilan kanssa eri mieltä koevapauden kannalta keskeisestä seikasta.

Mikäli vankilassa arvioidaan, että vangin kohdalla edellytykset koevapauteen pääsemiseksi eivät tule täyttymään, eikä virallista, sijoittajayksikön hyväksymää valmistelua aloiteta, vangilla ei ole mahdollisuutta valittaa tilanteestaan⁷⁷. Osalla vankiloiden henkilökunnasta oli epäselvyyksiä siinä, mistä asioista vangeilla koevapauteen liittyen on muutoksenhakuoikeus: esimerkiksi, kuinka toimitaan, jos vanki haluaa koevapauteen ja hänen omasta mielestään edellytykset koevapauteen pääsemiseksi täyttyvät, mutta vankilan mielestä valmistelua ei ole syytä käynnistää. Epäselvää oli se, kuka tällaisessa tapauksessa tekee päätöksen siitä, että valmistelua ei käynnistetä, vai tehdäänkö virallista päätöstä ylipäätään.

Esimerkiksi eräs haastateltu vankilan työntekijä piti epäselvänä sitä, miten pitää toimia, jos vanki täysin omasta aloitteestaan ”hakee” koevapauteen. Haastateltu ei tiennyt, voiko hän itse tehdä päätöksen, jos hän on sitä mieltä, että vangin tilanteessa ei ole edellytyksiä aloittaa koevapauden valmistelua.

V: Mä en tiedä, mitä mun pitää tehdä, [- -] jos vanki hakee valvottuun koevapauteen. Tähän kysymykseen ei kukaan ole oikein osannu vastata. Tekeekö joku päätöksen, että [ko. henkilö] ei lähde valmistelemaan, voinko mä tehdä sen itse vai pitääkö mun lähettää se hakemus sijoittajayksikköön. Vai miten tän asian kans edetään. [- -]

⁷⁷ Tutkimuksen tilastoaineiston keruuajalta Vankitietojärjestelmässä oli tieto vain yhdestä vangista, joka ei ollut päässyt valvottuun koevapauteen sitä ”haettuaan” eli jossa oli tehty kielteinen päätös koevapauteen pääsemisestä. Tässä tapauksessa oli kyse siitä, että vangin vankeusrangaistus oli varsin lyhyt, minkä vuoksi koevapautta ei katsottu tarkoituksenmukaiseksi.

Että meneekö ne tästä lähtien vaikkapa kaikki sen kautta, että kenelle anotaan ja kenelle ei. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Vankiloissa oli toimittu eri tavoin tilanteissa, joissa jo vankilassa katsottiin, etteivät koevapauden edellytykset täyty eikä valmistelua ole syytä aloittaa. Eräissä avovankilassa asian valmistelusta vastannut vankeinhoitoesimies oli ohjannut vangin vankilan johtajan puheille, mutta ei osannut sanoa, miten asia oli sen jälkeen edennyt. Eräs haastateltu kertoi tilanteesta, jossa vankilassa ei ollut edellytysten puuttumisen vuoksi lähdetty valmistelemaan koevapautta, mistä vanki oli kannellut aluevankilan johtajalle. Lopulta vanki oli kantelunsa johdosta päässyt koevapauteen ja suorittanut sen läpi onnistuneesti. Toisessa tapauksessa vankilan työntekijä oli pyytänyt sijoittajayksikköä tekemään asiasta päätöksen.

V1: Minä oon pyytänyt sijoittajayksikköä tekemään päätöksen. Oon kirjannu sen [kielteisen esityksen] sinne sijotteluesitykseen ja pyytänyt sijoittajayksikköä tekemään päätöksen ja antanu sen kirjallisen päätöksen valitusosotuksineen vangeille. Minä en ole suostunu sillä tavalla ottamaan sitä omalle kontolleni. Minä haluan, että niillä on se oikeus valittaa siitä päätöksestä eikä minusta. (H15, avovankilan työntekijä.)

V: Me tehdään täällä omalla alueella sillä tavoin, että kun, sehän on tietysti nykysäännösten mukaan merkattuna sinne ransuun se kannanotto siitä koevapaudesta. [- -] Meillä on jonkun verran vankeja, jotka siitä huolimatta, että siellä on se kielteinen kannanotto, eikä se myöskään sijoittajayksikössä muutu, niin he haluavat, että se koevapausasia käsitellään. Ja me on sitten toimittu niin, että on käsitelty. Eli tarkoittaa käytännössä, että siihen tulee kielteinen päätös. (H19, sijoittajayksikön työntekijä.)

5 Arvioiva yhteenveto

Valmisteluprosessin vaiheet

Koevapauden valmistelu on monivaiheinen prosessi, johon osallistuvat monet henkilöt ja toimijat. Koska valmistelussa merkittävä rooli on vangin lisäksi paitsi vankilalla ja sijoittajayksiköllä myös mahdollisesti usealla vankeinhoidon ulkopuolisella toimijalla, prosessin vaiheet ja siihen liittyvät vastuut voi olla vaikea hahmottaa. Kun valmistelukäytännöt vielä vaihtelevat vankiloittain, valmisteluprosessista syntyy sekava kuva. Seuraavas-

sa on valmistelu- ja päätöksentekoprosessin havainnollistamiseksi esitetty eri vaiheet kaaviokuvassa.

Kuvio 1 Koevapauden valmistelu- ja päätöksentekoprosessin eteneminen

Koevapaudessa olleiden näkökulmasta valmistelun etenemisessä oli jonkin verran ongelmia, jotka liittyivät prosessin sujuvuuteen ja siitä tiedottamiseen. Koevapauden valmistelun eteneminen ja koevapauteen pääseminen ei kaikilla haastatelluilla ollut ollut ennakoitavissa, ja joillakin oli valmistelutoimien etenemisestä (esim. asunto vuokrattuna) huolimatta pitkään epäselvyyksiä siitä, toteutuisiko koevapaus lainkaan ja missä vaiheessa. Koska vankeusrangaistuksen täytäntönnäpön tavoitteisiin kuuluu tuomion suorittamisen ennustettavuus, olisi tarkoituksenmukaista pyrkiä kehittämään vaikiintuneita menettelytapoja valmistelun sujuvuuden takaamiseksi.

Lähtökohta koevapauden valmistelussa on se, että vanki järjestää itse itselleen koevapauden keskeiset elementit eli asuin- ja toimintapaikan. Omaaloitteisuuden vaatimus on koevapauden edellytysten näkökulmasta ym-

märrettävää: mikäli vangilla on ainakin sen verran toimintakykyä, että hän kykenee hankkimaan asunnon ja esimerkiksi työpaikan, koevapauden ehtojen noudattamisen todennäköisyyttä voi pitää suurempana.

Vangeilla on kuitenkin erilaisia taustoja ja kykyjä järjestää itselleen mainitut koevapauden ydinasiat. Vankiloissa näyttää olevan erilaisia valmiuksia ja resursseja ensinnäkin kartoittaa vankijoukosta myös sellaisia vankeja, jotka tarvitsevat koevapauteen päästäkseen erityistä tukea, ja toiseksi avustaa heitä esimerkiksi asunnon hankinnassa. Jotta kaikki vangit olisivat keskenään yhdenvertaisessa asemassa, koevapaudesta on asianmukaista tiedottaa vangeille riittävästi. Toisaalta valmisteluresursseja on tarkoituksenmukaista kohdistaa myös siihen, että vankijoukkoa on mahdollista käydä läpi pitäen silmällä sitä, ketkä koevapaudesta voisivat hyötyä. Koevapautta valmistelevalle vangeille olisi mielekästä osoittaa vastuuhenkilö, joka olisi myös käytettävissä koevapauteen liittyvissä asioissa.

Valmistelun kehittämiseksi olisi syytä panostaa valmistelun vaiheista tiedottamiseen kaikille osapuolille. On kohtuullista, että vanki on jatkuvasti tietoinen prosessin etenemisestä ja mahdollisista määräajoista. Toisaalta vankilan ja sijoittajayksikön välillä tiedon on valmistelun alusta alkaen tarpeen kulkea katkotta, jotta päätöksenteko ei syyttä viivästy. Vankeinhoidon ulkopuolisten toimijoiden kanssa tehtävä yhteistyö helpottuu ja siitä voidaan saada enemmän irti, kun yhteistyötahot otetaan riittävän ajoissa valmisteluprosessiin mukaan.

Lisäksi vankeinhoidon ulkopuolisten kanssa tehtävää yhteistyötä olisi mielekästä tiivistää peruslähtökohdiltaan, koska sidosryhmien tietotaidon hyödyntäminen koevapauksien suunnittelussa ja toteuttamisessa voi konkreettisesti auttaa koevapauteen lähtijän yhteiskuntaan sopeuttamisessa. Yksi keino voisi olla valtakunnallisten yhteistyösopimusten solmiminen. Myös vankeinhoidon sisällä voisi olla tarkoituksenmukaista jakaa kattavasti tietoa kokemuksista ulkopuolisten kanssa tehdystä yhteistyöstä sekä tehdä selvitystä yhteiskunnassa tarjolla olevista palveluista tai mahdollisuuksista koevapausvangeille. Näin voi olla mahdollista luoda selkeitä, pysyviä ja prosessia sujuvoittavia rakenteita koevapauksien valmisteluun ja toimeenpanoon.

Edellytykset koevapauteen pääsemiseksi

Rangaistusajan suunnitelma on usealla tavalla keskeinen valvottuun koevapauteen pääsemisessä. Se, että koevapaus edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista, on rikoslaissa säädetty koevapauden edellytys, joka on myös monen haastatellun näkemyksen mukaan selkeä lähtökohta koeva-

pauteen pääsemiselle. Olennaisena pidetään myös sitä, että vanki noudattaa rangaistusajan suunnitelmaa vankila-aikana ja tällä tavoin ilmaisee koevapautta valmisteleville ja siitä päätöksen tekeville virkamiehille halukkuutensa yhteistyöhön ja rikoksettoman elämäntavan omaksumiseen.

Vankila-aikainen käyttäytyminen liittyy myös toiseen koevapauden laissa säädettyyn edellytykseen eli siihen, että koevapauden ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä. Kokonaisarviointiin voivat vaikuttaa lukuisat seikat, kuten mahdolliset järjestyserikkomukset, sosiaalinen kanssakäyminen muiden vankien ja henkilökunnan kanssa ja päihteettömyys vankilassa. Myös vangin rikostaustalla ja elinolosuhteilla siviilissä voi olla vaikutusta. Esimerkiksi joissakin vankiloissa tietyistä rikoksista tuomituilla ja vangeilla, joilla peruslähtökohdat, kuten asunto ja työpaikka, ovat siviilissä kunnossa, voi olla vaikea tai jopa mahdoton päästä koevapautteen vankilan tai sijoittajayksikön linjauksesta johtuen.

Kokonaisarvioinnissa vaikuttavien seikkojen listaaminen on haastattelujen perusteella haastavaa, ja kulloinkin arvioon vaikuttavat tapauskohtaiset painotukset. Vankien yhdenvertaisen kohtelun kannalta huolestuttavana voi pitää sitä, että kokonaisarvioinnissa kulloinkin vaikuttavat seikat voivat vaihdella tapauskohtaisesti suuresti. Erityisesti täysin päinvastaiset käsitykset jonkun ominaisuuden tai taustatekijän, kuten rikostaustan, vaikutuksesta mahdollisuuksiin päästä koevapauteen voivat luoda yhdenvertaisuusongelmia. Vaikka kokonaisharkinta perustuisi ainoastaan asiallisiin seikkoihin, alueittain ja laitoksittain vaihtelevat painotukset tuottavat vankien epäyhdenvertaista kohtelua. Myös vankiloiden erilaiset resurssit voivat johtaa aiheettomasti yhdenvertaisuusongelmiin, jos koevapautteen pääseminen jää kiinni siitä, ettei vankilahenkilökunnalla ole aikaa valmistella koevapautta. Seikkaan tulee kiinnittää huomiota etenkin, koska vanki ei voi tällaisessa tilanteessa hakea virallisesti muutosta asiaansa.

Prosessin uskottavuuden turvaamiseksi koevapautteen liittyvän harkinnan, valmistelun ja päätöksenteon dokumentoitiin voi olla syytä panostaa nykyistä enemmän. Käytäntöjen epäyhdenmukaisuus on haitallista vankeusrangaistuksen suorittamisen ennakoitavuuden kannalta ja voi todetuin tavoin johtaa vankien epäyhdenvertaiseen kohteluun. Voi olla mielekästä tarkentaa Rikosseuraamusviraston ohjeistusta siitä, mitä seikkoja ja miten kokonaisarvioinnissa tulee ja saa ottaa huomioon. Yhdenmukaisuutta lisäisi esimerkiksi se, että noudatettaisiin sitä joissakin vankiloissa käytössä olevaa käytäntöä, että sijoittajayksikkö tekee virallisen päätöksen niissä tapauksissa, joissa vankila jo valmisteluvaiheessa tai sitä ennen katsoo koevapauden edellytysten jäävän täyttymättä.

III KOEVAPAUESSA OLLEIDEN PROFIILI

Tässä luvussa tarkastellaan koevapaudessa olleita henkilöitä ja heidän taustojaan tilastoaineiston valossa. Tarkoituksena on selvittää, missä määrin koevapauteen valikoitunut vankijoukko vastaa taustaltaan muuta vankeusvankijoukkoa. Vaikka koevapaus on lähtökohtaisesti tarkoitettu kaikille vangeille, koevapauteen pääsemisen edellytykset asettavat vangeille tiettyjä vaatimuksia, minkä seurauksena koevapauteen päässeet voivat taustaltaan eriytyä omaksi ryhmäkseen. Luvun lopuksi tarkastellaan haastateltujen käsityksiä koevapauden kohderyhmästä.

1 Demografinen tausta

Sukupuoli, kansalaisuus ja ikä

Tutkimuksen tilastoaineistoon kuuluneista koevapaudessa olleista henkilöistä (n=272) miehiä oli 84 % ja naisia 16 %. Naiset olivat aineistossa selvästi yliedustettuina suhteessa koko vankeusvankipopulaatioon, jossa naisten osuus oli noin kuusi prosenttia.

Kansalaisuudeltaan valtaosa koevapaudessa olleista oli suomalaisia. Ulkomaalaisia oli vain 2 % koevapaudessa olleista (6 hlöä)⁷⁸. Koevapaudessa olleiden joukossa oli vähemmän ulkomaalaisia kuin vertailuryhmässä, jossa ulkomaalaisia oli noin neljä prosenttia⁷⁹.

Iältään koevapaudessa olleet olivat koevapauden alkaessa keskimäärin 37-vuotiaita (mediaani). Nuorin koevapaudessa ollut oli 18-vuotias, vanhin

⁷⁸ Ulkomaalaistaustaisuutta ei tässä yhteydessä ollut mahdollista selvittää. Koevapaudessa olleiden ulkomaalaisten kotimaat olivat Iran (1 hlö), Nepal (1 hlö), Viro (1 hlö), Venäjä (2 hlöä) ja Turkki (1 hlö). Lisäksi kahdella henkilöllä oli Suomen kansalaisuuden lisäksi toisen valtion kansalaisuus, toisella Vietnamin ja toisella Venäjän. Ulkomaalaisista yksi oli nainen.

⁷⁹ Ulkomaalaisten pieni osuus kaikista koevapaudessa olleista voi selittyä sillä, että ulkomaalaisen voi olla suomalaista vaikeampaa täyttää koevapauden edellytyksiä asunnon ja/tai työpaikan osalta. Esimerkiksi ulkomaalaisten työttömyys on Suomessa suurempaa kuin Suomen kansalaisten (ulkomaalaisten työttömyysaste n. 25 % vuosina 2004–2006, suomalaisten n. 10 % vuonna 2006. Lähde: Tilastokeskus).

71-vuotias. Vertailuryhmän vangit olivat keskimäärin 34-vuotiaita (mediaani), joten koevapaudessa olleet olivat hieman keskimääräistä vankeusvankia vanhempia.

Ikäluokista 26–35-vuotiaat olivat koevapaudessa olleiden suurin ryhmä, jonka osuus kaikista koevapaudessa olleista oli yli kolmannes (Taulukko 3). Toiseksi suurimman ryhmän muodostivat 36–45-vuotiaat, joita oli noin 29 % koevapaudessa olleista. Alle 25-vuotiaita oli noin 10 % koevapaudessa olleista.

Ikäluokkiin jaoteltuna koevapaudessa olleiden ja vertailuryhmän välillä ei ollut havaittavissa suuria eroja. Koevapaudessa olleissa kuitenkin alle 25-vuotiaita oli selvästi vähemmän kuin vertailuryhmässä (koevapaudessa olleet 10 %, vertailuryhmä 17 %). 46-vuotiaita ja vanhempia sen sijaan oli koevapaudessa olleissa noin neljännes, kun taas vertailuryhmässä heitä oli hieman alle viidennes.

Taulukko 3 Koevapaudessa olleet ja vertailuryhmään kuuluneet iän mukaan luokiteltuna

Ikä	Lukumäärä	Osuus koevapaudessa olleista, %	Osuus vertailuryhmään kuuluneista, %
–25 v	27	10	17
26–35 v	96	35	36
36–45 v	78	29	28
46–55 v	51	19	15
56– v	20	7	4
Yhteensä	272	100	100

Vaikka alle 25-vuotiaita oli koevapausvangeissa vertailuryhmää vähemmän, nuorten osuutta koevapaudessa olleissa voi kuitenkin pitää suhteellisen korkeana sitä taustaa vasten, että koevapaudet on tarkoitettu erityisesti laajemman tuen tarpeessa oleville, usein pitkäaikaisvangeille, jollaisia nuoret eivät yleensä lähtökohtaisesti ole. Lisäksi nuorten tuomioiden voi arvioida olevan usein lyhyempiä, ja nuori suorittaa vankilassa rangaistuksestaan usein vain 1/3 (RL 2c:5 § 2 mom.). Koevapauksia taas ei lähtökohtaisesti valmistella henkilöille, joiden vankeustuomio on lyhyt (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008). Toisaalta nuorten osalta yhteiskuntaan sijoittumisen edistämistä ja laitostumisen estämistä voi pitää erityisen tärkeänä, mikä voi selittää nuorten osuutta.

Siviilisääty

*Siviilisäädyltään*⁸⁰ koevapaudessa olleet erosivat selvästi kaikista vankeusvangeista (Taulukko 4). Koevapausvangeista vajaa kolmannes oli naimisissa, naimattomia oli reilu 40 %. Eronneita oli 23 %. Vertailuryhmään kuuluneista naimisissa oli selvästi harvempi, noin 14 %. Vastaavasti naimattomia oli vertailuryhmässä selvästi koevapausvankeja enemmän.

Taulukko 4 Koevapaudessa olleet ja vertailuryhmään kuuluneet siviilisäädyn mukaan luokiteltuina

Siviilisääty	Lukumäärä	Osuus koevapaudessa olleista, %	Osuus vertailuryhmään kuuluneista, %
Naimisissa	83	31	14
Naimaton	120	44	64
Eronnut	63	23	21
Leski	4	2	<1
Rek. parisuhde	0	0	<1
Ei tietoa	2	1	1
Yhteensä	272	100	100

2 Rikos- ja seuraamustaustat

2.1 Vankilaji ja sijoituspaikka

Koevapaudessa olleista 97 % (265 hlöä) oli vankilassa suorittamassa *määräaikaista* vankeusrangaistusta ja 3 % (7 hlöä) *elinkautista* vankeusrangaistusta. Naisista yksi oli elinkautisvanki, muut määräaikaista rangaistusta suorittavia. Vertailuryhmässä elinkautisvankeja oli noin puoli prosenttia, eli koevapaudessa olleiden joukossa elinkautisvangit olivat hieman yliedustettuina. Havainto tukee sitä lähtökohtaa, että koevapauden on katsottu olevan erityisesti suunnattu pitkäaikaisvangeille. Koko rangaistusta suorittavia oli koevapaudessa olleista kaksi.

Huomattava enemmistö eli 88 % koevapaudessa olleista oli *sijoitettuna* avovankiloihin (Taulukko 5). Vastaavasti 12 % koevapaudessa olleista oli sijoitettuna suljettuun vankilaan. Laitostyyppin osalta koevapaudessa olleet erottuvat selvästi omaksi ryhmäkseen verrattuna koko vankeusvankipopulaatioon; vertailuryhmään kuuluneista suljettuihin laitoksiin oli sijoitettuna selvä enemmistö (73 %). Se, että koevapautteen päässeillä avovankila on selvästi suljettua vankilaa useammin lähtövankilana, on yhdenmukainen

⁸⁰ Siviilisäätyä koskeva tieto on oletettavasti useimpien kohdalla kirjattu Vankitietojärjestelmään ennen koevapautteen pääsemistä. Tietoa koevapauden aikaisesta siviilisäädystä ei ollut saatavilla.

Rikosseuraamusviraston ohjeessa (6/011/2008) mainitun lähtökohdan mukaan. Ohjeen mukaisesti avolaitossijoitus on jonkinlaisena lähtökohtana koevapauteen pääsemiselle, ja koevapauteen pääseminen avolaitoksesta on asteittaisen vapauttamisen periaatteen mukaista.

Taulukko 5 Koevapaudessa olleet ja vertailuryhmään kuuluneet laitoslajin mukaan luokiteltuina

Laitoslaji	Osuus koevapaudessa olleista, %	Osuus vertailuryhmään kuuluneista, %
Suljettu vankila	12	73
Avovankila	88	26
Avovankilaosasto	–*	2
Yhteensä	100	100

* Ei tietoa saatavilla.

Naisia pääsi koevapauteen suhteellisesti enemmän suljetuista vankiloista kuin miehiä. Suljetuista vankiloista koevapauteen päässeistä (n=33) naisia oli jopa hieman yli viidennes (7 hlöä).

Valvotut koevapaudet ovat jossakin määrin keskittyneet tiettyihin vankiloihin (ks. Liite 1, liitetaulukko 1). Kolme vankilaa – Vanajan vankilan Vanajan osasto, Helsingin avovankilan entinen Vantaan osasto⁸¹ ja Vilppulan vankila – vastasi tutkimuksen tilastoaineistossa lähes kolmanneksesta valvotuista koevapauksista.

Eniten vankeja pääsi koevapauteen Vanajan vankilan Vanajan osastosta, josta koevapauteen päässeiden osuus kaikista koevapauteen päässeistä oli noin 13 %. Toiseksi eniten vankeja pääsi koevapauteen Helsingin avovankilan Vantaan osastosta (noin 9 % koevapauteen päässeistä). Myös Vilppulan vankilasta, Vanajan vankilan Ojoisten osastosta sekä Konnunsuon vankilan alaisesta Haminan avovankilaosastosta koevapauteen vapautui useita vankeja (parisenkymmentä henkilöä kustakin vankilasta, 7–8 % kaikista koevapauteen päässeistä). Mainitut vankilat, joista pääsi eniten vankeja koevapauteen, ovat avovankiloita tai avo-osastoja.

Vain yksi tai kaksi vankia pääsi koevapauteen Helsingin, Konnunsuon, Kuopion, Kylmäkosken ja Turun vankiloista. Kuopion (suljetun) vankilan avo-osastoa lukuun ottamatta mainitut vankilat ovat suljettuja vankiloita.

Yhtään vankia ei ollut päässyt valvottuun koevapauteen Hämeenlinnan, Riihimäen, Vantaan eikä Mikkelin vankiloista. Hämeenlinnan ja Riihimäen vankilat ovat suljettuja vankiloita, ja Mikkelin ja Vantaan vankilat puolestaan toimivat pääosin tutkintavankeusvankiloina.

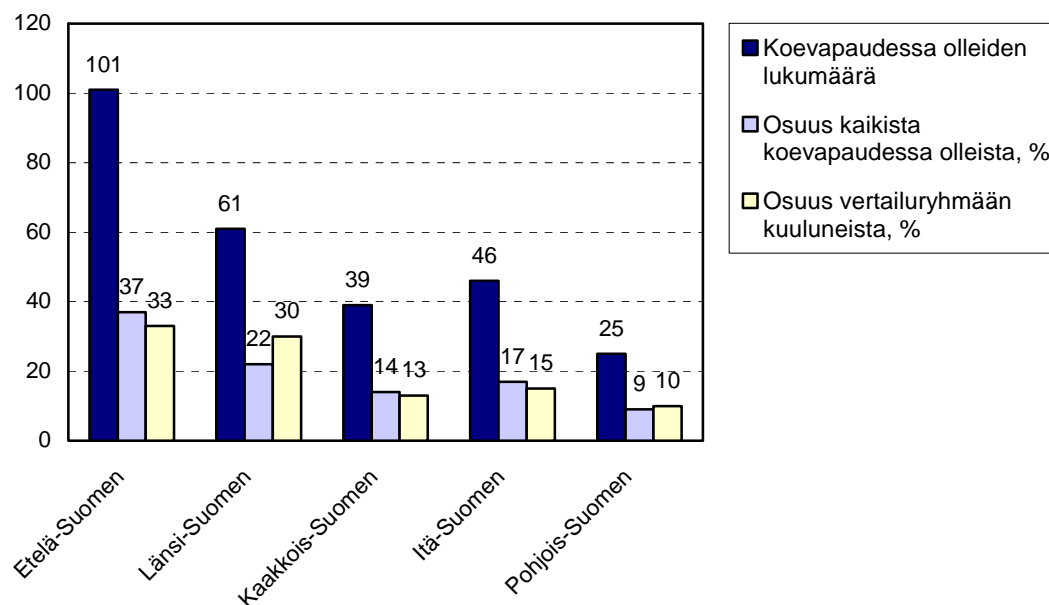
⁸¹ Helsingin vankilan Vantaan osasto on lakkautettu 1.4.2009. Osaston vangit toimintoi-
neen sekä osaston henkilökunta siirtyivät Keravan vankilan alaisuuteen.

Naisista valtaosa (80 %) oli päässyt koevapauteen Vanajan vankilan Vanajan osastosta. Naisten suurempaa osuutta koevapaudessa olleista verrattuna koko vankeusvankijoukkoon selittäneekin osaltaan naisvankien keskittyminen Vanajan vankilaan. Naisia oli päässyt koevapauteen myös Konnunsuon vankilasta (1 hlö), Kuopion vankilasta (1 hlö), Oulun vankilasta (1 hlö), Pyhäselän vankilasta (2 hlöä), Satakunnan vankilan Köyliön osastosta (2 hlöä), Turun vankilasta (1 hlö) ja Vaasan vankilasta (1 hlö).

Miehiä pääsi koevapauteen eniten Helsingin vankilan Vantaan osastosta (11 % miehistä), Vilppulan vankilasta (10 %), Vanajan vankilan Ojoisten osastosta (9 %) ja Konnunsuon vankilan Haminan osastosta (9 %).

Aluevankiloittain tarkasteluna koevapauteen pääsi eniten vankeja Etelä-Suomen aluevankilan vankiloista: 37 % koevapauteen päässeistä (Kuvio 2). Toiseksi eniten vankeja pääsi koevapauteen Länsi-Suomen aluevankilan vankiloista, kolmanneksi eniten Itä-Suomen aluevankilan alueelta.

Koevapauteen päässeissä oli suhteellisesti vähemmän vankeja Länsi-Suomen aluevankilan alueelta kuin vertailuryhmässä (koevapausvangit 22 %, vertailuryhmä 29 %). Etelä-Suomen aluevankilan alueelta puolestaan oli päässyt suhteellisesti hieman enemmän vankeja koevapauteen vertailuryhmään nähden. Kaakkois-Suomen, Itä-Suomen ja Pohjois-Suomen aluevankiloissa osuudet olivat kutakuinkin samalla tasolla.

Kuvio 2 Koivapauteen päässeet ja vertailuryhmään kuuluneet aluevankiloittain luokiteltuina

2.2 Rikostausta

Koevapaudessa olleiden *rikostaustasta* saatavilla oli tieto henkilön päärikoksesta⁸² (Taulukko 6). Selvästi suurin ryhmä koevapaudessa olleiden joukossa olivat henkilöt, joilla päärikoksena oli *henkirikos* tai sellaisen yrityksen: noin 28 %:lla koevapaudessa olleista. Myös *muista väkivaltarikoksista* tuomittuja oli paljon, ja he muodostivat toiseksi suurimman ryhmän koevapaudessa olleiden joukossa 17 % osuudellaan. Yhteensä siis erilaisiin henki- tai väkivaltarikoksiin oli syyllistynyt lähes puolet (45 %) koevapaudessa olleista.

Koevapaudessa olleiden joukossa henkirikoksesta tai sellaisen yrityksestä tuomitut olivat selvästi yliedustettuina vertailuryhmään nähden. Vertailuryhmässä henkirikoksesta tai sellaisen yrityksestä tuomittuja oli vain 3 %. Henkirikoksesta tai sellaisen yrityksestä tuomittujen suurta osuutta koevapaudessa olleiden keskuudessa selittää se, että henkirikoksesta saadut vankeustuomiot ovat lähtökohtaisesti pitkiä, minkä vuoksi ko. ryhmää voidaan koevapauden näkökulmasta pitää sopivana kohderyhmänä. Vertailuryhmässä mainituista rikoksista tuomituista yli 60 %:lla tuomion pituus oli yli kuusi vuotta. Lisäksi henkirikoksista tuomituista lähes puolet oli ensimmäistä kertaa vankilassa, jolloin teon vakavuudesta huolimatta kyse ei monesti ollut rikollista elämäntapaa pitempään harjoittaneista henkilöistä.

Kolmanneksi suurin ryhmä koevapaudessa olijoissa olivat *huumausainerikoksista* tuomitut, joita oli noin 14 % koevapaudessa olleista. Myös tämä ryhmä oli yliedustettuina vertailuryhmään nähden (8 %). Myös huumausainerikoksista tuomitaan runsaasti pitkiä vankeustuomioita, mikä saattaa selittää ko. rikoksista tuomittujen osuutta koevapaudessa olleista.

Henkilöitä, joilla oli päärikoksenaan *talousrikokseksi* tulkittava rikos ("muu omaisuusrikos"), oli reilu kymmenesosa koevapaudessa olleista.⁸³ Tämä ryhmä oli neljänneksi suurin päärikosten osalta. Myös he olivat yliedustettuina suhteessa vertailuryhmään, johon kuuluneista vain 3 % oli tuomittu muusta omaisuusrikoksesta. Muista omaisuusrikoksista tuomittujen (kaikki vankeusvangit) vankeusrangaistusten pituudet painottuvat lyhyempiin tai keskipitkiin rangaistuksiin. Vertailuaineistossa muista omaisuusrikoksista tuomituista 3/4:lla tuomio oli enintään kahden vuoden mittainen, eli suurehkolla osalla ko. rikoksista tuomituista tuomio on lyhyehkö.

⁸² Koevapaudessa olleiden päärikoksia tarkasteltaessa on huomioitava, että koevapaudessa olleet on voitu tuomita useista muistakin rikoksista, joita ei tässä yhteydessä ole tarkasteltu.

⁸³ Ruotsissa tehdyn tutkimuksen mukaan koevapautta vastaavaan järjestelmään päässeillä suurin ryhmä olivat väkivaltarikoksista tuomitut, toiseksi suurin talousrikoksista tuomitut (Utökad användning av elektronisk fotboja inom kriminalvården 2007:19, 14).

Sen sijaan *liikennejuopumukseen* tuomituilla oli koevapauteen päässeissä selvä aliedustus: heistä vain reilu kaksi prosenttia oli syyllistynyt liikennejuopumukseen, kun taas vertailuryhmässä jopa 34 %:lla pääririkoksenaan oli liikennejuopumus. Myös *varkausrikoksiin* pääririkoksenaan syyllistyneitä oli koevapaudessa olleissa selvästi vähemmän kuin vertailuryhmässä: koevapausvangeista varkausrikoksista oli tuomittu noin seitsemän prosenttia, kaikista vankeusvangeista 19 %.

Sekä liikennejuopumuksesta että varkausrikoksista tuomittujen pientä osuutta koevapaudessa olleiden joukossa selittänee ainakin osaksi se, että molemmissa ryhmissä vankeusrangaistuksen pituus on keskimäärin varsin lyhyt: vertailuryhmässä varkausrikoksiin syyllistyneistä 80 %:lla ja liikennejuopumukseen syyllistyneillä 94 %:lla vankeusrangaistuksen pituus oli enintään vuoden. Liikennejuopumukseen syyllistyneiden pientä osuutta koevapauteen päässeiden joukossa selittänee osaltaan ehdoton päihitteettömyys koevapauteen pääsyn edellytyksenä ja ehtona. Liikennejuopumuksesta tuomituilla on mahdollisesti taustalla pitempiaikaista päihiteiden ongelmakäyttöä, minkä vuoksi päihitteettömyyttä koskevien ehtojen noudattamista ei ehkä pidetä todennäköisenä. Lisäksi on huomioitava, että liikennejuopumuksesta tuomituista osa tuomitaan yhdyskuntapalveluun (ks. Lappi-Seppälä & Niemi 2009, 347), jolloin vankilaan liikennejuopumuksesta joutuvien voi arvioida olevan ko. rikokseen syyllistyneistä päihdeongelmaisimpia.

Taulukko 6 Koevapaudessa olleet ja vertailuryhmään kuuluneet pääririkoksen mukaan luokiteltuina

Päärikos	Lukumäärä	Osuus koevapaudessa olleista, %	Osuus vertailuryhmässä, %
Murha, tappo tai yritys	76	28	3
Muu väkivaltarikos	47	17	20
Huumausainerikos	37	14	8
Muu omaisuusrikos*	29	11	3
Muut rikoslakirikokset	25	9	6
Varkausrikokset (RL 28 luku)	20	7	19
Seksuaalirikos**	13	5	2
Ryöstö (RL 31:1–3 §)	12	4	4
Liikennejuopumus	6	2	34
Muut rikokset	6	2	<1
Ei tietoa	1	<1	0
Yhteensä	272	100	100

* Muut omaisuusrikokset kuin ryöstö (RL 31:1–3 §) ja varkausrikokset (RL 28 luku). Tämän ryhmän sisältöä ei Vankitietojärjestelmän perusteella voinut tyhjentävästi selvittää. Oletettavasti mukana on ainakin seuraavia rikoksia: kätkemisrikokset ja rahanpesu, väärennysrikokset, petokset, maksuvälinerikokset ja velallisen rikokset.

** RL 17:18–22 § ja RL 20 luku.

Kun koevapaudessa olleiden päärikoksia vertaa *sukupuolittain*, naisten osuus oli korostunut henkirikoksissa ja niiden yrityksissä (Liite 1, liitetaulukko 2). Näissä rikoksissa naisten osuus oli lähes neljännes (24 %). Kaikissa omaisuusrikoksissa naisten osuus oli puolestaan vähäisempi. Kaikki seksuaalirikoksiin syyllistyneet olivat miehiä.

Koevapaudessa olleiden naisten rikollisuus painottui henkirikoksiin ja sellaisen yrityksiin sekä muihin väkivaltarikoksiin (Taulukko 7). Vertailuryhmässä henkirikoksesta ja sellaisen yrityksestä tai muusta väkivaltarikoksesta tuomittuja oli naisista 20 %, koevapaudessa olleista naisista puolestaan 57 %. Myös huumausainerikoksesta tuomittuja oli koevapaudessa olleissa naisissa selvästi enemmän kuin vertailuryhmässä (14–5 %).

Selvästi aliedustettuina koevapaudessa olleiden naisten joukossa olivat liikennejuopumuksesta tuomitut: vain yksi koevapaudessa ollut nainen oli tuomittu liikennejuopumuksesta, kun taas vertailuryhmän naisista 38 % oli tuomittu liikennejuopumuksesta. Myös varkausrikoksista tuomittuja oli koevapaudessa olleissa naisissa selvästi vähemmän kuin vertailuryhmään kuuluneissa naisissa (5–25 %).

Taulukko 7 Koevapaudessa olleet ja vertailuryhmään kuuluneet naiset päärikoksen mukaan luokiteltuina

Päärikos	Lukumäärä	Osuus koevapaudessa olleista naisista, %	Osuus vertailuryhmään kuuluneista naisvangeista, %
Murha, tappo tai yritys	18	41	6
Muu väkivaltarikos	7	16	14
Huumausainerikos	6	14	5
Muu omaisuusrikos*	4	9	5
Muut rikoslakirikokset	4	9	6
Varkausrikokset (RL 28 luku)	2	5	25
Ryöstö (RL 31:1–3 §)	1	2	2
Liikennejuopumus	1	2	38
Muut rikokset	1	2	0
Seksuaalirikos**	0	0	0
Siviilipalvelusrikos	0	0	0
Yhteensä	44	100	100

* Muut omaisuusrikokset kuin ryöstö (RL 31:1–3 §) ja varkausrikokset (RL 28 luku). Tämän ryhmän sisältöä ei Vankitietojärjestelmän perusteella voinut tyhjentävästi selvittää. Oletettavasti mukana on ainakin seuraavia rikoksia: kätkemisrikokset ja rahanpesu, väärennysrikokset, petokset, maksuvälinerikokset ja velallisen rikokset.

** RL 17:18–22 § ja RL 20 luku.

Koevapaudessa olleiden päärikoksia tarkasteltiin myös *iän* suhteen. Nuorilla eli 25-vuotiailla ja sitä nuoremmilla koevapaudessa olleiden rikollisuus painottui henki- ja väkivaltarikollisuuteen, josta oli tuomittu yli puolet ikäluokkaan kuuluneista. Muusta omaisuusrikoksesta ei tässä ikäluokassa ollut tuomittu yhtäkään koevapausvankia.

26–35-vuotiaiden ikäluokassa henki- ja väkivaltarikoksista tuomittujen osuus oli myös suuri (yht. noin kolmannes), mutta merkittävä osuus eli noin viidennes tähän ikäluokkaan kuuluvista oli tuomittu huumausainerikoksesta. Kuten huumausainerikokset, varkausrikokset keskittyivät tähän ikäluokkaan: siihen kuuluneista noin 15 % oli tuomittu varkausrikoksesta, kun taas esimerkiksi 46-vuotiaissa ja sitä vanhemmissa ei ollut lainkaan varkausrikoksista tuomittuja.

36–45-vuotiaiden rikollisuus keskittyi samoin henki- ja muuhun väkivaltarikollisuuteen, josta oli tuomittu noin puolet ikäluokkaan kuuluneista. Muista rikoksista tuomion saaneiden osuudet jakautuivat melko tasaisesti, väkivaltarikosten jälkeen yleisintä oli muusta omaisuusrikoksesta tai muusta rikoslakirikoksesta tuomion saaminen (kumpainenkin noin 12 % ikäluokasta).

Henkirikokset painottuivat iäkkäämpiin, kun taas muut väkivaltarikokset nuorempiin ja keski-ikäisiin. 46–55-vuotiailla sekä 56-vuotiailla ja sitä vanhemmilla rikollisuus painottui henkirikoksiin, joista oli tuomittu molempiin ikäluokkiin kuuluneista noin 40 % (46–55-vuotiaat 43 %, 56-vuotiaat ja vanhemmat 40 %). 46–55-vuotiailla seuraavaksi yleisin päärikos oli muu omaisuusrikos, josta oli tuomittu noin viidennes ikäluokkaan kuuluvista.

2.3 Vankilakertaisuus

Koevapaudessa olleiden joukossa oli vertailuryhmään nähden huomattavasti enemmän ensikertalaisia: koevapaudessa olijoista reilu puolet oli ensikertalaisia, kun taas vertailuryhmässä ensikertalaisia oli vain noin viidennes (Taulukko 8). Toista kertaa vankilassa oli noin 12 % koevapaudessa olleista. Kolmatta tai neljättä kertaa vankilassa oli noin 15 % koevapaudessa olleista.

Koevapaudessa olleista vähintään seitsemättä kertaa oli vankilassa kymmenesosa. Moninkertaisiakin uusijoita siis oli koevapaudessa olleiden joukossa suhteellisen paljon. Koevapaudessa olleista moninkertaisin uusija oli ollut vankilassa 18 kertaa. Myös moninkertaisten uusijoiden osuuksissa on nähtävissä selvä ero suhteessa vertailuryhmään. Koevapaudessa olleista seitsemän kertaa tai tätä useammin oli vankilassa ollut noin kymmenesosa, kun taas kaikista vankeusvangeista yli neljännes oli ollut vankilassa vähintään seitsemän kertaa.

Taulukko 8 Koevapaudessa olleet ja vertailuryhmään kuuluneet vankilakertaisuuden mukaan luokiteltuina

Vankila- kertaisuus	Lukumäärä	Osuus kaikista koevapaudessa olleista, %	Osuus vertailuryhmään kuuluneista, %
1	150	55	21
2	32	12	15
3–4	40	15	21
5–6	22	8	16
7–	28	10	27
Yhteensä	272	100	100

Naisten osuus koevapaudessa olleista väheni sitä mukaa, kun vankilaker-
taisuus kasvoi (ks. Liite 1, liitetaulukko 3). Ensikertalaisissa naisia oli reilu
viidennes eli enemmän kuin mikä oli naisten osuus kaikista koevapaudessa
olleista. Toista kertaa vankilassa olleissa naisia oli 16 % ja kolmatta tai
neljättä kertaa olleissa noin kymmenes.

Koevapaudessa olleista naisista selvä enemmistö eli 73 % oli ensikerta-
laisia (ks. Liite 1, liitetaulukko 4). Miehistä ensikertalaisia oli hieman reilu
puolet (52 %). Miehistä oli yhtä paljon (n. 12 %) toista kertaa vankilassa
olleita kuin seitsemättä tai sitä useampaa kertaa vankilassa olleita.

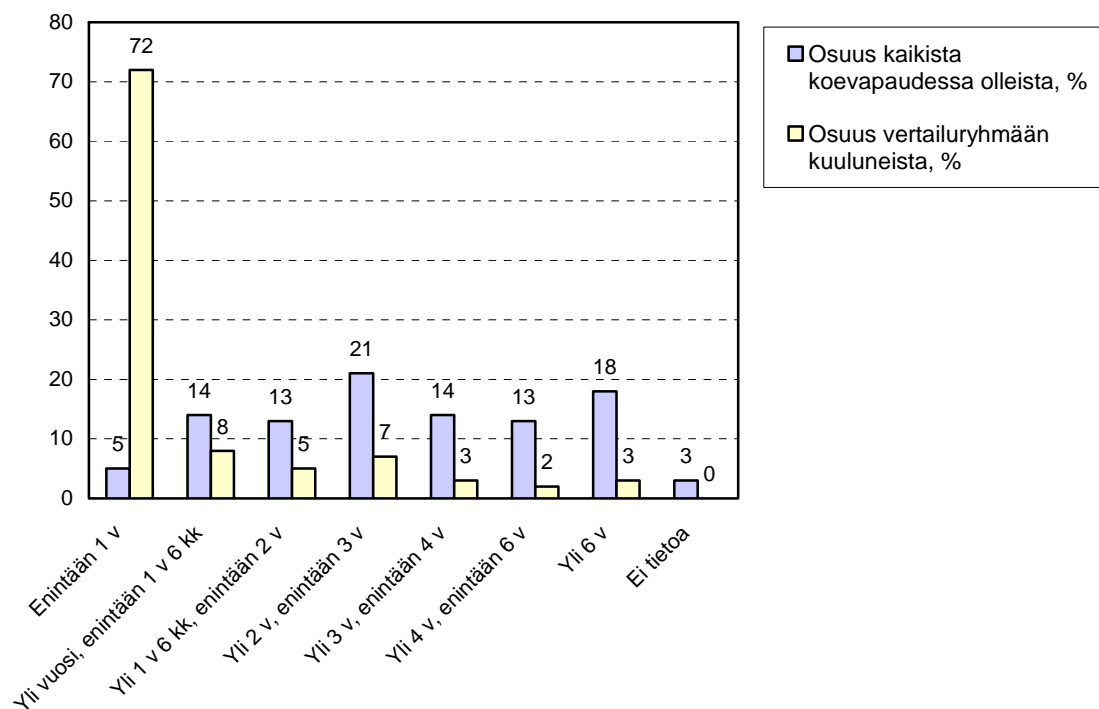
2.4 Rangaistuksen pituus

Koevapaudessa olleille tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten
(brutto) pituuksien keskiarvo oli kolme vuotta (mediaani). Lyhyin vankeus-
rangaistus oli pituudeltaan kolme kuukautta ja pisin 20 vuotta⁸⁴. Vertailu-
ryhmässä vankeusrangaistusten keskiarvo (mediaani) oli 5 kuukautta ja 15
päivää. Koevapaudessa olleiden vankeusrangaistukset olivat siis keskimää-
rin selvästi pidempiä kuin vankeusrangaistukseen tuomittujen keskimääriin.

Koevapausten painottuminen pitkäköihin vankeusrangaistuksiin näkyy
siinä, että henkilöitä, joiden vankeusrangaistuksen pituus oli enintään vuon-
den, oli vain noin viisi prosenttia koevapaudessa olleista (Kuvio 3). Vertailu-
ryhmässä enintään vuoden mittaisia vankeusrangaistuksia oli jopa 72 %:lla.

Toisaalta henkilöitä, joiden vankeusrangaistuksen pituus oli yli kuusi
vuotta, oli 18 % kaikista koevapaudessa olleista. Havainto on yhteensopiva
sen seikan kanssa, että henki- ja muut väkivaltarikokset olivat yleisimpiä
rikoksia koevapaudessa olleiden päär rikoksina.

⁸⁴ RL 2c:4 §:n mukaan, jos tuomitun on samalla kertaa suoritettava useita määräaika-
vankeusrangaistuksia, joista ei muodosteta yhteistä vankeusrangaistusta, ne on vankilas-
sa laskettava yhteen. Määräaikaisen vankeusrangaistuksen yhteenlaskettu aika ei saa olla
pitempi kuin kaksikymmentä vuotta.

Kuvio 3 Koevapaudessa olleet ja vertailuryhmään kuuluneet vankeusrangaistuksen pituuden mukaan luokiteltuina

Sukupuolittain tarkasteltuna naiset olivat yliedustettuina keskipitkissä vankeusrangaistuksissa (ks. Liite 1, liitekuvio 1). Naisia oli jopa lähes neljännes niistä koevapaudessa olleista, joiden vankeusrangaistus oli pituudeltaan yli kaksi vuotta mutta enintään kolme vuotta. Samoin naisia oli keskimääräistä enemmän niissä henkilöissä, joiden rangaistuksen pituus oli yli kolme vuotta mutta enintään neljä vuotta. Pitkissä, yli neljän vuoden tuomioissa, naiset olivat hieman aliedustettuina.

Brutorangaistusten ohella tarkasteltiin sitä, kuinka pitkään koevapausvangit olivat suorittaneet tuomiotaan vankilassa ennen vapautumistaan mukaan lukien valvotun koevapauden kesto. Suoritettujen rangaistusten keskiarvo oli noin vuosi ja kuusi kuukautta (mediaani). Lyhyin suoritettu rangaistus oli 18 päivää ja pisin 15 vuotta ja 27 päivää. On huomioitava, että suoritettujen rangaistuksen pituuteen vaikuttavat RL:n rangaistuksen täytäntöönpanoa koskevat säännökset, eli muun muassa se, onko kyse ensikertalaisesta vai rikoksenuusijasta, tuomitun ikä rikoksentekohetkellä sekä tuomitusta rangaistuksesta tuomiota edeltävän vapaudenmenetyksen seurauksena tehtävät vähennykset.

2.5 Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutuminen

Vankitietojärjestelmään tulisi kirjata kunkin vangin osalta tiedot siitä, ovatko rangaistusajan suunnitelman tavoitteet toteutuneet.⁸⁵ Kirjaukset olivat osittain puutteellisia, sillä kaikille koevapaudessa olleille ei ollut tehty suunnitelmaa tai Vankitietojärjestelmästä ei löytynyt siitä tietoja. Koevapaudessa olleista 82 %:sta oli Vankitietojärjestelmässä tietoja rangaistusajan suunnitelmassa. Vankitietojärjestelmästä oli saatavilla tietoja muun muassa koevapaudessa olleille rangaistusajan suunnitelmissa asetetuista tavoitteista. Niitä saattoi olla määritelty yksi tai useampia vankia kohden.

Tutkimuksen tilastoaineistosta tarkasteltiin sitä, mikä rangaistusajan suunnitelman ja sen tavoitteiden toteutumisen merkitys oli koevapauteen päässeillä. Ensisijainen tavoite oli täysin toteutunut hieman vajaalla viidenneksellä koevapaudessa olleista, kun taas osittain se oli toteutunut lähes 40 %:lla. Ensisijainen tavoite ei ollut toteutunut alle 4 %:lla koevapaudessa olleista⁸⁶. Tietoa ei ollut saatavilla kolmanneksella koevapaudessa olleista.

Kun kaikkien tavoitteiden toteutumista tarkasteltiin kokonaisuutena⁸⁷, havaittiin, että suurella osalla (64 %) koevapaudessa olleista tavoitteet olivat toteutuneet hyvin tai kohtalaisesti (Taulukko 9). Huonosti tavoitteet olivat toteutuneet vain 6 %:lla koevapaudessa olleista (15 hlöä). Tietoa ei ollut saatavilla vajaalla kolmanneksella (30 %) koevapaudessa olleista.

Taulukko 9 Koevapaudessa olleille rangaistusajan suunnitelmissa asetettujen tavoitteiden toteutuminen

Tavoitteiden toteutuminen kokonaisuutena	Lukumäärä	Osuus koevapaudessa olleista, %
Hyvin	73	27
Kohtalaisesti	101	37
Huonosti	15	6
Ei tietoa	83	31
Yhteensä	272	100

⁸⁵ Tavoitteiden toteutumista arvioi sekä sijoitusvankila että sijoittajayksikkö (ks. jakso I.2.1).

⁸⁶ On huomioitava, että rangaistusajan suunnitelman toteutumatta jääminen voi johtua muustakin syystä kuin vangin omasta toiminnasta tai aktiivisuudesta. Kyse voi olla esimerkiksi tilanteesta, jossa vanki ei tavoitteellisuudestaan ja motivaatiostaan huolimatta pääse vankilassa tarjolla olevaan päihdekuntoutukseen, koska sellaisessa ei ole tilaa.

⁸⁷ Tavoitteiden katsottiin toteutuneen hyvin, kun vähintään puolet tavoitteista oli toteutunut kokonaan eikä yksikään tavoite ollut jäänyt toteutumatta. Tavoitteiden katsottiin toteutuneen kohtalaisesti, kun ne olivat toteutuneet osittain tai tavoitteista oli alle puolet toteutunut kokonaan. Muutamassa tapauksessa useista tavoitteista osa oli toteutunut osittain ja esim. yksi kokonaan ja yksi ei lainkaan. Tavoitteiden katsottiin toteutuneen huonosti silloin, kun toteutumatta jääneet tavoitteet olivat enemmistössä. Jos tavoitteista yksikin oli jäänyt toteutumatta, tavoitteiden katsottiin toteutuneen enintään kohtalaisesti.

Niiden osalta, joille rangaistusajan suunnitelma oli tehty, voidaan todeta, että tavoitteiden vähintään kohtalainen toteutuminen on melko selkeä lähtökohta koevapauteen pääsemiselle. Kuitenkaan se, etteivät rangaistusajan suunnitelman tavoitteet toteudu edes kohtalaisesti, ei analyysin perusteella poissulje koevapauden mahdollisuutta.

Tavoitteiden sisältö saattoi olla hyvin konkreettinen, esimerkiksi ammattitutkinnon suorittaminen rangaistusaikana tai alkoholin käytön lopettaminen. Toisaalta tavoitteisiin oli kirjattu myös abstraktimpia tavoitteita, kuten työ- ja toimintakyvyn ylläpitäminen, alkoholin käytön pohtiminen tai ongelmanratkaisutaitojen kehittäminen. Eräällä koevapaudessa olleella tavoitteeksi oli kirjattu ”oman vastuun ja omien tekojen vaikutusten käsitteleminen, sekä omien tunnetilojen käsitteleminen ja niiden vaikutusten ymmärtäminen ajatteluun ja käyttäytymiseen”.

Koevapaudessa olleista yli puolella rangaistusajan suunnitelman tavoite oli *koulutukseen* liittyvä (Taulukko 10). Osuus on merkittävästi suurempi kuin tavoitteiden osalta käytettyyn vertailuryhmään kuuluneilla, joita olivat kaikki vuonna 2008 vankeusrangaistuksen suorittamisen aloittaneet (n=3 616). Heistä koulutukseen liittyvä tavoite oli määritelty 37 %:lla.

Koulutusta koskeva tavoite piti sisällään erilaisia kokonaisuuksia, esimerkiksi kokonaisen tutkinnon suorittamisen vankila-aikana tai kesken jääneiden opintojen suorittamisen loppuun vankilassa tai vankilasta käsin. Koulutukseen liittyvä tavoite saattoi kuitenkin tarkoittaa myös esimerkiksi ajokortin hankkimista tai aiemmin hankittuun koulutukseen liittyvien taitojen ylläpitämistä vankilassa.

Eräällä koevapaudessa olleella koulutukseen liittyvä tavoite merkitsi ”lukion suorittamista loppuun ja ylioppilastutkintoa sekä kaupallisen alan ammatillista koulutusta, lisäksi atk-taitojen oppimista”.

Ajatteluun ja käyttäytymiseen liittyvä tavoite oli määritelty yli kolmannekselle (37 %) koevapaudessa olijoista. Vertailuryhmässä kyseisen tavoitteen asettaminen oli selvästi harvinaisempaa (23 %). *Asenteisiin* liittyvän tavoitteen osuus oli kutakuinkin sama molemmissa ryhmissä (koevapaudessa olleet 7 %, vertailuryhmä 6 %).

Ajatteluun, käyttäytymiseen ja asenteisiin liittyvät tavoitteet merkitsivät usein rikoksettoman elämäntavan edistämistä. Tavoitteet olivat esimerkiksi seuraavanlaisia:

- Motivoituminen väärinkäyttöongelmien käsittelyyn ja päihteenkäytön yhteyttä muuhun käyttäytymiseen ja päätöksentekoon.
- Rikoksettoman elämäntavan tukeminen.
- Väkivaltaisen käyttäytymisen ja ongelmanratkaisutaitojen pohtiminen.

- Rikollista käyttäytymistä ylläpitävät asenteet sekä ajattelu- ja toimintamallit; muutosmotivaatio.
- Uudenlainen ajattelu ja ongelmanratkonta.

Päihteiden käyttöön liittyvä tavoite oli koevapaudessa olijoilla jonkin verran harvinaisempi kuin vertailuryhmässä. Alkoholin käyttöön liittyvä tavoite oli koevapaudessa olijoilla määritelty reilulla neljänneksellä (27 %), kun taas vertailuryhmässä ko. tavoite oli annettu lähes kolmannekselle (32 %). Huumausaineiden käyttöön liittyvien tavoitteiden osalta osuudet olivat samalla tasolla (koevapaudessa olleet 15 %, vertailuryhmä 14 %). Päihteisiin liittyvä tavoite piti usein sisällään päihteettömän elämäntavan opettelua, päihderiippuvuudesta eroon pyrkimistä, kuntoutusta, oman päihteidenkäytön pohtimista jne.

Myös *sosiaalisiin sidoksiin ja elämäntapaan* liittyvä tavoite oli yleisempi koevapaudessa olleilla kuin vertailuryhmällä. Koevapaudessa olijoilla sosiaalisiin sidoksiin liittyvä tavoite oli mainittu yli neljänneksellä, vertailuryhmällä vain seitsemällä prosentilla. Sosiaalisiin sidoksiin ja elämäntapaan liittyvä tavoite saattoi merkitä esimerkiksi perhesuhteiden palauttamista, rakentamista tai ylläpitämistä tai suhteiden katkaisemista rikolliseen tuttavapiiriin.

Tuloihin ja taloudelliseen tilanteeseen liittyvä tavoite oli koevapaudessa olleilla yleisempää kuin vertailuryhmällä: koevapaudessa olijoista noin 12 %:lla oli määritelty tämä tavoite, kun taas vertailuryhmästä vain kuudella prosentilla. Tavoitteen sisältö tarkoitti esimerkiksi vangin velka-asioiden selvittämistä (”velkoihin ja korvauksiin liittyvien asioiden hoitaminen viranomaisyhteistyössä ja tarkoituksenmukaisella tavalla”) tai laillisten tulonhankintakeinojen pohtimista ja selvittämistä.

Koevapaudessa olleista noin kymmenesosalla tavoitteeksi oli asetettu *asumiseen ja arkipäivän toimintoihin* liittyviä seikkoja. Näiden henkilöiden osuus oli samalla tasolla suhteessa vertailuryhmään, johon kuuluneista asuminen ja arkipäivän toiminnot oli asetettu tavoitteeksi yhdeksälle prosentille. Asumiseen liittyvät tavoitteet olivat sisällöltään vaihtelevia. Kyse saattoi olla asuntotilanteen kartoituksesta tai selvittämisestä tai tieto vapautumisen jälkeisen asumistilanteen järjestymisestä, esim. ”kertoo entisen vuokranantajan luvanneen asunnon [kaupungista X]. Jos em. ei toteudu, miettii sosiaalityöntekijän kanssa muita vaihtoehtoja”.

Taulukko 10 Koevapaudessa olleille ja vertailuryhmään kuuluneille rangaistusajan suunnitelmissa asetetut tavoitteet

Tavoite	Lukumäärä	Osuus koevapaudessa olleista, %	<i>Osuus kaikista vuonna 2008 vankeusrangaistuksen suorittamisen aloittaneista (n=3616) vangeista, %</i>
Koulutus	141	52	37
Ajattelu	100	37	23
Alkoholi	73	27	32
Sosiaal. sidokset	71	26	7
Huumausaineet	41	15	14
Tulot	33	12	6
Asuminen	28	10	9
Asenteet	19	7	6
Muut	2	<1	5

2.6 Koevapaudessa olleiden vapautuminen

Valtaosa (95 %) tarkastelluista henkilöistä vapautui tavanomaisella tavalla, eli heidät määrättiin vankilan johtajan päätöksellä päästettäväksi ehdonalaiseen vapauteen. Tietoa ei ollut saatavissa 3 %:n osalta (7 hlöä).

Koevapaudessa olleista 2 % (6 hlöä) määrättiin Helsingin hovioikeuden päätöksellä päästettäväksi ehdonalaiseen vapauteen. Näissä tapauksissa on ollut kyse elinkautista vankeusrangaistusta suorittaneiden henkilöiden vapautumisesta. Lisäksi yksi henkilö määrättiin vankilan johtajan päätöksellä päästettäväksi vapaaksi koko rangaistuksen suoritettuaan (RL 2c:11 §). Samoin yksi henkilö määrättiin vankilan johtajan päätöksellä päästettäväksi ehdonalaiseen vapauteen tämä suoritettua RL 2c:11 §:n mukaan rangaistuksen kokonaan ja määräosan muusta.

Yli kaksi kolmannesta (68 %) tutkimusaineiston henkilöistä asetettiin koevapauden jälkeen valvontaan ehdonalaisten vapauden koeajaksi. Ilman valvontaa vapautettiin siis vain alle kolmannes koevapaudessa olleista.

3 Haastateltujen käsitykset valvotun koevapauden kohderyhmistä

Koevapauden kohderyhmän määrittää yhtäältä koevapaudelle asetettu tavoite eli yhteiskuntaan sijoittamisen edistäminen. Kohderyhmään vaikuttavat käytännössä kuitenkin myös vankiluvun vähentämiseen liittyvät tavoitteet (ks. jakso I.1.2.3), mikä tuli useassa vankiloiden ja sijoittajayksiköiden työntekijöiden haastatteluissa ilmi. Kuten todettu, Rikosseuraamusvirasto

on määritelty vuosittaiset tavoitteet koevapauksien lukumäärille, ja määriä on jatkuvasti tarkoitus lisätä.

Jotkut haastatellut vankiloitten ja sijoittajayksiköiden työntekijät sekä vankilakyselyyn vastanneet pitivät tavoitteiden yhdistämistä osin ristiriitaisina keskenään. Tulostavoitteiden vuoksi vankiloissa ei välttämättä voida tarkasti harkita, keitä koevapauteen kannattaa päästää ja ketkä siitä voivat aidosti hyötyä. Yhtäältä koevapaudella tulee pyrkiä edistämään vangin yhteiskuntaan sopeutumista, mutta toisaalta vankiloihin kohdistuu paineita toimeenpanna vuosi vuodelta useampia koevapauksia. Tavoitteet nähtiin osittain ristiriitaisina keskenään ja pelättiin, että ”määrä ajaa laadun ohi”.

V: Periaatteessa semmoset, joilla ei välttämättä ole mitään valmista elämässä, siviilissä, niin semmosillehan tää ois älyttömän hyvä, jotka oikeesti tarvii sitä tukea, apua, ohjeistusta ja valvontaa. [- -] Vanki, jolla on työpaikat, perheet ja se on sopinu kaikki ja huolehtinu, niin jotenkin tuntuu, että eihän tää palvele semmosen ihmisen olemista. Sillä on asiat kunnossa. Mun mielestä sen tehtävä on suorittaa se rangaistus vankilassa ja se on silloin yhteiskunnalle sen kuitannu. (H22, sijoittajayksikön työntekijä.)

V: Toisaalta ehkä laitoksillakin on omat paineensa saada enemmän koevapauksia. Toisaalta se, että jollekin se on helppo valmistella teknisesti, niin se ei välttämättä oo se kohderyhmä, mikä siitä eniten hyötyis. Sellaiset [hyötyisivät eniten], joilla nimenomaan ei oo asiat kunnossa. Elikkä on vaikeuksia hoitaa omia asioitaan, on vähän semmosia [- -] reppania tietystä mielessä. Ei oo välttämättä onnistunu pitämään asuntoaan ja on päihteitten kans ongelmia. On vaarassa retkahtaa, sortua siihen, että rupee pyörimään samoissa porukoissa kuin aikaisemmin, jos sillä kaveripiirillä on ollu merkitystä rikoksen teon kannalta. Elikkä sellaset, joilla se valvonta nimenomaan vois ehkästä sitä ja tukee sitä, että kiinnittyis jonnekin muuhun sidosryhmään. (H21, sijoittajayksikön työntekijä.)

Mikäli taloudelliset tulostavoitteet ohjaavat koevapauksiin päästämistä, on monen haastatellun mukaan vaarana, että koevapauteen valikoituu nimenomaan vankeja, joilla asiat ovat kunnossa ja jotka eivät siten yhtäältä kuluta vankilahenkilökunnan resursseja valmisteluvaiheessa, mutta eivät toisaalta myöskään tukea tosiasiasa tarvitse. Vankilahenkilökunnan näkökulmasta houkuttelevaa voi olla suunnata koevapauksia ns. helpoille tapauksille.

V: Meidän alueella suurin paine kohdistuu siihen, että meidän pitää saada vankilukua laskettua. Se viesti on selkeesti tullu tuolta sijoittajayksiköstä [- -]. Näitä me ollaan pökitty täältä pihalle, jotka on ollu helppo valmistella, joilla on ollu työpaikat, ehjät perhesuhteet, asun-

not. Joille ei oikeesti tästä semmosta hyötyä ole. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

V: Onhan tää tietenkin nyt tässä vaiheessa ehkä enemmän painottunut tommosten hyväosaisten asiaksi, vaikka tarkoitushan ei ollut se, jos kenellä on asiat kunnossa, työpaikka, asunto, ei ole isompia alkoholiongelmia, niin semmoisille se kohdistuu. (H9, avovankilan työntekijä.)

Vankilahenkilökunnan voi olla työssään hankala ottaa huomioon tavoitetta vähentää vankilukua koevapauksien avulla. Osa haastatelluista piti kunkin vangin henkilökohtaista tilannetta ja tarpeita koevapauden lähtökohtana, jolloin mahdolliset koevapauksien vaikutukset vankilukuun jäivät toissijaisiksi.

Haastatteluissa tuli esiin, että jos lukumääräiset tulostavoitteet ohjaavat liiaksi vankien valikointia, valvottu koevapaus voi toisaalta kohdistua myös vangeille, joilla on suurempi riski epäonnistua. Kyse voi olla esimerkiksi henkilöstä, jolla ei ole aitoa motivaatiota jatkaa rikoksetonta elämää, tai toisaalta henkilöstä, jolla ei tuettunakaan ole edellytyksiä selvitä koevapaudessa.

Haastatteluissa tulikin esille, että vankiloissa ja sijoittajayksiköissä on ollut ja on edelleen erilaisia käsityksiä siitä, kenelle valvottu koevapaus on *tarkoitettu* ja siitä, onko se todella tarkoitettu kaikille vangeille. Erityisesti heti koevapauden käyttöönoton jälkeen vankiloissa ja sijoittajayksiköissä oli erilaisia käsityksiä siitä, kenen tulisi ja ei tulisi päästä koevapauteen. Eräs haastateltu kertoi linjauksen olleen koevapauden alkuaikoina se, ettei koevapaus olisi tarkoitettu ”hyväosaisille rikollisille”. Myöhemmin koevapaus suunnattiin ensisijaisesti muille kuin moninkertaisille uusijoille.

Erilaisia käsityksiä oli myös esimerkiksi siitä, onko koevapaus erityisesti suunnattu tuen tarpeessa oleville vangeille, jotka monesti ovat pitkään vankeusrangaistusta suorittavia. Toisaalta etenkin koevapauden toimeenpanon alkuaikoina, osin edelleenkin, vankiloissa on vallinnut käsityksiä siitä, että koevapaus ei olisi varsinaisesti tarkoitettu ns. hyväosaisille vangeille, joilla perusasiat, kuten asunto ja työpaikka, ovat valmiina vapautuessa.

V: Meillä on käyty keskustelua siitä, että nimenomaan kohderyhmä tulisi olla ne, joilla se valmistelukin vaatii hiukan enemmän työtä. [- -] Että jos ei oo henkilöllä mitään sellasta, mihin hän oikeesti tarttis mitään tukea ja valvontaa, niin onko se sitten tarkoituksenmukaista. Oikeestaan ihan alusta lähtienkin sijoittajayksikön johtajan linjaus on ollu se, että nimenomaan ne, jotka tarvii sitä tukea, niin niihin panostettais. (H21, sijoittajayksikön työntekijä.)

Eräs sijoittajayksikön työntekijä arvioi koevapauteen lähtijöiden valintaan vaikuttaneen – osin mahdollisesti tiedostamatta – koevapauteen järjestelmänä kohdistuneet odotukset ja paineet. Koska koevapauden alkuaikoina oli tärkeää, että rangaistusmuodosta saataisiin hyviä kokemuksia, koevapauteen lähtijöihin saattoi valikoitua henkilöitä, joiden kohdalla koevapauden onnistumisen arvioitiin olevan erityisen todennäköistä.

V: Ainakin tällä mun alueella on lähdetty liikkeelle varovasti. Ja mietitty, että ketkä ihan todella siellä valvotussa koevapaudessa selviäis. Koska meille kuitenkin korostettiin myös sitä, että nämä ensimmäiset koevapauteen lähtevät ovat merkittävässä yhteiskunnallisessa asemassa. Elikä he tavallaan muovaavat sitä kuvaa tästä uudesta seuraamusjärjestelmästä. Ja ettei niitä epäonnistumisia sitten siellä kovin paljon pitäisi tulla. (H19, sijoittajayksikön työntekijä.)

Haastateltujen käsitykset vaihtelivat myös esimerkiksi siitä, tulisiko panostaa *ensikertalaisten* koevapauksiin. Toisaalta esitettiin näkökulmia, joiden mukaan ensikertalaisiin olisi syytä panostaa, jotta vähennetään laitostumisen ja rikosmyönteisen ajattelun riskiä. Toisaalta ensikertalaiset saatettiin nähdä ryhmänä, joka ei ensisijaisesti olisi tuetun vapautumisen ja kontrollin tarpeessa.

V: Talolla ei ainakaan selkeätä linjaa ole, mutta sitten itsellä henkilökohtaisesti tietenkin on, että ensikertalaiset saatais mahdollisimman nopeesti eristettyä tästä muusta talosta. Koska täällä monta nuorta vankia pilataan sillä, että ne pääsee noihin kuvioihin mukaan ja sen jälkeen ne on aika syvällä ja valmiita tekeen rikoksia. [- -] Kyllä niitä henkilökohtaisesti ainakin pyrkii kartottamaan, että ne mahdollisimman nopeesti koevapauteen, jos vaan on semmosia mahdollisuuksia. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

V: Ja sit tämmöset ihan ensikertalaiset, niin meillä on jossain vaiheessa ollu jopa ihan näin, että me ollaan kirjattu heidän ransuun, että ei välttämättä ole syytä priorisoida. Että jos ei ole kauheesti sitä ongelmaisuuksia siellä nähtävissä. (H21, sijoittajayksikön työntekijä.)

Haastatellut sijoittajayksiköiden ja avovankiloiden työntekijät eivät nähneet kategorisia eroja koevapauteen pääsemisessä *avovankilasta* ja *suljetusta* vankilasta. Kuitenkin suljetusta vankilasta koevapauteen pääsevän koevapausvalmistelun uskottiin olevan ajoittain työläämpää kuin avovankilasta koevapauteen pääsevän. Eräässä sijoittajayksikössä selkeä julkilausuttu lähtökohta oli se, että koevapauteen päästään pääsääntöisesti avovankiloista.

Sijoittajayksiköiden ja vankiloiden työntekijöiden mukaan on ymmärrettävää, että avovankila on yleisempi väylä koevapauteen pääsyssä, koska vapauttamisessa pyritään portaittaisuuteen. Se, että henkilö on vapautumisvaiheessa suljetussa vankilassa, voi olla merkki siitä, että hän ei ole edennyt rangaistusajan suunnitelmassa tai ei ole itse jostain syystä halunnut avovankilaan.

V: Avolaitoksessahan vanki on jo antanu vähän näyttöjä ja hänellä on sen verran luottamusta, että hänet on sijoitettu avolaitokseen. [- -] Ja se vanki osoittaa, että se pystyy sitoutumaan vapaammissa olosuhteissa ohjeistuksiin ja toimintatapoihin. [- -] Että tietyllä tavalla on sitä luottamusta jo kerätty. (H22, sijoittajayksikön työntekijä.)

Osassa suljetussa vankilassa työskennelleiden vankilan työntekijöiden haastatteluista tuli esiin koevapauteen pääseminen suoraan suljetusta vankilasta. Haastatteluista kaksi ei nähnyt suuria ongelmia vankien koevapauteen pääsemisessä suoraan suljetusta vankilasta. Toinen piti lyhyitä ehdotuksia vankeusrangaistuksia suorittavia vankeja koevapaudenkin osalta väliinpuotoajina, joiden tilanteeseen on vaikea puuttua. Toinen kertoi esimerkkitalanteita, joissa vangin on käytännön syistä parempi vapautua suoraan suljetusta vankilasta kuin siirtyä välissä avolaitokseen.

V: Sekin riippuu sitten niin paljon ensinäkin tuomion pituudesta. Et- tä jos nyt on joku puolen vuoden tuomio istuttavana ja hommat ete- nee, on joku koulupaikka tai joku muu, niin ei siinä välttämättä ker- kiä avolaitokseen. Mun mielestä se on ihan tapauskohtaisesti katotta- va [- -]. Sitten yks mikä on, niin tässä [ko. vankilan] alueella ei ole naisille avolaitospaikkoja. Ja kun meillä kuitenkin on täällä nais- osasto [- -] niin ei ne halua lähteä [useiden satojen kilometrien etäi- syydellä sijaitseviin avovankiloihin]. (H11, vankipaikoiltaan pie- nehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Ko. haastateltu kertoi myös ymmärtävänsä suurten suljettujen vankiloiden mahdollisen kielteisen asennoitumisen koevapauteen. Syinä hän mainitsi muun muassa sen, että vankiluvultaan suuressa vankilassa vankeja ei välttämättä opita tuntemaan riittävästi koevapauden valmistelua varten. Myös eräs kyselyyn vastannut suhtautui koevapauteen oman suljetun vankilansa osalta kielteisesti. Vastaajan mielestä koevapaus ”on liian suuri toiminnal- linen ja hallinnollinen kokonaisuus, että sen toteuttaminen korkean turval- lisuustason [suljetussa] vankilassa hajauttaa osaamista ja henkilöresursseja väärällä tavalla”.

Eräs suljetun vankilan työntekijä piti koevapautta sinänsä hyvänä kei- nona sopeuttaa henkilöitä vankeustuomion jälkeen takaisin yhteiskuntaan.

Haastateltu kuitenkin kritisoi suljetun vankilan roolia vapauttamisessa; henkilö korosti portaittaisen vapauttamisen merkitystä ja ihmetteli sitä, kuinka henkilölle, jota ei ole katsottu avolaitoskelpoiseksi, voidaan valmistella ja toteuttaa suljetusta vankilasta valvottu koevapaus.

Lisäksi haastatteluissa tuli esiin Rikosseuraamusviraston ohjeeseen (6/011/2008) liittyvän kohderyhmän rajauksen ongelmallisuus: ohjeen mukaan koevapausharkinnassa tulee ottaa huomioon, etteivät vangin *kesken-eräiset oikeusasiat* edistä yhteiskuntaan sijoittumista, jos rikoksesta on odotettavissa ehdoton vankeusrangaistus. Joissakin vankiloissa ohjetta noudatettiin, kun taas toisissa koevapauksia oli valmistelu siitä huolimatta, että vangilla oli keskeneräisiä oikeusasioita.

4 Arvioiva yhteenveto

Periaatteessa koevapaus on tarkoitettu kaikille vangeille huolimatta esimerkiksi rikostaustasta tai vastaavista taustatekijöistä. Sen on kuitenkin katsottu olevan erityisesti suunnattu pitkiä vankeusrangaistuksia suorittaville, joiden usein ajatellaan olevan muita suuremman tuen tarpeessa. Koevapaudelle määritellyn kohderyhmän kahtalaisuus tekee koevapaudessa olleiden muodostaman ryhmän tarkastelun haastavaksi.

Yhteiskuntaan sijoittamisen edistämistä koskevan tavoitteen perusteella voisi olla pääteltävissä, että koevapauden kohderyhmää olisivat ne vangit, joiden yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi valvottuihin oloihin vapautuminen voi olla avuksi tai hyödyksi. Tämän päätelmän perusteella koevapaus olisi suunnattu erityisesti sille vankipopulaatiolle, joka on tuen – ja valvonnan – tarpeessa. Toisaalta koevapaus ei olisi tällöin tarkoitettu ainakaan ensisijaisesti niille vangeille, jotka eivät varsinaisesti tarvitse tukea tai ”yhteiskuntaan sijoittumisen edistämistä”. Taustalla on ajatus siitä, ettei koevapaudesta tulisi vain lisäetu niille, joilla on siviilissä elämän perusasiat (työpaikka, asunto, mahdollista varallisuutta jne.) järjestyksessä ja jotka eivät tosiasiallisesti koevapauden tuomaa lisätukea tarvitse. Nämä pohdinnat tulivat haastatteluissa selvästi esiin, ja yhtäältä koevapauden suunnittamisen tukea tarvitseville ja toisaalta vankiluvun hallinnoimiseen kohdistuvien paineiden koettiin olevan keskenään ristiriidassa. Kohderyhmän selkiyttäminen vähintään Rikosseuraamusviraston ohjein sekä kannanotto siihen, missä määrin, millä keinoin ja millaisin resurssein koevapauden avulla voidaan pienentää vankilukua, voisivat olla tarpeen.

Koevapaus on tutkimuksen tilastoaineiston perusteella jossakin määrin painottunut tiettyihin ryhmiin. Ensinnäkin naiset olivat koevapaudessa ol-

leissa ylliedustettuina. Tätä selittänee osaltaan se, että naisia pääsi koevapauteen selvästi eniten Vanajan vankilan Vanajan osastosta. Ko. vankila puolestaan mainittiin osassa haastatteluita jonkinlaisena koevapauksien edelläkävijälaitoksena suomalaisten vankiloiden joukossa. Ko. vankilassa koevapauksiin on asennoiduttu avoimesti, mikä näkyy suoraan koevapauksien määrässä. Toisaalta naiset voivat keskimäärin olla ”helpompia” vankeja ja siten koevapauteen päästettäviä. Koevapaudessa olleista naisista esimerkiksi selvästi miehiä suurempi osa oli ensikertalaisia eli oletettavasti vähemmän rikolliseen elämäntapaan kiinnittyneitä.

Koenvapaudet ovat yleisemminkin keskittyneet selvästi avovankiloihin. Tämä selittyy osaltaan vankeusrangaistuksen suorittamisen portaittaisuudella eli sillä, että vanki voi rangaistusta suorittaessaan siirtyä asteittain vapaampiin oloihin. Valvottu koenvapaus on luonnollinen jatke avovankilalle. Kuitenkin tutkimustulosten valossa näyttää siltä, että juuri tietyt avovankilat ovat toimeenpanneet koenvapauksia muita ahkerammin. Taustalla voi olla resursseihin, tietotaitoon tai henkilöstön tai vankilan johdon asenteisiin liittyviä syitä, jotka usein myös osin liittyvät toisiinsa. Koenvapauteen pääseminen ei kuitenkaan lähtökohtaisesti saisi olla kiinni siitä, missä vankilassa vanki sattuu olemaan. Etenkin asenteiden ja koenvapauksien valmistelua koskevan tietotason parantaminen ovat yksinkertaisia keinoja taata vankien yhdenvertainen kohtelu.

Koenvapaudessa olijoissa oli samoin selvästi enemmän ensikertalaisia kuin kaikista vankeusvangeista koostuneessa vertailuryhmässä. Tämän voinee arvioida kertovan siitä, että koenvapaus on korostuneesti suunnattu sellaisille henkilöille, jotka eivät ole vahvasti omaksuneet rikollista elämäntapaa. Lisäksi koenvapaudessa olijoista oli naimisissa suurempi osa kuin vertailuryhmään kuuluneista. Vaikka pelkästä avioliiton olemassaolosta ei voi vetää vahvoja johtopäätöksiä, sosiaalisten suhteiden olemassaolon siviilissä voi arvioida parantavan vankilasta vapautuvan mahdollisuuksia sopeutua yhteiskuntaan vapauduttuaan.

Toisaalta koenvapaudet ovat selvästi painottuneet vangeille, jotka suorittavat pitkää vankeusrangaistusta. Havainto on yhdenmukainen mainitun koenvapauden lähtökohdan kanssa, jonka mukaan pitkään vankilassa tuomiotaan suorittaneet voivat tarvita valvottua ja tuettua vapautumista muita enemmän. Koenvapaudessa olleiden vankeusrangaistusten pituuksien painottuminen pitkiin rangaistuksiin selittyy osin sillä, että hyvin lyhyistä vankeusrangaistuksista ei lähtökohtaisesti voi päästä koenvapauteen. Vankiin tutustumiseen ja koenvapauden valmisteluun on oltava vankilassa riittävästi aikaa, jotta koenvapaudesta saadaan mielekäs kokonaisuus.

Koenvapauksien keskittyminen pitkiin rangaistuksiin tuomituille on yhteydessä muihin koenvapaudessa olleiden taustaominaisuuksiin. Ensinnäkin

koevapaudessa olleet olivat keskimääräisesti vertailuryhmää hieman vanhempia, ja koevapauksissa oli nuoria vankeja selvästi vertailuryhmää vähemmän. Tämä selittyy sillä, että nuoria harvemmin tuomitaan pitkiin vankeusrangaistuksiin. Nuoret myös usein suorittavat tuomiostaan vankilassa muita lyhyemmän ajan, jolloin koevapauden valmisteluun ei välttämättä jää aikaa. Kohderyhmänä nuorten voi kuitenkin arvioida olevan koevapaudesta hyötyvä ryhmä: koevapaudessa nuorelle voitaisiin tarjota erilaisia kouluttautumiseen tai työllistymiseen liittyviä tukipalveluita tai mahdolliseen päihteiden ongelmakäyttöön olisi mahdollista puuttua muita varhaisemmassa vaiheessa.

Rikostaustaltaan koevapaudessa olleissa yliedustettuina olivat henkirikoksista, huumausainerikoksista ja muista omaisuusrikoksista eli ns. talousrikoksista tuomitut. Aliedustettuina olivat puolestaan varkauksista ja liikennejuopumuksista tuomitut. Koevapauksien painottumista mainittuihin ryhmiin selittänee osaltaan ko. rikoksista tavallisesti tuomittavien tuomioiden pituus: henkirikoksista ja huumausainerikoksista tuomitaan lähtökohtaisesti pitkiä tuomioita, kun taas varkauksista ja liikennejuopumuksista saadut tuomiot ovat lyhempiä. Talousrikoksista tuomittujen yliedustusta ei kuitenkaan selitä ainakaan yksin vankeusrangaistuksen pituus, koska ko. rikoksista tuomitut rangaistukset eivät ole vastaavalla tavalla kategorisesti pitkiä kuin esimerkiksi henkirikoksista saadut tuomiot.

Ns. talousrikoksista tuomittujen yliedustus koevapaudessa olleiden joukossa voi selittyä osin sillä tutkimushaastatteluissa esitetyllä näkemyksellä, että ns. talousrikoksesta tuomituilla saattaa muita todennäköisemmin olla esimerkiksi asunto ja työpaikka vapaudessa valmiina. Tällaisen rikoksen taustalta ei oletettavasti myöskään löydy esimerkiksi päihteiden ongelmakäyttöä rikoksen syynä tai ensisijaisena vaikuttimena, jolloin vanki saattaa olla lähtökohtaisesti vähintään kohtuullisessa fyysisessä kunnossa.

Edellä mainitut tekijät – muun muassa naisten, naimisissa olleiden, ensikertalaisten ja omaisuusrikoksista tuomittujen yliedustus koevapaudessa olleissa – viittaavat siihen, että koevapaudessa olleet ovat ryhmänä muuta vankeusvankijoukkoa hieman parempiosaisia. Taustalla vaikuttavat osaltaan koevapauden laissa säädetyt edellytykset, jotka käytännössä rajaavat koevapauden ulkopuolelle kaikkein huonokuntoisimmat vangit. Osaltaan havainnot voivat kuitenkin tukea monen haastatellun näkemystä siitä, että koevapaus on helpompi valmistella ja toimeenpanna vangille, jolla perusasiat ovat joiltakin osin kunnossa.

IV VALVOTTUJEN KOEVAPAUKSIEN SISÄLTÖ

Tässä luvussa tarkastellaan koevapauksien sisältöä. Aluksi luodaan katsaus koevapauksien pituuksiin ja siihen, mitkä tekijät vaikuttavat koevapauden pituuden määräytymiseen. Keskeistä koevapauden sisällön muotoutumiselle on se, mihin toimintaan tai toimintoihin vanki on velvoitettu osallistumaan koevapauden aikana. Luvun toisessa jaksossa tarkastellaan koevapaudessa olleiden toimeentuloa ja toiminnan sisältöjä. Lopuksi selvitetään koevapausvankien liikkumista, ajankäyttöä ja päihteiden käyttöä koskevia rajoituksia.

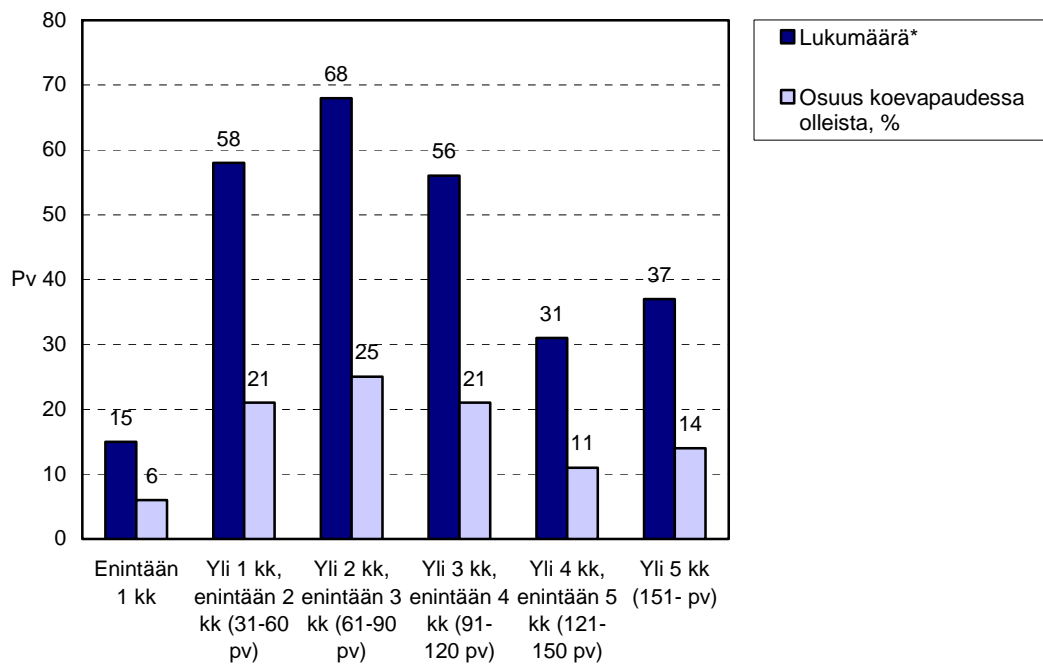
1 Valvotun koevapauden pituus

1.1 Koevapauksien pituudet tilastoaineistossa

Kuten jaksossa I.2.4.1 tuli esiin, koevapauden enimmäispituus on kuusi kuukautta. Koevapauden kesto⁸⁸ oli tilastoaineistossa keskimäärin 89 päivää eli hieman alle kolme kuukautta (mediaani). Lyhin koevapaus kesti 17 päivää ja pisin 185 päivää eli noin kuusi kuukautta (Kuvio 4). Yli yhden kuukauden mutta enintään kolmen kuukauden mittaisia koevapauksia oli runsaasti, lähes puolella koevapaudessa olleista. Pitkiä, yli viiden kuukauden mittaisia koevapauksia oli suhteellisen paljon eli noin 14 %:lla koevapaudessa olleista. Lyhyt, enintään kuukauden mittainen koevapaus oli alle kymmenesosalla koevapaudessa olleista.

Niillä aineistoon kuuluneilla kahdella henkilöllä, jotka olivat vapautuneet koko rangaistusta suorittamasta, koevapauden kesto oli kolme kuukautta (toisella 90 pv, toisella 91 pv). Elinkautista vankeusrangaistusta suorittaneiden koevapauksien kestot olivat seuraavat: kahdella henkilöllä yli kaksi kuukautta mutta enintään kolme kuukautta, kolmella henkilöllä yli kolme kuukautta mutta enintään neljä kuukautta ja kahdella henkilöllä yli viisi kuukautta.

⁸⁸ Koevapauden kesto on laskettu koevapautta koskevan luvan alkamispäivästä henkilön vapautumispäivään. Seitsemän henkilön kohdalla ei ollut saatavilla tietoa koevapauden kestosta.

Kuvio 4 Koivapaudessa olleet koivapauden pituuden mukaan luokiteltuina
* n=265

Tilastoaineistosta tarkasteltiin myös koivapauden pituuden ja vankeusrangaistuksen pituuden välistä yhteyttä. Koivapauden pituuden havaittiin olevan yhteydessä vankeusrangaistuksen pituuteen, mutta yhteys ei ollut kovin voimakas (korrelaatiokerroin $r=0,3$, tilastollisesti merkitsevä, $n=257^{89}$). Vankeusrangaistuksen pituus kuitenkin jossakin määrin selittää koivapauden pituutta: pitkää tuomiota suorittaneille määrätään hieman herkemmin pitempiä koivapauksia kuin lyhyttä tuomiota suorittaneille.

1.2 Haastateltujen näkemyksiä koivapauden pituuteen vaikuttavista seikoista

Koivapauden keston määräytymisestä ei ole säädetty, vaan koivapauksien pituudet harkitaan tapauskohtaisesti. Koivapauden keston vaikuttaa vankilakyselyyn vastanneiden mukaan erityisesti *rangaistuksen pituus*. Tällä lieene viitattu siihen, että mikäli vankeustuomio on suhteellisen lyhyt (esim. muutaman kuukauden), mahdollinen koivapauskaan ei voi olla kovin pitkä. Osin on voitu tarkoittaa myös sitä, että rangaistuksen pituus ja koivapauden pituus olisivat siinä mielessä suhteessa toisiinsa, että pidempää rangaistusta

⁸⁹ Tarkastelusta jätettiin pois kaksi tapausta, joiden rangaistuksen pituus oli selvästi muita pidempi (20 v). Lisäksi 13 henkilöltä puuttui tieto vapautumispäivästä tai rangaistuksen pituudesta.

suorittavien koevapaudet olisivat yleensä pitempiä kuin vangeilla, joiden tuomio on lyhyempi. Eräissä vastauksessa tuotiin esiin, että ko. vankilassa lähdetään siitä, että pitkätuomioisilla (”yleensä vähintään seitsemän vuotta lusingeilla”) koevapauden pituus olisi kuusi kuukautta.

Koevapauden *optimaalisesta pituudesta* oli vankilakyselyyn vastanneilla kuitenkin hyvin erilaisia käsityksiä. Eräissä vastauksessa tuotiin esiin, että ko. vankilassa pyritään lähtökohtaisesti 4–6 kuukauden pituisiin koevapauksiin. Vankilan omat kokemukset koevapauksien pituuksista olivat lähtökohdan taustalla. Käytännössä kuitenkin ko. vankilassakin koevapauden valmistelu oli aikaavievää ja itse koevapauden täytäntöönpanoon jäi usein vähemmän aikaa, jolloin jouduttiin tyytymään lyhyempiin koevapauksiin. Kyseisessä vankilassa koevapauden minimiaikana oli pidetty kuukautta, mitä lyhyempiä koevapauksia ei vastauksen mukaan yleensä ryhdytty edes valmistelemaan. Toisaalta erään toisen vankilan vastauksessa mainittiin, että ko. vankilan kokemusten mukaan koevapauden epäonnistumisen riski saattaa kasvaa koevapausajan pituuden lisääntyessä. Joissakin tapauksissa koevapauden pituus rajataan ko. vastaajan mukaan kuukauteen, jotta koevapauden onnistuminen olisi todennäköisempää. Toisaalta koevapauden valmistelu vaatii aina tietyn määrän henkilökuntaresursseja koevapauden pituudesta huolimatta. Koevapauden pituuden määräytyminen onkin haastateltujen mukaan vahvasti tapauskohtaista.

V: Se [koevapauden kesto] on vähän niin kun näppituntumalta. [- -] Se vaan tuntuu olevan, kun eihän siihen ole mitään kriteereitä. Että joidenkin kohdalla vaan tuntuu, että puoli vuotta voi olla liian pitkä. Että jos on paljon semmoista lyhytjänteisyyttä eikä pysty täälläkään keskittymään, niin tuntuu, että jaksako puoli vuotta olla sitten. [- -] Jollain taas, on mennyt täällä selkeesti eteenpäin ja edenny, niin sitä ajattelee, että se on se puoli vuotta ihan hyvä ja se varmasti hoitaa sen. (H13, avovankilan työntekijä.)

Kuten ylipäätään koevapauteen pääsemiseen, myös koevapauden pituuteen vaikuttaa *rangaistusajan suunnitelman noudattaminen*. Oma merkityksensä on koevapauden *toiminnan sisältöön* liittyvillä, ajoittain hyvin käytännöllisilläkin tekijöillä. Kun toiminnan sisältönä on esimerkiksi opiskelu, määrittää opiskelun alkamisajankohta usein pitkälti ajankohdan, jolloin vanki voi päästä koevapauteen. Eräs vankilakyselyyn vastannut totesi lyhyen koevapausjakson voivan tulla kysymykseen esimerkiksi tilanteessa, jossa koevapauden sisältönä oleva kuntoutus on alkanut jo vankilassa ja jatkuu jouhevasti koevapaudessa.

V: Siihen keston vaikuttaa tietysti se, että mitä se on se toiminta. [- -] [Esimerkiksi] semmosia viiden kuukauden on ollu ja ajatuksena on

alun perin ollu, että se olis ollu lyhyempi, mutta siihen on sit tullut just se, kun on päässyt johonkin kouluun opiskelemaan, niin ollaan tietysti lähdetty sit siitä, että kyllä se pitää järjestää silleen, että ei se koulu-paikka mene. (H11, vankiluvultaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Myös *vankilaan* liittyvät tekijät voivat määrittää koevapauden pituutta. Kyselyvastauksissa koevapauksien pituuteen mainittiin vaikuttavan laitoksen kuormitusaste ja vankeinhoitoesimiesten aikataulut sekä yleisesti henkilökunnan valmius valmistella asiaa. Vaikuttavana tekijänä mainittiin myös muut vireillä olevat koevapaudet sekä jo valvonnassa olevat koevapaudet.

Lisäksi useat *vankiin* liittyvät tekijät voivat vaikuttaa koevapauksien kestoihin. Esimerkiksi työpaikan jatkuvuus ja päihdekuntoutuksen vaihe tai tarve voivat olla keskeisiä koevapauden keston määrittymisessä. Samoin vangin perhesuhteilla voi olla oma vaikutuksensa. Myös arviot vangin selviytymisestä koevapaudessa saattavat vaikuttaa koevapauden keston: vaikka henkilön ei arvella jaksavan noudattaa esimerkiksi valvontaan ja yhteydenpitoon liittyviä velvoitteita tai koevapauden rajoitusehtoja useita kuukausia, hänen voidaan kuitenkin katsoa selviytyvän ja hyötyvän lyhyemmästä koevapaudesta.

Eräs avovankilan työntekijä kertoi vankilakäyttäytymisen vaikuttavan siihen, kuinka pitkä koevapaus vangin on mahdollista saada.

V: Nämä, jotka ovat tehneet rikkomuksia vankeusaikana, niin meidän ei niitä sitten loppupeleissä päästetä sillä täydellä kuudella kuukaudella. Niillä lyhenee se koevapausaika. (H14, avovankilan työntekijä.)

Jos vangille ollaan järjestämässä koevapauden ajaksi esimerkiksi päihdekuntoutusta, koevapauden keston vaikuttaa erään haastatellun mukaan väistämättä myös se, kuinka pitkän kuntoutusjakson kunta on valmis ja halukas kustantamaan.

V: Kyllä se varmaan lähtee kunnan, kaupungin edustajien ja vankilan välisestä keskustelusta. Koska yleensä kunnan tai kaupungin raha-asioista päättävä haluaa kuulla, että mihin heillä kirjoilla oleva vanki on menossa kuntoutukseen, mitä se maksaa [- -]. Sen jälkeen kun he on kuulleet tuomion jäljellä olevan pituuden ja vankilan kannanoton [pituudesta], niin mikäli kunta sitten on valmis, [- -] niin siitä se lähtee etenemään. [- -] Raha ratkaisee, sanotaan näin. (H17, vankipaikoiltaan suuren suljetun vankilan työntekijä.)

Eräessä vankilakyselyn vastauksessa kritisoitiin Helsingin hovioikeuden käytäntöä sen määräämien koevapauksien pituuksien osalta. Vastaajan mu-

kaan pitkäaikaisvangeille olisi lähtökohtaisesti hyvä määrätä pitkiä koevapauksia, mikä ei kuitenkaan ole mahdollista hovioikeuden käytäntöjen vuoksi: ”hovioikeus ei tee tätä [pitkien koevapauksien määräämistä pitkäaikaisvangeille] mahdolliseksi elinkautisten kohdalla, sillä se toimii mielestäni pöyristyttävän vastuuttomasti määräten päätöksissään elinkautisvankeja koevapauteen korkeintaan kuukauden valmisteluajalla ja yleensä vain 2–3 kuukaudeksi”.

Eräs koevapaudessa ollut koki neljän kuukauden mittaisen koevapauteensa loppuvaiheilla, että aika oli alkanut tuntua liian pitkältä. Syynä oli vangin toimintavelvoitteena ollut työharjoittelu, jossa ei henkilön mukaan ollut riittävästi mielekäästä tekemistä. Pari vankia, joiden koevapaudet olivat noin neljän kuukauden mittaisia, kommentoi haastattelussa sitä, että koevapauden enimmäisaika (6 kk) olisi heidän mielestään ollut liian pitkä.

V: Se neljä kuukautta on kuitenkin mun mielestäni maksimi. Sen takia että vaikka on näin pitkä vankeustuomio takana, niin se puhelimen kanssa pulaaminen ja se rajojen hakeminen, kun sä elät kuitenkin, tai mä elin ainakin, niin normaalia elämää. Ja sit se, että ’herran jumala, oonko mä nyt tehnyt jonkun virheen’. Ja rangaistaanko mua nyt siitä. Niin mä olen ehdottomasti sitä mieltä, että neljä kuukautta on maksimi. [- -] Kuus olis ollut liikaa, olla periaatteessa löysässä hirressä. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkirikos, pitkä tuomio.)

Koivapauksien pituudet määrittyvät siis tutkimuksen perusteella pitkälti tapauskohtaisesti ja osin ”näppituntumalta”. Jos vangin koivapauden sisältönä on määräpäivänä alkava toiminta, kuten koulutus tai laitosmuotoinen päihdekuntoutus, koivapauden alkamisajankohta sovitaan herkästi ko. toiminnan mukaisesti. Toisaalta koivapauksien keston vaikuttavat yksilölliset tekijät, kuten arvio vangin kyvystä noudattaa koivapauden ehtoja. Lievätkö yhteys oli havaittavissa koivapauden pituuden ja vankeusrangastuksen pituuden välillä siten, että pitkiä koivapauksia oli hieman enemmän pitkiä vankeusrangastuksia suorittaneilla.

2 Koevapaudessa olleiden toimeentulo ja toimintavelvoitteet

2.1 Toimeentulo

Vankitietojärjestelmästä oli saatavissa tiedot koevapaudessa olleiden koevapauden aikaisesta toimeentulosta.⁹⁰ Pääasiallisesti toimeentulo koostui joko ansiotuloista, sosiaalietuuksista tai eläkkeestä (Taulukko 11). *Ansiotuloja* palkkatyöstä tai yrittäjätuloja sai reilu kolmannes koevapaudessa olleista (38 %). Lisäksi noin viiden prosentin kohdalla toimeentulon lähteeksi ilmoitettiin ansiotulot yhdessä KELA:n etuuksien kanssa.

Erilaiset *sosiaalietuudet tai -tuot* olivat ensisijaisina toimeentulon lähteenä reilulla 40 %:lla koevapaudessa olleista. Toimeentulotuki ilmoitettiin ainoaksi toimeentulon lähteeksi vain 3 %:ssa tapauksia. *Eläke* oli toimeentulon lähteenä noin kymmenesosalla koevapaudessa olleista.

Taulukko 11 Koevapaudessa olleiden toimeentulon lähteet

Toimeentulon lähde	Lukumäärä	Osuus koevapaudessa olleista, %
Ansiotulot palkkatyöstä tai yrittäjätulot	104	38
Työmarkkinatuki (ja mahdollinen ylläpitokorvaus)	29	11
Useiden KELA:n tukien/muiden etuuksien yhdistelmä*	27	10
Eläke	27	10
Opintotuki	26	10
Ansiotulot ja KELA:n etuudet yhdessä	14	5
Kuntouttavan työtoiminnan toimintaraha, koulutustuki, palkkatuki tai vastaava	11	4
Muu	11	4
Toimeentulotuki	9	3
Työttömyyspäiväraha tai ansiosidonnainen päiväraha	4	2
Kodinhoidontuki/lasten tuet + perhepäiväraha	5	2
Ei tiedossa/ei määritelty	5	2
Yhteensä	272	100

* Näissä tapauksissa toimeentulon lähteeksi ilmoitettiin KELA:n tai muut etuudet eriteltä tarkemmin tai kyse oli siitä, että henkilö sai toimeentulonsa eri tukimuodoista koevapauden eri vaiheissa tai asia oli vielä kirjausvaiheessa epäselvä.

Koevapaudessa olleista 4 %:lla toimeentulon lähteenä oli jokin muu. Näillä henkilöillä toimeentulon lähteenä olivat esimerkiksi vanhempien tulot, vakuutusyhtiöiltä saatavat korvaukset tai kunnan tai kaupungin maksusitoumus kuntoutukseen tai olemassa oleva varallisuus. Muutaman henkilön

⁹⁰ Osalle koevapaudessa olleista oli ilmoitettu useita toimeentulon lähteitä. Näissä tapauksissa toimeentulon lähde koodattiin sen mukaisesti, mikä ilmoitettiin ensisijaiseksi toimeentulon lähteeksi tai mikä muutoin oli mahdollista päätellä ensisijaiseksi.

kohdalla kunta vastasi asumiskustannuksista tuetun asumisen yksikössä, kuntoutuksessa tai muussa valmennuksessa, kun taas henkilö itse vastasi muista kuluista. Viiden henkilön osalta tietoa toimeentulon lähteestä ei ollut saatavilla.

2.2 Toimintavelvoitteet

Tutkimuksen tilastoaineistosta tarkasteltiin Vankitietojärjestelmään kirjatut koevapauden toimintavelvoitteita⁹¹, joita koevapauteen lähtijällä tulee olla vähintään yksi. Velvoitteiden enimmäismäärää ei ole määritelty. Reilulla neljänneksellä koevapaudessa olleista toimintavelvoitteita oli määritelty vain yksi, kun taas muilla niitä oli määritelty useampia.

Yleisin toimintavelvoite tilastoaineistossa oli *työskentely* palkkatyössä, ammatinharjoittajana tai omassa yrityksessä (Taulukko 12). Työskentely oli määritetty toimintavelvoitteeksi puolella koevapaudessa olleista. Ainoana toimintavelvoitteena työ oli 15 %:lla koevapaudessa olleista. Niistä henkilöistä, joilla toimintavelvoitteita oli määritelty vain yksi (n=79), yli puolella ainoa toimintavelvoite oli työ.

Melko yleinen toimintavelvoite oli myös *opiskelu* (mukaan lukien palkaton työharjoittelu ja oppisopimuskoulutus)⁹², joka oli mainittu toimintavelvoitteena lähes neljänneksellä koevapaudessa olleista. Opiskelu oli ainoana toimintavelvoitteena 6 %:lla koevapaudessa olleista. Työ tai opiskelu oli siis toimintavelvoitteena yli 2/3:lla koevapaudessa olleista.

Kuntouttava työtoiminta, työvalmennus tai työpajatoiminta oli vajaalla kymmenesosalla koevapaudessa olleista toimintavelvoitteena. *Koulutukseen tai työhön hakeutuminen* esimerkiksi opiskelupaikkaa hakemalla tai työvoimatoimistossa töitä hakemalla oli puolestaan mainittu toimintavelvoitteena 5 %:lla koevapaudessa olleista.

⁹¹ Vankitietojärjestelmään kirjatut selostukset toimintavelvoitteen sisällöistä luettiin läpi, minkä perusteella määriteltiin luokkia erilaisista toimintavelvoitteista. Tämän jälkeen laskettiin kunkin toimintavelvoiteluokan esiintymismäärät. Tarkastelun ulkopuolelle jätettiin itse koevapauden käytännön järjestelyihin liittyvät velvoitteet, kuten velvollisuus osallistua koevapauteen liittyvään verkostopalaveriin tai palauttaa koevapauden päättyessä vankilalle kuuluvat valvontalaitteet.

⁹² Opiskeluksi luettiin oppilaitoksessa tapahtunut, muu kuin lyhytaikainen opiskelu tai kurssi (esim. suomen kielen tai atk-kursseja ei luokiteltu opiskeluksi). Opiskelun sisältönä saattoi olla opiskelu opistoasteen oppilaitoksessa, ammattikorkeakoulussa tai korkeakoulussa, tai kyseessä saattoi olla työvoimatoimiston tai aikuiskoulutuskeskuksen järjestämä koulutus. Toimintavelvoitteina oli sekä aiemmin keskeytyneiden opintojen jatkamista että opintojen aloittamista uutena opiskelijana.

Koevapaudessa olleista puolella oli toimintavelvoitteena tai sen osana jonkinlaisen tukipalvelun käyttäminen⁹³. Avohoitotyyppinen *päihdekuntoutus*⁹⁴ oli toimintavelvoitteena reilulla kolmanneksella koevapaudessa olleista. Erikseen tarkasteltiin myös sitä, kuinka monella toimintavelvoitteena oli kuntouttavan tai asumisyhteisön tms. jäsenyys ja ko. toimintaan liittyvä järjestetty toiminta ja kuntoutus. Yhteisön jäsenyyteen kuuluvat velvoitteet ja yhteisön toimintaa osallistuminen oli toimintavelvoitteena 6 %:lla koevapaudessa olleista. Mainittujen yhteisöjen toimintaan liittyy usein jonkinlainen päihdeproblematiikan käsittely tai muutoin kielteinen suhtautuminen päihteiden käyttöön.

Päihdekuntoutukseen velvoitettujen osuutta voi pitää suhteellisen pienenä sitä taustaa vasten, että suurella osalla vangeista on jonninäköinen päihdeongelma⁹⁵. Vaikuttaa todennäköiseltä, että koevapauteen valikoituu vankijoukosta sellaisia henkilöitä, joilla päihdeongelma on jossakin määrin hallinnassa tai sitä ei ole lainkaan. Eräänä taustasyynä lienee se, että koevapauden keskeisiin edellytyksiin kuuluu päihteettömyyteen sitoutuminen.

Mielenterveyteen liittyvät toimenpiteet olivat toimintavelvoitteena 13 %:lla koevapaudessa olleista. Mielenterveyttä koskeviin toimenpiteisiin kuuluivat esimerkiksi käynnit mielenterveystoimistossa vastaanotolla, väkivalta- ja kriisityön hyödyntäminen, vankilan psykologien tapaaminen tai erilaiset toimenpiteet kokonaisvaltaisemman kuntoutuksen osana. Velvoitettujen käyntien tiheys vaihteli suuresti, osalla käyntejä tuli olla useita viikossa, osalla kerran tai kaksi kuukaudessa. Käytännössä mielenterveyteen liittyvät toimenpiteet liittyivät usein muunlaiseen kuntoutukseen ja arjen elämänhallinnan edistämiseen.

Vapautumista ennakoivat toimenpiteet, käytännössä tulevan ehdonalaisvalvojan tapaamiset, olivat toimintavelvoitteeksi määritelty noin neljänneksellä koevapaudessa olleista. Tarkastelluista koevapaudessa olleista 68 %:lle oli määrätty ehdonalaisen vapauden valvonta, joten vain osa valvontaan määrättyistä tapasi ehdonalaisvalvojansa koevapauden aikana.

Sosiaalisten suhteiden kehittäminen, parantaminen tai luominen oli määritelty toimintavelvoitteeksi noin viidennekselle koevapaudessa olleista. Näissä tapauksissa oli kyse esimerkiksi parisuhteen työstämisestä, suhteen uudelleen luomisesta tai parantamisesta koevapaudessa olleen lapsiin

⁹³ Tukipalveluna pidettiin esim. päihdekuntoutusta (avo- ja laituskuntoutus), vertaistukitapaamisia, parisuhdeterapiaa ja mielenterveyteen liittyviä tukipalveluja. KHL:n valvojan tapaamiset rajattiin tukipalvelun käsitteen ulkopuolelle.

⁹⁴ Päihdekuntoutuksella tarkoitettiin käyntejä A-klinikalla, AA- tai NA-ryhmässä tai vastaavassa päihteettömyyteen kannustavassa organisaatiossa, jolloin toiminnan sisältönä olivat usein keskustelut päihdetyöntekijän tai tukihenkilön kanssa tai ryhmäkeskustelut.

⁹⁵ Vaikea tai erittäin vaikea päihdeongelma on arvioitu olevan 76 prosentilla vangeista (HE 263/2004, 18).

tai muihin sukulaisiin tai tuttaviiin. Kyseessä saattoi olla myös esimerkiksi perheterapia, lasten kasvatukseen osallistuminen, perheen hyvinvoinnista huolehtiminen tai muualla asuvien lasten tapaaminen.

Noin 13 %:lle koevapaudessa olleista oli toimintavelvoitteeksi määritetty *arki-elämän* taitojen ja elämönhallinnan opettelu ja kehittäminen. Tällä tarkoitettiin erilaisia asioita, kuten itsenäisen asumisen, ryhmässä olemisen, esimerkiksi viranomaisten kanssa asioimisen ja asioiden itsenäisen hoitamisen opettelua.

Toimintavelvoitteena saattoi olla myös *läheisen hoitaminen*. Käytännössä kyse oli pienen lapsen tai sairaan tai ikänsä vuoksi apua tarvitsevan puolison tai vanhemman hoitamisesta. Läheisen hoito oli toimintavelvoitteena noin kymmenesosalla koevapaudessa olleista; lähes kaikissa tapauksissa läheisen hoidon ohella koevapaudessa olleella oli muitakin toimintavelvoitteita. Vain muutamalla henkilöllä läheisen (lapsen) hoitaminen oli käytännössä ainoa toimintavelvoite.

Muita toimintavelvoitteita olivat esimerkiksi erilaiset *kotityöt* ja kodista huolehtiminen, joka oli mainittu toimintavelvoitteena 7 %:lla koevapaudessa olleista. Kotityöt saattoivat sisältää tavallisia kotiaskareita, kodin remontointia ja korjaustöitä kotona tai pihatöitä. Henkilöt, joilla kotityöt olivat toimintavelvoitteena, olivat usein muita kuin työelämässä olevia, kuten kotona läheistä hoitavia, eläkeläisiä tai erilaisten kuntoutustoimenpiteiden kohteena. Jokin *harrastus* oli toimintavelvoitteessa mainittu 7 %:lla. Mainittuja olivat esimerkiksi liikuntaharrastukset, taiteen tekeminen, koiran kanssa ulkoilu, atk-kurssi, suomen kielen kurssi ja seurakunnan tilaisuuksiin osallistuminen.

Velvollisuus edistää *velka-asioittensa* suunnitelmallista hoitoa oli määritetty toimintavelvoitteeksi 6 %:lla koevapaudessa olleista. Koevapaudessa ollut velvoitettiin näissä tapauksissa siis sopimaan velkojensa maksujärjestelyistä ulosottoviranomaisten kanssa tai muutoin suunnitelmallisesti toimimaan velkojaan koskevassa asiassa.

Lisäksi toimintavelvoitteena saattoi olla yleinen *fyysisen ja henkisen kunnan ylläpito* (6 %). *Vapaaehtoistyö* oli määritetty toimintavelvoitteeksi 5 %:lle koevapaudessa olleista; kyse oli esimerkiksi seurakunnan tilaisuuksissa, vanhusten palvelukodissa tai erilaisissa yhdistyksissä tehdystä vapaaehtoistyöstä. Muutamalla henkilöllä ensisijainen toimintavelvoite koevapaudessa oli *terveytensä* edistäminen tai sairautensa tai vammansa hoito. Yhdellä henkilöllä ei ollut Vankitietojärjestelmään lainkaan kirjattu koevapauden toiminnan sisältöä.

Taulukko 12 Koevapaudessa olleiden toimintavelvoitteet

Toimintavelvoite	Lukumäärä	Osuus koevapaudessa olleista, %
Työ	137	50
Päihdekuntoutus	98	36
Vapautumista ennakoivat toimenpiteet	70	26
Opiskelu	64	24
Sosiaalisten suhteiden ylläpito/kehittäminen	57	21
Arkielämän taidot	35	13
Mielenterveyteen liittyvät toimenpiteet	34	13
Läheisen hoito	28	10
Kuntouttava työtoiminta	23	9
Kotityöt	20	7
Harrastus	20	7
Fyysisen ja henkisen kunnon ylläpito	17	6
Kuntoutus- tms. yhteisön toiminta	17	6
Velka-asioiden hoito	15	6
Työhön tai koulutukseen hakeutuminen	14	5
Vapaaehtoistyö	14	5
Terveyden edistäminen/sairauden hoito	4	2
Ei mainintaa toimintavelvoitteesta	1	<1

2.3 Haastateltujen näkemyksiä toimintavelvoitteista

Koevapauden toimintapaikkoina oli haastateltujen mukaan ollut esimerkiksi yksityisiä yrityksiä työnantajina; kolmannen sektorin toimijoita, kuten järjestöjä ja seurakuntia, työnantajina tai esimerkiksi työharjoittelun tai vapaaehtoistyöpaikan tarjoajina; ja kuntoutuslaitoksia. Toimintavelvoitteen on haastateltujen vankiloiden ja sijoittajayksiköiden työntekijöiden mukaan oltava siinä mielessä todellinen, että vanki voi edes teoreettisesti hyötyä siitä. Sisällön miettimiseen käytetään tarvittaessa runsaasti aikaa. Muutama haastateltu korosti, että toiminnan on oltava tavoitteellista ja ”johonkin tähtäävää”. Esimerkiksi täysin kotona tapahtuvaan toimintaan osa haastatelluista vankilan/sijoittajayksikön työntekijöistä kertoi suhtautuvansa kielteisesti.

V2: Ettei se yksistään riitä, mitä tossa uusimmassa Risen koevapauso-ohjeistuksessa on, että esimerkiksi toiminnallisena sisältönä voi olla aktiivinen työnetsintä. Siinä täytyy olla jotain muutakin. (H15, avovankilan työntekijä.)

Muutama haastateltu vankilan/sijoittajayksikön työntekijä oli huolissaan siitä, että vangeille saatetaan koevapautta varten kehittää ”keinotekoisesti” jokin toimintavelvoite, esimerkiksi koulutuspaikka, vaikka selvää on, ettei henkilö tule koevapauden jälkeen varsinaisesti hyötymään paikasta tai suuntautumaan alalle.

V: Jonkun verranhan tässä järjestelmässä on semmosta manipulointia tai keinotekosuutta, jota pitäis yrittää kitkeä, tai kysymys on, että pitäisikö yrittää. Eli vangit, jotka järjestelee itsellensä työpaikan koevapauden ajaksi. [- -] Niin tukeeko se nyt ihan oikeesti sitä vapautumista. Kyllä me ollaan nyt jonkun verran laskettu sitten heitäkin, joilla ei sitä jatkumoa ole. (H19, sijoittajayksikön työntekijä.)

Osa haastatelluista piti tärkeänä jatkumon luomista koevapaudessa olevan elämään vapautumisen jälkeenkin. Tällöin koevapauden aikainen toiminta jatkuisi myös ehdonalaiseen vapauteen päästyä. Samoin esimerkiksi päihdekuntoutuksen jatkaminen koevapauden jälkeen voisi olla monen vangin kohdalla tarpeen. Eräs haastateltu piti ongelmallisena sitä, että koevapauden aikana henkilö on esimerkiksi saattanut käydä päihdekuntoutuksessa suunnitellusti, mutta koevapauden päätyttyä hän on palannut vanhaan arkeen, johon kuuluu runsasta päihteiden käyttöä.

V: Että pari [koevapaudessa ollutta] kävi sen koevapausajan ookoo, mut sen jälkeen elämä on jatkunu suurin piirtein sellasena, kun se oli silloin vankilaan joutuessa varmaan ollu, että päihteidenkäyttö on alkanu. [- -] Sitten kun ei oo ollu sellasta pakkoo enää, niin sitten on alkanu juominen tai muu päihteidenkäyttö. [- -] Tämmöstä päihdehoitoon tai palveluun kiinnittymistä ei oo tapahtunu. Ne käynnit, mitkä on ollu pakko käydä sen vankilassa tehdyn suunnitelman mukaan, ne on hoidettu, mutta sitten sen jälkeen ei oo asiakkaan mielestä ollu tarvetta sille jatkolle. (H26, vankeinhoidon ulkopuolinen toimija.)

Koevapauteen haluavien vankien joukossa on osittain esiintynyt epäselvyyksiä siitä, millainen toiminta voidaan hyväksyä koevapauden sisällöksi. Eräs haastateltu koevapaudessa ollut oli valmisteluvaiheessa esittänyt vankilahenkilökunnalle työnhaku- ym. taitoja sisältäneelle kurssille osallistumista koevapauden sisällöksi, mutta sitä ei hyväksytty. Toinen haastateltu ei ollut saanut vankilahenkilökunnalta vastausta kysymyksiinsä mahdollisista koevapauden sisällöistä. Henkilö uskoi tiedonpuutteen vaikuttaneen siihen, ketkä vangit ja kuinka moni koevapauteen hakeutui.

V: Mä koitin kysellä, että voiko olla jotain muuta toimintavelvoitetta kuin työ. Eli [- -] voiko vaikka mennä kesämökkiä kunnostamaan? Tai opiskelu tai vastaava? Mutta siihen ei saanut vastausta. Sanottiin vain, että kun löydät sen työpaikan, niin katotaan, onko se kelvollinen. Eli ei sitä määritelty, mitä se voisi olla. Monelta tutulta tossa [eräessä vankilassa] jäi koevapaus hakematta, kun he eivät tieneet, millä edellytyksillä sitä voidaan hakea. Voivatko he olla kurssilla, työttömyyskortistossa, tekemässä jotain omakotitaloremonttia? Ei koskaan porukka saanut vastausta tällaisiin kysymyksiin. (H2, mies, talousrikos, keskipituinen tuomio.)

2.4 Koevapaudessa olleiden toiminnan rajoittaminen

Koevapauden toimeenpanosuunnitelmassa tulee Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan olla selkeät tiedot siitä, missä koevapaudessa oleva asuu ja missä ja milloin hän saa liikkua suorittaessaan toimintavelvoitetta. Vapaa-aikana koevapaudessa olevalle osoitetaan ohjeen mukaan tietty liikkumisalue (esimerkiksi asuinkunta tai kaupunginosa), ja tietyille alueille meneminen voidaan niiden riskialttiuden vuoksi kieltää. Koevapaudessa oleva ei saa poistua sovitulta alueelta ilman lupaa, jonka saamiseksi tulee olla perusteltu syy. Koevapaudessa oleva voidaan ohjeen mukaan myös velvoittaa olemaan asunnollaan tietyinä aikana esimerkiksi yöaikaan. Poistuminen asunnosta vapaa-aikana voidaan sallia koskemaan vain tiettyjä tilaisuuksia ja asioiden hoitoa.

Koevapauden toimeenpanosuunnitelmassa määritellään ohjeen mukaan vankilan oikeus antaa koevapaudessa olevalle lupa poikkeamiseen alueelta ja toiminta-ajoista. Vähäisistä muutoksista päättämiseen voidaan antaa lupa valvonnan vastuuhenkilölle. Jos kyseessä on poistuminen toiminta-alueelta, luvan antajan tulee ohjeen mukaan olla poistumisluvan myöntämisessä toimivaltainen virkamies. Varsinaista poistumislupaa ei koevapaudessa olevalle myönnetä.

Tutkimuksen tilastoaineistosta tarkasteltiin Vankitietojärjestelmän tietojen perusteella koevapaudessa olleille määriteltyjä liikkumista ja vapaa-aikaa koskevia ja muita rajoituksia (Taulukko 13). Selvä *tyyppitapaus* oli se, että 1) koevapaudessa olevan liikkuminen ja oleskelu rajattiin tietylle maantieteelliselle alueelle, yleensä yhden tai muutaman kaupungin tai kunnan alueelle, ja 2) että koevapaudessa olevan vapaa-aikaa rajoitettiin siten, että hänen tuli olla yöaikaan (esim. klo 21–06) asunnollaan (Taulukko 13). Näillä kahdella tavalla oli koevapauden aikaista liikkumista rajoitettu reilulla puolella koevapaudessa olleista. Lisäksi noin 14 %:lla koevapaudessa olleista oli vastaava rajoitus kuin yllä mainittu lisättynä ravintolakäyntiä koskevalla rajoituksella: henkilö ei saanut käydä ravintoloissa muutoin kuin päiväsaikaan syömässä tai tietyn kellonajan jälkeen iltaisin (esim. klo 16:n jälkeen).

Tyypillinen liikkumisrajoitusta koskeva lauseke oli esimerkiksi seuraavanlainen:

”Liikkuminen sallittu A:n ja B:n kaupunkien alueella. Vapaa-ajan paikkakunta on A. Mahdollisista tarpeista muutoksiin on neuvoteltava etukäteen valvovan laitoksen kanssa. Myös vapaa-aikaa koskee ehdoton päihteettömyys, jonka rikkominen aiheuttaa valvotun koevapauden keskeyttämisen joko määräaikaisesti tai kokonaan. Koti-osoitteessaan NN:n pitää olla joka päivä klo 21.00–06.15.”

Kuten esimerkkitapauksessa, liikkumisrajoituksia koskevissa ehdoissa oli usein maininta siitä, että koevapaudessa oleva saattoi erikseen hakea lupaa liikkua rajatun alueen ulkopuolella. Lisäksi tyyppitapauksissa saattoi olla tapauskohtaisesti sallittu erillisiä käyntejä liikkumisalueen ulkopuolelle tiettyyn paikkaan (esim. vierailu sukulaisen luona) ehdoin, että tällaisesta liikkumisesta ilmoitetaan vankilalle hyvissä ajoin. Samoin päihitteettömyyttä koskeva ehto oli usein mainittu vapaa-aikaa koskevissa rajoituksissa.

Koevapaudessa olleista reilulla viidellä prosentilla rajoitukset olivat *lievempiä* kuin mainitussa tyyppitapauksessa. Tällöin ei yleensä vaadittu asunnolla oleskelua yöaikaan, tai liikkumisaluetta päiväsaikaan ei ollut rajoitettu.

Reilulla neljänneksellä koevapaudessa olleista liikkumista oli tavalla tai toisella *rajoitettu enemmän* kuin mainitussa tyyppitapauksessa tai sen hie-man ankarammassa muunnoksessa (ravintolassa käyntiä koskevat rajoitukset tyyppitapauksen rajoitusten lisäksi) (Taulukko 13). Tiukempien rajoitusten sisältö oli monimuotoinen. Koevapausvangilta saatettiin esimerkiksi kieltää vieraiden yöpyminen kotonaan, tai hänet velvoitettiin ilmoittamaan kaikista luonaan vierailevista henkilöistä vankilalle. Joissakin tapauksissa koevapaudessa olevan liikkumista oli maantieteellisesti rajattu kaupungin tai kunnan aluetta pienemmälle alueelle (esim. liikkumisalueeksi rajattu viiden kilometrin säde kaupungin keskustasta tai tietty kaupunginosa).

Rajoituksissa saatettiin määritellä verraten tarkastikin se, mitä koevapaudessa oleva sai esimerkiksi vapaa-ajallaan mihinkin aikaan tehdä. Seuraavassa on kaksi esimerkkiä verraten tiukoista liikkumisrajoituksista (kaksi eri tapausta):

- (1) Liikkuu A:n kaupungin alueella 8.9.–6.10. klo 09:00–17:00 / 7.10.–6.11. klo 08:00–18:00 / 7.11.–6.12. klo 07:00–21:00 välisenä aikana erikseen sovittavissa paikoissa, silloin kun ei ole lupaa liikkua asunnon ulkopuolella, niin pitää olla asunnossa. Poikkeuksena vain X:n johtajan luvalla, jos [erään järjestön] toimintaohjelman mukaista toimintaa on em. määräaikojen ulkopuolella. Saa käydä kaupoissa, kunnan- ja valtion virastoissa ja laitoksissa sekä vakuutusyhtiöissä hoitamassa asioitaan. Käynnit seuraavissa paikoissa ovat mahdollista N:n vankilalta anotun luvan perusteella: B:n jäähalli, [osoite] (lapsen vieminen treeneihin, parillinen viikko ke 16.00–17.30, la 12.00–13.30; pariton viikko ke 17.00–18.30, la 9.00–10.30; joka viikko su 11.00–12.30); B:n uimahalli, [osoite] (ma 18.00–19.30); B:n kirjasto (2 krt/kk), [osoite].
- (2) Vapaa-aikana arki-iltoina klo 17.30–20.00 kauppa-asiointia keskustassa tai [kauppakeskuksessa], sukulaisten ja ystävien tapaamista [eri kaupunginosissa, jotka lueteltu], ja klo 20.00–22.00 ulkoilua, kävelyä, pyöräilyä [eri kaupunginosissa, jotka

lueteltu]. Viikonloppuisin klo 10.00–16.00 sukulaisten ja ystävien tapaamista [eri kaupunginosissa, jotka lueteltu] ja klo 19.00–22.00 kävelyä tai pyöräilyä [eri kaupunginosissa, jotka lueteltu].

Tiukempia rajoituksia ilmeni usein niissä tapauksissa, joissa henkilö oli koevapauden aikana asumis- tai muun yhteisön jäsenenä. Koevapauden ehtoihin kuului tällöin ko. yhteisön sääntöjen ja määräysten – ajoittain ver-raten tiukkojenkin – noudattaminen.

Muutamia koevapaudessa olleita oli kielletty tapaamasta toisia vankeja vierailijana vankilalla sekä hoitamasta muiden vankien asioita. Eräällä vangilla lisärajoituksena oli se, ettei hän saanut ”ottaa yhteyttä tai lähestyä mitenkään koevapauden aikana voimassa olevan rangaistuksen rikoksensa uhriin tai oikeudenkäynnin todistajiin”.

Taulukko 13 Koevapaudessa olleiden vapaa-aikaa ja liikkumista koskevat rajoitukset

Rajoitustaso	Luku-määrä	Osuus koevapaudessa olleista, %
"Perustapaus" (yöt oltava asuinpaikassa, oleskelu rajattu tietyille maantieteelliselle alueelle, kuten kaupungin/kunnan alueelle)	139	51
Perustapausta vastaavat rajoitukset, lisäksi ravintolassa oleskelua rajoitettu	39	14
Perustapausta <i>tiukempi</i>	78	29
Perustapausta <i>löyhempi</i>	14	5
Ei tietoa	2	1
Yhteensä	272	100

Kun verrattiin tiukempien rajoitusten kohteena olleiden joukkoa koko koevapausvankien populaatioon *lähtövankilan* suhteen, eroja ei ollut havaittavissa, eli jakauma suljettujen ja avolaitosten välillä oli samankaltainen kuin kaikkien koevapaudessa olleiden (suljetut laitokset 13 %, avolaitokset 87 %).

Verrattaessa tiukempien rajoitusten kohteena olleita kaikkiin koevapausvankeihin *vankilakertaisuuden* osalta havaittiin, että tiukempien rajoitusten kohteena olleissa oli hieman enemmän moninkertaisia rikoksenuusijoita. Kun kaikissa koevapausvangeissa viisi kertaa tai useampia kertoja vankilassa olleita oli noin 18 %, tiukempien rajoitusten kohteena olleissa näin monta kertaa uusineita oli noin neljännes.

2.5 Koevapaudessa olleiden kokemukset rajoituksista

Kaikkien haastateltujen koevapaudessa olleiden liikkumista ja ajankäyttöä oli rajoitettu kutakuinkin edellä kuvattua tyyppitapausta vastaavasti (velvollisuus oleskella yöaikaan kotona ja liikkumisen rajoittaminen tietylle maantieteelliselle alueelle). Kaikki pitivät rajoituksia ymmärrettävinä, eivätkä ne pääasiallisesti olleet haastateltujen mielestä liian tiukkoja tai vaikeita noudattaa. Rajoituksista huolimatta kutakuinkin normaalin arjen eläminen oli mahdollista, ja rajoitukset koettiin luonnolliseksi osaksi koevapautta. Rajoituksia pidettiin kohtuullisina suhteessa siihen, että koevapaudessa olija sai olla pois vankilasta ja esimerkiksi mahdollisen perheensä kanssa.

V: Ei [rajoitukset tunnu] oikeestaan miltään, kylhän ne on aika pitkälti normaali elämää. (H1, koevapaudessa ollut mies, useita erilaisia rikoksia, lyhyt tuomio.)

V: Mun mielestä se [rajoitusten noudattaminen] on ollu helppoa. Muistaa vaan sen soiton ja ne ajat. [- -] Mulla on muutenkin semmonen työmiehen rytmi jääny päälle. (H5, koevapaudessa ollut mies, väkivaltarikos, pitkä tuomio.)

V: En minä mitenkään pahana niitä [rajoituksia] pitäny. [- -] En lähteny pelleilemään asialla, koska mulla oli niin paljon pelissä siinä, perhe ja kaikki. (H7, koevapaudessa ollut mies, väkivaltarikos, lyhyt tuomio.)

Kaikkien haastateltujen mielestä koevapauden ehdot ja rajoitukset olivat sikäli selkeitä, ettei heille juurikaan ollut tullut tarvetta kysellä tarkempia neuvoja sallituista toimintatavoista tai määritellä rajoja tarkemmin. Mikäli epäselvyyksiä ilmeni, asia voitiin selvittää puhelimitse vankilasta. Usean haastatellun toimintasuunnitelmassa oli määritelty, että hän voi sopia poikkeustilanteista vankilahenkilökunnan kanssa, mikäli hänelle tuli tarvetta poiketa rajoituksista. Kokemukset poikkeustapauksien käsittelystä olivat suurimmaksi osaksi myönteisiä, ja vankiloista suhtauduttiin pääsääntöisesti joustavasti pyyntöihin.

V: Esimerkiks kun mä oon siinä työharjoittelussa ja siinä on se aika ja jos pomo sanoo, että sä voit lähteä nyt, niin oon ruvennut miettimään, että voinkohan mä talon puolesta lähteä aikaisemmin. Että tuleekohan siitä jotain sanomista. Tai sitten sama jos koulusta on päässyt lähtemään aikaisemmin, niin oon soittanut ja kertonut, että pääsin aikaisemmin. [- -] Mieluummin soittaa liian usein kun liian vähän. (H6, koevapaudessa ollut nainen, huumausainerikos, keskipitkinen tuomio.)

Kaksi haastateltua koevapauden kautta vapautunutta henkilöä oli eläkeläisiä, eikä heillä ollut päiväsaikaan samalla tavalla tiettyjen kellonaikojen väliin sijoittuvaa pitkäkestoista toimintaa kuin muilla haastatelluilla. Toinen heistä koki liikkumisrajoitusten olleen liian tiukat. Kuitenkin kyseisen henkilön kolmen kuukauden mittaisen koevapauden rajoituksia oli lievennetty koevapauden edetessä siten, että kotiintuloaika oli koevapauden päättyessä selvästi myöhemmin kuin sen alussa.

V: Kun ei siellä oikeestaan oo eläkeläisiä otettu millään tavalla huomioon. [- -] Normaali ihminen saa lähtee aamulla seittemän aikaan liikenteeseen ja tulla illalla yhdeksältä takasin. Kun mä oon eläkeläinen, niin mulla oli systeemi se, että mä sain vasta aamulla lähtee yhdeksältä ja sit piti olla kello viis jo takasin, että se oli aika lyhyt päivä. (H18, koevapaudessa ollut mies, useita erilaisia rikoksia, pitkä tuomio.)

Lisäksi kaksi muuta haastateltua kommentoi, että heidän mielestään olisi ollut parempi, jos kotona olemisen kellonaika olisi ollut iltaisin myöhäisempi. Näiden henkilöiden tuli olla asunnolla joka ilta klo 21. Lisäksi eräs haastateltu oli sitä mieltä, että koevapauden ehtoja ja rajoituksia, kuten nimenomaan ns. kotiintuloajan, voisi määritellä yksilökohtaisemmin sen mukaisesti, millainen vangin tausta, toimintakyky ja ominaisuudet ovat.

V: Just se kotiintuloaika, [- -] mun mielestäni sekin pitäis olla vähän soveltaen. Että jolla todella ei ole päihdeongelmia, [- -] ja vankilaviranomaiset on koko pitkän juoksun aikana sen nähneet, niin mun mielestäni jossain kohtaa pitäis olla pikkuisen sitä rajan levitystä. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkirikos, pitkä tuomio.)

Eräällä haastatellulla oli koevapauden alussa voimassa ehto, jonka mukaan henkilön tuli soittaa vankilaan aina, kun hän lähti asunnoltaan jonnekin. Henkilö piti ehtoa liian tiukkana ja myös vankilahenkilökunnan näkökulmasta ehto oli hankala ja aiheutti henkilöstölle vaivaa, minkä vuoksi siitä luovuttiin.

V: Ensiksi ne laadittiin sillä tavalla, että mun pitäis soitella ihan joka paikkaan, minne mä oon menossa. No se tehtiinkin tuolla [avovankilassa]. Mut sit, eihän siinä ole mitään järkeä, että jos sä joka paikkaan, mihin sä meet, niin joudut soitteleen. Mun mielestä tää on erittäin hyvä systeemi silloin, että ne soittaa, jos niillä on jotain asiaa. (H5, koevapaudessa ollut mies, väkivaltarikos, pitkä tuomio.)

Eräs haastateltu koki, että vankilan puolella tulisi olla varmistettu, että kaikilla työntekijöillä ja järjestelmissä on tieto ajan tasalla siitä, missä koeva-

paudessa oleva saa liikkua ja millaisista poikkeuksista hänen kanssaan on sovittu. Ko. henkilön kohdalla osa henkilöstöstä ei ollut tietoinen hänen kanssaan sovitusta poikkeuksesta maantieteellisessä alueessa, mikä aiheutti ylimääräistä selvittelyä. Toisella haastatellulla oli ollut epäselvyyksiä vankilahenkilökunnan kanssa siitä, kenellä vankilassa oli valtuudet sopia koevapaudessa olevan kanssa poikkeuksista.

Keskeinen koevapaudessa olevan elämää rajoittava ehto on *päihdeiden käytön kieltö*. Päihdeongelma itsessään hankaloittaa koevapaudessa selviämistä, ja tilanne vaikeutuu entisestään, jos henkilö itse ei myönnä päihdeongelmaansa tai sen laajuutta. Kuten eräs vankilakyselyyn vastannut totesi, päihdeongelma voi olla ”hanskassa” vankilassa, mutta siviilissä päihdeitä on tarjolla huomattavasti vankilaa enemmän ja houkutukset kasvavat. Eräässä kyselyvastauksessa päihdeongelmallisille vangeille peräänkuulutettiin kattavaa päihdekuntoutusta koevapaudessa: ”Päihdeongelmallisella vangilla täytyy ehdottomasti olla toimintavelvoitteessa päihdekuntoutukseen liittyviä velvoitteita, ja mieluummin enemmän kuin yhtä sorttia.” Myös pari koevapaudessa ollutta koki, että päihdeongelmaisen on vaikea selviytyä koevapaudesta.

V: Ei voitu sanoa suoraan joillekin, että se on ihan turha, ei sulla ole mahdollisuuksiakaan päästä, hyvä kun pysyi pystyssä tuolla lääkkeitten kanssa. [- -] Se joskus herätti ihmetystä, että miten, kun ei oo mitään mahdollisuutta, kun ei muuta kuin heti kun puhuttiin kaljastakin, niin alkoi huulet lipomaan, niin eihän se millään selviydy tuolla ulkona, että sehän palaa kuin bumerangi ja tilastot menee huonoiksi. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkirikos, pitkä tuomio.)

V: Narkkarille on ihan turha yrittääkään tommosta projektia. Siinä ei oo paljon onnistumisen mahdollisuuksia. Noista suljetuista laitoksista [- -] on paha alkaa löytämään sitä prosenttimäärää. Siis halukkaita siellä ois varmasti 90 %. Mut sitten se epäonnistumisprosenttikin on jo enemmän kuin se 90. (H18, koevapaudessa ollut mies, useita erilaisia rikoksia, pitkä tuomio.)

Tutkimusta varten haastatellut koevapaudessa olleet suhtautuivat myönteisesti päihdeettömyyteen koevapauden ehtona.⁹⁶ Kaikkien mielestä päihdeettömyys oli asiallinen lähtökohta koevapaudelle, eikä kukaan pitänyt päihdeiden käytön kieltöä kohtuuttomana. Haastatelluilla ei kertomansa mukaan ollut ollut vaikeuksia noudattaa päihdeettömyyttä. Pari haastateltua totesi, että koevapauden valmistelu- tai alkuvaiheessa päihdeettömyydessä pysyminen oli mietityttänyt. Koevapaus oli kuitenkin lähtenyt päihdeettömyy-

⁹⁶ Myös Vähäkosken (2008, 40, 44) haastattelemat koevapausvangit pitivät päihdeettömyyttä hyvänä koevapauden ehtona.

den osaltakin hyvin käyntiin, eikä asiaa ollut enää koevapauden edetessä koettu ongelmana.

V: Hyvältä [tuntui päihteettömyys ehtona]. Kyllähän sitä joskus ajattelee, että eihän sitä ilman kaljaa pärjää mut oikeestaan paremminhan täs on pärjänny. [- -] Nyt ei oo mitään mielitekoja. [- -] Mä voin olla esimerkiksi sellaisessa seurassa, vaikka muut ottais, niin ei mun tarvii ottaa. [- -] Kyl se on [järkevä ehto]. Kaljapäissäänhän moni kumminkin hölmöilee. [- -] Kyl mä luulen, että se [nollatoleranssi] parempi on, koska aika ei oo niin pitkä. (H3, koevapaudessa ollut mies, henkirikos, pitkä tuomio.)

V: Ei se tunnu pahalle silleen. Siihenkin sopeutuu, se vaan pitää ajatella näin, että nyt pitää olla skarppina ja iisisti. [- -] Mä oon joskus ollu monta vuottakin selvin päin, miks mä en nyt tämmöstä muutamaa viikkoo vois olla. [- -] Ihan kevyesti pystyny olemaankin ilman. [- -] Se on asennoitumiskysymys. [- -] Jollekinhan tää vapaus saattais olla [- -] aika paha. Että jos on ollut alkoholisti, niin nopeetahan siihen pulloon tarttuu, tai narkomaani, siellä on kumminkin viehätyksiä vähän enemmän tuolla siviilissä kun täällä vankilaelämässä. Itsestähän se on kiinni paljon. Että joillekin helpompi, joillekin vaikeempi. (H5, mies, väkivaltarikos, pitkä tuomio.)

3 Arvioiva yhteenveto

Koevapaudessa olleiden toimintavelvoitteiksi oli hyväksytty laajasti erilaisia toimintoja. Työskentelyn ja opiskelun lisäksi toimintavelvoitteina oli esimerkiksi lasten tai muiden läheisten hoitaminen, vapaaehtoistyö, laitosten muotoinen päihdekuntoutus ja kotiaskeiden ja harrastusten yhdistelmä. Tämän voi arvioida kertovan ainakin siitä, että vankiloissa on suhtauduttu avoimesti siihen, millaisia toimintoja koevapauden toimintavelvoitteeksi voidaan hyväksyä.

Töissä käyminen oli selkeästi yleisin yksittäinen toimintavelvoite. Vangin näkökulmasta se, että on työpaikka tiedossa siviilissä, on siis hyvä lähtökohta koevapauteen ”pyrkiessä”. Toisaalta koevapaudessa olleiden toimintavelvoitteiden ja toimeentulon lähteiden tarkastelu osoitti sen, että koevapauteen pääsee, vaikka ei työpaikkaa valmiiksi olisikaan: karkeasti noin puolella toimeentulon lähteenä olivat erilaiset tuet tai etuudet. Toisaalta pelkällä toimeentulotuella tai työttömyyspäivärahalla oli vain varsin pieni osa (5 %) koevapaudessa olleista.

Havaintojen perusteella voidaan todeta, että koevapaudessa olleet ovat yleisesti ottaen toimintakyvyltään keskimäärin ainakin kohtalaisessa kunnossa. Koevapaudessa olleista 2/3:lla toimintavelvoitteena oli työ tai opis-

kelu, minkä voi arvioida kertovan siitä, että ko. henkilöiden toimintakyky on verraten hyvä. Lisäksi päihdekuntoutus oli toimintavelvoitteena reilulla kolmanneksella koevapaudessa olleista. Käytännössä näissä tapauksissa on ollut kyse avokuntoutuksesta jonkun muun toimintavelvoitteen rinnalla. Koska suurella osalla kaikista vangeista on päihdeongelma, voitaneen arvioida, että koevapaudessa olleisiin valikoituu korostuneesti vankeja, joilla päihdeongelmaa ei ole tai se on hallittavissa.

Kun havaintoja arvioidaan koevapauden tavoitteiden ja lähtökohtien perusteella, voitaneen todeta, että koevapaus järjestelmänä mahdollistaa erilaiset tavat tukea vangin vapautumista. Esimerkiksi työn, opiskelun, vapaaehtoistyön ja kuntouttavan työtoiminnan voi arvioida kiinnittävän vankia takaisin ”normaaliyhteiskuntaan”, mutta yhtä lailla yksittäisen vangin tapauksessa yhteiskuntaan sijoittumista voi edistää vaikkapa vapaaehtoistyö yhdistettynä päihdekuntoutukseen tai lasten hoidon ja vanhemmuuden tukitoimien yhdistelmä. Yksilölliset ratkaisut koevapauksien sisällöiksi ovat havaintojen perusteella mahdollisia, ja sellaisia on toimintavelvoitteiden perusteella tehty. Toisaalta on huomioitava, että joissakin tapauksissa myönteiset muutokset koevapaudessa olevan toiminnassa ja asenteissa voivat olla vain koevapauden aikaista. Haasteita voikin olla siinä, kuinka koevapauden aikainen, päihdeiden käyttöön ja rikoksettomuuteen mahdollisesti liittyvä myönteinen asennoituminen saadaan kantamaan myös vapautumisen jälkeiseen aikaan.

Koenvapauden sisältö määrittyy myös siten, että koenvapaudessa olevien elämää rajoitetaan eri tavoin. Merkittävä koenvapaudessa olevien elämää rajoittava seikka on päihdeiden käytön kieltö koenvapauden aikana. Kyseinen ehto on aina osa valvottua koenvapautta.

Lisäksi koenvapaudessa olevien liikkumista ja ajankäyttöä voidaan rajoittaa koenvapauden ehdoilla. Suuren osan koenvapaudessa olleista oli yövyttävä asunnossaan ja rajattava liikkumisensa tietylle maantieteelliselle alueelle. Pienehköllä osalla toimintaa tai elämää muutoin oli rajoitettu tiukemmin. Havaintojen perusteella vaikuttaa siltä, että rajoitusten osalta vankiloissa on omaksuttu pitkälti yhteneväiset käytännöt.

Rajoitusten voi tutkimuksen perusteella arvioida olevan verraten hyvin mitoitettut. Niistä ei koenvapaudessa olleiden haastateltujen mukaan ollut liikaa häiriötä normaalille elämälle. Rajoitukset koettiin luonteviksi ja ikään kuin ymmärrettäviksi siinä suhteessa, että koenvapaudessa oleva on edelleen vanki ja suorittaa vankeustuomiotaan. Rajoitusten määrittämisessä voidaan arvioida onnistutun verraten hyvin.

V KOEVAPAUDEN VALVONTA

Tässä luvussa tarkastellaan koevapauden valvontaa. Koevapausvankien valvonnassa voidaan käyttää erilaisia valvontakeinoja, ja valvonnan taso voidaan määritellä yksilöllisesti vangin riskitekijöiden mukaisesti. Tarkastelussa käsitellään yleisiä valvonnan lähtökohtia, erilaisia valvontatapoja ja haastateltujen koevapausvankien näkemyksiä valvonnasta. Lisäksi tarkastellaan tilastoaineiston perusteella muotoutuvaa kuvaa koevapaudessa olevien valvonnasta.

1 Lähtökohtia valvonnan tason määrittämiselle

Vankilan sijoittajayksikölle toimittama esitys vangin koevapaudesta sisältää myös ehdotuksen valvonnasta ja yhteydenpidosta koevapausvangin kanssa. Sijoittajayksiköillä on haastateltujen mukaan erilaisia lähtökohtia siihen, kuinka tarkkaan ne ottavat kantaa koevapauteen lähdössä olevien valvontaan ja esimerkiksi liikkumista ja ajankäyttöä koskeviin rajoituksiin. Osin asiaan vaikuttavat myös tapauskohtaiset erityispiirteet. Joissakin sijoittajayksiköissä koettiin, että vankilat osaavat nykyisin suunnitella valvonnan ja rajoitukset riittävän tarkasti ja kattavasti eikä sijoittajayksikössä ole juuri tarvetta puuttua ko. asioihin. Parin haastatellun mukaan sijoittajayksikkö oli koevapauden alkuaikoina ottanut asioihin tarkemmin kantaa, mutta nyttemmin vankilat laativat lähtökohtaisesti verraten itsenäisesti kattavat suunnitelmat myös valvonnan osalta.

Rikosseuraamusviraston ohjeen (6/011/2008) mukaan valvonta- ja yhteydenpitomääräykset suunnitellaan vangin yksilöllisen tilanteen pohjalta. Arvio vangin ehtojen rikkomiseen liittyvän riskin tasosta vaikuttaa siihen, kuinka intensiivisesti ja millä eri keinoin koevapausvankia valvotaan. Riskin arvioinnissa vaikuttavat haastateltujen ja vankilakyselyyn vastanneiden mukaan monet seikat, jotka voivat liittyä vangin rikostaustaan ja muuhun henkilökohtaiseen historiaan, päihteiden mahdolliseen ongelmakäyttöön, sosiaalisten suhteiden laatuun, työhistoriaan ja työtä/koulutusta koskevaan nykytilanteeseen.

Kun arvioidaan valvonnan *intensiivisyyden* mitoittamista, useilla seikoilla voi olla vaikutusta. Olennaista on usein vangin, hänen taustansa ja mahdollisten ongelmien tunteminen. Esimerkiksi sillä, millainen ystävä- ja tuttavapiiri vangilla on, voi olla merkitystä valvontaa mitoitettaessa.

V: Varmaan päihteiden käytön ja päihdeongelman historia ja muutenkin rikoshistoria. Ja sitten ne sosiaaliset suhteet on varmaan semmonen oleellinen. Että onko siellä semmosia sosiaalisia suhteita, mitkä tukee esimerkiksi päihteettömyyttä ja rikoksetonta elämää, vai onko ne kaikki sosiaaliset suhteet semmosia, että tukee sitä rikollista käyttäytymistä. [- -] Tavallaan vankituntemus on siinä se numero yks. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Myös henkilön mahdollinen moniongelmaisuus voi vaikuttaa siihen, että häntä valvotaan keskimääräistä intensiivisemmin. Päihdeongelma on usein seikka, joka lisää valvonnan tarvetta. Esimerkiksi päihdeongelmainen henkilö, joka on tuomittu väkivaltarikoksesta, voi olla intensiivisemmän valvonnan kohteena, kuin päihteetön talousrikokseen syyllistynyt. Eräs haastateltu vankilan työntekijä mainitsi, että koko rangaistusta suorittanutta, jolle on määrätty pakollinen koevapaus, valvotaan lähtökohtaisesti varsin intensiivisesti.

Valvonnan intensiivisyyteen voi vaikuttaa myös koevapaudessa olevan rikostausta – ensinnäkin se, millaisesta rikoksesta/millaisista rikoksista hänet on tuomittu, sekä se, kuinka monetta kertaa hän mahdollisesti on ollut vankilassa. Useassa haastattelussa tuli ilmi, että huumausainerikokseen/-rikoksiin syyllistyneitä saatetaan valvoa muita intensiivisemmin. Myös vankila-aikaisella käyttäytymisellä saattaa olla vaikutusta; jos henkilö on jossakin vaiheessa vankeustuomiota syyllistynyt rikkomuksiin vankilassa, intensiivisemmälle valvonnalle voi olla tarvetta.

V: Kun kertalaisuus 15, ja on 20 vuotta pyöriny näissä kuvioissa, niin kyllä niitä kontrolloidaan silloin tiukemmin kuin ensikertalaista kaksikymppistä ilman päihdeongelmaa olevaa. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Valvonnan intensiivisyyttä ja valvontatapoja koskevassa arvioinnissa voi olla syytä ottaa huomioon myös muiden koevapaudessa olevien valvonta. Vangit vertailevat herkästi keskenään koevapauksiensa ehtoja, eikä valvontatapojen ja valvonnan intensiivisyyden erilaisuutta aina ymmärretä. Eräs haastateltu kertoi hänen vankilassaan valvonnan olevan suhteellisen samanlaista vangin taustasta riippumatta, jotta välttyään tarpeettomalta valvonnan vertailulta vankien kesken.

V: Me yritetään pitää kaikilla samanlainen valvonta [- -]. Me on otettu se kanta, että vangit kuitenkin puhuu keskenään, niin tulee sitä turhaa mussutusta, että 'miks mun pitää käydä täällä kerran viikos, kun tuo käy vaan kerran kuukaudes' [- -] ja niin pois päin. Me ollaan pyrittä siihen, että kohtelu on tasapuolisen tiukkaa kaikille ja jos menee hyvin, niin tasapuolisesti sitä löysätäänkin loppua kohti kaikille. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

2 Valvonta asiakirjojen mukaan

Vankitietojärjestelmään kirjataan valvotun koevapauden osalta sekä koevapauden aikainen valvontasuunnitelma osana koevapauden ehtoja että toteutuneet valvontatapahtumat. Tutkimuksen tilastoaineistoa tarkasteltiin sekä suunniteltujen valvontakeinojen että toteutuneiden valvontatapahtumien osalta.

2.1 Suunnitellut valvontakeinot

Teknistä valvontaa tai paikannusta oli Vankitietojärjestelmästä saatujen tietojen mukaan suunniteltu käytettäväksi valvontakeinona lähes kaikissa tapauksissa (98 %) (Taulukko 14).⁹⁷ Käytännössä paikannus perustui valtaosassa tapauksia gsm-paikannukseen vankilasta saadun paikannus- eli seurantapuhelimen⁹⁸ avulla. Gsm-paikannuksen lisäksi muutaman henkilön kohdalla mainittiin RFID-paikannus.

Tapauksissa, joissa paikannusta/valvontaa ei mainittu, oli kyse jollakin tavalla poikkeavista olosuhteista. Eräässä tapauksessa koevapaudessa ollut oli järjestön järjestämässä yhteisökuntoutuksessa, jonka henkilökuntaan vankilasta oltiin viikoittain yhteydessä sen selvittämiseksi, oliko vanki noudattanut koevapauden ehtoja. Toisessa tapauksessa koevapaudessa ollut oli sairaalassa, josta hänet veloitettiin soittamaan vankilaan kerran viikossa. Kolmannessa tapauksessa nimenomaisesti todettiin, että valvonta toteutettiin kotikäynnein.

⁹⁷ Vain neljällä henkilöllä ei Vankitietojärjestelmän tietojen mukaan ollut seurantapuhelinta tai puhelimesta ei ollut jostakin syystä kirjattu mitään järjestelmään. Kahden henkilön osalta tietoa ei ollut saatavilla.

⁹⁸ Paikannuspuhelimen käyttöön liittyi monessa tapauksessa valvontasuunnitelmassakin mainittu ehto, jonka mukaan vangin tuli pitää puhelintä jatkuvasti käyttökunnossa ja ladattuna. Lisäksi vangin tuli vastata puhelimeen aina sen soidessa ja soittaa välittömästi takaisin vankilaan, mikäli vanki ei esim. pystynyt tai ehtinyt vastata puhelimeen sen soidessa.

Valvontakäynnit joko vangin asuinpaikassa tai toimintapaikalla olivat yleinen valvontakeino. Yli 90 %:lla koevapaudessa olleista valvontakäynnit kuuluivat suunnitelman mukaiseen valvontaan.

Varsin yleinen valvontakeino oli myös vangin *velvoittaminen soittamaan* vankilaan käytössään olevalla valvonta- tai muulla puhelimella; se koski noin 3/4 koevapaudessa olleista. Lähes 60 % koevapaudessa olleista velvoitettiin soittamaan vankilaan päivittäin. Muutamassa tapauksessa vanki velvoitettiin soittamaan vankilaan kaksi kertaa päivässä, aamuin ja illoin.

Myös *puhelinsoitot vankilasta vangille* olivat valvontakeinoina tavallisia. Tämä valvontakeino oli mainittu yli 80 %:lla koevapaudessa olleista. Tosiasiassa valvontasoittoja lienee käytetty tätäkin useammin, sillä, kuten todettu, paikannuspuhelin on ollut lähes jokaisen koevapausvangin käytössä. Tällaisessa tilanteessa vangin puhelimeen soittaminen saattaa olla niin itsestään selvä osa valvontaa, ettei sitä ole kirjattu.

Päihdeettömyyden valvonta puolestaan mainittiin valvontakeinona lähes 90 %:lla koevapaudessa olleista. Päihdeettömyyttä valvottiin suunnitelmien mukaan monella tavalla. Vanki saatettiin velvoittaa saapumaan vankilaan päihdetestausta varten. Päihdetestausta saatettiin tehdä säännöllisesti myös yhteistyötahon välityksellä eli esimerkiksi A-klinikan, paikallisen terveyskeskuksen tai poliisin toimesta. Päihdetestausta saatettiin lisäksi tehdä valvontakäyntien yhteydessä eli vankilahenkilökunnan käydessä tarkistuskäynneillä koevapausvangin kotona tai toimintapaikalla.

Varsin yleinen valvontakeino oli myös vankilan ja koevapaudessa olleen toimintapaikan yhteyshenkilön tai muun yhteistyötahon välinen *yhteydenpito* esimerkiksi puhelimitse tai sähköpostitse. Tämä valvontatapa mainittiin yli 80 %:lla koevapausvankeista.

Edelleen tavallinen valvontatapa oli vangin *velvoittaminen ilmoittautumaan eli käymään vankilassa*. Noin 70 % koevapaudessa olleista velvoitettiin käymään vankilassa joko tarkasti sovittuna ajankohtana (esim. tiistaisin klo 19–20 välisenä aikana) tai ennalta tarkkaan sopimatta (esim. kerran viikossa tai kaksi kertaa kuukaudessa), jolloin vangille usein ilmoitettiin käynnin tarkka ajankohta 12–24 tuntia ennen käyntiaikaa. Säännöllinen ja täsmällinen käyntiaika oli sovittu vajaalle viidennekselle (17 %) koevapausvankeista.

Koevapaudessa olleiden valvonnassa oli jonkin verran mukana myös muita viranomaisia tai toimijoita. Useimmiten kyseessä oli poliisin tai A-klinikoiden suorittama päihdeettömyyden valvonta. *Muu yhteistyötaho kuin poliisi* suoritti jonkinasteista valvontaa lähes viidenneksessä tapauksia. Näissä tapauksissa kyse oli juuri muun organisaation (yleensä A-klinikan) suorittamasta päihdeettömyyden valvonnasta tai koevapaudessa olleiden

tulevien ehdonalaisvalvojen suorittamasta muusta valvonnasta. Lisäksi näihin tapauksiin kuuluu niiden koevapaudessa olleiden valvonta, jotka olivat jonkin esimerkiksi asumisyhteisön jäsenenä ja siten ko. yhteisön päihde- ja muun valvonnan alaisena.

Poliisi oli jollakin tapaa mukana valvonnassa reilussa kolmanneksessa tapauksia (37 %). Koevapaudesta *ilmoitettiin* valvontasuunnitelman mukaan poliisille hieman alle viidenneksen koevapaudessa olleista kohdalla (19 %). Jollakin tavalla aktiivisempaa *valvontaa poliisi* suoritti samoin noin viidenneksessä tapauksista (18 %). Kyseessä oli usein päihteettömyyden valvonta. Joissakin tapauksissa mainittiin siitä mahdollisuudesta, että poliisi saattoi normaalitehtäviensä lomassa suorittaa muutakin valvontaa, kuten koevapaudessa olevan liikkumisen valvontaa.

Joidenkin koevapaudessa olleiden valvonnassa tehtiin *yhteistyötä toisten vankiloiden* kanssa. Vankiloiden välistä valvontayhteistyötä tehtiin VATI:n tietojen mukaan noin 15 %:n kohdalla koevapaudessa olleista. Useimmiten valvonnassa avustava vankila oli nimetty valvontasuunnitelmassa, mutta muutamassa tapauksessa mainittiin, että koevapaudessa olleen tuli ilmoittautua ”jossakin aluevankilan vankilassa”. Muutamassa tapauksessa yhteistyötä tehtiin saman vankilan eri paikkakunnilla sijaitsevien osastojen välillä.

Taulukko 14 Koevapaudessa olleiden valvonta, suunnitelman mukaiset valvontatavat

Valvontatapa	Lukumäärä	Osuus koevapauudessa olleista, %
Paikannus	266	98
Valvontakäynnit	251	92
Päihteettömyyden valvonta	241	89
Valvojan soitot vangille	226	83
Yhteydenpito toimintapaikan tms. yhteyshenkilöön	226	83
Vangin soitot vankilaan	206	76
Vangin käynnit vankilassa	193	71
Poliisi mukana valvonnassa	100	37
Vangin käynnit yhteistyötahon (muu kuin poliisi) luona	52	19
Valvontayhteistyötä vankiloiden kesken	42	15

Kun tarkastellaan valvontatapoja lähemmin, on otettava huomioon, että kirjauskäytännöt Vankitietojärjestelmään voivat vaihdella. Osassa vankiloista oli selvästi käytetty tapauksesta toiseen samankaltaisia ilmaisumuotoja (oletettavasti käytetty samaa ”pohjaa” usean vangin valvontatapoja määriteltäessä). Osassa taas valvontatavat kuvattiin yksityiskohtaisesti ja selvästi tapauskohtaisen harkinnan tuloksena. Lisäksi on huomioitava, että

valvontaa saatetaan lieventää koevapauden edetessä. Tässä analyysissä on tarkasteltu suunniteltuja valvontakeinoja, eli mahdollisia eri valvontakeinojen käytön lievennyksiä ei ole huomioitu.

Seuraavassa on havainnollistava esimerkki eräästä varsin tyypillisestä valvontasuunnitelmasta. Suunniteltuja valvontatapoja oli useita, ja esimerkiksi tarkastussoittojen tiheys ja kellonaika oli tarkasti määritelty.

X:ää valvotaan koevapaudessa paikannuspuhelimella, joka hänelle annetaan A:n vankilasta haltuun. Hänen tulee huolehtia puhelimen lataamisesta kerran päivässä. Hän on veloitettu vastaamaan puhelimeen aina sen soidessa tai ottamaan välittömästi yhteyttä vankilaan huomattessaan puhelimeen soitetun. Mikäli puhelimeen tulee käyttöhäiriö, hänen on siitä välittömästi ilmoitettava vankilaan. X määrätään ilmoittautumaan ja antamaan huumevirtsanäyte ja puhallusnäyte A:n vankilassa tai B:n vankilassa vähintään kerran viikossa. X määrätään soittamaan sunnuntaista torstaihin paikannuspuhelimellaan B:n vankilaan klo 20–21. Tämän lisäksi X:n on ilmoituttava henkilökohtaisesti A:n vankilassa joka perjantai ja lauantai klo 20–21 välisenä aikana. X:ää valvotaan myös tarkastuskäynnein. Näitä tarkastuksia tekevät sekä B:n vankila että A:n avovankila.

Valvonnan intensiivisyys vaihteli selvästi tapauskohtaisesti. Seuraavassa on erään koevapaudessa olleen valvontakooste, joka osoittaa valvonnan olleen vähäisempää. Tapauksessa vankiin suunniteltiin oltavan yhteydessä lähtökohtaisesti ”vähintään kerran viikossa”, eikä vangille ollut määrätty vakituista käyntiaikaa vankilassa. Koevapaudessa olevalle ei myöskään ollut määritetty päivittäistä ilmoittautumisvelvollisuutta puhelimitse vankilaan.

Vangin on oltava puhelimitse yhteydessä vankilaan vähintään 1 x vko. Kotikäynnit vankilan toimesta tarvittaessa, joiden yhteydessä päihdetestaus. Yhdyshenkilönä vankilassa päivystyksen vankeinhoitoesimies / vartija, joka huolehtii puhelinsoitot. Ilmoittautuminen pyydettyä vankilassa, jolloin päihdetestaus. Yhteyshenkilö Kriminaalihuoltolaitoksen [kaupungin X] aluetoimistosta, joka pitää yhteyttä puhelimitse ja mahdollisesti käy paikan päällä. Tarvittavat puhelinnumerot tallennettu valvontapuhelimeen.

Joidenkin koevapaudessa olleiden valvonta oli suunniteltu huomattavasti intensiivisemmäksi; tällaisesta tilanteesta on seuraavassa kaksi esimerkkiä. Niissä koevapaudessa olevalle oli muun muassa tarkoin määritelty päivittäisen puhelinsoiton ajankohta vankilaan ja päihdeettömyyden valvonta oli tiukempaa. Lisäksi valvontaan kuuluivat satunnaiset tarkastukset toimintapaikalla ja/tai kotona ja mahdollisesti myös velvollisuus lyhyellä varoitusajalla ilmoittautua vankilassa.

X:ää valvotaan koevapaudessa paikannuspuhelimien avulla, joka hänelle annetaan A:n vankilasta haltuun. Hänen tulee huolehtia puhelimen lataamisesta kerran päivässä. Hän on velvoitettu vastaamaan puhelimeen aina sen soidessa tai ottamaan välittömästi yhteyttä vankilaan huomattessaan puhelimeen soitetun. Mikäli puhelimeen tulee käyttöhäiriö, hänen on siitä välittömästi ilmoitettava A:n vankilaan. Valvontakäyntejä hänen asuntoonsa suoritetaan sekä hänen päihdetömyyttään valvotaan A:n vankilan henkilökunnan toimesta. Päihdetestejä otetaan viikottain paikassa B. Positiivisesta näytteestä ilmoitetaan vankilaan. X:n tulee soittaa vankilalle joka päivä klo 20–21 välisenä aikana. X määrätään ilmoittautumaan A:n vankilaan noin kerran kuussa ja ajankohdasta ilmoitetaan X:lle noin puoli vuorokautta aikaisemmin.

Paikannuspuhelin eri käyttötapoineen (paikannus, kuvaus, videointi ja äänitys). Päihdetestit kutsuttaessa A:n vankilassa. Päivittäinen soitto vankilan päivystykseen. Paikallaolotarkastukset satunnaisesti [työpaikalla] ja kotona sekä mahdollinen puhallustesti niiden yhteydessä. Toimeenpanosuunnitelma toimitetaan asuinpaikkakunnan poliisille tiedoksi.

2.2 Toteutunut valvonta: valvontatapahtumat

Vankitietojärjestelmästä saatiin tiedot kaikista tarkasteltujen koevapauksien aikana toteutuneista valvontatapahtumista, kuten puhelinsoihtoista, valvontakäynneistä, paikannuksista jne. Valvontatapahtumakirjauksia oli yhteensä 32 245. Valvontatapahtumat oli Vankitietojärjestelmään merkitty tekstikentässä kuvailemalla valvontatapahtuman sisältö. Seuraavassa on esimerkkejä valvontatapahtumien kirjauksista.

30-APR-2008 16:00:00 ”Soitti ja ilmoitti vappu-viikonlopun ohjelmasta. Tänään ”iltalomilla, paluu kotiin viimeistään 02:00. Vappu aamuna 8:00 lähtö [paikkaan X], paluu lauantaina n. klo 18:00. Ok.”

24-AUG-2008 10:40:00 Soitti ja ilmoitti menevänsä hammaslääkäriin aika klo 11:00 [paikan X] terv.k. naama kuulemma turvoksissa ettei silmä aukea.

24-AUG-2008 11:45:00 Palasi hammaslääkäristä.

24-AUG-2008 18:45:00 [NN] soitti [vankilaan] ja ilmoitti menevänsä [X:n] sairaalaan päivystykseen oli ruvennut kurkku turpoamaan.

24-AUG-2008 20:20:00 [NN] soitti [vankilaan] ja ilmoitti lähtevänsä [X:n] ensiavusta kohti kotia.

24-AUG-2008 20:30:00 Ilmoittautumissoitto sekä ilmoitti olevansa pois töistä huomenna 25.8.08 faksaa sairausloma todistuksen kun palaa töihin.

06-AUG-2007 20:15:00 [OO] Pirautti, kaikki mennyt hyvin.

08-AUG-2007 11:15:00 Ilmoitti, että lähtee töistä 13.30 (klo 15.00 aika mielenterveystoimistossa). Kaikki ok. Paikannettu.

10-AUG-2007 11:20:00 Ilmoitti tulevansa tänään [kaupunkiin X]. Paluu [asuipaikkakunnalle] sunnuntai iltana.

14-AUG-2007 19:45:00 [OO] Soitti, kaikki ok. Soittelee perjantaina uudestaan.

17-AUG-2007 11:30:00 [OO] Soitti ja ilmoitti olevansa tulossa [kaupunkiin X] viikonlopuksi. Kaikki oli muuten kunnossa. Kutsutaan viikonloppuna käymään avovankilassa.

Koევapaudessa olleisiin kohdistettiin⁹⁹ keskimäärin kahdeksan valvontatapahtumaa viikossa (mediaani). Vähintään seitsemän valvontatapahtumaa viikossa kohdistettiin lähes 60 %:iin koევapaudessa olijoista (Taulukko 15).

Taulukko 15 Koევapaudessa olleiden valvonta, toteutuneet valvontatapahtumat

Valvontatapahtumia viikossa	Lukumäärä	Osuus koევapaudessa olleista, %
Alle 3	54	20
Vähintään 3 mutta alle 7	54	20
Vähintään 7 mutta alle 9	60	22
Vähintään 9 mutta alle 14	46	17
Vähintään 14	57	21
Ei tietoa	1	< 1
Yhteensä	272	100

Sukupuolittain tarkasteltuna havaittiin, että niistä koევapaudessa olleista, joihin *kohdistettiin* vähintään 14 valvontatapahtumaa viikossa, noin puolet (51 %) oli naisia. Seikka voi johtua siitä, että niissä laitoksissa, joihin naisia on sijoitettuina, koევapaudessa olijoita valvotaan ylipäätään intensiivisemmin. Naisista noin kahta kolmasosaa (66 %) valvottiin vähintään 14 kertaa viikossa.

Kun valvontatapahtumien lukumäärää tarkasteltiin suhteessa koევapauden peruuttamiseen, havaittiin, että henkilöitä, joilta koევapaus oli peruutettu, oli valvottu keskimääräistä jonkin verran intensiivisemmin. Niistä henkilöistä, joilta koევapaus oli peruutettu, 72 % (18 hlöä) valvottiin vä-

⁹⁹ Tässä valvontaan sisältyvät kaikki valvontatapahtumat, myös vangin suunnalta vankilaan kohdistuneet soitot sekä joissakin tapauksissa myös merkinnät valvottavan lääkärikäyntiajoista ym. virallisista tapaamisista.

hintään seitsemän kertaa viikossa (vrt. kaikista koevapaudessa olleista 62 %).

Lisäksi valvontatapahtumista tarkasteltiin sitä, kuinka usein erilaisia valvontakeinoja oli käytetty. Asiaa selvitettiin etsimällä tiettyjä ilmaisuja tekstikentistä SPSS-ohjelman avulla. Ohjelmaan määriteltiin hakufraaseja (esim. soitt*, paikann*, puhal*), joiden esiintymisen frekvenssit ohjelma laski. Analyysissa tarkasteltiin sitä, mihin valvontakeinoihin valvonta käytännössä painottui eli mikä oli kunkin valvontakeinon osuus valvontatapahtumista. Valvontatapahtuman sisältöä kuvaavalla rivillä saattoi olla maininta usean valvontakeinon käytöstä samaan aikaan, kuten valvontasoiton tekeminen ja paikannuksen käyttö.¹⁰⁰

Valvontatapahtumista selvästi yleisimpiä olivat puhelinsoitot ja paikannus. Joko soitto tai paikannus oli kyseessä 87 %:ssa valvontatapahtumista.

Yleisin valvontatapa oli valvonta *puhelinsoittojen* välityksellä joko koevapausvangin soittaessa vankilaan tai toisin päin (hakufraasi soitt*, ilmoitti). Soittamisesta oli kyse selvästi yli puolessa kirjatusta valvontatapahtumista (57 %). Myös *paikannusta* käytettiin suhteellisen paljon (hakufraasi paikann*); reilussa kolmanneksessa (35 %) valvontatapahtumista oli kyse paikannuksesta.

Myös *päihdeettömyyden valvonta* (mm. puhallutus tai virtsatestaus) kirjattiin valvontatapahtumiin. Päihdevalvonnan¹⁰¹ osuus kaikista valvontatapahtumista oli pieni: valvontatapahtumista kolme prosenttia sisälsi päihdevalvontaa.

Selvästi vähemmän käytettyjä valvontakeinoja olivat myös *valvontakäynnit*¹⁰², joita joko vankilahenkilökunta teki valvottavan kotiin tai toimintapaikalle tai joita vanki teki vankilaan. Näitä käyntejä oli reilu yksi prosentti kaikista valvontatapahtumista.

Valvontatapahtumista tarkasteltiin, kuinka moni tapahtuma ei kuulunut mihinkään yllä mainittuun valvontatapahtumaluokkaan, eli laskettiin niiden

¹⁰⁰ Analyysin tuottamia tietoja voidaan pitää suuntaa-antavina, koska osoittautui vaikeaksi muodostaa hakufraaseja, jotka olisivat täysin sulkeneet pois muut kuin valvontatapahtuman sisällöstä kertovat tiedot ja silti tarjonneet riittävän laajan poiminnan. Kirjaamiskäytännöt vaihtelivat jonkin verran, eikä esim. yhtenäistä tapaa valvontasoiton kirjaamiseen ollut.

¹⁰¹ Hakufraasit: puhal*, prom*, virtsa*, test* ja huume*.

¹⁰² Hakufraasit: valvontakäyn*, tarkastuskäyn*, valvontatapaa*, kotikäyn*, kontrollikäyn*. Hakufraasien avulla saatujen hakutulosten ulkopuolelle on oletettavasti jäänyt useita tosiasiaa valvontakäyntiä tarkoittaneita valvontatapahtumia. Tilanne oli tämä esimerkiksi, jos kirjaus oli seuraavanlainen: ”Vartijat NN ja MM kävivät XX:n kotona.” Tästä syystä käyntejä koskevaa lukumäärätietoa on pidettävä vain löyhästi suuntaa-antavana.

rivien/valvontatapahtumien lukumäärä, jotka eivät sopineet mihinkään luokkaan¹⁰³. Tällaisia oli 11 % valvontatapahtumista.

2.3 Satunnaisotos 20:n koevapaudessa olleen valvontatapahtumista

Kaikkien valvontatapahtumien karkean tarkastelun lisäksi valvontatapahtumista tarkasteltiin erityisesti 20:n koevapaudessa olleen otosta. Näiden henkilöiden valvontatapahtumia analysoitiin tarkemmin. Henkilöt, joiden valvontatapahtumia tarkasteltiin, valittiin satunnaisotannalla SPSS-ohjelman toimintoa käyttäen.¹⁰⁴

Yli puolessa (56 %) valvontatapahtumia oli kyseessä *vangin puhelinsoitto vankilaan*, ja puhelimitse tapahtuva valvonta olikin selvästi yleisin kirjauksista ilmennyt valvontatapahtuma (Taulukko 16). Monesti valvontatapahtumiin kirjattiin yksiselitteisesti tieto siitä, että vanki oli soittanut vankilaan. Joissakin tapauksissa kirjattiin kuitenkin myös tietoja siitä, mitä vangin kanssa oli keskusteltu: esimerkiksi siitä, miltä vangista tuntui olla koevapaudessa tai miten hänen päivänsä oli sujunut. Puheluja koskeneissa kirjauksissa myös mainittiin ajoittain se, miltä vanki oli kuulostanut puhelun aikana.

Vankilasta soitettiin vangille huomattavasti harvemmin. *Vankilan soitosta* oli kyse 4 %:ssa tarkastelluista valvontatapahtumista. Myös vankilan soiton yhteydessä vanki saatettiin paikantaa.

Pelkkä *paikannus* oli kyseessä 29 %:ssa valvontatapahtumia. Tosiasiasa paikannusta käytettäneen enemmän, sillä usein paikannus tehtiin puhelinsoiton jälkeen tai ennen puhelinsoittoa, ja nämä tapaukset oli kirjattu samaksi valvontatapahtumaksi ja luokiteltiin puhelinsoittoiksi.

¹⁰³ Nämä valvontatapahtumien kirjatukset eivät täyttäneet soittojen, paikannuksen, valvontakäyntien eikä päihdevalvonnan hakufraasien ehtoja. Osin tapauksissa oli kyse kirjauksista, jotka koskivat yllä mainittuja valvontatapahtumia, mutta jotka eivät täyttäneet hakufraasien ehtoja. Lisäksi näihin tapauksiin kuului ns. sekalaisia kirjauksia. Valvontatapahtumiin oli kirjattu esim. koevapausvangin toiveita toimeenpanosuunnitelmaan tehtävistä muutoksista tai poikkeuksista (esim. lupa poistua määrätyltä maantieteelliseltä alueelta viikonlopuksi mökkivierailun ajaksi) sekä vankilan näissä asioissa tekemiä päätöksiä. Joissakin tapauksissa valvontatapahtumiin oli kirjattu myös vangin päiväohjelmaan liittyviä tapahtumia, kuten verkostopalavereita ja muita tapaamisia.

¹⁰⁴ Valvontatapahtumia kuvaavat tekstikentät käytiin rivi riviltä läpi, ja valvontaa tarkasteltiin kokonaisuutena. Näillä 20 henkilöllä valvontatapahtumia oli kirjattu yhteensä 2 332 riviä. Samalla rivillä oli yleensä kuvattu vain yksi valvontatapahtuma, mutta joissakin tapauksissa samalle riville oli kirjattu useampi valvontatapahtuma. Käytännössä nämä olivat usein tapauksia, joissa oltiin puhelinyhteydessä vankiin, missä yhteydessä vanki myös paikannettiin. Nämä tapaukset kirjattiin puhelinsoiton mukaan, koska sen katsottiin valvontakeinona olevan henkilökohtainen ja mahdollistavan valvonnallisesti enemmän.

Kuuden henkilön valvonnan aikana oli vähintään kerran ollut tilanne, jossa paikannus ei ollut toiminut. Valvontatapahtumien kuvausten perusteella voidaan päätellä, että ainakin valtaosassa tapauksista kyse on ollut verraten lyhytaikaisesta toimintahäiriöstä, jonka voidaan olettaa johtuneen laitteesta/järjestelmästä itsestään, eikä kyse siis olisi tahallisesta laitteen toimimattomaksi tekemisestä.

Valvontakäyntejä koevapaudessa olleiden koteihin tai toimintapaikoille tehtiin varsin vähän. *Valvontakäyntejä* oli noin kaksi prosenttia valvontatapahtumista. Kutakuinkin saman verran oli *vangin käyntejä vankilassa* (noin 2 %). *Yhteydenpito toimintapaikkaan* tai *ehdonalaisvalvojan tapaaminen* oli kyseessä vieläkin harvemmin.

Muu tapahtuma oli kyseessä noin 6 %:ssa kirjauksista. Näissä tapauksissa oli usein kyse erilaisista vankilan kirjaamista poikkeuksista koevapauden toimeenpanosuunnitelmaan, kuten luvista poistua koevapauden ehdoissa määritellyltä maantieteelliseltä alueelta tai poiketa ehdoissa määritellyistä ajankäyttöä koskevista rajoituksista. Muu valvontatapahtuma saattoi olla myös jonkinlainen lisätieto vangin ajankäyttöä koskien, esimerkiksi tieto vangin käyntiajasta A-klinikalla. Parissa tapauksessa vanki oli ollut vankilaan yhteydessä sähköpostitse.

Taulukko 16 Satunnaisotos (20 hlöä) koevapaudessa olleiden valvonnan valvontatapahtumista, käytettyjen valvontakeinojen jakaumat

Valvontatapa	Lukumäärä	Osuus otokseen kuuluneista valvontatapahtumista, %
Vangin soitto vankilaan	1 307	56
Paikannus	671	29
Vankilan soitto vangille	89	4
Valvontakäynti esim. vangin kotona tai toimintapaikalla	48	2
Vangin käynti vankilassa	51	1
Yhteydenpito toimintapaikkaan tai muuhun yhteyshenkilöön	10	<1
Ei tietoa	7	<1
KHL:n valvojan tapaaminen vangilla	12	<1
Muu	137	6
Yhteensä	2 332	100

Valvontakäyntien tavoin *päihdevalvontaa* tehtiin verraten vähän. Keskimäärin päihdetestausta oli kerran koevapauden aikana. Viiden henkilön kohdalla päihteettömyyttä ei Vankitietojärjestelmän tietojen perusteella kontrolloitu lainkaan (Taulukko 17). Kuudelle henkilölle päihdetesti tehtiin kerran koevapauden aikana. Samoin kuudelle testi tehtiin koevapauden aikana kahdesti.

Taulukko 17 Satunnaisotos koevapaudessa olleiden (20 hlöä) valvonnan valvontatapah-
tumista, päihdetestausten määrät

Päihdetestausten määrä koevapauden aikana	Lukumäärä	Osuus otokseen kuuluneista koevapa- usvangeista, %
0	5	25
1	6	30
2	6	30
3	1	5
4	1	5
8	1	5
Yhteensä	20	100

3 Toimijoiden suhtautuminen valvontaan

Seuraavassa jaksossa tarkastelun kohteena ovat haastateltujen kokemukset koevapauden valvonnasta. Aluksi käydään läpi valvonnan lähtökohtia ja yleisluonnetta erityisesti vankilahenkilökunnan ja koevapaudessa olleiden näkökulmasta. Toisessa jaksossa selvitetään erilaisia vankilakohtaisia valvontakäytäntöjä. Jakson loppuun tarkastellaan koevapaudessa olleiden kokemuksia valvonnasta.

3.1 Vangin tunteminen ja hienotunteisuus valvonnan lähtökohtina

Koevapaudessa olevien valvonnassa käytettävät keinot voivat vaihdella tapauskohtaisesti. Koevapauteen lähteille vangeille kerrotaan haastateltujen vankiloiden työntekijöiden mukaan ainakin pääsääntöisesti, mitä valvontakeinoja heidän valvonnassaan käytetään. Kuitenkin valvontatapah-
tusten ajankohdat jätetään kertomatta. Koevapauteen lähtevälle ei kerrota esimerkiksi sitä, kuinka intensiivisesti koevapaudessa olevaa paikannetaan tai milloin vangin luona käydään valvontakäynnillä.

Kuten edeltävässä jaksossa todettiin, keskeinen valvontakeino on vanki-
lan ja koevapausvangin puhelimitse tapahtuva yhteydenpito. Tarkistusoi-
tojen tarkoituksena oli haastateltujen mukaan ensinnäkin valvoa, että koe-
vapaudessa oleva noudattaa sovittua ohjelmaa ja aikatauluja. Toisaalta tar-
kistusosoilla voitiin myös pyrkiä kuulostelemaan koevapaudessa olevan
vointia (mm. päihdevalvonta) ja tuntemuksia koevapaudessa olemisesta.
Osa vankiloiden työntekijöistä kertoi valvottavien kanssa keskustellessaan
pyrkivänsä selvittämään, millä mielellä valvottava oli koevapauden ja siviili-
lissä elämisen suhteen.

V: Kyllä siinä aina kysellään, miten on mennyt ja mikä tilanne. Kyllä siinä pyritään aina kautta rantain jutella, sieltähän voi silloin paljastua mitä vaan. (H14, avovankilan työntekijä.)

Puhelimitse tapahtuvan valvonnan kannalta olennaista on se, että valvojat tuntevat valvottavansa edes ääneltään ja sen verran, että he voivat vähintään ajoittain jututtaa koevapaudessa olevia heidän henkisen ja fyysisen vointinsa selvittämiseksi. Pari vankilan työntekijää kertoi pyrkivänsä siihen, että valvottavalle soittava tai puhelimeen vastaava käyttäisi hetken puheluun ja myös keskustelisi valvottavan kanssa. Eräs vankilan työntekijä koki, että kuulumisten kysely tms. on tärkeää myös valvottavien motivoimiseksi jatkamaan yhteydenpitoa sovitusti.

V: Kyllä se aika monen kanssa tahtoo vähän olla silleen, että 'terve'. Huomaa, että vankiloillakin on ehkä vähän rauhallisempi meininki lauantai- tai sunnuntaiaamuna, niin sit joku rupee jututtamaan. Totta kai ne haluaa muka äänestä kuulla, että oonko mä kunnossa. (H3, koevapaudessa ollut mies, henkirikos, pitkä tuomio.)

V: Sekin [valvontasoiton luonne] riippuu taas tyypistä, että jotkuthan on sitä mieltä, että näitä ei tarvita näitä koevapauksia. Sen voi arvata, että se keskustelukin on vallon lyhyt. Mutta sitten on puheliaampia ihmisiä ja ehkä tutumpi vanki. [- -] Jos minä soitan, niin kyllä mä koitan siihen jotain asian tynkääkin, että tavallaan haistelee vähän sitä ilmapiiriä ja muutenkin, että saa sen oman kuvan siitä puhelun sisällöstä ja miten kiire vangilla on lopettaa puhelua tai jotain muuta. (H11, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Soitot koevapaudessa olevalta vankilaan päin saattoivat olla luonteeltaan kahdenlaisia. Koska soittoja on usein, yleensä kerran tai kaksi päivässä, soitot ovat ajoittain luonteeltaan lyhyitä ja niissä vain ilmoitetaan tarkistussoiton olevan kyseessä: ”kaikki on oookoo”. Kuitenkin ajoittain, etenkin kun vankilan päässä puhelimesta oli valvottavalle tuttu vartija tai vankeinhoitoesimies, puhelut saattoivat olla pitempiä. Usea haastateltu koevapaudessa ollut kertoi joskus keskustelleensa pidempään vankilahenkilökunnan kanssa.

V: No kaikesta [keskustellaan käyntien ja soittojen aikana]. Vähän niin kun oltais oltu kavereita monta vuotta. Jotkut kysyy, että miten on töissä menny ja kaikkee, miten muksun kaa. [- -] On se tavallaan [hyvä]. En mä pidä sitä minään semmosena, että mitä helvettiä toikin kyselee, vaikkei se sille pätkeäkään kuulu. (H4, koevapaudessa ollut mies, useita erilaisia rikoksia, lyhyt tuomio.)

V: Joo, puhutaan [muutakin kuin ainoastaan ilmoittaudutaan]. Kysytään kuulumisia. Jos on tullu uutta henkilökuntaa mun lähdön jäl-

keen, niin niitten kanssa on vähän semmonen virallinen, mut sit on tämmösiä, keihin on tutustunut täällä, niin sitten puhutaan muustakin. [- -] On joo [tärkeää, että saa puhua]. Sit tää, joka hoitaa meillä tätä koevapautta, niin aina kysyy, että 'miltäs tuntuu' ja mä olin 'että mua jännitti' ja se aina tsemppas. Kyllä siitä tuli vähän läheisempi, että ei se enää oo silleen pelkkä vartija. (H6, koevapaudessa ollut nainen, huumausainerikos, keskipituinen tuomio.)

Suomessa ei toistaiseksi käytetä biometrisiä tunnisteita (esim. äänen tai sormenjäljen teknistä tunnistamista) puhelujen yhteydessä. Valvojat tunnistavat pääsääntöisesti valvottavat äänestä, mitä ovat helpottaneet koevapaudessa olleiden vankiloittain verraten alhaiset lukumäärät. Kerrotun perusteella vankiloissa ei ole ilmennyt tapauksia, joissa oltaisiin epäilty tai todettu, että toinen henkilö olisi yrittänyt esiintyä koevapaudessa olijana. Asia selvitettiin soittamalla kaikkiin vankiloihin marras–joulukuun vaihteessa 2009. Vastaajina oli vankiloiden apulaisjohtajia, vankeinhoitoesimiehiä ja vartijoita. 26 vankilasta vain yksi ilmoitti, ettei osannut antaa varmaa tietoa asiasta. Muissa vankiloissa todettiin, ettei mainitunkaltaisia tapauksia ollut esiintynyt. Tapauksia ei kirjata virallisesti.

Eräässä haastattelussa tuli ilmi, että joissakin tapauksissa on tehty niin, että vankilohenkilökunta on koevapaudessa olijan luona käydessään ottanut henkilön kodin ikkunasta valokuvan, jossa näkyvää näkymää koevapaudessa olijaa on pyydetty kuvailemaan valvontasoiton aikana. Näin on pyritty varmistamaan, että henkilö on oikeassa paikassa.

V: Mä pystyn hahmottamaan hänen [tutun vangin] äänensä muistelemalla, minkälainen sen pitäisi olla. Mutta käytännössähän tää menee niin, että hän soittaa päivystykseen. [- -] Ja siellä vaihtuu, niin kuin vaihdetaan paitaa päivittäin, niin henkilökunta. Eli kukaan ei tiedä muuta kuin, että joku sanoo, että täällä on tämä ja tämä ja sitten tulee merkintä tietokoneelle valvontatapahtumana, että vanki tämä ja tämä soitti kontrollisoiton, ok. (H17, vankipaikoiltaan suuren suljetun vankilan työntekijä.)

Fyysisen valvonnan toteuttaminen on hankalaa, mikäli vankila sijaitsee maantieteellisesti syrjäseudulla ja välimatkat ovat pitkät. Erityisesti ennakkoimattomien valvontakäyntien järjestäminen vangin luo voi näissä olosuhteissa olla hankalaa. Toisaalta myöskään koevapaudessa olevaa ei voitane velvoittaa saapumaan ainakaan kovin usein vankilaan valvontakäynnille tällaisissa tapauksissa. Valvonnallisesti haastavissa tilanteissa valvontayhteistyötä voidaan pyrkiä tekemään sekä toisten viranomaisten (poliisi) että muiden vankiloiden kanssa.

Parissa koevapaudessa olleiden haastattelussa tuli ilmi, että ko. henkilöt arvostivat sitä, että vankilahenkilökunta teki valvontakäynnit hienotunteisesti eli siviilivaatteissa.

V: Kyllä [oli] ihan oikein, että heillä oli siviilitakit päällä ja tosi fikusti, tosi huomaamattomasti. [- -] Kaikki kiitos ja kunnioitus, että se hoidettiin tosi kauniisti. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkiris, pitkä tuomio.)

Valvontakäyntien luonne on fyysisen läsnäolon ja osittain myös harvinaisuutensa vuoksi erilainen kuin puhelujen. Etenkin vankilahenkilökunnan haastatteluissa korostui henkilökohtaisen kontaktin ja valvonnan tarve. Koevapaudessa olevan näkeminen ja jututtaminen kasvotusten koettiin tärkeäksi, vaikka valvontakäyntejä koteihin ja toimintapaikoille ehdittiin tehdä varsin vähän. Henkilökohtaisen kanssakäymisen katsottiin mahdollistavan sekä päihitteettömyyden valvonnan että henkilön vapaudessa pärjäämisen arvioimiseksi. Keskustelu valvontakäynneillä on luontevaa, jos koevapaudessa oleva ja valvoja tuntevat toisensa entuudestaan hieman tavallista paremmin.

V: Sitten kun käydään valvontareissulla ja keskustellaan, niin kyllähän ne keskustelee kauheasti asioista. Kyllä pitää varata aikaa, että antaa puhua ja kuuntelee. Mulla on ainakin sellainen käsitys ollut, että se on hyvin tärkeä se tuki siinä, että välittää. (H10, avovankilan työntekijä.)

Valvontakäynnit voivat tosin olla hyvin erilaisia riippuen siitä, kohdistuvatko ne koevapaudessa olijan kotiin vai toimintapaikalle. Etenkin toimintapaikoilla muu henkilöstö ei välttämättä tiedä valvottavan olevan koevapaudessa, minkä vuoksi valvojien on toimittava erityisen hienotunteisesti ja huomaamattomasti. Myös perheen läsnäolo valvottavan kotona on otettava huomioon.

V: Tietysti lapset on toinen semmoinen, mihin täytyy sitten suhtautua hieman eri tavalla, tietenkään ei voi mennä kailottamaan, että 'tultiin nyt iskää tai äiskää kattomaan, että onko se ollut kiltisti'. Ihan muuten vaan vieraana mennään. (H9, avovankilan työntekijä.)

Koevapauden aikana vankilalta saatava tuki liittyy vahvasti valvontatapah-tumiin. Koevapauden valvontakehikon voi nähdä tarjoavan koevapaudessa olijoille myös keinon keskustella vapaudessa askarruttavista asioista jonkun kanssa. Tukea voidaan tarjota erityisesti valvontasoittojen ja -käyntien aikana, kun vankilahenkilökunnalla on mahdollisuus keskustella koeva-

paudessa olevan kanssa. Eräs vankilakyselyyn vastannut mainitsi tuen hakemisen vankilahenkilökunnalta olevan tavallista: ”Lähes kaikki vangit tukeutuvat vankilan virkamiehiin koevapausaikana joko henkisen tuen tai käytännön palveluohjauksen takia.” Toinen kyselyyn vastannut piti koevapudessa olevien tukemista myös vankilan taholta tärkeänä:

Meillä on sellainen teesi koevapauteen lähteville vangeille, että aina kun tulee kysymys ja asioita eteen ”kun ei tiedä mitä tekee” niin soittaa joko vartijalle, vankilan yhteyshenkilölle (valmistelija) tai toiminnoista vastaavalle apulaisjohtajalle (lupa-asiat) ja yöaikaan vankilan päivystävälle esimiehelle. Yritämme olla matalan kynnyksen toimijoita ja tukemassa vankia koevapaudessa. [kyselyvastaus]

Vankilan ulkopuolisen tukiverkoston ollessa ohut vankilan henkilökunta voi olla merkittävässä roolissa koevapausvangin arkielämässä selviytymisessä. Tuen tarjoamisessa vankilahenkilökunnalta koevapaudessa oleville tärkeä merkitys on henkilökohtaisella kanssakäymisellä joko puhelimitse tai kasvotusten esimerkiksi valvontakäyntien yhteydessä.

V2: Sit on myös toinen puoli, joka on vähintäänkin yhtä tärkeä, että nää viikottaiset tapaamiset vankien kanssa pyörii. [- -] Mä koen, että se on hyvin oleellinen osa koevapautta. Että sitä miestä tavataan ja sen kans keskustellaan ja se saa sellasen vaikutelman, että hän on valvovan silmän alla ja me tiedetään, missä mennään.

V1: Se ei oo pelkkää kontrollia, vaan se on tukea sekä kontrollia.

V2: Ja mun mielestä tää on nimenomaan sitä ennaltaehkäisevää.

V1: Ja kysytään oikeesti, että miten menee, miten rahat riittää, ootko nyt hoitanu asumistukiasiat kuntoon.

V2: Ja sit se pystyy ihan suoraan personoimaan, että tuo mies tai nainen tuossa pitää vähän vahtia, että miten mun koevapaus menee. [- -] Sillä on ihan selkee psykologinen merkitys. [- -] Mun mielestä se on vastuutonta, jos se vaan leijuu tuolla. (H15, kaksi avovankilan työntekijää.)

3.2 Vankilakohtaisia valvontakäytäntöjä

Kuten luvussa I.2.5 on tullut ilmi, valvontaa voidaan vähentää koevapauden edetessä, jos koevapaudessa oleva on noudattanut ehtoja riittävän pitkän aikaa. Valvonnan vähentäminen oli osittain käytössä haastateltujen vankiloissa. Lieventäminen koski useimmiten koevapaudessa olevan velvollisuutta käydä vankilassa ilmoittautumassa, eli ko. käyntikertoja harvennettiin. Laajoista valvonnan lievennyksistä ei kuitenkaan ole ollut kyse, koska valvontaa lievennettäessä on haastateltujen mukaan säilytettävä us-

kottava valvonnan taso. Eräs vankilan työntekijä perusteli tätä sillä, että valvonta ja rajoitukset eivät alkutilanteessakaan ole kohtuuttoman tiukat vaan mahdollistavat normaalin elämän.

Kuitenkin joissakin vankiloissa koettiin, että valvontaa ei käytännössä kovinkaan usein ole vähennetty, vaikka koevapaus olisi sujunut hyvin ja lähenisi loppuaan. Valvontaa koskeviin muutoksiin voi liittyä käytännön hankaluuksia: valvovan henkilökunnan tulee tietää esimerkiksi valvottavien puhelinsoittojen ja vankilassa ilmoittautumisen ajankohdat ja jos näihin tehtäisiin usein ja merkittäviä muutoksia, valvonta vaikeutuisi henkilökunnan näkökulmasta.

V: Oikeestaan kaikkien kanssa lähdetään alkuun melkein samanlaisesta intensiivisyydestä, että soitto joka ilta ja valvontakäynti noin kahden viikon välein vankilalla. Ne on minimi, mistä lähdetään liikkeelle. [- -] Jos on pitkä koevapaus, niin silloin saattaa olla, että me sitä soittovelvoitetta harvennetaan, jos on sujunut. (H13, avovankilan työntekijä.)

V: Voidaan niitä laitoksen aloitteesta [- -] harventaa. Mutta me ei olla tehty sitä kovinkaan paljon, koska mä ite koen sen silleen, että se on kuitenkin koevapaudessa se semmonen tietynlainen kontrolli. Koska niin valitettavaa kun se onkin, niin sitä fyysistä valvontaa me ei pystytä tekemään lähellekään riittävästi. [- -] Me ei olla hirveesti lähdetty lieventelemään mihinkään suuntaan. (H11, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Valvontaa oli tiukennettu koevapauden aikana parin haastatellun vankilan työntekijän mukaan. Syynä oli ollut toisessa tapauksessa koevapauden yhteydenpitovelvollisuuksien laiminlyönti. Toisessa tapauksessa valvontaa oli tiukennettu sen seurauksena, että koevapaudessa oleva oli syyllistynyt lievään päihderikkomukseen – ”valvontakäynnillä yleensä yllätystarkastuksen yhteydessä puhaltaakin pienen määrän promilleja, sanotaan vaikka 0,1” (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä).

Vankiloissa oli omaksuttu erilaisia vankilakohtaisia käytäntöjä koevapaudessa olevien valvontaan. Erään vankilakyselyyn vastanneen mukaan ko. vankilassa noudatettiin käytäntöä, jossa vangille soitettun valvontasoiton yhteydessä vanki samalla paikannettiin. Käytäntöä perusteltiin vankilan vastauksessa siten, että paikannuksella saadaan selville valvontapuhelimen sijainti ja siihen liitettyllä soitolla varmistetaan, että vanki on samassa paikassa puhelimen kanssa.

Toisen vankilan kyselyvastauksessa valvontakäyntien ajoittamista mainittiin muutetun siten, että päivisin tehtävää valvontaa oli vähennetty ja iltaisin ja viikonloppuisin suoritettavia valvontakäyntejä oli lisätty. Edel-

leen eräässä vankilassa mainittiin noudatettavan käytäntöä, jossa koepaudessa olevat tekevät viikkosuunnitelman, josta selviää verraten tarkkaan, mitä koepaudessa oleva tekee eri päivinä ja missä hän liikkuu. Suunnitelman tekemisen tavoitteena oli vastauksen mukaan se, että koepaudessa oleva ”oppii suunnittelemaan elämänsä ja noudattamaan omia suunnitelmiaan”.

Eräässä vankilassa valvonnassa hyödynnetään kyselyvastauksen mukaan videoneuvottelulaitteita. Niitä käytetään hyödyksi siten, että koepaudessa oleva osallistuu neuvotteluun KHL:n toimistossa muulla paikalla – samalla tehtiin päihdetestaus – ja videoyhteyden päässä oli vankilan virkamies. Joissakin tapauksissa koepaudessa oleva veloitettiin toimittamaan vankilaan erilaisia dokumentteja, kuten palkkatodistus.

Joidenkin vankiloiden tai aluevankiloiden organisaatiota on muokattu koepaauksien täytäntöönpanon sujuvoittamiseksi. Esimerkiksi Vanajan vankilassa on yhdelle vartijalle osoitettu koepaauksien valvontatehtävät kokonaisuudessaan. Ko. vartija on koepaudessa oleviin puhelimitse yhteydessä ja hän myös pitää yhteyttä heidän toimintapaikkojensa yhdyshenkilöihin. Lisäksi hän suorittaa valvontakäyntejä.

Pohjois-Suomen aluevankilan alueella puolestaan koepaudessa olevia valvoo valvontatiimi, joka aloitti toimintansa kokeiluluonteisena 1.5.2009. Valvontatiimiin kuuluu kolme vartijaa, joiden päätehtävä on koepaudessa olevien valvonta. Kokemukset valvontatiimin toiminnasta ovat olleet myönteisiä (lokakuu 2009), ja valvonnan on koettu olevan aikaisempaa tarkoituksenmukaisempaa ja laadukkaampaa. Kokeilun vakinaistamista suunnitellaan.¹⁰⁵ Muutama vankilan työntekijä kaipasi nimenomaan mainitun valvontatiimin kaltaista järjestelyä muuallekin maahan.

Käytännössä valvontatyötä tehdään vankiloissa hieman erilaisissa kokoonpanoissa. Valvontaa tekevät pääasiassa vartijat ja vankeinhoitoesimies/-miehet. Muu henkilöstökin, kuten erityistyöntekijät ja apulaistohtajat, osallistuu joissakin vankiloissa valvontaan. Esimerkiksi päivittäiset puhelinoimit ohjautuvat usein vartijoille tai päivystysvuorossa olevalle vankeinhoitoesimiehelle. Vartijoiden ”irrottaminen” vankilan normaaleista tehtävistä koepaudessa olevien valvontakäyntejä suorittamaan on osittain osoittautunut kuitenkin hankalaksi toteuttaa.

V: Se [valvontakäyntien tekeminen] on suppeen piirin hommia. Että kun aatellaan sitä, että valvontapuolella on omat työvuoronsa, jotka on mitoitettu sen tarpeen mukaan, mitä laitoksessa on. Ei siellä oikein oo, mistä irrottaa. [- -] Koska sillohan [koepausvankien

¹⁰⁵ Erikoissuunnittelija Marjo Anttila, Pohjois-Suomen aluevankila. Henkilökohtainen tiedonanto sähköpostin välityksellä 23.10.2009.

määrän lisääntyessä] siihen on pakko [laitoksen johdon reagoida], koska sehän on yhden suhteellisen ison vankijoukon valvontaa. Mut tässä vaiheessa siihen ei oo reagoitu. (H11, vankiluvultaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

3.3 Valvontaa vaikeuttavia rakenteellisia tekijöitä

Koევapaudessa olevien valvontaa hankaloittavat useat rakenteelliset seikat. Monessa haastattelussa ja kyselyvastauksessa vankeinhoidon *resurssien* niukkuuden mainittiin tekevän etenkin fyysisestä valvonnasta vaikean toteuttaa. Etenkin koევapaudessa olevien koteihin ja toimintapaikalle tehtäviä valvontakäyntejä varten oli monen haastatellun mukaan vaikea löytää resursseja, ja moni haastateltu vankilan työntekijä kertoi valvontakäyntien olevan harvinaisia. Valvontakäynnit koettiin kuitenkin tärkeiksi koევapauden valvonnan uskottavuuden säilyttämiseksi, ja useassa haastattelussa peräänkuulutettiin valvontaan lisää resursseja.

V1: Meidän on hirveen vaikee suorittaa täältä valvontaa. [- -] [Äskettäin tehdyllä valvontakäynnillä] oli sellainen älytön yhteensattuma, että epänormaaliin aikaan valvotaan ja heti jää joku kiinni. [- -] En minä henkilökohtaisesti toivo, että joku jää kiinni. Mut toivon sitä, että tää rangaistus on uskottava. (H15, kaksi avovankilan työntekijää.)

Eräs vankilakyselyyn vastannut piti fyysisen valvonnan vähyyttä merkittävänä ongelmana, koska valvonnan vähyyys voi joissakin tapauksissa johtaa vangin ajattelemaan valvonnan puuttuvan täysin, mikä voi ”aiheuttaa kiusausta rikkoa sääntöjä”. Toinen kyselyyn vastannut korosti sitä, että valvonnan avulla koევapaudessa oleville luodaan rajat, joiden noudattaminen tuo rutiinia: ”Laitoksen [on] kyettävä järjestämään riittävä valvonta, jotta vanki myös tuntee suorittavansa rangaistusta. Rajat tuovat myös vangille turvallisuutta.”

Valvontaan on joidenkin haastateltujen mukaan hankala osoittaa henkilöstöä myös avovankiloissa, mutta etenkin suljetuissa vankiloissa valvontakäyntejä on vaikea toteuttaa. Henkilöstö on mitoitettu vankilan sisällä tapahtuvaan valvontaan ja muihin tehtäviin, eikä vankilan ulkopuolella tapahtuva valvonta ole helposti järjestettävissä.

V: Fyysistä valvontaa me ei pystytä tekemään lähellekään riittävästi. Ja se mitä pystytään, niin se pääosin kohdentuu just väärään aikaan eli silloin, kun vanki todennäköisesti on ihan ookoo. Että ilta- ja viikonloppuajathan ne olis ne [tarpeelliset ajat valvoa]. (H11, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Niitä paljon puhuttuja resursseja vaan ei tullut vankeuslakiuudistuksen mukana, vaikka oli luvattu. Käytännössä laitosten tulee repiä valvottuun koevapauteen käytettävät laitoksen entisistä resursseista jo kuluneelta ja huvittavaltakin kuulostavan fraasin mukaisesti: 'toimintaa tehostamalla ja keskittymällä ydintoimintoihin'. Valtio-työnantaja ei resursseja jakaessaan juurikaan oikeasti kannusta valvotun koevapauden käytön lisäämistä. Puutteellisin resurssein voi valvonta ja tuki käytännössä olla riittämätöntä. [kyselyvastaus]

Haastateltujen vankiloiden työntekijöiden mukaan valvontakäyntien vähyys vaikuttaa myös päihdevalvonnan tasoon. Päihdetestaukseen ei tällä hetkellä ole käytössä etälaitteita, joiden avulla päihdeettömyyden kontrollointi olisi mahdollista ilman kasvotusten tapahtuvaa kanssakäymistä esimerkiksi vankilahenkilökunnan kanssa. Päihdekontrollissa olennaisia ovat ns. yllätykselliset pistokokeet, jolloin päihdetestaus tehdään sopimatta ennalta testauksen ajankohtaa.

Sinänsä moni haastateltu vankilatyöntekijä koki käytettävissä olevat valvontakeinot riittäviksi – kunhan vankiloilla olisi tarpeeksi resursseja hyödyntää ko. keinoja. Esiin nousi myös huoli siitä, kertooko koevapauksien epäonnistumisprosentti totuutta, koska valvonnan koetaan olevan osittain riittämätöntä. Muutama haastateltu oli sitä mieltä, että verraten hyvä koevapauksien onnistumisprosentti (ks. jakso VI.1.2) saattaa olla myös yhteydessä siihen, että koevapauksia ei ehditä valvoa riittävästi. Valvonnan kattavuutta pidettiin olennaisena koevapauden uskottavuuden säilyttämisessä rangaistusmuotona.

V2: Tuolla [toisessa vankilassa] valvonta toimi hyvin, että niitä oikeesti valvottiin. Nyt [toisessa vankilassa] [- -] niitä ei käytännössä valvota. Että kyllähän ne prosenttiluvut on helppo pitää ylhäällä sillä tavalla, jos ei niitä aktiivisesti valvota. (H15, avovankilan työntekijä.)

V: Se huolestuttaa, että valvotaanko niitä vai onko tää pelkkä koevapaus, jota ei valvota. [- -] En mä tiedä, miten se [valvonnan räätälöiminen valvottavan riskitason mukaan] vankiloissa on järjestetty, pystyykö ne kuinka hyvin loppujen lopuksi sitä valvontaa suorittamaan. (H23, sijoittajayksikön työntekijä.)

Parissa haastattelussa tuli esiin koevapaudessa olijoiden valvontaan liittyvä periaatteellinen ristiriitaisuus: koevapaudessa olijoita on syytä valvoa, jotta koevapaus pysyy uskottavana, mutta toisaalta koevapaudessa olijat ovat vapaudessa fyysisesti, joten liiallinenkaan valvonta ei ole hyväksi. Eräs esitetty näkökulma oli se, että valvonnan ollessa vähäistä koevapaudessa oleva saattaa kokea pääsevänsä liian helpolla, mikä voi omalta osaltaan vaikuttaa asenteisiin yhteiskuntaa kohtaan. Tätä kautta valvonnan huolelli-

suus saattaa myös osaltaan vaikuttaa koevapaudessa olijan yhteiskuntaan sopeutumiseen.

V: Siinä on vähän sellasta eturistiriitaa tietysti. Että on kuitenkin valvottu koevapaus, että siinä on tarkoitus ollakin vähän vapaammin, mutta tosin valvotusti. Että ei nyt oikein voi ympätä ihan hillittömästi sitä valvontaa, jos se halutaan pitää tän tyyppisenä rangaistuksena. (H15, avovankilan työntekijä.)

V: Kyllä ne [valvontakeinot] on oikeastaan [riittäviä]. Se enemmänkin sit jo menee semmoseen vangin kiusaamiseen, että sehän ei oo kuitenkaan se tarkoitus, että sitä pressataan ja vaikeutetaan sitä sen elämää siellä. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Osassa haastatteluista ja kyselyvastauksista valvontakeinoja ei pidetty täysin riittävinä. Kriittisissä kommentteissa peräänkuulutettiin tiukempaa valvontaa tai uudenlaisia keinoja valvonnan uskottavuuden turvaamiseksi. Osittain oli kyse siitä, että valvonta pitäisi järjestää tehokkaammaksi muun muassa henkilöstön tehtäväjärjestelyjen osalta. Toisaalta myös teknisiä valvontalaitteita kaivattiin lisää. Eräs haastateltu kertoi pitkään toivoneensa käyttöön etälaitetta (esim. ranneke), joka mittaisi suoraan valvottavan kehosta mahdolliset päihteet. Lisäksi ehdotettiin yhteistyön lisäämistä muiden viranomaisten ja esimerkiksi A-klinikoiden kanssa. Toinen haastateltu kaipasi erillistä yksikköä, joka pystyisi hoitamaan koevapaudessa olevien valvonnan tehokkaammin.

V: Eihän nämä oo missään nimessä [riittäviä], että kyllähän pitäis olla joku, koevapauteen liittyvä, oma yksikkö, mikä hoitais [valvonnan]. [- -] Pitäis olla semmoinen oma yksikkö, mikä ottaa auton ja selvittää näitä puhelujuttuja ja kattoo, ehkä jotain tämmöistä vakolutoimintaakin, että liikkuko se siellä alueella. (H17, vankipaikoiltaan ison suljetun vankilan työntekijä.)

Nykyisin käytössä olevat valvontakeinot voivat olla riittämättömiä erityisesti tiettyjen rikosten osalta. Haastatellut vankiloiden ja sijoittajayksiköiden työntekijät mainitsivat esimerkkejä toiminnasta, jota voi olla koevapauden aikana vaikea valvoa. Tällaisina mainittiin parisuhdeväkivalta, huumausainerikokset, talousrikokset ja seksuaalirikokset. Myös erilaiset internetiä hyödyntävät rikokset mainittiin erittäin vaikeina valvottavina.

Joissakin tapauksissa koevapaudessa olevan toiminta-alueena on lähtövankilasta kaukana sijaitseva paikkakunta. Näissä tilanteissa vankilat tekevät ajoittain *valvontayhteistyötä* keskenään. Pääosin vankiloissa oli haastattelijan ja kyselyvastausten mukaan oltu suhteellisen tyytyväisiä yhteistyöhön

muiden vankiloiden kanssa. Kuitenkin sekä vankilakyselyn vastauksissa että vankiloiden henkilökunnan haastatteluissa tuli esiin toivomus yhteistyön kehittämistä ja lisäämisestä. Erityisesti eri aluevankiloiden alueilla sijaitsevien vankiloiden välisessä yhteistyössä nähtiin kehittämisen varaa. Joillakin alueilla alueen sisäinen yhteistyö vankiloiden välillä toimi erittäinkin hyvin, mutta toisiin aluevankiloihin olisi tarpeen luoda toimivampia yhteyksiä. Tämä seikka korostuu sellaisten vankiloiden kohdalla, joihin vankeja tulee laajalta maantieteelliseltä alueelta.

Yksi yhteistyön muoto on se, että koevapaus valmistellaan yhdessä vankilassa ja valvotaan osittain tai kokonaan toisesta vankilasta käsin. Eräs vankilakyselyyn vastannut kiteytti yhteistyön merkityksen seuraavasti: ”Lähellä olevasta vankilasta on helpompi hoitaa fyysinen ja päihdevalvonta ja valmisteluvaiheen koti- ja toimintapaikkakäynnit. Myös alueellinen tuntemus on parempi laadittaessa toimeenpanosuunnitelmaan liikkumisrajoi-
tuksia.”

Käytännössä mainitunkaltaiset tilanteet eivät ole sujuneet täysin ongelmitta. Eräässä kyselyvastauksessa yhteistyön kannalta haasteellisena pidettiin ajoittain tilanteita, joissa vankila hoitaa toisen vankilan kirjoilla olevan vangin fyysisen valvonnan: ”[t]ällöin tavallaan ’pienemmän’ työn tekevä saa pitää vangin omilla kirjoillaan ja saa näin ollen suhteellisen helposti täytettyä tulostavoitettaan koevapauden osalta ja ’kovemman’ työn tekevä ei”. Myös resurssitilanteet voivat vaihdella vankiloittain ja aiheuttaa ristiriitatilanteita: ”Oman ongelman aiheuttaa henkilöstöresurssien vähyys. Esim. päihdevalvontaa ei aina avustava vankila pysty hoitamaan täysin toivotulla tavalla ja joudutaan tyytymään kompromissiin.”

Osittain vankiloiden välisiin yhteistyökuvioihin vaikuttavatkin haasteltujen mukaan vankilakohtaiset tulostavoitteet ja resurssit. Jos vankila ei saa toisen vankilan koevapausvangin valvonnasta minkäänlaista lisäystä tulospisteisiinsä, valvonta ei välttämättä houkuttele ja vankilan ”omien” koevapaudessa olijoiden valvonta voi mennä etusijalle.

V: Sitä [yhteistyötä muiden vankiloiden kanssa] kyllä on, mutta melko vähän. Nää alueet on laajat nykyään, niin että jos on meiltä päin kotoisin, niin on valvottu sitten muitten laitosten vankeja. Ja meidän vankeja jos on, niin on ainakin luvanneet, että voivat katsoa. [- -] On se aika vähäistä ollut, mutta ihan hyvin se on tähän saakka sujunut. [- -] Edelleenkin tää resurssikysymys on, että kun ei kerkiä [valvoa] niin paljon kun tarvis. Sitten tavallaan tää pisteitten keruu, [- -] että kenellä on miten paljon koevapaudessa olevia ja kuka valvoo ja kenelle kunnia. (H9, avovankilan työntekijä.)

Haasteita oli ollut myös siinä, että toisessa vankilassa valtaosan tuomios-taan suorittanutta vankia ei tunneta – edes tosiasiasa välttämättä ulkonäöl-tä – valvovassa vankilassa lainkaan ennen kuin hänen koevapauttaan pitäisi valvoa.

V: Ei se oikein toimi, se täytyy sanoa. Elikkä kun ne ei oo omia vankeja, niin kyllä niiden valvonta jää vähän heitteille, kun se on ta-vallaan jaettu kahteen paikkaan. Meidän pitäis käydä niitä kattomas-sa ja kun eihän me tunneta niitä, niin on vähän vaikee valvoo, kun et tunne, näin se vaan menee. [- -] Me ollaan ainakin tehty se ratkaisu, että me ei oteta minkään talon vankeja valvontaan ilman, että ne tu-lee ensin meille ja on meillä vähän aikaa sisällä, että porukka niihin tutustuu. [- -] Ei edes välttämättä tiedetä, minkä näköinen se on, jos kuva on [vankitietojärjestelmässä] neljä vuotta vanha. On se aika härskiä lähteä sitten kättelemaan semmosta. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

Pari vankilakyselyyn vastannutta ehdotti valvonnan järjestämistä siten, että valvonta tapahtuisi aina fyysisesti vangin lähellä olevasta vankilasta. Toi-sen mukaan koevapauden valvonnan siirtäminen lähellä olevan vankilan tehtäväksi olisi tarpeen, jotta valvonta tosiasiallisesti toimisi: ”Koko vanki-lan henkilöstö kokisi vangin neuvonnan ja valvonnan omaksi, jos vanki vankilan kirjoilla. On työlästä huomioda toisen vankilan toimia valvon-nassa ja yhteen sovittaa niitä, ettei tule päällekkäisiä toimintoja.”

Myös *valvontatekniikka* voi aiheuttaa hankaluuksia valvonnan sujuvalle hoitamiselle. Lähes kaikilla haastatelluilla vankiloiden työntekijöillä oli ollut jonkinlaisia ongelmia paikannuspuhelimien kanssa. Valvontapuheli-missa esiintyi toimintahäiriöitä, minkä katsottiin osittain johtuvan laitekan-nan ikääntymisestä.

Lisäksi usea haastateltu mainitsi, että paikannusjärjestelmä ei ole riittä-vän tarkka. Heittoa paikannusjärjestelmän antaman sijainnin ja kohteen oikean sijainnin välillä saattoi olla useita kilometrejä. Etenkin taajama-alueiden ulkopuolella paikannustarkkuus voi olla heikko. Puhelimissa oli esiintynyt jonkin verran myös muita toimintahäiriöitä (esim. akku loppui nopeasti tai puhelimen soittoääntä ei aina kuulunut soitosta huolimatta). Kaksi haastateltua vankilan työntekijää kertoi vankilan ottaneen erilaisen eli muuhun kuin puhelinpaikannukseen perustuvan paikannusjärjestelmän käyttöön nimenomaan parantaakseen paikannustarkkuutta. Muutamassa haastattelussa pohdittiin nilkkapantapaikannuslaitteen mahdollista käyt-töönottoa.

V: Jos se [nilkkapantaan perustuva paikannus] on yhtään luotettavampi, niin se vois olla ihan hyväkin. Mutta sitten kun miettii sitä, että koevapauden funktiohan pitäis olla tavallaan avolaitoksesta seuraava askel. Että onko se siihen rangaistusmuotoon niin järkevä valvonta, että me koko ajan tiedetään, missä se on, koska kyllähän se aika pitkälti perustuu myös siihen luottamukseen. (H13, avovankilan työntekijä.)

Paikannuspuhelimien käyttöön voi liittyä myös se ongelma, että valvojat eivät aina voi olla varmoja siitä, onko puhelin paikannuksen hetkellä valvottavan hallussa. Valvottava voi halutessaan jättää puhelimen kotiinsa ja poistua asunnostaan, jos hän luottaa siihen, että puhelimeen ei sillä aikaa soiteta.

Kuitenkin se, että valvottava tahallaan rikkoisi tai hukkaisi valvontakännykkänsä (tai muun paikannuslaitteen) tai jättäisi sen tarkoituksellisesti matkastaan ja siten estäisi paikannuksen, on harvinaista. Asia selvitettiin soittamalla kaikkiin vankiloihin marras–joulukuun vaihteessa 2009. Vastaajina oli vankiloiden apulaisjohtajia, vankeinhoitoesimiehiä ja vartijoita. Kerrotun perusteella vankiloista (yhteensä 26) noin viidenneksessä (5 vankilaa) mainitunkaltaisia tapauksia oli ollut yhdestä muutamaan (lisäksi yhdessä vankilassa vastaaja oli epävarma ko. tapauksista eikä sen vuoksi halunnut vastata). Valtaosassa vankiloista tällaisia tapauksia ei tiedetä tapahtuneen lainkaan, ja muutamassa vankilassa mainitunkaltaiset tapaukset ovat olleet yksittäisiä. Niissä oli pääosin kyse tilanteista, joissa valvottava oli rikkonut koevapauden ehtoja esimerkiksi nauttimalla alkoholia ja siinä yhteydessä hankkiutunut eroon puhelimestaan.

3.4 Koevapaudessa olleiden suhtautuminen valvontaan

Haastateltujen vankiloiden työntekijöiden mukaan koevapaudessa olleiden asennoituminen valvontaan oli yleisesti ottaen myönteistä, tosin joukossa oli myös valvonnan raskaasti kokeneita.

V2: Kyllä koevapaus koetaan hyvin yksilöllisesti vankien osalta. Jotkut on ihan romuna lopussa, että 'tää on niin helvetin raskasta ollu'.

V1: Monesti se on se [- -] puhelimen käyttäminen ja sen mukana olo.

V2: Se on stressaavaa. [- -] Mut sitten jotkut on suurin piirtein jostain lastenelokuvista suoraan, aurinko paistaa ja linnut laulaa ja on mahtavaa olla koevapaudessa ja tää ei oo mikään iso juttu. [- -] Tulen vähän katteleen maisemia ja lurautan laulun sinne vielä. [haastateltava nauraa] (H15, kaksi avovankilan työntekijää.)

Parissa vankilahenkilökunnan haastattelussa korostettiin sitä, että koevapautteen haluavalle/lähdössä olevalle vangille on syytä selostaa yksityiskohtaisesti valvonnan kokonaisuus etukäteen ja ”kaunistelematta”. Joskus vangeilla voi kuitenkin olla vääriä käsityksiä siitä, mitä valvonta todellisuudessa merkitsee, minkä vuoksi etukäteen annettavien tietojen merkitys korostuu.

Haastateltujen koevapaudessa olleiden valvonta oli saman kaavan mukaista. Käytettyihin valvontakeinoihin kuuluivat paikannus gsm-puhelimen välityksellä, puhelimitse tapahtuva yhteydenpito koevapaudessa olevan ja vankilan välillä, vankilahenkilökunnan valvontakäynnit koevapaudessa olijoiden kotona ja/tai toimintapaikalla sekä joidenkin haastateltujen kohdalla koevapaudessa olevan käynnit vankilalla.

Kaikkia haastateltuja koevapaudessa olleita oli päihdetestattu koevapauden aikana. Testit oli tehty joko haastatellun kotona tai toimintapaikalla tai vankilassa valvontakäynnin yhteydessä. Eräs vanki kävi säännöllisesti paikakuntansa A-klinikalla antamassa näytteen päihdekontrollia varten; A-klinikka hoiti päiheteettömyyden valvonnan kokonaan. Kuten todettu, vankilahenkilökunnan valvontakäynnit olivat pääosin harvinaisia, ja kaikki haastatellut kertoivat päihdetestausta tapahtuneen vain enintään muutaman kerran koevapauden aikana. Eräs koevapaudessa ollut kritisoi päihdetestausta epätarkaksi ja totesi, että kaikki päihdyttävät aineet eivät testeissä näy.

Kaikilla koevapaudessa olleilla oli käytössään vankilan gsm-puhelin, jota paikannuksen ohella käytettiin yhteydenpitoon; kaikkien haastateltujen tuli soittaa päivittäin vankilaan tietyinä kellonaikana. Neljällä henkilöllä soittoajankohta oli aamuisin, neljällä iltaisin ja yhdellä soittokellonaika jäi haastattelussa täsmentämättä. Yleensä koevapaudessa olevan tuli soittaa vankilaan tiettyjen kellonaikojen välisellä ajanjaksolla (esim. klo 18–20 tai 20–20.30 välillä). Lisäksi vankilasta oli soitettu koevapaudessa olevalle, tosin vankilan soitot olivat yhtä henkilöä lukuun ottamatta selvästi harvakuisempia.

Haastatellut suhtautuivat pääosin myönteisesti heihin kohdistettuun valvontaan, eikä valvonnan koettu rajoittavan valvottavan elämää kohtuuttomasti. Valvonta oli heidän mukaansa mitoitettu melko sopivasti suhteessa siihen, että vanki sai olla pois vankilasta, omassa asunnossa ja mahdollisen perheensä luona. Moni myös tiesi, mitä odottaa valvonnalta, eli valvontaa koskevista asioista on oletettavasti tiedotettu hyvin ennen koevapautteen lähtemistä.

V: Tietenkin täytyy itsekkin olla valppaana, että muistaa soittaa ja tällaiset asiat, mutta en mä ole kokenut sitä mitenkään hirveenä rasitteena. Melkein joka päivä unohtaa, että ei elä normaalia elämää ja

yhtäkkiä tajuaakin, että 'ai niin, enhän mä voikaan lähteä sinne'. Mutta varsinkin silloin kun päästään siihen, ettei tarvitse joka päivä soittaa ja tota kännykkää koko ajan raahata mukana, niin valvonnan säännöt vois olla vaikka tiukemmat. Kunhan ne olisivat vaan sellaiset fiksun toimivat. Ei se tiukkuus ole paha ollenkaan. (H2, koevapaudessa ollut mies, talousrikos, keskipituinen tuomio.)

V: On [sopivasti mitoitettu valvonta], ei sillä tavalla liian tiukkaa, että ne joka ilta seisois oven takana. Ihan sopiva mun mielestä, ei oo tullu stressiä siitä. [- -] Just joku soittaminen, ei se rasita missään. (H6, koevapaudessa ollut nainen, huumausainerikos, keskipituinen tuomio.)

V: Mulle oli ainakin tosi sopivasti mitoitettu, [- -] ei ollut haittaa mulle ainakaan. [- -] Ja mua ei häirinny pätkän vertaa, he hoitivat asiansa, siitä mä annan täyden kympin. Ja jos kerran pääsee koevapauteen, mun mielestä siihen kuuluu se valvonta. Ja mua ei ainakaan häiritty liikaa. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkirikos, pitkä tuomio.)

Pari koevapaudessa ollutta ihmetteli valvonnan vähäisyyttä omalla kohdallaan. Henkilöt olivat odottaneet tiukempaa valvontaa, mutta käytännössä valvonta oli ollut vähäistä.

V: Kyllä minä ajattelin, että tää on vähän tarkempaa touhua. [- -] Joku kuka voi helpommin lähtee tuonne maailman rientoihin, niin semmoisille valvonta vois olla vähän tiukempi. Että jos haluaisi touhuta omia hommia, niin kyllä onnistuis. (H1, koevapaudessa ollut mies, useita erilaisia rikoksia, lyhyt tuomio.)

Vaikka haastatellut eivät pääosin kokeneet valvontaa raskaaksi, jatkuva puhelimen seuraaminen, sen toiminnasta huolehtiminen ja päivittäinen soittovelvollisuus koettiin osittain voimia vieväksi. Samoin jatkuva ilmoittamisvelvollisuus sovitulta maantieteelliseltä alueelta poistuttaessa aiheutti joskus päänvaivaa ja harmia. Myös vankilahenkilökunnan käsityksen mukaan puhelimeen liittyvät velvollisuudet on koettu koevapaudessa olijoiden keskuudessa raskaimmiksi.

V: Alussahan siitä [puhelimesta] oli hirveen suuri huoli, että koko ajan vähän väliä, että 'onko se nyt taskussa ja onko se nyt mukana, ja missä se on ja onko se päällä'. Pari kertaa se sammukin, se teki tiltin ja sitten kortti hylätty, ja minähän hädissäni soitan, että ei kai tässä nyt tuu mitään sanktiota. (H7, koevapaudessa ollut mies, väkivaltarikos, lyhyt tuomio.)

Eräs koevapaudessa ollut kertoi jännittäneensä aluksi sitä, miten hän tulisi koevapaudessa pärjäämään ja oli hieman hermostunut siitä, sujuisiko kaikki hyvin. Vankilasta pois pääsyssä oli ”niin paljon pelissä”, että koevapauteen ja sen rajoituksiin ja valvontaan tottuminen kesti jonkin aikaa.

V: Alussa se tuntui, [- -] että pitää [olla] tosi skarppina ja silleen. Vähän hermostuttikin, että mitä oikein uskaltaa tai miten voi olla. Kaikki noi, että auto, ettei saa mitään pysäköintisakkoja [- -]. Mutta sehän meni sit siinä, kun minä olin vaan pääosin, mitä nyt käytiin sukulaisissa, mummolassa ja sitten [yksi sana ei kuulu] tossa tyttären kummisedän luona ja, kotona olin ja töissä, että en minä muualla ollu. (H7, koevapaudessa ollut mies, väkivaltarikos, lyhyt tuomio.)

Toinen haastateltu oli koevapauden alussa joutunut soittamaan vankilaan aina lähtiessään kotoa jonnekin ja samoin lähtiessään kotiin päin käyntipaikasta. Käytäntö oli kuitenkin koettu raskaaksi ja turhan sitovaksi ja myös vankilan resursseja vieväksi, joten siitä oli luovuttu. Henkilö toi esiin, että liian tarkka yhteydenpitovelvoite olisi johtanut siihen, että hän olisi mieluummin suorittanut lopputuomion vankilassa.

V: Joo se oli [koevapauden alussa tiukempaa], mut ne sitten sanokin, ettei siinä oo mitään järkeä, puhelinlinjat on ihan tukossa, jatkuvasti jokainen soittaa tänne, että ’nyt oon menossa salille, nyt oon menossa naapuriin kylään, nyt oon menossa kauppaan’. [- -] Jos joutuisin koko ajan soittelemaan tolleen, niin ennemmin mä tulisin lusimaan. (H5, koevapaudessa ollut mies, väkivaltarikos, pitkä tuomio.)

Muutaman koevapaudessa olleen kanssa keskusteltaessa esiin nousi ajatus esimerkiksi Ruotsissa käytössä olevan jalkapannan käyttämisestä paikannuksessa. Osa piti ajatusta jalkapannasta hyvänä, osa ei. Kielteiset kommentit koskivat sitä, että nilkkapanta voisi olla ylimääräinen ja hankala rasite (”se on sama kuin käsiraudat käsissä olisi”, H1), joka voisi myös leimata käyttäjänsä. Eräs haastateltu piti puhelinta parempana paikannuslaitteena. Hän uskoi, että nilkkapanta otettaisiin käyttöön puhelimen lisäksi, jolloin valvonta tiukentuisi ja puhelimella ”pelaamisesta” ei pääsisi kuitenkaan eroon. Kaksi haastateltua kannatti jalkapannan käyttöönottoa siinä tapauksessa, että siten koevapaudessa olevan soittovelvollisuutta voitaisiin harventaa. Kaksi muuta piti koevapauteen pääsemistä niin tärkeänä, että velvollisuus käyttää jalkapantaa ei olisi koevapauteen lähtemistä estänyt.

V: Sitten kun löytyy sellainen väline, jolla vois valvoa, jokin muu kuin kännykkä, niin nämä päivittäiset soitot vois jäädä pois. Ruotsissahan on tämä pantasysteemi, eli siellä voidaan seurata ilman päi-

vittäistä soittoa. Varmaan tällöinen on tulevaisuutta. (H2, koevapaudessa ollut mies, talousrikos, keskipituinen tuomio.)

V: Kyllä mä olisin suostunut siihen. Ei mulla olisi mitään ongelmaa ollut. Jos se ei olisi niin järkyttävä, tunnistettavissa. [- -] Ettei media revi sitä, että 'kattokaa nyt kenellä on kädessä tai jalassa semmoinen'. [- -] Mä olisin suostunut, kunhan olisin päässyt koevapauteen. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkirikos, pitkä tuomio.)

V: Jos se olisi ollut siinä ehtona, niin totta kai olisin suostunut, ei siinä mitään. Mutta kyllä mä koen, että toi puhelin oli parempi. Kuitenkin että miten käyt suihkussa ja tälleen, että olisihan se ollut tietenkin semmoinen vähän niin kun rasite siinä. (H7, koevapaudessa ollut mies, väkivaltarikos, lyhyt tuomio.)

4 Arvioiva yhteenveto

Koevapaudessa olevien valvonta on mahdollista järjestää yksilöllisesti, ja vankiloilla on käytössään useita valvontakeinoja. Valvontaa koskevien suunnitelmien tarkastelu osoitti, että valvontakeinojen kokonaisuus on suurimmassa osassa tapauksia samanlainen. Vaikuttaa siltä, että toimeenpanosuunnitelmaan kirjataan kutakuinkin tapauksesta riippumatta samat valvontakeinot, joita valvonnassa voidaan käyttää. Vangille halutaan antaa tieto kaikista valvontakeinoista, joita hänen valvonnassaan *voidaan* käyttää. Käytännöllä voinee arvioida olevan myös jonkinlaista ennalta ehkäisevää vaikutusta: vanki tietää, että hänen valvonnassaan voidaan käyttää useita erilaisia keinoja, jolloin riskin ottaminen ehtoja rikkomalla voi tuntua vähemmän houkuttelevalta.

Vaikka käytössä olevien valvontakeinojen kokonaisuus olisi pitkälti samankaltainen, valvonnan intensiivisyys vaihtelee jonkin verran. Esimerkiksi rikostaustalla on haastateltujen mukaan merkitystä, ja tietyistä rikoksista tuomittuja valvotaan intensiivisemmin kuin toisia. Myös määrällinen analyysi osoitti, että on olemassa suurehkoakin hajontaa sen suhteen, kuinka usein koevapaudessa olevia valvotaan. Osittain kyse voi olla myös kirjauksikäytäntöjen eroista.

Tosiasiassa eniten käytettyjä valvontakeinoja ovat paikannus ja puhelinsoitot vangilta vankilalle ja päinvastoin. Koevapaudessa olevan ehtojen noudattamista, erityisesti liikkumista koskevissa rajoituksissa pysymistä, voidaan valvoa paikannuksella ja velvoittamalla vanki soittamaan vankilaan. Puhelimitse on myös mahdollista kuulostella vangin vointia ja siten tarkkaila muun muassa mahdollisten päihderikkomusten ilmenemistä. Toisaalta sekä vankilatyöntekijät että koevapaudessa olleet toivat esiin sen, että puhe-

lujen aikana vangille tarjoutuu myös mahdollisuus purkaa tuntemuksiaan koevapaudessa olemisesta. Vankilatyöntekijöiden tuki koevapaudessa oleville liittyy usein valvontatapahtumiin, kuten puhelinkeskusteluihin.

Puhelujen ohella myös valvontakäynneillä voidaan tehdä havaintoja koevapaudessa olevien fyysisestä ja henkisestä jaksamisesta. Valvontakäyntejä vangin kotiin tai toimintapaikalle tehdään kuitenkin käytännössä varsin vähän, mikä tuli ilmi sekä kvantitatiivisessa analyysissä että vankiloiden työntekijöiden haastatteluissa. Fyysisen valvonnan vähyys on suoraan yhteydessä siihen, että myös päihdevalvontaa tehdään verraten harvoin.

Valvontaa hankaloittaa haastateltujen vankiloiden työntekijöiden mukaan resurssien niukkuus. Vankiloiden henkilöstöresurssit on usein mitoitettu laitoksen sisällä suoritettavia tehtäviä silmällä pitäen, joten laitoksen ulkopuolella tapahtuvia valvontakäyntejä on vaikea järjestää. Haastatellut olivat huolissaan siitä, että valvotun koevapauden uskottavuus järjestelmänä kärsii, kun kasvotusten vangin kanssa tehtävää valvontaa ehditään suorittaa niin vähän. Lisäksi valvonnan vähyys voi johtaa vääristyneeseen käsitykseen siitä, kuinka hyvin koevapaudessa olevat noudattavat ehtojaan.

Sinänsä moni haastateltu piti nykyisiä valvontakeinoja riittävinä, kunhan valvonnan suorittamiseen olisi riittävästi resursseja. Osa kaipasi myös tehokkaampia valvontakeinoja. Yksi hyvänä pidetty käytäntö valvonnan tehostamiseen oli muutaman haastatellun mukaan Pohjois-Suomen aluevankilassa ideoitu valvontatiimi, jossa muutaman virkamiehen tehtäviin kuuluu nimenomaan koevapaudessa olevien valvonta (myös valvontakäynnit).

Valvonnan kehittämiskohteisiin kuuluu tutkimuksen perusteella myös vankiloiden välinen yhteistyö. Resurssipulan todettiin häiritsevän myös yhteistyön tekemistä: jos omankaan vankilan koevapausvankien valvontaan ei tunnu löytyvän resursseja, saattaa toisen vankilan vangin valvonta jäädä vajaaksi. Yhteistyön kehittämiseksi voisi olla tarkoituksenmukaista kehittää joustavia rakenteita, jotka toimivat myös taloudellisesti kannattavasti vankilakohtaisten tulostavoitteiden osalta.

Koevapaudessa olleiden näkökulmasta valvonta oli järjestetty tarkoituksenmukaisesti, eikä valvonnasta ollut suuresti haittaa heidän elämälleen. Jonkin verran huolta tai stressiä aiheutti kuitenkin valvontapuhelin, joka tulee olla vangilla aina mukana ja toimintakunnossa. Koevapaudessa olleet tuntuivat hyväksyvän valvonnan osana rangaistustaan, eikä valvonnan taso tai määrä ollut tullut heille yllätyksenä.

Koevapauden valvonta on kahden osin vastakkain vaikuttavan lähtökohdan yhteen sovittamista: Valvonnan tulee yhtä aikaa rajoittaa valvottavien elämää siten, että koevapaus voidaan katsoa rangaistukseksi. Toisaalta

valvonnan ei pidä olla liian tiukkaa, jotta valvottava tuntee olevansa osa ”normaalilyhteiskuntaa” ja voi riittävän vapaasti harjoitella elämää siviiliyhteiskunnassa. Koevapaudessa olleiden kokemusten mukaan valvonta on suhteellisen sopivalla tasolla. Kuitenkaan valvojien näkökulmasta valvonnan taso ei fyysisen valvonnan osalta ole kohdallaan. Valvonnan uskottavuuden turvaamiseksi kohtuullinen valvonnan taso tulisi säilyttää puuttumatta kuitenkaan liiaksi valvottavien elämään. Myös yksilöllisyys valvonnan intensiivisyydessä voisi olla asianmukaista ottaa huomioon siten, ettei alhaisen riskin koevapausvankeja välttämättä ole syytä valvoa yhtä intensiivisesti kuin korkeamman riskin vankeja.

VI VALVOTUN KOEVAPAUDEN EHTOJEN RIKKOMINEN

Mikäli koevapaus ei etene suunnitelman mukaisesti, vankilaviranomaisilla on käytettävissään erilaisia keinoja puuttua tilanteeseen (ks. jakso I.2.6). Jos koevapaudessa oleva rikkoo koevapauden ehtoja, hänelle voidaan antaa varoitus tai koevapaus voidaan tietyissä tilanteissa keskeyttää tai peruuttaa kokonaan.

Seuraavassa selvitetään koevapaudessa olleiden rikkomuksiin syyllistymistä ja vankeinhoitoviranomaisten reagointia rikkomuksiin. Erityisesti tarkastelun kohteena ovat peruutetut koevapaudet. Mainittuja aiheita käsitellään ensin tutkimuksen tilastoaineiston valossa, minkä jälkeen käydään läpi haastateltujen näkemyksiä rikkomuksiin reagoimisesta ja menettelyistä rikkomistapauksissa.

1 Seuraamukset koevapauden ehtojen rikkomisesta

Vankitietojärjestelmästä saatiin tiedot koevapauksien peruuttamisista, joiden perusteella tarkasteltiin koevapauksien ehtojen noudattamista. Valvontatapahtumia koskevien tietojen perusteella on ilmeistä, että kaikkia ehtojen lieviä rikkomisia ei kirjata. Valvontatapahtumista kävi ilmi, että ajoittain vanki esimerkiksi myöhästyi sovitusta soittoajasta tai ei soittanut takaisin heti vankilan soiton havaittuaan. Näissä tapauksissa vangille usein huomautettiin asiasta, mutta virallista kirjausta ehtojen rikkomisesta ei tehty.

1.1 Koevapaudessa olleiden rikkomukset ja varoitus rikkomuksen seurauksena

Vankitietojärjestelmään tehtyjen kirjausten mukaan koevapaudessa olleista 13 % oli tehnyt jonkinlaisen *rikkomuksen* koevapauden aikana. Rikkomuksen tehneistä 14 % (5 hlöä) oli naisia. Rikkomuksia tehneiden naisten osuus vastaa naisten osuutta kaikista koevapausvangeista (16 %).

Rikkomuksen tehneistä valtaosasta (32 hlöä) oli saatavissa tieto rikkomuksen laadusta. Puolella näistä tapauksista rikkomuksen laaduksi oli ilmoitettu lupaehtojen laiminlyönti yleisesti (tarkempaa tietoa rikkomuksen laadusta ei ollut saatavilla). Näissä tapauksissa on voinut olla siis kyse esimerkiksi päihdeittömyysvelvoitteen rikkomisesta. Päihderikkomus oli kyseessä yli neljänneksessä tapauksista.

Viidessä tapauksessa henkilön epäiltiin syyllistyneen rikokseen koevapauden aikana, ja näissä tapauksissa koevapaus oli myös peruutettu. Yhteydenpito- tai ilmoittautumisvelvollisuuden laiminlyömisestä tai rikkomisesta oli kyse kolmessa tapauksessa.

Varoituksen oli saanut alle 3 % koevapaudessa olleista (7 hlöä). Kaikkien varoituksen saaneiden osalta ei ollut saatavilla tietoa siitä, mistä varoitus oli annettu.

1.2 Peruutetut koevapaudet

Valvottu koevapaus *peruutettiin* kokonaan¹⁰⁶ Vankitietojärjestelmän mukaan 25 henkilöltä tarkasteltuna ajanjaksona. Prosenttiosuutena tämä on noin yhdeksän, eli noin 91 % koevapaudessa olleista suoritti koevapauden ilman peruutusta.¹⁰⁷ Henkilöistä, joiden koevapaus oli peruutettu, viidennes eli viisi henkilöä oli naisia. Naisilla koevapauden peruuttaminen oli siis hieman yleisempää, tosin lukumäärät ovat varsin pieniä koevapaudessa olleiden kokonaismäärään verrattuna. Kaikki henkilöt, joilta koevapaus oli peruutettu, olivat kansalaisuudeltaan suomalaisia.

Henkilöt, joilta koevapaus oli peruutettu, olivat iältään keskimäärin 31-vuotiaita eli nuorempia kuin kaikki koevapausvangit keskimäärin. Yleisintä koevapauden peruuttaminen oli 26–35-vuotiaiden ikäluokassa, johon kuului 60 % niistä, joilta koevapaus oli peruutettu. Neljännes niistä, joilta koevapaus oli peruutettu, oli 36–45-vuotiaita.

26–35-vuotiaiden ikäluokassa koevapaus oli peruutettu 16 %:lta ikäluokkaan kuuluvista. Vanhemmissa ikäluokissa koevapauden peruuttaminen oli harvinaisempaa. 46–55-vuotiaiden ryhmässä vain yhdeltä henkilöltä oli peruutettu koevapaus (2 % ikäluokkaan kuuluvista), ja 56-vuotiaiden ja vanhempien ikäluokassa ei ollut peruutettu ainuttakaan koevapautta.

¹⁰⁶ Vankitietojärjestelmästä ei ollut mahdollista saada luotettavaa tietoa siitä, kuinka monelta koevapaus oli peruutettu määrääjäksi.

¹⁰⁷ Epäonnistuneiden osuus oli lähes vastaava Ruotsissa tehdyn tutkimuksen mukaan koskien suomalaista järjestelmää pitkälti vastaavaan osallistuneita (Utökad användning av elektronisk fotboja inom kriminalvården 2007:19, 15).

Ne koevapaudessa olleet, joilta koevapaus oli peruutettu, olivat valtaosin väkivaltarikoksista tuomittuja (Taulukko 18): 60 % heistä oli syyllistynyt henkirikokseen tai sellaisen yritykseen (7 hlöä) tai muuhun väkivaltarikokseen (8 hlöä). Neljä henkilöä oli syyllistynyt varkausrikoksiin ja kolme huumausainerikoksiin.

Kun niiden henkilöiden päärikoksia, joilta koevapaus oli peruutettu, verrattiin koko koevapausvankijoukon päärikoksiin, havaittiin, että varkausrikoksiin syyllistyneiden osuus oli koevapaus peruutettu -joukossa selvästi suurempi (peruutetut 16 %, kaikki 7 %). Samoin muusta väkivaltarikoksesta tuomitut olivat yliedustettuna niiden henkilöiden joukossa, joilta koevapaus oli peruutettu (peruutetut 32 %, kaikki 17 %).

Taulukko 18 Niiden koevapaudessa olleiden (kaikki, miehet ja naiset) päärikokset, joilta koevapaus oli peruutettu

Päärikos	Lukumäärä	Osuus niistä koevapaudessa olleista, joilta koevapaus peruutettu, %	Miesten lkm	Naisten lkm
Muu väkivaltarikos	8	32	6	2
Murha, tappo tai emt. yritys	7	28	5	2
Varkausrikokset (RL 28 luku)	4	16	3	1
Huumausainerikos	3	12	3	0
Ryöstö (RL 31:1–3 §)	1	4	1	0
Muu omaisuusrikos	1	4	1	0
Liikennejuopumus	1	4	1	0
Yhteensä	25	100	20	5

Henkilöistä, joilta valvottu koevapaus oli peruutettu, hieman alle puolet oli ensikertalaisia (Taulukko 19). Kaikista koevapaudessa olleista ensikertalaisia oli 55 %.

Taulukko 19 Niiden koevapaudessa olleiden vankilakertaisuus, joilta koevapaus oli peruutettu

Vankilakertaisuus	Lukumäärä	Osuus niistä koevapaudessa olleista, joilta koevapaus peruutettu, %
1	12	48
2	2	8
3–4	4	16
5–6	4	16
7–	3	12
Yhteensä	25	100

Peruutetut koevapaudet olivat peruuntuneet keskimäärin 42 päivää kestettään (n. 1 kk 12 pv). Nopein koevapauden peruutus tapahtui kolmantena

päivänä koevapauden alettua. Pisin koevapauden kesto ennen koevapauden peruutusta oli 5 kuukautta ja 21 päivää.

Yli kolmannes peruutuksista tapahtui ensimmäisen kuukauden aikana (Taulukko 20). Valtaosa (88 %) peruutuksista tapahtui enintään kolmen kuukauden aikana koevapauden alusta.

Taulukko 20 Niiden koevapaudessa olleiden koevapauden kesto, joilta koevapaus oli peruutettu

Koevapauden kesto ennen peruutusta	Lukumäärä	Osuus niistä, joiden koevapaus peruutettu, %
Enintään 1 kk	9	36
Yli 1 kk, enintään 2 kk (31–60 pv)	6	24
Yli 2 kk, enintään 3 kk (61–90 pv)	7	28
Yli 3 kk, enintään 4 kk (91–120 pv)	1	4
Yli 4 kk, enintään 5 kk (121–150 pv)	1	4
Yli 5 kk (151– pv)	1	4
Yhteensä	25	100

Henkilöistä, joilta koevapaus oli peruutettu, yli puolelle (56 %) oli tuomittu yli kolmen vuoden vankeusrangaistus (Taulukko 21). Kaikista koevapaudessa olleista osuus oli 48 %.

Taulukko 21 Niiden koevapaudessa olleiden vankeusrangaistusten pituudet, joilta koevapaus oli peruutettu

Vankeusrangaistuksen pituus	Lukumäärä	Osuus niistä koevapaudessa olleista, joilta koevapaus peruutettu, %
Enintään 1 v	4	16
Yli vuosi, enintään 1 v 6 kk	1	4
Yli 1 v 6 kk, enintään 2 v	2	8
Yli 2 v, enintään 3 v	3	12
Yli 3 v, enintään 4 v	5	20
Yli 4 v, enintään 6 v	3	12
Yli 6 v	6	24
Ei tietoa	1	4
Yhteensä	25	100

Henkilöistä, joilta koevapaus oli peruutettu, yli puolella (56 %, 14 hlöä) toimintavelvoitteena oli työ tai opiskelu. Osuus oli alhaisempi kuin koko koevapausvankipopulaatiossa (noin 2/3). Päihdekuntoutus oli osana toimintavelvoitteita 40 %:lla, ja osuus lähes vastaava koko koevapausvankipopulaatiossa (36 %).

Koevapauksien peruuttamiselle oli useita *syitä*. Valtaosassa tapauksia kyse oli jonkinlaisesta koevapauden ehtojen rikkomisesta. Vain yhdessä tapauksessa oli Vankitietojärjestelmän tietojen mukaan kyse koevapauden

peruuntumisesta muusta syystä kuin koevapauden ehtojen rikkomisen vuoksi. Tässä tapauksessa ulkopuolinen sijoituslaitos ei jatkanut koevapaudessa olleen henkilön sijoitusta jostakin syystä.

Yleisin peruuttamisen syy oli päihteettömyysvelvoitteen rikkominen.¹⁰⁸ Tämä oli ainoana mainittuna syynä seitsemässä tapauksessa. Kyseessä oli joko positiivinen tulos päihdekontrollissa tai päihdetestistä kieltäytyminen.

Koevapautta ei peruutettu kaikissa tapauksissa, joissa rikkomuksessa oli kyse päihteiden käytöstä. Kun tarkasteltiin niitä tapauksia, joissa koevapausvanki oli rikkonut koevapauden ehtoja tai joissa koevapaus oli peruutettu (37 tapausta), havaittiin, että kaikissa päihderikkomustapauksissa (14 tapausta) koevapautta ei ollut peruutettu kokonaan. Näin oli tehty yhdeksässä tapauksessa. Kolmessa tapauksessa valvontatapahtumia koskevien tietojen perusteella oli havaittavissa, että päihderikkomuksesta oli seurannut koevapauden määräaikainen peruutus. Yhdessä tapauksessa päihderikkomuksen seurauksena oli varoitus. Yhdessä tapauksessa päihderikkomuksesta ei ollut seurannut mitään virallista seuraamusta (varoitus tai koevapauden määräaikainen tai kokonaan peruutus).

Neljässä tapauksessa koevapauden peruuttamiselle mainittiin useita syitä, kuten sekä koevapauden ehtojen rikkominen että rikosepäily. Eräässä tapauksessa henkilö oli sekä rikkonut päihteettömyysvelvoitetta että jättänyt noudattamatta toimintavelvoitetta. Toisessa tapauksessa henkilö ei ollut ollut asunnolla vaadittuna aikana, eikä hänellä ollut paikannuspuhelinta mukana. Lisäksi hänen epäiltiin syyllistyneen rikokseen.

Rikosepäily tai rikokseen syyllistyminen oli ainoana syynä neljässä tapauksessa. Lisäksi kahdessa tapauksessa mainittiin rikoksen ohella jokin muu syy koevapauden peruuttamiseen. Mainittuja rikoksia, joista koevapaudessa olleita epäiltiin, olivat ajo-oikeudetta ajaminen, kätkemisrikos ja petosrikokset sekä järjestysrikkomus.

Yhdessä tapauksessa koevapauden peruuttamisen syynä mainittiin se, että henkilö oli jättänyt noudattamatta toimintavelvoitetta. Yhdessä tapauksessa koevapauden peruuttamisen syyksi mainittiin se, ettei koevapauden edellytysten noudattamista pidetty enää todennäköisenä. Samoin yhdessä tapauksessa henkilön koevapaus peruutettiin, koska hän ei ollut noudattanut laitoksen ulkopuolella liikkumiseen liittyviä ehtoja.

Neljässä tapauksessa Vankitietojärjestelmästä ei käynyt ilmi tarkkaa koevapauden peruuttamisen syytä. Yhden henkilön osalta ei ollut saatavilla minkäänlaista tietoa peruuttamisesta sitä koskevan merkinnän lisäksi.

¹⁰⁸ Myös Ruotsissa tehdyssä tutkimuksessa suurin osa sähköisen valvonnan sääntöjen rikkomisista oli päihteettömyysvelvoitteen rikkomisia (Marklund & Holmberg 2009, 51).

1.3 Rikkomusten havaitseminen

Erikseen tarkasteltiin myös niiden koevapaudessa olleiden valvontaa, jotka olivat rikkoneet koevapauden ehtoja ja/tai joilta koevapaus oli peruutettu kokonaan. Näitä henkilöitä oli yhteensä 37¹⁰⁹. Heistä kymmenen henkilön kohdalla koevapauden ehtojen rikkominen tuli vankilahenkilökunnan tietoon valvontakäynnin kautta eli vankilahenkilökunnan käydessä koevapaudessa olleen kotona tai toimintapaikalla. Tällöin ehtojen rikkominen havaittiin joko puhalluttamalla (positiivinen tulos) tai toteamalla, ettei vanki ollut siellä, missä hänen toimintasuunnitelmansa mukaan piti olla.

Kahdeksan koevapaudessa olleen kohdalla koevapauden ehtojen rikkominen oli tullut ilmi puhelimitse tapahtuvan yhteydenpidon kautta tai siihen liittyen. Useimmiten kyse oli siitä, että henkilö ei joko soittanut sovittuun aikaan vankilaan tai ei vastannut valvontasoittoon, minkä seurauksena vankilahenkilökunnan epäilykset heräsivät. Seurauksena epäonnistuneesta valvontasoitosta ryhdyttiin usein muihin toimenpiteisiin, kuten lähdettiin valvontakäynnille. Parissa tapauksessa valvottava kuulosti valvontasoiton aikana omituiselta (esim. sopertava puhe), minkä seurauksena hänet määrättiin välittömästi ilmoittautumaan vankilassa tai vankilasta lähdettiin vangin luokse valvontakäynnille.

Viiden koevapausvangin kohdalla vankila sai tiedon ehtojen rikkomisesta toiselta viranomaiselta tai muulta yhteistyökumppanilta. Kyse oli esimerkiksi siitä, että koevapaudessa ollut ei ollut käynyt yhteistyökumppanin luona sovittuun tai siitä, että poliisi ilmoitti henkilön olleen pidätettynä (2 tapausta).

Viidessä tapauksessa kyseessä oli jokin muu tapa, jolla ehtojen rikkominen tuli vankilan tietoon. Yhdessä tapauksessa koevapaudessa ollut nourettiin vankilaan virtsatestiin, josta henkilö kieltäytyi. Yhden koevapausvangin rikkomus todettiin alun perin paikantamalla, eli henkilön havaittiin olevan eri paikassa kuin missä hän kertoi olleensa. Yhdessä tapauksessa vankilan soittaessa valvontapuhelimeen siihen vastasi poliisi, joka kertoi koevapausvangin olevan pidätettynä. Lisäksi yhdessä tapauksessa vankila soitti koevapausvangille ja määräsi tämän puhallustestiin poliisiasemalle.

Yhden koevapaudessa olleen kohdalla kyse ei ollut varsinaisesta koevapauden ehtojen rikkomisesta, vaan koevapaus peruuntui toimintapaikasta johtuneesta syystä. Yhdeksästä henkilöstä ei ollut saatavissa tietoa siitä, miten ehtojen rikkominen oli tullut vankilahenkilökunnan tietoon.

¹⁰⁹ Näistä 25 oli henkilöitä, joilta koevapaus oli peruutettu, ja 12 henkilöitä, jotka olivat syyllistyneet rikkomukseen, mutta joilta koevapautta ei ollut peruutettu.

2 Vankilakohtaisia reagoititapoja

Haastateltujen työntekijöiden vankiloissa oli erilaisia käytäntöjä siinä, kuinka rikkomuksiin suhtauduttiin. Jos koevapaudessa oleva laiminlöi yhteydenpitovelvoitteensa eli esimerkiksi jätti soittamatta vankilaan sovittuun aikaan tai poistui rajatulta liikkumisalueeltaan ilman lupaa, koevapaudessa olijalle yleensä vähintään mainittiin asiasta tai häntä *puhuteltiin* tiukempaan sävyyn. Kyseessä saattoi olla ainutkertainen tai toistuva tapaus, esimerkiksi soittoajan unohtaminen, (erehdyksessä) toisen kunnan alueella liikkuminen tai valvontakäynnille vankilaan saapumatta jättäminen. Henkilö on lisäksi saattanut esimerkiksi jäädä töistään sairauslomalle ilmoittamatta vankilalle asiasta, mistä on seurannut nuhtelu tai varoitus. Mikäli mainittu rikkomus katsottiin vakavammaksi tai toistuvaksi, koevapaudessa olevalle voitiin haastateltujen mukaan antaa *varoitus*.

V: Lähinnä muistutus ja varoitus liittyy tähän ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöntiin, jos se nyt on ihan selkee, pystyy antamaan vedenpitävän selvityksen, että miksi ei oo ilmoittanut. Ja sama sitten, jos on ollut muulla alueella, kun mikä on ollut lupa olla, niin jos se sattuu olemaan joku naapurikunta, niin kyllähän se vähän tietysti katotaan, suhteutetaan sitä sitten. (H13, avovankilan työntekijä.)

Vakavimpina rikkomuksina pidettiin päihteettömyysvelvoitteen rikkomista eli huumausaineiden, alkoholin ja/tai dopingaineiden nauttimista. Haastatelluilla vankilatyöntekijöillä oli erilaisia suhtautumistapoja päihderikkomuksiin. Osassa vankiloista kaikkien päihteiden osalta oli käytössä nollatoleranssi eli pienikin päihteiden käyttö johti vähintään koevapauden määräaikaiseen *peruuttamiseen*, usein jopa täydelliseen peruuttamiseen. Osassa vankiloista kuitenkin lievästä päihderikkomuksesta – esim. promillen puhaltaminen alkometriin, ”yhden saunakaljan juominen” – saattoi seurata vain varoitus. Eräässä vankilassa oli omaksuttu käytäntö, jossa huumausaineiden käyttämisestä seurasi lähtökohtaisesti esitys koevapauden peruuttamisesta, kun taas maltillisesta alkoholin nauttimisesta (”jos ei oo aivan törkee promillemäärä”) seurasi yleensä varoitus.

Myös menettelytavat päihderikkomustapauksissa vaihtelivat. Osassa vankiloista päihderikkomuksesta kiinni jäävä vietiin saman tien suoraan suljettuun vankilaan, jossa hän oli vähintään rikkomuksensa käsittelyn ajan. Eräässä vankilassa puolestaan meneteltiin niin, että päihtynyt koevapaudessa oleva voi kotonaan ”selvitä” seuraavaan aamuun, jolloin hänen oli saavuttava vankilalle ja jatkotoimenpiteisiin ryhdyttiin. Mikäli henkilö ei saapunut sovitusti vankilalle, hänestä tehtiin etsintäkuulutus jne. Vankilassa perusteltiin menettelytapaa muun muassa työturvallisuustekijöillä.

Haastateltujen kertoman mukaan päihderikkomuksen lisäksi ainoa ”rikkomus”, jonka vuoksi koevapaus voitiin määräaikaisesti tai kokonaan peruuttaa, oli koevapauden aikana syntynyt *rikosepäily*. Haastateltujen kertoman mukaan koevapauden aikana syntyneitä rikosepäilyjä oli ilmennyt, mutta ne olivat varsin harvinaisia.

Osin vankiloissa on selvästi erilaisia käsityksiä siitä, miten erilaisiin rikkomuksiin tulee reagoida. Parissa haastattelussa peräänkuulutettiin selkeitä ja yhdenmukaisia menettelyohjeita rikkomustilanteisiin sekä rikkomusten seuraamuksia koskevan päätöksenteon selkiyttämistä.

V: Semmoset selkeet säännöt näistä rikkeistä [olisivat tarpeen], ettei siinä olis niin paljon sitä soveltamista. Kyllähän vanki ymmärtää paremmin, kun on selkeet säännöt. Että jos on alkoholissa nollatoleranssi, niin se olis. Tai [- -] sit joku promilleraja, ennen kun reagoidaan. Onko se yks varotus, että onko kaikilla se yhden pöhnän otto sallittua ja [- -] mitkä asiat vaikuttaa. [- -] Jotenkin semmonen selkeys sanktioihin ja peruuttamiseen. (H16, vankipaikoiltaan pienehkön suljetun vankilan työntekijä.)

V: Mikä on määräaikainen sanktio pienemmästä rikkomuksesta ja mikä on niin suuri rike, että koevapaus kokonaan peruutetaan. Nää on vielä täysin auki, [- -] ei me vieläkään [tiedetä,] että mikä on sitten se, että voidaan lähteä perumaan. Koska jos mä lähden yksin tässä virka-asemassa sanomaan, että ’jaahas, että 50 minuuttia myöhässä soitit, tavarat kassiin, täältä lähtee auto hakemaan’, niin kyllä mä tiedän, että siitä nousee iso jupina, että sille oli siviilissä sitä ja sitä suunniteltu, niin ei kai sitä nyt tommoisen takia voi keskeyttää. [- -] Mikä on sitten se syy ja johtaako tää pienempi rike mihinkään. Jollei se johda, niin tää on huolestuttavaa siinä mielessä, että ihmiset nostaa käden pystyyn täällä virkatehtävissä. Eli ne ei enää raportoi mistään eikä mitään muuta, koska mikään ei johda mihinkään. Kunhan me saadaan tilastot kauniiksi. (H17, vankipaikoiltaan suuren suljetun vankilan työntekijä.)

Tutkimusta varten haastatelluista koevapaudessa olleista kukaan ei ollut saanut koevapauden ehtojen rikkomisesta varoitusta tai muuta seuraamusta. Yksi haastateltu kertoi, että vankilahenkilökunta oli huomauttanut häntä useamman kerran siitä, että hän oli liian myöhään vankilaan yhteydessä tilanteissa, joissa hänen oli tarvetta poiketa toimintasuunnitelmasta (esim. vierailu toisella paikkakunnalla). Lisäksi yksi koevapaudessa ollut kertoi rikkoneensa kerran lievästi tukiasuntolan sääntöjä, mistä tukiasuntolan yhdyshenkilö ei kuitenkaan ilmoittanut vankilalle.

Haastateltujen koevapaudessa olleiden kokemusten mukaan vankiloissa suhtauduttiin ymmärtäväisesti yksittäisiin lieviin ehdoista poikkeamisiin,

esimerkiksi siihen, että koevapaudessa oleva soitti ilmoittautumissoiton jonkin verran myöhässä.

V: Kävihän mulle nytkin tossa yhtenä aamuna, meille tuli töissä just silleen, että vaihdoin vehkeet ja tuli silleen vähän kiire hetki ja mä katoin kelloo, että puoli yhdeksän, että ois pitäny jo kaheksalta soittaa. Soitin puoli yhdeksältä sit, totta kai, heti kun tajusin tilanteen, ei siinä mitään. [- -] Mutta hyvin ne on tuolla ymmärtäny. (H3, koevapaudessa ollut mies, henkirikos, pitkä tuomio.)

3 Arvioiva yhteenveto

Vankiloilla on käytössään erilaisia keinoja reagoida koevapaudessa olevan ehtojen vastaiseen toimintaan. Koevapaudessa olevalle voidaan antaa virallinen varoitus tai koevapaus voidaan peruuttaa määräajaksi tai kokonaan.

Tutkimusaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että kynnyks puuttua virallisesti koevapaudessa olevien ehtojen rikkomisiin on verraten korkealla. Pieniin rikkeisiin (esimerkiksi yhteydenpitovelvollisuuden lievä rikkominen unohtamalla soittaa vankilaan sovittuna ajankohtana) reagoidaan usein huomauttamalla vankia asiasta tai puhuttelemalla häntä. Ankarampiin seuraamuksiin eli koevapauden peruuttamiseen turvaudutaan pääasiassa selvissä rikkomistapauksissa eli päihderikkomuksen tai rikosepäilyn ollessa kyseessä tai jos koevapaudessa oleva muutoin selvästi tai toistuvasti laiminlyö velvoitteitaan.

Koevapauden peruuttaminen muusta syystä kuin ehtojen rikkomisen seurauksena näyttää olevan harvinaista. Tilastoaineistoon lukeutui vain yksi tapaus, jossa koevapaus peruutettiin siksi, että edellytysten katsottiin rauenneen muusta kuin vangin toimintaan liittyneestä syystä. Tässä tapauksessa oli kyse siitä, ettei ulkopuolinen sijoituslaitos jatkanut koevapaudessa olleen sijoitusta.

Muissa tapauksissa koevapaus peruutettiin vangista johtuneesta syystä. Yleisimmin syynä oli päihdeiden käytön kiellon rikkominen. Päihdeongelma onkin merkittävä riski koevapauden onnistumiselle, minkä vuoksi päihdekuntoutuksen sisällyttäminen koevapauden toimintavelvoitteisiin on usein perusteltua. Toisaalta myös uskottava päihdevalvonta voi olla merkittävä koevapaudessa olevien päihdeettömyyden tukemisessa.

Koevapauden peruuttamisia rikosepäilyn vuoksi tapahtui myös, mutta nämä tapaukset olivat varsin harvinaisia. Lisäksi osa näistä rikoksista oli verraten lieviä (esim. ajo-oikeudetta ajo). Koevapauden toimeenpanon voi-kin arvioida toteuttavan varsin hyvin sitä vankeuslain lähtökohtaa, että vankeuden toimeenpanon tulee olla turvallista yhteiskunnan kannalta.

Rikkomusten havaitsemisessa tärkeitä valvontakeinoja olivat puhelimitse tapahtuva yhteydenpito, jonka avulla vangin esimerkiksi havaittiin rikokseen ajankäyttöä koskevia rajoituksia. Toisaalta valvontakäynnit olivat tärkeä keino havaita todennettavasti koevapausvangin päihderikkomus.

Menettelytavat ja seuraamukset rikkomistapauksissa vaihtelevat vankiloittain ja tapauksittain. Usein päihderikkomuksista seurasi koevapauden peruutus kokonaan, mutta joissakin tapauksissa seuraamus oli lievempi eli koevapauden määräaikainen peruutus tai varoitus. Havainto on huolestuttava vankien yhdenvertaisen kohtelun kannalta. Lisäksi haastattelut osoittivat, että vankiloissa on jonkin verran epätietoisuutta siitä, miten erilaisissa ehtojen rikkomistapauksissa tulee toimia ja kenellä on päätöksentekovastuu eri tilanteissa.

Onnistuneiden koevapauksien osuus oli 91 %, mitä voinee pitää verraten korkeana. Kuitenkin tutkimuksen tilastoaineiston jälkeiseltä ajalta uutisoitiin koevapauksien epäonnistuneen vuoden 2009 ensimmäisellä vuosipuoliskolla useammin¹¹⁰. Onnistuneiden koevapauksien tasoon vaikuttanee suuresti valvonnan taso: mitä enemmän valvotaan, sitä suurempi riski koevapausvangeilla on jäädä kiinni – ja kääntäen: mitä vähemmän valvotaan, sitä useampi koevapaus ”onnistuu”, kun mahdollisista rikkeistä ei jäädä kiinni. Toisaalta koevapauksien onnistumiseen vaikuttaa myös se, millaisia vankeja koevapauteen pääsee. Hyvä onnistumisprosentti voi kertoa osaltaan siitä, että koevapausvankien valinnassa on onnistuttu hyvin.

¹¹⁰ STT:n uutinen ”Yhä useamman vangin koevapaus epäonnistuu” esimerkiksi Helsingin Sanomien verkkosivuilla 19.7.2009. Lähteenä Rikosseuraamusviraston erityisasiantuntija Vuokko Karsikas. Uutisen mukaan alkuvuonna 2009 koevapauksista epäonnistui 15 %.

VII TOIMIJOIDEN ARVIOITA VALVOTUN KOEVAPAUDEN TOIMIVUUDESTA

Vaikka tutkimuksessa on tullut esille useita valvotun koevapauden toimeenpanoon liittyviä ongelmia, haastatellut toimijat ja vankilakyselyyn vastanneet pitivät koevapautta yleisesti ottaen mielekkäänä uudistuksena. Tutkimuksessa tuli esiin useita tapoja, joilla koevapauden koettiin edistävän yhteiskuntaan sijoittumisessa.

1 Vapautuminen hallitusti ja kannustaen

Moni haastateltu ja kyselyyn vastannut katsoi koevapauden ensinnäkin auttavan takaisin yhteiskuntaan siirtymisessä siten, että koevapauden kautta vanki *vapautuu hallitusti*, ilman tavalliseen vapauttamiseen usein liittyvää ”euforistista tilaa”. Vapauttamiseen liittyvät tietyt rajat, jotka vähentävät siihen liittyvää huumaa ja lieventävät vankilan ja vapauden välistä, usein syväksi osoittautuvaa kuilua.¹¹¹

Myös moni koevapaudessa ollut koki vapautumisen kontrolloimisen olennaisena seikkana koevapauden merkityksessä. Koevapauden katsottiin tarjoavan portaittaisen siirtymisen vankilasta siviiliin eli tarjoavan mahdollisuuden vapautua asteittain ilman mahdollista äkillistä vapauden huumaa, josta voi seurata takaisin rikolliseen elämäntapaan luisuminen.

V: Mun mielestä se valmentaa pääsyä tuolta, ettei yhtäkkiä pääse. Jos suljetusta suoraan pääsee pomps, se on hyvin äkkiä samoilla raiteilla. Mut kun se kulkee näitä, ensin suljetussa, sitten avolaitos ja sitten siitä vielä [koevapaus], se on semmonen pehmeä lasku. Se valmentautuu siinä, mun mielestä se on erittäin tärkeä. Kyllä mä koen sen tarpeellisenä. Ihan jokaiselle melkeen suosittelisin, mun omat kokemukset on semmoset. (H7, koevapaudessa ollut mies, väkivaltarikos, lyhyt tuomio.)

¹¹¹ Myös Vähäkosken (2008) tekemissä koevapausvankien haastatteluissa tuli vahvasti esiin kontrolloidun vapauden merkitys: ”vapauden hurma” on koevapauden alkaessa vähäisempi kuin vapauduttaessa vankilasta suoraan ehdonalaiseen. Lisäksi valvottu koevapaus pakotti vangit tavalliseen, säännölliseen elämänrytmiin. (Mt., 43–44.)

V: Mun mielestä se on pehmeempi lasku kahden täysin erilaisen maailman, kun ne joutuu kohtaamaan, niin se olis tämmöinen välimuoto nimenomaan, joka edistäis siviilielämään sopeutumista. Mä näen sen tosi tärkeänä sillä tavalla [- -]. Musta se on huippuhyvä laki. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkirikos, pitkä tuomio.)

Kun pohditaan koevapauden vaikutuksia, vertailukohdaksi voidaan ottaa saman ajan viettäminen vankilassa. Eräs vankilakyselyyn vastannut mietti, että koevapaus edistänee vangin yhteiskuntaan sijoittumista vähintään saman verran kuin vastaavan ajan viettäminen vankilassa. Koevapaus voi myös vähentää laitostumisen riskiä paitsi toimimalla rangaistusaikana vankia aktivoivana kannustimena myös konkreettisesti vähentämällä vankilassa vietettyä aikaa.

Useassa haastattelussa tuli esiin valvotun koevapauden kautta vapautumisen *ero ns. tavalliseen vapautumiseen* suoraan vankilasta. Valtaosa asiaa kommentoineista haastatelluista piti koevapauden kautta vapautumista parempana väylänä palata siviiliyhteiskuntaan. Tärkeimpinä eroina pidettiin ensinnäkin koevapauden perusteellisempaa valmistelua. Koevapauteen lähtijälle on kattavamman valmistelun avulla taattu asuinpaikka ja jotakin rikoksetonta toimintaa, kun taas suoraan vankilasta vapautuvalle ei usein ole näitä tarjolla.¹¹² Lisäksi koevapauteen on mahdollista liittää erilaisia tukitoimia, joiden käyttämiseen koevapaudessa oleva voidaan koevapauden ajaksi velvoittaa. Siten koevapauden avulla on mahdollista luoda jatkumo, jossa vankilassa mahdollisesti alkanut myönteinen kehitys kohti rikoksetonta elämää jatkuu siviilissä hallituissa oloissa.

Toisekseen koevapaus eroaa merkittävästi tavallisesta vapautumisesta valvonnan ansiosta. Koevapaudessa on mahdollista valvoa vapautuvaa intensiivisesti, kun taas suoraan vankilasta vapautuvaa ei joko valvota lainkaan ja siinäkin tapauksessa, että hänen ehdonalaiseen vapauteensa liittyy valvonta, valvontatoimet ovat selvästi kevyempiä.

2 Arkielämän harjoittelua kontrolloidusti

Koevapaudessa olevan on mahdollista *harjoitella* tavallista arkielämää *kontrolloiduissa puitteissa*. Valvottu koevapaus saattaa olla vangille hänen aikuisiässään ensimmäinen kerta, jolloin hän elää ”tavallista”, rikoksetonta

¹¹² Vankilasta vapautuvalle tulee VL 4 luvun 6 § 2 momentin mukaan tehdä vapauttamissuunnitelma. Säännöksen mukaan hyvissä ajoin ennen vangin todennäköistä vapauttamista [rangaistusajan] suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla ja valvontasuunnitelmalla.

ja päihteetöntä elämää. Kyse voi olla esimerkiksi siitä, että vanki ensimmäistä kertaa elämässään ”elää yhteiskunnan normien mukaisesti aikataullisesti ja toiminnallisesti” (kyselyvastaus).

V: [- -] Tää on hyvä asia, ainutkertainen monelle ihmiselle, selviytyä paremmin. Ei tää ole tie onneen eikä autuuteen, jos ei sulla ole itse yritystä, [- -] mutta tää on hyvä apu. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkirikos, pitkä tuomio.)

V: Se on vähän semmosta opettelua kunnolliseen siviilielämään myös tavallaan. Että jos se jäisikin jollekin päälle, että ’jee, tälleenhän täällä onkin nyt oltu’, vaikka neljä, viis kuukautta, että tälleenhän täällä pitäis jatkaa, että ei heti lähtee sinne rikoksen polulle. (H5, koevapaudessa ollut mies, väkivaltarikos, pitkä tuomio.)

Vankilasta vapautuessa voi olla kiusaus palata takaisin entiseen elämään, johon rikokset ovat kuuluneet. Koevapaus tarjoaa ajanjakson, jolloin koevapaudessa oleva voi kontrolloidusti opetella kieltäytymään päihteistä ja muista arveluttavista tarjouksista sekä luomaan uusia sosiaalisia suhteita.

V: Olen varma, että tää koevapaus on kullanarvoinen. [- -] Siksi juuri, että ihmiset, jotka ei tavallaan pysy ajassa mukana ja kulkee siellä virran mukana eikä ole mitään sellaista omaa yritteliäisyyttä, [- -] niin se on semmoinen harjoittelupaikka sitten, semmoinen pehmeämpi paikka tulla [vapauteen]. (H8, koevapaudessa ollut nainen, henkirikos, pitkä tuomio.)

V: Kyllähän se tarkoitus ois elää ”normaalialla” rikoksetonta elämää ja tavallaan monen osalta varmasti opetella se tavallinen elämä ilman päihteitä. Ja toisaalta sitten tavoitteenahan on, että se viranomaisasiointihan on yks semmonen, mikä monelle on punanen vaate ja kukaan ei ikinä anna mitään ja mihinkään ei pääse, mut eipä se, jos humalassa menee ja äyökkäri, niin eipä sieltä mitään tahdo saada. (H22, sijoittajayksikön työntekijä.)

Koevapaudella voi olla erilaisia hyötyjä *kohderyhmästä* riippuen. Koevapaus voi olla tärkeä rikolliseen elämäntapaan kiinnittymistä estävä tekijä ensikertalaiselle tuomion pituudesta huolimatta. Moni piti koevapautta kuitenkin erityisen hyvänä pitkää tuomiota suorittaneiden kohdalla. Kuten eräs vankilakyselyyn vastannut tiivistä: ”Pitkää tuomiota suorittaville se tarjoaa mahdollisuuden valvottuun ja tuettuun totuttautumiseen vapauteen. Ensimmäistä (kenties toistakin) kertaa vankilassa oleville se pienentää riskiä kiinnittyä rikolliseen alakulttuuriin.”

V: Kyllä mä näkisin, että [koevapaus on tarkoitettu] ennen kaikkea niille, jotka on pitkään ollu pois täältä yhteiskunnasta ja joilla on ihan oikeesti ne tiedot ja taidot tulla tänne takasin hyvin heikot. Heille ennen kaikkea. Sitten sen vankan tukiverkon kautta vapaudutaan ja opetellaan sitä elämistä ja sitä, mitenkä täällä toimitaan ja ollaan. (H28, vankeinhoidon ulkopuolinen toimija.)

Usea haastateltu koevapaudessa ollut mainitsikin koevapauden etuna normaalin *arkirytmän* syntymisen¹¹³. Koevapaudessa henkilöille muodostuivat tietyt arkirutiinit, joiden ansiosta vapautumisen kynnyks oli pienempi kuin suoraan vankilasta vapauduttaessa. Koevapauden ehtojen rikkomiseen liittyvä sanktiomahdollisuus voi ikään kuin pakottaa koevapaudessa olijan arjen rutiineihin, joista voi muodostua pysyviä koevapauden jälkeisenäkin aikana.

V: Kyllä musta tuntuu, että siitä on ollu apua [ja] että mun on paljon helpompi jatkaa myös koevapauden jälkeen. [- -] Mä muistan, kun pääsin edelliseltä tuomiolta siviiliin, vaikka en ole masentuja tyyppi, niin tuntui, että maailma kaatuis niskaan, että olis ennemmin ollut vankilassa kun siviilissä. Tuntui ettei mikään toimi eikä jaksanut. Mietin vähän, että tuleekohan se sama fiilis tässä, mutta ei se tullut. Oli tosi helppo päästä kiinni siihen arkeen. Eli se rutiini jatkuu siellä siviilin puolella, niin se varmaan jeesaa. (H6, koevapaudessa ollut nainen, huumausainerikos, keskipituinen tuomio.)

V: Se on loiva lasku siviiliin, ja ehkä semmoinen, että näin pitäis elää, jotta pysyy siviilissä. Olla kiltisti ja töissä käydä tai opiskellessa ja silleen. Että olla sellainen suht säännöllinen elämänrytmi, että ei heiluta hulluna humalassa yöllä tuolla jatkuvasti. (H5, koevapaudessa ollut mies, väkivaltarikos, pitkä tuomio.)

V: Kyllä mä koen [että koevapaudesta oli hyötyä]. Se esimerkiksi valmisti hyvin tuohon päihitteettömyyteen alkoholin suhteen. Siinä oli iso merkitys. Jos yks kaks olisin päässy, minä olisin varmasti johonkin lähteny saman tien juhlimaan ja kännäämään, mutta ei tässä tapauksessa, olen edelleen hyvin kuivilla linjoilla. [- -] Että siitä oli hyötyä senkin kannalta. [- -] Kyllä se koevapaus valmensi semmoseen tasapainoseen elämään, siitä lähti semmonen valmentautuminen. [- -] Kyllä mä koen tosi isona hyötynä sen yleensäkin, että valmentautuu siihen rytmiin. (H7, koevapaudessa ollut mies, väkivaltarikos, lyhyt tuomio.)

¹¹³ Myös Englannissa sähköistä valvontaa tarkastelleessa tutkimuksessa tuli esiin, että valvottua koevapautta vastaavassa järjestelyssä olleiden mielestä koevapaudessa myönteistä oli mm. se, että henkilöille muodostui ”tavallisen elämän rytmi”, jonka avulla aiemmin elämää hallinneista rikollisista rutiineista oli mahdollista irrottautua (National Audit Office 2006, 4).

3 Tukirakenteita yhteiskuntaan kiinnittämiseksi

Koevapaus voi edistää yhteiskuntaan sijoittumisessa myös siten, että koevapaudessa oleva pääsee kiinnittymään yhteiskuntaan esimerkiksi työn tai opiskelun kautta. Koevapauden ansiosta tavallisen arkielämän perusasiat, kuten asunto ja esimerkiksi mahdollinen työ- tai opiskelupaikka ja sitä kautta toimeentulo, ovat jo valmiiksi kunnossa. Esimerkiksi eräs haastateltu koevapaudessa ollut ei pitänyt koevapautta muuten erityisen hyödyllisenä, mutta henkilö oli kuitenkin tyytyväinen, että oli koevapauden kautta saanut järjestettyä itselleen asunnon.

Usea haastateltu piti koevapautta tärkeänä siitäkin huolimatta, että koevapaudessa ollut palaisi jossakin vaiheessa elämäänsä uudelleen vankilaan. Osa haastatelluista koki, että koevapauden *onnistumisen mittarina* voi olla muukin kuin mahdollisimman pieni rikosten uusiminen koevapauden jälkeen. Vaikka koevapaudessa ollut palaisi takaisin vankilaan, koevapaudesta voi olla esimerkiksi se hyöty, että henkilön rikollisuus lievenee tai harvenee. Koevapaudessa ollut voi saada myös päihteettömyyteensä apua ja muutoin saada kontakteja viranomaisiin ja tietoa muista yhteiskunnassa tarjolla olevista palveluista esimerkiksi kolmannella sektorilla – joista voi olla apua myöhemmin ja siitä huolimatta, että henkilö joskus syyllistyisi uuteen rikokseen.

V: Koska jokainen vanki Suomessa vapautuu joka tapauksessa, niin kannattaako sitä sitten valmistella ja suunnitella, jotta se kantais sitten sen elämän vapaudessa ilman rikoksia, että kaveri pärjää ite. Ja sitten parhaimmillaan jopa, että siitä tulis veronmaksaja, joka ei tee rikoksia. [- -] Tai sitten sekin, että ei tuu rikoksia, vaikka olisikin sitten sosiaalitoimen elätettävänä, sekin on hyvä juttu. Jos rikoksien välit pitenee, rikokset lievenee, kaikki nää on, ne on niin paljon hyviä juttuja, että se on se tarkoitus. (H29, vankeinhoidon ulkopuolinen toimija.)

4 Yleinen aktivoiminen

Valvottua koevapautta voi lähtökohtaisesti pitää vankia *aktivoivana*. Koevapauden avulla vankia voidaan patistaa ottamaan vastuuta omasta elämästään; koevapautta voidaan käyttää eräänlaisena kannustimena, jonka avulla vanki huomaa omalla toiminnallaan (esim. rangaistusajan suunnitelman noudattamisella) ja panostuksellaan olevan myönteisiä vaikutuksia (koevapautteen pääsy). Eräs vankilakyselyyn vastannut piti olennaisena nimenomaan vangin aktivoimista: ”Valvottu koevapaus muuttaa pelkän aikaa

kuluttavan lusiin luonnetta aktiivisen ajankäyttämisen ja elämänmuutoksen suuntaan”.

Valvotun koevapauden myönteiset vaikutukset voivat olla hyvin *konkreettisia*. Koevapaudessa voidaan esimerkiksi puuttua vangin mahdollisiin päihdeongelmiin sekä kohentaa suhteita vangin omaisiin ja läheisiin. Eräs vankilakyselyyn vastannut pohti asiaa seuraavasti: ”Yhteydenpito omaisiin ja läheisiin on useimmiten parantunut. Ilman päihteitä asioiden hoito on sujunut, jolloin saa varmuutta asioiden hoitamisesta ja omasta onnistumisesta. Vangilla on vapautumisen jälkeen useimmiten töitä, opiskelupaikka, päihdeasiat hoidossa/katkolla, asuntoasiat, jos ei lopullinen asunto, niin ainakin mahdollisuus saada.”

Esimerkiksi kahdella haastatellulla koevapaudessa olleella koevapaus oli ollut tärkeä ratkaisu oikeaan aikaan. Toisella lähipiirissä oli todellinen tarve saada henkilö avuksi arjen pyörittämisessä; henkilö koki, että hän pääsi hankalassa tilanteessa auttamaan siviiliin perhettään ja tuntemaan itsensä hyödylliseksi. Toisen kohdalla koevapaus oli mahdollistanut työpaikan saamisen oikeaan aikaan ennen taloustaantumisen iskemistä ja työpaikan saamisen vaikeutumista.

V: Joo, on [koevapaudesta hyötyä vapautumisen jälkeen]. Just tän työn takia. Oon päässyt työelämään mahdollisimman nopeasti. Esimerkiksi [ko. henkilön alalla] on tällä hetkellä työt vähissä ja mä koin, että pääsin juuri oikeaan aikaan aloittamaan työt uudestaan. Eli kyllä, erittäin paljon. (H2, koevapaudessa ollut mies, talousrikos, keskipituinen tuomio.)

Tosiasiassa koevapaus voidaan kokea myönteisenä myös yksinkertaisesti siitä syystä, että henkilö pääsee pois vankilasta ja voi elää kutakuinkin normaalia elämää. Haastateltujen koevapaudessa olleiden mukaan koevapauteen liittyy myönteisenä puolena tavallisen arjen kaltaisuus verrattuna elämään vankilassa – olkoonkin, että henkilö oli saattanut avovankilasta käsin käydä siviilitöissä tai opiskelemassa ja siten elää vankilassakin verraten vapaissa oloissa. Vankilasta pois pääseminen ja tavallisessa yhteiskunnassa eläminen oli monelle tärkeä asia sinänsä. Haastatellut mainitsivat konkreettisia koevapaudessa olemisen myönteisiä seikkoja, kuten rajoittamattoman yhteydenpidon läheisiin, perheen kanssa olemisen, päihteettömän arjen opettelemisen sekä yleisesti omien asioiden hoitamisen.

V: Hyvää on se, että saa olla täältä pois. Saa pitää kännykkää. [virnistää] Saa ihmisiin 24/7 yhteyttä pidettyä. Esimerkiks äitiin, veljeen, ja tietty kavereihin, ne on tärkeitä. Ja sit saa olla perheen kanssa. (H4, koevapaudessa ollut mies, useita erilaisia rikoksia.)

5 Yhteenveto

Haastateltujen kokemuksen mukaan valvottu koevapaus voi vähentää vankeuden ja vapauden välistä kuilua, kun henkilöllä on koevapauden aikana mahdollisuus kiinnittyä ”normaaliyhteiskuntaan” esimerkiksi työn, opiskelun tai kuntoutuksen kautta. Asteittainen vapautuminen vähentää vapautumisen huumaa, kun koevapaudessa olevan toimintaa valvotaan.

Moni haastateltu piti koevapauden kautta vapautumista ns. tavalliseen vapautumiseen verrattuna parempana muun muassa sen vuoksi, että koevapauden kautta vapautuvalla on lähtökohtaisesti perusasiat, kuten asuminen ja toimeentulo, kunnossa. Koevapaudessa olevan on lisäksi mahdollista harjoitella ”normaalin” arjen elämistä. Päihteettömyys ja muut koevapauden ehdot luovat kontrolloidut puitteet, joissa arkirytmii ehtii usein muodostua ennen varsinaista vapautumista.

VIII JOHTOPÄÄTÖKSET

1 Yhteenveto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimuksessa on arvioitu valvotun koevapauden toimeenpanoa ja sovellettavuutta. Yhtenä keskeisenä tavoitteena oli selvittää, miten koevapaus järjestelmänä toimii ja miten koevapauden toimeenpanoa olisi tarpeen kehittää. Tarkastelun kohteena oli valvottu koevapaus kokonaisuudessaan: koevapauden valmistelu, sitä koskeva päätöksenteko sekä koevapauden sisältö ja toimeenpano.

Tutkimuksessa on käytetty useita aineistoja. Tausta-aineistona ja analyysin lähtökohtana olivat valvottua koevapautta koskeva lainsäädäntö ja muu normisto. Tärkeän osan tutkimusaineistoa muodosti tilastoaineisto koevapaudessa olleista henkilöistä. Ko. aineistosta saatiin tietoja koevapaudessa olleiden taustoista, koevapauksien sisällöistä ja valvonnasta sekä koevapauksien onnistumisesta.

Tutkimukseen kuului myös laadullinen aineisto. Vankiloille suunnatulla kyselyllä pyrittiin kokoamaan kattavaa tietoa tietyistä koevapauksien toimeenpanon perusasioista sekä hankkimaan tietoa tutkimushaastattelujen taustaksi. Haastattelujen avulla hankittiin syvempää tietoa koevapauden osa-alueista. Haastateltavina oli koevapaudessa olleita henkilöitä, vankiloiden ja sijoittajaysiköiden työntekijöitä sekä vankeinhoidon ulkopuolisia toimijoita, kuten virkamiehiä ja järjestöjen työntekijöitä.

Vaikka haastateltuja oli varsin erilaisista ryhmistä ja haastateltujen lukumäärää (30) voi pitää suhteellisen kattavana, joitakin toimijoita jäi haastatteleematta tutkimusekonomisista syistä. Tällaisia ryhmiä olivat esimerkiksi poliisi, tietyt vapautuvien vankien kanssa työskentelevät järjestöt ja työ- ja muita toimintapaikkoja tarjoavat siviilitoimijat laajemmin. Lisäksi olisi voinut olla mielekästä haastatella sellaisia vankeja, joiden koevapaus oli jouduttu keskeyttämään tai peruuttamaan sekä sellaisia vankeja, jotka eivät olleet koevapautteen halustaan huolimatta päässeet. Tällaisia haastateltavia ei kuitenkaan haastattelujen tekoajankohtana löytynyt. Samoin koevapauden merkitys ja vaikutukset valvottavan kanssa samassa taloudessa asuvien kanssa

jäivät tutkimuksessa maininnan varaan, ja aihetta olisikin syytä selvittää tarkemmin. Myös kahden erityisryhmän eli elinkautisvankien ja koko rangaistusta suorittavien koevapautta olisi mielekästä tarkastella syvemmin.

Rikosseuraamusalan organisaatio uudistui vuoden 2010 alusta, jolloin Vankeinhoitolaitos, Kriminaalihuoltolaitos ja Rikosseuraamusvirasto yhdistyivät Rikosseuraamuslaitokseksi (laki 27.11.2009/953 ja asetus 17.12.2009/1108). Koska aineisto kerättiin ja tutkimustyö muutoinkin tehtiin pääosin vuoden 2009 aikana, tutkimusraportissa on käytetty vanhan organisaation mukaisia nimityksiä. Lukemisen helpottamiseksi uusiin nimityksiin on kuitenkin viitattu aina mainittaessa tekstissä jokin organisaation osa ensimmäistä kertaa, ja raportin lopussa (Liite 6) on taulukon muodossa ilmaistu organisaation osien ja yksiköiden vanhat ja uudet nimitykset.

1.2 Valvotun koevapauden tausta

Valvottua koevapautta koskevien säännösten säätämisen taustalla ovat vaikuttaneet kriminaalipoliittiset linjaukset ja kansainvälisen oikeuden kehitys. Vankeusrangaistuksen suorittamisesta on haluttu tehdä aiempaa ennustettavampi ja suunnitelmallisempi prosessi, jonka aikana vangilla on mahdollisuus lisätä olosuhteidensa avoimuutta asteittain. Lisäksi koevapaus kertoo osaltaan vankeinhoidon painopisteen siirtymisestä avoseuraamusten suuntaan. Vankilan käyttöä halutaan vähentää kehittämällä sellaisten seuraamusten käyttöä, jotka paitsi tulevat vankilaa halvemmiksi myös ehkäisevät paremmin rikosten uusimista. Valvottu koevapaus voi toimia eräänlaisena kannustimena, jonka avulla vankeja voidaan motivoida osallistumaan rangaistusaikansa suunnitelmalliseen toteuttamiseen ja sitoutumaan suunnitelmassa nimettyihin tavoitteisiin.

Valvottua koevapautta edeltänyttä ehdonalaisen vapauttamisen aikais-tamisjärjestelmää käytettiin varsin vähän, ja vaikka koevapaudessa olleiden osuus vankeusvankien kokonaismäärästä on edelleen muutaman prosentin luokkaa, sen käyttö on jatkuvasti lisääntynyt. Koevapaus onkin nähty myös yhtenä keinona säästää vankeinhoidon kustannuksia, kun vankipaikkoja vapautuu koevapautteen lähteviltä. Tämän vaikuttimen merkityksen voi arvioida olevan kasvussa, mistä kertonevat osaltaan tavoitteet lisätä koevapaudessa olevien lukumääriä lähivuosina rajusti.

Valvottua koevapautta vastaavia ns. takaoven järjestelmiä on käytössä useissa muissa maissa; suomalainen järjestelmä muistuttaa vahvasti ruotsalaista. Merkittävimmät erot esimerkiksi eräisiin angloamerikkalaisiin järjestelmiin ovat siinä, että Suomessa koevapauden sisällön mielekkyys on keskeisessä osassa. Suomessa ei myöskään ole rajoitettu sitä vankijoukkoa,

joka voi päästä valvottuun koevapauteen, vaan esimerkiksi rikos- ja muusta vangin henkilökohtaisesta taustasta huolimatta kaikilla on lähtökohtaisesti samat mahdollisuudet päästä koevapauteen. Suomessa ei myöskään joidenkin muiden valtioiden tavoin ole rajattu valvottua koevapautta vankeusrangaistuksen pituuden mukaan. Koevapauden soveltamisalueen ulkopuolelle jäävät lähtökohtaisesti ne vangit, joiden vankeusrangaistuksen lyhyiden vuoksi rangaistusajan suunnitelman toteutumista ei ehditä arvioida eikä koevapautta valmistella.

1.3 Päätöksenteko valvotusta koevapaudesta ja koevapauden valmistelu

Valvotun koevapauden *valmistelu* on usein monipolvinen prosessi. Kun vangin rangaistusajan suunnitelmaan sisältyy koevapauden mahdollisuus, sijoitusvankilan tulee hyvissä ajoin arvioida koevapauden edellytysten täyttymistä. Vankila tekee esiselvityksen koevapauden edellytysten olemassaolosta ja esittää sijoittajayksikölle valmistelun aloittamista. Tämän jälkeen koevapaus valmistellaan vankilassa ja sijoittajayksikön johtaja tekee päätöksen koevapauteen päästämistä.

Haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että vankiloiden ja sijoittajayksiköiden välinen yhteistyö koevapauksien valmistelussa ja täytäntöönpanossa toimii pääosin hyvin. Varsin harvoin vankilat ja sijoittajayksiköt ovat keskenään eri mieltä siitä, tulisiko vangin päästä koevapauteen.

Käytännössä koevapauden valmistelu voi käynnistyä joko vangin omasta tai vankilahenkilökunnan aloitteesta. Tutkimushaastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että käytännöt vaihtelevat vankiloittain sen suhteen, kuinka aktiivisesti vankilahenkilökunta käy vankeja läpi, ottaa valvotun koevapauden heidän kanssaan puheeksi ja käynnistää koevapauden valmistelun. Joissakin vankiloissa vankilahenkilökunta kartoittaa vankijoukkoa ja pyrkii miettimään, kuka voisi hyötyä koevapaudesta. Joissakin vankiloissa puolestaan ko. kartoitustyötä ei ehditä käytännössä tekemään, vaan koevapautta aletaan valmistella niille, jotka itse ovat aktiivisia ja ottavat asian esille vankilahenkilökunnan kanssa.

Valmisteluprosessin aikana vangin on pääsääntöisesti oltava itse aktiivinen ja ”ajettava asiaansa” eteenpäin. Haastatellut koevapaudessa olleet eivät kuitenkaan pitäneet oma-aloitteisuuden vaatimusta kielteisenä seikkana omalla kohdallaan. Osa heistä oli saanut vankilalta riittävästi tukea ja opastusta koevapauden valmistelun aikana, kun taas osa koki joutuneensa selvittämään lähes kaiken itse.

Muutamassa koevapaudessa olleen haastattelussa tuli ilmi, että tiedonkullussa koevapauden valmisteluvaiheessa on kehitettävää. Moni haastateltu koevapaudessa ollut oli saanut koevapaudesta tietoa muilta vangeilta, mihin liittyy vahvasti väärin käsitysten ja mielikuvien syntymisen riski. Jotkut haastatellut olivat myös saaneet väärää tietoa omista mahdollisuuksistaan päästä koevapauteen, tai tietoa oli saatu vähitellen ja epämääräisesti.

Keskeisimpiä valmistelun osia on asunnon ja toimintapaikan hankkiminen koevapautta varten. Pääsääntöisesti vankilahenkilökunta ei etsi vangille toimintapaikkaa eikä asuntoa aktiivisesti vaan edellyttää vangilta omaa aktiivisuutta. Se, kuinka paljon vankilahenkilökunta on mukana koevapauden järjestelyissä, vaihtelee paitsi vangin oman toimintakyvyn ja avun tarpeen mukaan myös vankilakohtaisesti.

Kun vangin omat valmiudet eivät riitä kaikkien koevapauden osasten, kuten asunnon, toimintapaikan ja mahdollisen päihdekuntoutuksen, järjestämiseen, koevapauden valmistelu vaatii vankilahenkilökunnalta ajoittain paljonkin aikaa. Useassa vankilahenkilökunnan haastattelussa tulikin esiin, että koevapauksien valmisteluun tulisi olla käytettävissä nykyistä enemmän resursseja. Valmistelun perusteellisuus voi olla merkityksellinen koevapauden onnistumisen kannalta, minkä vuoksi resurssien vajavaisuus huoletti osaa haastatelluista.

Osa haastatelluista koevapaudessa olleista koki, että koevapauden valmistelussa oli ongelmia, jotka pääsääntöisesti liittyivät prosessin sujuvuuteen. Valmisteluprosessi oli monen mielestä ollut ainakin osittain kangertelevaa ja/tai kestänyt pitkään. Valmistelun hitaus ja ennakoimattomuus voi vaikeuttaa esimerkiksi asunnon ja työ- tai opiskelupaikan hankintaa. Vankilan arvio siitä, milloin koevapauteen oli mahdollista päästä, saattoi vaihdella prosessin edetessä, ja vangin oli vaikea ennustaa, pääsisikö hän lopulta koevapauteen ja missä vaiheessa. Koevapauteen pääseminen on saattanut tapahtua seuraavana päivänä siitä, kun henkilö on saanut tiedon pääsysteemään. Vangille ei myöskään välttämättä selostettu, miksi prosessi oli venynyt tai koevapauteen pääsyn ajankohta siirtynyt.

Koevapauden valmisteluvaiheeseen liittyy usein yhteistyö muiden viranomaisten ja vankeinhoidon ulkopuolisten toimijoiden kanssa, ja yhteistyön merkitys on osassa koevapauksia suuri. Yhteistyöllä on useita muotoja, joista tärkeimpiä on toimintapaikkojen, toimeentulon ja asuntojen järjestäminen. Yhteistyötaho voi myös esimerkiksi osallistua koevapaudessa olevan valvontaan tai järjestää tälle tukipalveluja (esim. päihde- tai sosiaalinen kuntoutus). Keskeisiä yhteistyökumppaneita ovat kunta/kaupunki, poliisi, A-klinikka, KHL ja erilaiset kolmannen sektorin toimijat.

Yhteistyölle aiheuttavat ajoittain haasteita toiminnan erilaiset lähtökohdat. Vankiloiden ja sidosryhmien odotukset yhteistyöltä voivat olla erilai-

set, missä avuksi voi haastateltujen mukaan olla esimerkiksi se, että yhteistyökumppanit otetaan koevapauksien valmisteluun hyvissä ajoin mukaan. Lisäksi kaivattiin ns. ylemmän tason yhteistyösopimuksia ja koevapaudesta tiedottamista.

Koevapauteen sijoittamisesta ja sen peruuttamisesta *päättää* sijoittajayksikön johtaja. Myös vankilan rooli prosessissa on merkittävä. Lähes kaikki haastatellut vankiloiden ja sijoittajayksiköiden työntekijät korostivat vankilan valmistelutyön sekä vankiloiden ja sijoittajayksiköiden yhteistyön merkitystä päätöksenteossa. Haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että varsin usein sijoittajayksikön päätös valvotusta koevapaudesta on vankilan esityksen mukainen. Tosiasiassa vankiloissa tehdään siis merkittävää esivalintaa, kun vankiloissa päätetään, ryhdytäänkö tietyn vangin koevapautta valmistelevaan ylipäätään. Vankiloiden harkintavalta on siis verraten suuri etenkin siinä suhteessa, että vangilla, jonka koevapauden valmistelua ei edes käynnistetä, ei ole käytössään varsinaista muutoksenhakuväylää asiansa käsittelemiseksi (ks. alla jakso VIII.1.4).

Valvottua koevapautta koskevaa muutoksenhakuoikeutta on rajoitettu. Koevapauden peruuttamisesta voidaan tehdä oikaisuvaatimus aluevankilan johtajalle ja valitus hallinto-oikeuteen, mutta koevapauteen päästämistä koskeva päätös ei ole muutoksenhaun alainen asia. Mikäli vankilassa arvioidaan, että vangin kohdalla edellytykset koevapauteen pääsemiseksi eivät tule täytymään, eikä virallista, sijoittajayksikön hyväksymää valmistelua aloiteta, vangilla ei ole mahdollisuutta valittaa tilanteestaan.

Osalla vankiloiden henkilökunnasta oli epäselvyyksiä siinä, mistä asioista vangeilla koevapauteen liittyen on muutoksenhakuoikeus: kuinka esimerkiksi toimitaan, jos vanki haluaa koevapauteen ja hänen omasta mielestään edellytyksensä koevapauteen pääsemiseksi täyttyvät, mutta vankilan mielestä valmistelua ei ole syytä käynnistää. Epäselvää oli se, kuka tällaisessa tapauksessa tekee päätöksen siitä, että valmistelua ei käynnistetä, vai tehdäänkö virallista päätöstä ylipäätään.

1.4 Valvottuun koevapauteen pääseminen

Edellytykset valvottuun koevapauteen pääsemiseksi määritellään RL 2 c luvun 8 § 2 momentissa. Edellytysten täyttymisen osalta arvioidaan vangin tilannetta kokonaisuutena. Arviossa voivat vaikuttaa myös seikat, joita ei ole suoranaisesti mainittu RL:n listassa edellytyksistä.

Yksi laissa säädetty edellytys on se, että koevapaus edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista, mikä oli monen haastatellun vankilan ja sijoittajayksikön työntekijän mukaan keskeisimpiä seikkoja koevapauteen

pääsemisessä. Koevapaus voi olla suunnitelmassa joko itsenäisenä tavoitteena, tai sen voidaan katsoa edistävän jonkin muun kirjatun tavoitteen toteutumista. Tutkimuksen tilastoaineistossa rangaistusajan suunnitelman tavoitteet olivat enemmistöllä koevapaudessa olleista toteutuneet kohtalaisesti tai hyvin.

Mikäli vangin rangaistusajan suunnitelmassa ei mainita valvottua koevapautta tavoitteena tai suunnitelmassa ei ole muunlaista myönteistä mainintaa koevapauden mahdollisuudesta, on koevapauteen pääseminen kuitenkin mahdollista. Valtaosa haastatelluista vankiloiden työntekijöistä kertoi tällaisessa tilanteessa ottavansa sijoittajayksikköön yhteyttä ja selvittävänsä, voisiko vankila koevapausmaininnan puuttumisesta tai kielteisyydestä huolimatta käynnistää koevapauden valmistelun. Vankila kuitenkin harkitsee ensin itsenäisesti, ovatko vangin edellytykset parantuneet riittävästi, jotta valmistelun aloittamista on järkevää ehdottaa sijoittajayksikölle alkuperäisestä kielteisestä koevapauskirjauksesta huolimatta. Toisaalta rangaistusajan suunnitelmaan kirjattu myönteinen kanta ei takaa koevapauteen pääsyä, vaan muut kokonaisharkinnassa vaikuttavat seikat voivat estää koevapauteen pääsyn.

Myös vangin oma toiminta ja asenne ovat olennaisessa asemassa koevapauteen pääsemisessä. Pääsääntöisesti vangin tulee osoittaa olevansa motivoitunut elämään rikoksettomasti, mikä osaltaan ilmenee rangaistusajan suunnitelman noudattamisena. Vangin motivaatio näkyy usein vankilakäyttäytymisessä, jonka moitteettomuus yhdessä vangin henkilöstä ja hänen rikollisuudestaan saatujen tietojen kanssa vaikuttavat vankilahenkilökunnan tekemään arvioon siitä, voidaanko koevapauden ehtojen noudattamista pitää todennäköisenä.

Koevapauden edellytyksenä on myös täydelliseen päihteettömyyteen sitoutuminen. Päihteiden käytön kieltö koskee sekä alkoholia ja muita päihdyttäviä aineita, kuten huumausaineiksi luokiteltavia aineita, että dopingaineita. Lisäksi koevapauden edellytyksenä on, että vanki sitoutuu noudattamaan yhteydenpitovelvoitetta ja muita laitoksen ulkopuolella liikkumiseen ja toimintaan osallistumiseen liittyviä välttämättömiä kirjallisia ehtoja. Koevapautta tulee myös voida soveltuvin tavoin valvoa. Vangin tulee suosia siihen, että vankeinhoitoviranomaiset ovat tarpeellisessa määrin yhteydessä viranomaisiin, yksityisiin yhteisöihin ja henkilöihin koevapauden edellytysten selvittämistä tai ehtojen noudattamista koskevissa asioissa.

Tosiasiassa vangin mahdollisuuteen päästä koevapauteen vaikuttaa myös hänen vankeusrangaistuksensa pituus. Vankeustuomion tulee olla riittävän pitkä, jotta vangin rangaistusajan suunnitelman toteutumista ja hänen vankila-aikaista käyttäytymistään voidaan arvioida ja toisaalta myös valvottu koevapaus valmistella.

Vankilahenkilökunnan ja sijoittajayksiköiden työntekijöiden haastattelujen perusteella merkitystä on myös sillä, voiko vanki todella hyötyä valvotusta koevapaudesta. Moni haastateltu oli sitä mieltä, että koevapauden tulee voida tarjota vangille jotakin todellista hyötyä vapautumisen jälkeistä aikaa ajatellen. Tutkimusaineistosta tuli esiin se, että koevapaus voi estyä, jos vangilla on jo lähtökohtaisesti niin hyvät perusvalmiudet hoitaa asioita vapautumisen jälkeen, ettei koevapauden katsota tosiasiasa edistävän yhteiskuntaan sijoittumista.

Toisaalta koevapauteen pääseminen voi joidenkin haastateltujen vankiloiden työntekijöiden mukaan estyä myös resurssien riittämättömyyden vuoksi. Mikäli valmistelusta vastaavalla henkilöstöllä on useita koevapauksia valmistelussa, voi vangin koevapaus jäädä toteutumatta, vaikka edellytykset sinänsä olisivat olemassa, jos valmisteleva henkilöstö ei ehdi ottaa enempiä koevapauksia valmisteluun.

Myöskään koevapauden perusasiat eli asuinpaikka ja toiminnan sisältö eivät haastattelujen mukaan voi olla ”mitä tahansa”. Asumisjärjestelyn on tuettava koevapauteen lähtijän rikoksettomuutta, eikä esimerkiksi työpaikkaan voi liittyä epäselvyyksiä viranomaisten kanssa. Sekä asuin- että toimintapaikkaan liittyvät epäselvyydet voivat estää koevapauteen pääsyn.

Valvottu koevapaus on vapaaehtoinen järjestely, eli pääsääntöisesti vankia ei voida pakottaa koevapauteen. Poikkeuksen muodostavat ne koko rangaistusta suorittavat, joita ei päästetä ehdonalaiseen vapauteen. Heille määrätään kolmen kuukauden pakollinen koevapaus.

Moni haastateltu avovankilan työntekijä koki, että varsin suuri osa vangeista haluaisi päästä koevapauteen. Joissakin vankiloissa koevapauteen haluavia oli niin runsaasti, että vankilan työntekijöiden ei tarvitse eivätkä he usein myöskään ehdi kartoittaa vankijoukkoa pitäen silmällä koevapautta. Tällöin voi käydä niin, että aktiivisesti omaa asiaansa ajavat hyötyvät aktiivisuudestaan ja aremmat tai toimintakyvyltään heikommat – jotka sinänsä saattaisivat koevapaudesta hyötyä – jäävät huomiotta. Suljetuissa vankiloissa ei haastattelujen perusteella ollut koettu tähän mennessä vastaavanlaista kiinnostusta koevapautta kohtaan.

Haastatelluilla koevapaudessa olleilla oli useita syitä, miksi he olivat halunneet koevapauteen. Moni totesi syynä olleen yksinkertaisesti halun päästä vankilasta pois. Toinen merkittävä taustasy koevapauteen hakemiselle oli perhe. Myös tavalliset siviiliyhteiskunnan asiat, kuten vapaasti työskentely, opiskelu ja muu liikkuminen olivat haastatelluille tärkeitä.

Kuitenkaan kaikki vangit, joilla voisi olla edellytyksiä päästä koevapauteen, eivät sinne halua. Syinä voivat vankilahenkilökunnan haastattelujen mukaan olla esimerkiksi epäonnistumisen pelko, halu suorittaa koko ran-

gaistus vankilassa ja halu välttää elämäänsä kohdistuva viranomaisten suorittama valvonta siviilissä.

1.5 Valvotussa koevapaudessa olleiden profiili ja kohderyhmä

Valvottu koevapaus on keskittynyt hieman keskimääräistä vankeusvankia vanhemmille vangeille. Erot koko vankeusvankipopulaatioon verrattuna eivät kuitenkaan olleet suuria. Koevapauksen päässeistä suurin osa oli määrääkaista vankeusrangaistusta suorittaneita. Kuitenkin myös elinkautista vankeusrangaistusta suorittavia ja koko rangaistusta suorittavia lukeutui aineistoon.

Koevapaudessa olleissa naiset olivat selvästi ylliedustettuina. Koevapaudessa olleista 16 % oli naisia, kaikista vankeusvangeista 6 %. Koevapausvangeista vajaa kolmannes oli naimisissa, kun taas vertailuryhmään kuuluneista naimisissa oli selvästi harvempi, noin 14 %. Vaikka avioliiton olemassaolosta yksinään ei voi vetää vahvoja johtopäätöksiä, sosiaalisten suhteiden olemassaolon siviilissä voi arvioida parantavan vankilasta vapautuvan mahdollisuuksia sopeutua yhteiskuntaan vapauduttuaan.

Koevapaudessa olleiden rikostaustan tarkastelu osoitti, että koevapaudessa oljoissa painottuivat selvästi henkirikoksesta tai sellaisen yrityksestä tuomitut (koevapausvangeista 28 %, kaikista vankeusvangeista 3 %). Myös huumausainerikoksista tuomitut olivat koevapausvangeissa ylliedustettuina (koevapausvangeista 14 %, kaikista vankeusvangeista 8 %).

Aliedustettuina olivat puolestaan varsin selvästi liikennejuopumuksesta tuomitut (koevapausvangeista 2 %, kaikista vankeusvangeista 34 %). Samoin varkausrikoksiin syyllistyneitä oli koevapausvangeissa vähemmän kuin kaikkien vankeusvankien ryhmässä (koevapausvangeista 7 %, kaikista vankeusvangeista 19 %).

Painottuminen henkirikoksista ja osaltaan huumausainerikoksista tuomittuihin ja toisaalta liikennejuopumuksesta tuomittujen niukkuus selittyvät osin koevapauden tavoitteilla. Koevapauden on monesti tulkittu olevan erityisesti suunnattu tuen tarpeessa oleville, joita katsotaan usein olevan pitkään vankilassa tuomiotaan suorittaneet, mahdollisesti laitostuneet vangit. Henkirikoksista ja huumausainerikoksista tuomitaan keskimäärin Suomessa pitkiin vankeusrangaistuksiin, mikä selittää osaltaan koevapauden painottumista ko. ryhmiin kuuluville. Vastaavasti liikennejuopumuksesta ja varkausrikoksista tuomittavat vankeusrangaistukset ovat usein lyhyehköjä.

Koevapaudessa olleille tuomitut vankeusrangaistukset olivatkin selvästi pidempiä kuin vankeusvankien keskimäärin. Koevapaudessa olleille tuo-

mittujen ehdottomien vankeusrangaistusten (brutto) pituuksien keskiarvo oli kolme vuotta. Vertailuryhmässä keskiarvo oli 5 kuukautta ja 15 päivää. Koevapauksien painottuminen pitkäköihin vankeusrangaistuksiin näkyy siinä, että enintään vuoden mittaisia vankeusrangaistuksia oli vain noin viidellä prosentilla koevapaudessa olleista, vertailuryhmään kuuluneista puolestaan 72 %:lla.

Lisäksi koevapaudessa olleiden rikostaustassa olivat yliedustettuina muut omaisuusrikokset, mihin ryhmään kuuluvia rikoksia voidaan pitää talousrikoksina (koevapausvangeista 11 %, kaikista vankeusvangeista 3 %). Niistä tuomittujen (kaikki vankeusvangit) vankeusrangaistusten pituudet painottuvat lyhyempiin tai keskipitkiin rangaistuksiin. Vertailuaineistossa muista omaisuusrikoksista tuomituista 3/4:lla tuomio oli enintään kahden vuoden mittainen. Yliedustusta koevapausvangeissa ei siis selitä ainakaan yksinään se, että ko. rikoksesta tuomittaisiin pitkiä vankeusrangaistuksia.

Vankilakertaisuuden osalta koevapaudessa olleissa ensikertalaiset olivat yliedustettuina. Hieman yli puolet koevapaudessa olleista oli ensimmäistä kertaa suorittamassa vankeustuomioita, kun taas vertailuryhmässä ensikertalaisia oli vain noin viidennes. Koevapaudessa olleissa oli myös vähemmän moninkertaisia uusijoita.

Huomattava enemmistö eli 88 % koevapaudessa olleista pääsi koevapauteen avovankilasta. Laitostyyppin osalta koevapaudessa olleet erottuivat selvästi omaksi ryhmäkseen verrattuna kaikkiin vankeusvankeihin, joista suljettuihin laitoksiin oli sijoitettuna selvä enemmistö, 73 %. Mitä vapaammista oloista vanki pääsee kokonaan vapauteen, sitä pienemmäksi voidaan olettaa kuilu vankilan ja vapauden välillä. Koevapauksien keskittyminen avovankiloihin kertoo osaltaan vapauttamisen portaitaisuudesta: on luontevaa, että enemmistö koevapauteen päässeistä vapautuu avovankilasta, jossa olosuhteet ovat suljettua vankilaa vapaammat. Vanki on voinut avovankilasta käsin käydä vankilan ulkopuolella sekä töissä tai opiskele-massa että lomilla, ja myös mahdollisuudet osallistua erilaisiin toimintoihin vankilan sisällä ovat avovankilassa suljettua paremmat. Kun vanki on osoittanut luotettavuutensa näissä oloissa, koevapaus on luonteva jatkumo siviiliyhteiskuntaan palaamisessa. Koevapaudet ovat jossakin määrin keskittyneet tiettyihin avovankiloihin. Kolme vankilaa vastasi tutkimuksen tilastoaineistossa reilusta kolmanneksesta koevapauksista.

Haastattelu- ja kyselyaineistossa tuli esiin muutamia kriittisiä näkemyksiä sitä kohtaan, että koevapauteen voi päästä myös suoraan suljetusta vankilasta. Koevapauden valmistelu voi olla erityisen työlästä suljetusta vankilasta käsin, samoin valvonnan järjestäminen voi olla haastavaa, kun valvo-va henkilökunta on mitoitettu suljetun vankilan sisäisten tarpeiden mukaan.

Moni haastateltu katsoi koevapauden olevan erityisen tarpeellinen nimenomaan sellaisille vangeille, joiden elämän perusasioiden järjestämisessä ja muussa yhteiskuntaan sopeuttamisessa koevapaudesta voisi olla konkreettisesti hyötyä. Tällaisina ryhminä pidettiin erityisesti pitkää vankeustuomiota suorittavia sekä muita vankeja, joiden ongelmat (esim. päihdeongelma, sosiaalisen verkoston puuttuminen tai arkielämän tietojen ja taitojen puuttuminen) vaativat erityisiä tukitoimia myös vapaudessa. Ko. ryhmän kohdalla koevapauden valmistelu vaatii usein runsaasti aikaa ja muita resursseja, minkä vuoksi osa haastatelluista oli huolissaan siitä, että paljon tukea tarvitsevat vangit koetaan koevapauden osalta työläämmiksi. Tällöin koevapautta voidaan tiukkojen tulostavoitteiden paineessa preferoida niille vangeille, joilla perusasiat (esim. asunto ja toimeentulo) ovat kutakuinkin kunnossa ja koevapauden valmistelu vähemmän resursseja kuluttavaa. Tällaisena vankiryhmänä moni haastateltu piti talousrikoksista tuomittuja, joiden ei täysin katsottu tarvitsevan koevapauden tarjoamaa tukea vapautumiseen.

Pieni erityisryhmä koevapausvankien joukossa ovat koko rangaistusta suorittavat vangit. Ko. ryhmään kuuluvat vangit on arvioitu siinä määrin haastaviksi yhteiskuntaan sopeutumisen kannalta, että he suorittavat vankeusrangaistuksestaan vankilassa lähes koko tuomionsa. Tästä ja tutkimusta varten haastateltujen vankiloiden työntekijöiden lausumista voidaan päätellä, että koko rangaistusta suorittavien koevapauksien valmistelu voi ajoittain olla varsin työlästä. Kun kyseessä on erityisesti koko rangaistusta suorittavalle määrättävä pakollinen valvottu koevapaus, valmisteluun ei aina ole haastateltujen mukaan varattu riittävästi aikaa.

1.6 Valvotun koevapauden sisältö

Koivapauden sisältö jätetään vankeuslain ja rikoslain säännöksissä varsin avoimeksi. Koivapauden sisältönä olevaksi toiminnaksi vankiloissa on hyväksytty hyvin erilaisia aktiviteetteja. Olennaista on toiminnan mielekkyys sekä toiminnasta seuraava tosiasiallinen hyöty. Useassa haastattelussa tuli esiin esimerkiksi se, että pelkästään kotona tapahtuvaa toimintaa ei mielellään hyväksytä koivapauden sisällöksi.

Tutkimuksen tilastoaineistoon kuuluneista henkilöistä yli 2/3:lla koivapauden ensisijaisena *toimintavelvoitteena* oli työ tai opiskelu. Työ oli selvästi yleisin toiminnan sisältö: puolet tilastoaineistoon kuuluneista kävi koivapauden aikana töissä.

Työn tai opiskelun ohella koivapauden toiminnan sisällöksi oli hyväksytty monenlaista toimintaa. Usein kyse oli erilaisten toimintojen yhdistel-

mästä, johon saattoi kuulua esimerkiksi päihde-, mielenterveys- tai muuta kuntoutusta, vapaaehtoistyötä, lasten tai muiden omaisten hoitoa, erilaisia harrastuksia, sosiaalisten suhteiden kehittämistä, kotitöitä ja henkisen ja fyysisen kunnon ylläpitoa.

Koevapauden sisältöjen ”rakentamisessa” merkittävä rooli voi olla yhteistyöllä muiden viranomaisten ja kolmannen sektorin kanssa. Monella koevapaudessa olevalla on esimerkiksi jonkinlainen päihdekuntoutus osana koevapauden sisältöä, ja päihdekuntoutuksesta vastaa usein järjestötoimija, kuten A-klinikka. Kolmannella sektorilla on myös tarjolla esimerkiksi toimintapaikkoja ja asumisjärjestelyjä.

Toimeentulon koevapaudessa oleva voi saada palkan, eläkkeen tai muun sosiaaliturvaetuuden kautta, joka koevapaudessa olevan on pääsääntöisesti itse ansaittava. Tutkimuksen tilastoaineistoon kuuluneiden toimeentulo koostui pääasiallisesti joko ansiotuloista, sosiaalietuuksista tai eläkkeestä. Ansiotuloja palkkatyöstä tai yrittäjätuloja sai reilu kolmannes koevapaudessa olleista (38 %). Erilaiset sosiaalietuudet tai -tuet olivat ensisijaisina toimeentulon lähteenä reilulla 40 %:lla koevapaudessa olleista.

Koevapauden peruslähtökohtiin kuuluu koevapaudessa olevan *liikkumisen ja ajankäytön rajoittaminen* tarpeen mukaan. Tutkimuksen tilastoaineistossa selvä tyyppitapaus rajoitusehtojen osalta oli se, että 1) koevapaudessa olevan liikkuminen ja oleskelu rajattiin tietylle maantieteelliselle alueelle, yleensä yhden tai muutaman kaupungin tai kunnan alueelle, ja 2) että koevapaudessa olevan vapaa-aikaa rajoitettiin siten, että hänen tuli olla yöaikaan tiettyjen kellonaikojen välisenä aikana asunnollaan. Näillä kahdella tavalla oli koevapauden aikaista liikkumista rajoitettu reilulla puolella koevapaudessa olleista. Vankiloiden työntekijöiden haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että koevapauksien puitteet rajoitusten ja myös valvonnan peruselementtien osalta ovat usein melko yhdenmukaiset.

Kaikki haastatellut koevapaudessa olleet pitivät rajoituksia pääosin ymmärrettävinä ja järkevinä, eivätkä ne pääasiallisesti olleet haastateltujen mielestä liian tiukkoja tai vaikeita noudattaa. Rajoitukset eivät hankaloittaneet tavallista arkea liikaa, eivätkä ne edellyttäneet liiaksi tavallisesta elämästään poikkeamista.

Valvotun koevapauden *enimmäispituus* on kuusi kuukautta. Koevapauksien kesto oli tutkimuksen tilasto-aineistossa keskimäärin hieman alle kolme kuukautta. Koevapauden keston vaikuttavat useat mm. vangin henkilöön, koevapauden sisältöön ja vankilan resursseihin liittyvät seikat.

1.7 Koevapauden valvonta

Valvonta on keskeinen osa koevapautta. Sekä lainsäädäntö että Rikosseuraamusviraston ohje (6/011/2008) sallivat yksilöllisyyden valvontatapojen valinnassa ja valvonnan intensiivisyyden määrittämisessä, ja valvonnassa käytetäänkin useita erilaisia keinoja. Käytetyt valvontakeinot ja valvonnan intensiivisyys riippuvat vankikohtaisesta riskiarviosta, johon puolestaan vaikuttavat monet vangin rikostaustaan ja muuhun henkilökohtaiseen historiaan, mahdolliseen päihteiden ongelmakäyttöön, sosiaalisten suhteiden laatuun sekä työhistoriaan ja työtä/koulutusta koskevaan nykytilanteeseen liittyvät seikat.

Yleisin valvontakeino oli koevapaudessa olevan ja vankilan välinen säännöllinen yhteydenpito. Puhelinta käytettiin myös paikannukseen; gsm-paikannus oli käytössä valtaosalla tarkasteltuun otokseen kuuluneista henkilöistä. Lisäksi vankilasta voitiin pitää yhteyttä koevapaudessa olevan toimintapaikan yhteyshenkilöön.

Tärkeä valvontatapa oli myös koevapaudessa olevan fyysinen valvonta eli kotiin tai toimintapaikalle suuntautuva valvonta valvontakäyntien muodossa. Sekä valvontakäynneillä että koevapaudessa olleen ilmoittautuessa vankilassa hänelle voitiin tehdä päihdetestaus.

Vankiloiden käytössä olevien valvontakeinojen riittävydestä oli erilaisia näkemyksiä. Osa haastatelluista vankiloiden työntekijöistä piti keinoja riittävinä, osa kaipasi tehokkaampia valvontakeinoja. Vankiloiden ja sijoittajayksiköiden edustajien haastatteluissa todettiin kuitenkin lähes poikkeuksetta koevapaudessa olevien valvonnan kärsivän resurssipulasta. Monessa vankilassa valvontakäyntejä ei juuri pystytty tekemään henkilöstöresurssien takia, ja muutama haastateltu epäilikin muun muassa päihderikkomuksia sattuvan useammin kuin mitä virallisista tilastoista selviää. Usealla haastatellulla oli huoli koevapauden uskottavuudesta fyysisen valvonnan (valvontakäynnit) puutteellisuuden vuoksi.

Tutkimusaineiston perusteella vankilat olivat jossakin määrin tehneet valvontayhteistyötä keskenään, jotkut vankilat enemmän kuin toiset. Yhteistyötä voi käytännössä hankaloittaa haastateltujen mukaan valvontaresurssien vähyys: kun vankilan omiakaan koevapausvankeja ei välttämättä ehditä valvoa riittävästi, voivat toisessa vankilassa kirjoilla olevat jäädä vähälle huomiolle. Myös vankilakohtaiset tulostavoitteet voivat aiheuttaa ristiriitoja. Vankilan kannalta ei välttämättä ole houkuttelevaa valvoa sellaista koevapausvankia, jonka koevapaudesta ei saada vankilalle tulospisteitä.

Valvotun koevapauden aikana vankilalta saatava tuki liittyi vahvasti valvontatapahtumiin. Keskusteluapua oli koevapaudessa olevalle tarjolla

esimerkiksi valvontasoittojen ja -käyntien aikana. Tuen osalta monessa vankilassa pyrkimys oli kuitenkin koevapaudessa olevien ohjaaminen siviilin tukipalvelujen puoleen.

Haastatellut koevapaudessa olleet suhtautuivat pääosin myönteisesti heihin kohdistettuun valvontaan, ja valvonta oli heidän mukaansa melko sopivasti mitoitettu. Valvonnan kokonaisuus ei rajoittanut kohtuuttomasti haastateltujen elämää, eikä valvontaa koettu liian tiukkana. Eniten haastatelluille aiheutti päänvaivaa valvontapuhelimen jatkuva ”huoltaminen” eli huolehtiminen siitä, että puhelin oli jatkuvasti toimintakunnossa, sekä päivittäiset valvontasoitot vankilaan. Usea haastateltu koki puhelimen valvonnan rajoittavimpana seikkana.

1.8 Valvotun koevapauden peruuttaminen ja muut koevapauden ehtojen rikkomisen seuraukset

Mikäli valvottu koevapaus sujuu suunnitelman mukaan ja koevapaudessa oleva noudattaa koevapauden ehtoja, koevapaus ja henkilön vankeusaika päättyvät koevapausajan tullessa täyteen. Koevapauden jälkeen henkilö pääsee tällöin ehdonalaiseen vapauteen.

Koevapaus voidaan kuitenkin peruuttaa, jos koevapauden edellytykset eivät päätöksen tekemisen jälkeen enää täyty. Edellytysten ei katsota olevan voimassa muun muassa silloin, kun toimintavelvoite ei ole toteutunut, vangin käyttäytyminen ei enää vastaa koevapauden edellytyksiä tai hän ei sitoudu koevapauden ehtojen noudattamiseen. Jos koevapaudessa oleva rikkoo koevapauden ehtoja, hänelle voidaan joko antaa varoitus tai koevapaus voidaan peruuttaa enintään kuukauden määräajaksi tai kokonaan. Lisäksi pienehköissä rikkeissä, kuten toimintapaikalta myöhästyttäessä, koevapaudessa olevalle voidaan antaa varoitus. Jos vanki puolestaan tekee koevapauden aikana rikoksen, asiasta on tehtävä ilmoitus poliisille tai muulle esitutkintaviranomaiselle.

Menettelyt koevapauksien rikkomistilanteissa ja rikkomusten seuraukset vaihtelevat jossakin määrin tapauskohtaisesti, eli vankiloilla on erilaisia käytäntöjä rikkomuksiin reagoinnissa. Esimerkiksi päihderikkomuksista seurasi usein koevapauden peruutus kokonaan, mutta joissakin tapauksissa seurauksena oli koevapauden määräaikainen peruutus tai varoitus. Havaintoa on pidettävä huolestuttavana vankien yhdenvertaisen kohtelun kannalta.

Tutkimusaineiston perusteella vankiloiden työntekijöillä oli myös epä-tietoisuutta siitä, miten ehtojen rikkomistilanteissa menetellään. Myös päätöksentekovastuisiin rikkomistilanteissa kaivattiin selvennystä.

Koevapaus peruutettiin tilastoaineistoon kuuluneista yhdeksältä prosentilta, eli noin 91 % suoritti koevapauden suunnitellusti ja suuremmista ongelmista. Valtaosassa peruutuksista kyse oli jonkinlaisesta koevapauden ehtojen rikkomisesta. Vain yhdessä tapauksessa oli kyse koevapauden peruuntumisesta muusta syystä kuin koevapauden ehtojen rikkomisen vuoksi. Yleisin peruuttamisen syy oli päihteettömyysvelvoitteen rikkominen. Muita syitä olivat koevapauden ehtojen rikkominen ja rikosepäily koevapauden aikana.

1.9 Valvottu koevapaus yhteiskuntaan sijoittumista edistävänä rangaistusmuotona?

Valtaosa vankilakyselyyn vastanneista ja haastatelluista suhtautui valvottuun koevapauteen järjestelmänä myönteisesti ja piti koevapautta hyvänä rangaistusmuotona, vaikka koevapauden täytäntöönpanoon liittyy tutkimuksessa havaittuja kehittämistarpeita. Hyvänä pidettiin sitä, että koevapaus tuo lisäaskeleen portaittaiseen vapauttamiseen ja mahdollistaa kontrolloidut raamit päihteettömän ja rikoksettoman elämän harjoitteluun.

Koevapaus voi auttaa takaisin ”normaaliyhteiskuntaan” siirtymisessä siten, että koevapauden kautta vanki vapautuu hallitusti, ilman tavalliseen vapauttamiseen usein liittyvää ”euforistista tilaa” tai huumaa ja vankilan ja vapauden välistä kuilua. Nimenomaan vapautumisen portaittaisuutta ensin avovankilan ja sitten koevapauden kautta pidettiin myönteisenä seikkana.

Koevapaudessa olevan on myös mahdollista harjoitella tavallista arkielämää kontrolloiduissa puitteissa. Usea haastateltu koevapaudessa ollut mainitsi koevapauden etuna normaalin arkirytmien syntymisen. Yhteiskuntaan kiinnittymistä edistää myös se, että koevapauden ansiosta tavallisen arkielämän perusasiat, kuten asunto ja esimerkiksi mahdollinen työ- tai opiskelupaikka ja sitä kautta toimeentulo, ovat jo valmiiksi kunnossa.

Moni haastateltu katsoi koevapauden eroavan selvästi tavallisesta vapauttamisesta. Koevapaus usein valmistellaan perusteellisemmin, ja koevapauteen lähtijälle on kattavamman valmistelun avulla taattu asunto ja jotakin rikoksetonta toimintaa, kun taas suoraan vankilasta vapautuvalle ei usein ole näitä tarjolla. Lisäksi tavallisesta vapaudesta koevapauden erottaa valvonta ja mahdolliset koevapauteen liitettävät konkreettiset tukitoimet.

2 Koevapauden toimeenpanon arviointia: johtopäätökset ja kehittämis ehdotukset

Vaikka valvotun koevapauden toimeenpano näyttää kokonaisuutena tutkimuksen perusteella suhteellisen toimivalta järjestelmältä, toimeenpanoon liittyy useita ongelmia. Seuraavassa pohditaan tutkimustulosten merkitystä sekä esitetään kehittämistarpeita. Jakson lopussa on esitetty tiiviisti tutkimuksen keskeiset tulokset ja kehittämis ehdotukset.

2.1 Valvottu koevapaus – kohtalaisesti toimiva, tarkoituksen mukainen uudistus

Valvottu koevapaus on linjassa vankeinhoitoon vaikuttavien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten vaatimusten ja myös suositusluonteisissa säännöissä julkilausuttujen tavoitteiden kanssa. Erityisesti YK:n ja Euroopan neuvoston vankeinhoitoa koskevissa suosituksissa peräänkuulutetaan muun muassa vankeusrangaistuksen jälkeisen lainkuuliaisen elämän tukemista, kannustamista yhteistyöhön vankilan ulkopuolisten sosiaalipalvelujen kanssa sekä siviiliyhteiskunnan osallistumista vankilaelämään. Koevapaus mahdollistaa Suomessa monenlaisten tukitoimien tarjoamisen koevapausvangeille, minkä toteuttamisessa tehdään yhteistyötä vankeinhoidon ulkopuolisten viranomaisten ja muiden toimijoiden kanssa. Suomalaisen järjestelmän on erityisesti katsottu toimivan pitkää vankeusrangaistusta suorittavien tarpeisiin, mikä on myös kansainvälisten suositusten mukaista.

Valvottu koevapaus on paitsi kansainvälisen kehityksen myös suomalaisen vankeinhoidollisen strategialinjauksen mukainen rangaistusmuoto. Pyrkimys on ollut lisätä vankilan ulkopuolella suoritettavien rangaistusten käyttöä. Valvottua koevapautta on ryhdytty käyttämään edeltäjäänsä eli ehdonalaisen vapauttamisen aikaistamisjärjestelmää enemmän, ja käyttöä on tarkoitus edelleen lisätä. Aikaistetun ehdonalaisen järjestelmään verrattuna koevapaus mahdollistaa nimenomaan vahvemmin tuetut ja kontrolloidummat puitteet järjestelmän pariin pääsille. Toisaalta varsin pieni joukko vangeista on toistaiseksi päässyt järjestelmän ja sen tukimuotojen piiriin.

Koko vankeuslain peruslähtökohtiin kuuluu vankeusrangaistukseen tuomittujen yhteiskuntaan sopeutumisen edistäminen. Aiemmin vankilasta vapautuva vanki astui vankilan portista suoraan (ehdonalaiseen) vapauteen, ja vankilan velvollisuudet häntä kohtaan päättyivät. Nyt koevapauden kautta vapautuvalle luodaan vankilasta käsin tapauksesta riippuen niukempi tai laajempi verkosto, jossa vankila ikään kuin saattaa vangin siviilissä tarjolla

olevien tuki- ym. palveluiden piiriin. Parhaassa tapauksessa vankilan ja siviiliin välille ei jää kuilua tai tyhjiötä, jossa vanki joutuu selviytymään yksin olosuhteissa, joissa hän ei ole toiminut mahdollisesti useisiin vuosiin. Koevapauden voi nähdä myös ikään kuin purkavan mahdollista laitostumista vähitellen, kun koevapaudessa olevalle voidaan järjestää viranomaiskontakteja ja muita tukipalveluja avuksi siviiliyhteiskuntaan palaamisessa. Tutkimushaastatteluissakin tuli esiin kysymys siitä, kuinka pitkäaikaista mahdollinen kiinnittyminen esimerkiksi tukipalveluihin on ja onko koevapaudella muita syvempiä vaikutuksia esimerkiksi asennoitumiseen rikoksia kohtaan. Onko kyseessä vain koevapauden aikainen ja siten sanktiomahdollisuudesta seuraava pyrkimys ”normaaliin”, rikoksettomaan elämään vai onko vaikutus pitkäaikaisempi? Nämä kiintoisat kysymykset tulevat toivottavasti jatkossa tarkastelun kohteeksi.

Koevapaus sisältää elementtejä, jotka voivat auttaa vapautuvaa vankia kiinnittymään rikoksettomaan elämään. Yksi näistä osatekijöistä on valvonta, joka ”pakottaa” koevapaudessa olevan elämään aikataulujen mukaan, lainkuuliaisesti ja ennalta sovittujen sääntöjen mukaisesti – toisin sanoen, normaaliksi määriteltävää elämää harjoitellen. Myös koevapauden aikainen päihitteettömyys voi toimia keskeisenä arkirytmien syntymisessä. Päihitteettömyyden merkitys korostuu sellaisten rikosten kohdalla, joiden tekemiseen päihitteiden käyttäminen liittyy läheisesti.¹¹⁴ Koevapauden ehtojen ja valvonnan myötä vankilahenkilökunnalla on käytössään työväline, joka mahdollistaa ongelmiin puuttumisen myös vapaudessa.

Koevapauden onnistumista voi arvioida myös koevapausjärjestelmän ”kohteiden” näkökulmasta. Lähes kaikki haastatelluista koevapaudessa olleista olivat koevapauteensa tyytyväisiä. Tosin on syytä huomioda, että haastatelluiksi on saattanut valikoitua koevapaudessa olleista tyytyväisimpiä. Syyt koevapauteen hakeutumiselle vaihtelivat, mutta koevapauden sisältö sekä siihen liittyvät, koevapaudessa olevan toiminnan rajoitukset ja häneen kohdistettu valvonta olivat pääosin olleet mielekkäitä ja sallineet kutakuinkin normaalin arjen elämisen. Koevapauden kaltaisen, pääosin vapaaehtoisuuteen perustuvan järjestelmän toimivuus pohjautuu pitkälti siihen, että koevapauteen liittyvien rajoitusten ja vapauksien koetaan olevan tasapainoisessa suhteessa keskenään. Koevapaudessa olleiden kokemusten perusteella valvotun koevapauden käytännön järjestelyt ovat toteutuneet verraten hyvin.

Koevapauksien puitteet – mielekäs sisältö, päihitteettömyys ja muut rajoitukset – vaikuttavat tutkimuksen perusteella olevan verraten toimivat.

¹¹⁴ Tällaisiin rikoksiin kuuluu etenkin liikennejuopumus. Myös esimerkiksi pääosa pahoinpitelyrikoksiin ja henkirikoksiin syyllistyvistä tekee tekonsa alkoholin vaikutuksen alaisena ja usein alkoholin nauttimistilanteissa (Lehti & Sirén 2009, 297).

Niiden voi arvioida rajoittavan koevapaudessa olevan elämää siinä määrin, että koevapauden voi katsoa olevan asiallisesti mitoitettu vankeusrangaistuksen loppuvaiheen suorittamisen muoto. Sen voi katsoa sallivan valvottavan elää pitkälti normaalia elämään kuitenkin säilyttäen rangaistuksen suorittamiselle luonteenomaiset rajoitukset ja velvoitteet.

Vankiloissa suhtaudutaan tutkimuksen perusteella avoimesti siihen, mitä koevapaudessa olevan toimintavelvoite voi vapaudessa sisältää, ja erilaisilla toiminnoilla voidaan katsoa olevan hyötyä vangin vapautumisessa. Vaikka koevapauteen pääseminen ja koevapauden valmistelu on oletettavasti helpompaa, jos vangilla on varma tieto työpaikasta, vankiloissa on löydetty resursseja myös muunlaisten koevapauksien sisältöjen valmisteluun.

Koevapauteen pääseekin taustaltaan hyvin erilaisia vankeja. Osa on ollut ensimmäistä kertaa vankilassa, osalla on vankilasta vapautuessa työpaikka ja asunto valmiina. Toisaalta mukana on useita kertoja vankilassa olleita ja henkilöitä, joilla on päihdeongelma ja muita riskitekijöitä elämässään, eikä välttämättä asuntoa lainkaan ennen kuin sellainen koevapauden yhteydessä järjestetään. Vankien tarpeet koevapauden osalta ovat hyvin erilaiset. Koevapauden järjestelyissä onkin oltava varaa verraten suureen yksilöllisyyteen ja tapauskohtaiseen harkintaan.

Vapautumisen tukemista on pidetty erityisen tärkeänä pitkiä vankeusrangaistuksia suorittaneiden kohdalla. Useita vuosia vankilassa istuvien laitostumisen riski on suuri, minkä vuoksi asteittainen vapautuminen on erityisen tärkeää ja koevapaudessa mahdollistuvat erilaiset yhteiskunnan tukitoimet tarpeellisia. Koevapaudet painottuvat tutkimuksen tilastoanalyysin mukaan henkilöille, joille on tuomittu pitkä vankeusrangaistus, joten siltä osin koevapauden voi katsoa kohdistuneen tavoitteen mukaiseen ryhmään.

Vankeuslain tavoitteena on ollut myös lisätä vankeusrangaistuksen suunnitelmallisuutta, ennustettavuutta ja yksilöllistä toteuttamista. Valvottu koevapauden voi arvioida suhteellisen hyvin toteuttavan osaltaan yksilöllisyyden tavoitetta. Koevapauksien sisällöt ovat olleet moninaisia, ja yksilölliset toteuttamistavat ja tarpeet ovat selvästi toiminnan lähtökohtana. Samoin suunnitelmallisuus on keskeistä koevapauden valmistelussa. Koevapauteen otetaan lähtökohtaisesti kantaa jokaisen vangin rangaistusajan suunnitelmassa, jolloin vangilla on mahdollisuus jo varsin hyvissä ajoin suunnitella vapautumisestaan ja parhaassa tapauksessa toimia vankeusaikanaan tavoitteellisesti koevapauteen pyrkien.

Valvottu koevapaus toteuttaa osaltaan hyvin portaittaisen vapautumisen ajatusta. Haastattelujen perusteella voidaan esittää, että portaittainen vapautuminen on yksi keskeisiä koevapauden myönteisiä piirteitä. Asteittaisen vapauttamisen vahvistaminen edellyttää sitä, että vankiloissa tarkkaillaan riittävän tiiviisti vankien rangaistusajan suunnitelmien toteutumista ja harki-

taan ja selvitetään ajoissa mahdollisuuksia sijoittaa vanki avovankilaan ja sieltä aikanaan koevapauteen. Luontevaa on, että vankeusrangaistuksen täytäntöönpano etenee loppuvaiheessa lähtökohtaisesti avovankilasta valvottuun koevapauteen.

Tutkimuksen tilastoaineistossa koevapaus jouduttiin peruuttamaan vain vajaalta kymmenesosalta koevapaudessa olleista. Prosenttiosuutta voidaan pitää verraten pienenä. Lisäksi on huomioitava, että suurehko osa koevapauden peruuttamisista johtui päihteiden käytön kiellon tai muiden koevapauden ehtojen rikkomisista – ei siis rikosepäilyistä. Voidaankin arvioida, että koevapauden aikana koevapausvangit elävät verraten lainkuuliaisesti. Tässä mielessä koevapaudessa on tilastoaineiston perusteella toteutunut verraten hyvin tavoite, jonka mukaan vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon tavoitteisiin kuuluu rikosten tekemisen estäminen rangaistusaikana.

Suunnitelman mukaan suoritettujen koevapauksien osuuden voi tulkita kertovan osaltaan siitä, että koevapauksien sisältöjen suunnittelussa on onnistuttu. Hieman yksinkertaistaen voidaan ajatella, että koevapaudessa olijolle on onnistuttu laatimaan mielekkäät koevapauden sisällöt, jolloin rikoksiin ei ole ”tarvinnut ryhtyä”. Myös valvonta osaltaan varmasti vaikuttaa koevapausvangit kaidalla tiellä pitävänä tekijänä. On kuitenkin huomioitava se monessa haastattelussa esiin tullut seikka, että koevapauden ”epäonnistumisprosenttiin” eli koevapaudessa olijoiden ehtojen rikkomisesta tai rikosten tekemisestä kiinni jäämiseen voi vaikuttaa osaltaan valvonnan määrä ja intensiivisyys. Valvonnan tason ohella koevapauksien onnistumiseen vaikuttaa luonnollisesti se, kuinka hyvin vankilat kykenevät valikoimaan vangeista koevapauteen soveltuvat.

2.2 Yhdenvertaisuusongelmia

Sekä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja suosituksissa että vankeuslaissa edellytetään vankien *yhdenvertaista kohtelua*. Jossakin määrin vankien erilaista kohtelua oikeuttavat seikat, jotka liittyvät vankien taustaan ja käyttäytymiseen laitosesuhteissa. Vangin mahdollisuuksiin päästä valvottuun koevapauteen vaikuttaa heikentävästi se, jos hän ei ole vankilaaikanaan halukas yhteistyöhön tai rikkoo jatkuvasti vankilan järjestyssääntöjä. Toisaalta osan vangeista voi arvioida olevan toisia heikommassa asemassa vankilan resurssien ja siviilissä tarjolla olevien palvelujen suhteen. Esimerkiksi pienellä paikkakunnalla sijaitsevasta vankilasta käsin voi olla vaikeaa paitsi valmistella myös valvoa koevapauksia, mikä voi vaikuttaa vangin mahdollisuuteen päästä koevapauteen. Voi olla syytä ottaa mainitut

seikat entistä tarkemmin huomioon koevapauksia koskevia tulostavoitteita määriteltäessä.

Tutkimuksen mukaan vankien mahdollisuuksiin päästä koevapauteen vaikuttaa myös muun muassa vankiloissa ja/tai sijoittajayksiköissä vallitsevat käsitykset siitä, millaisille vangeille koevapaus on tarkoitettu (ks. tarkemmin seuraava jakso VIII.2.3). Tällaista vangin aseman riippumista sijoitus- tai aluevankilassa työskentelevien ja vankilan/sijoittajayksikön johdon asenteista ja näkemyksistä voi pitää yhdenvertaisen kohtelun vastaisena.

Asennoitumiseen on osaltaan eittämättä vaikuttanut se, että koevapaus on yhä verraten uusi asia vankiloiden arjessa. Tutkimuksessa tulikin esiin, kuinka koevapauksien toimeenpanoon liittyvät käytännöt ovat näihin päiviin asti hakeneet muotoaan. Koska vastaavaa vankiloiden ulkopuolelle suuntautuvaa toimintaa ei ole aiemmin ollut, ratkaisut koevapauksien toteuttamiseksi on haettu tapaus kerrallaan, kunnes vähitellen on alkanut muodostua vaikiintuneempia käytäntöjä. Nykyistä vaihetta kuvaa nimenomaan tarve jakaa ja yhdenmukaistaa hyviä käytäntöjä ja korjata käytännössä havaitut epäkohdat. Vankiloissa suhtautuminen koevapauksiin vaihtelee kuitenkin edelleen. Osassa vankiloista asennoituminen on ollut avointa, ja koevapaus on otettu aktiivisesti käyttöön vapauttamisen työvälineenä.

Yhdenvertaisen kohtelun kannalta ongelmia liittyy myös menettelyihin koevapauden ehtojen rikkomistilanteissa sekä rikkomisen seuraamuksiin (ks. tarkemmin jakso VIII.2.9). Koevapautta koskeva lainsäädäntö on varsin niukkaa ja väljää erityisesti koskien koevapauden ehtojen rikkomista. RL 2c:8 § 3 momentin säännökset jättävät vankeinhoitohenkilökunnalle runsaasti harkintavaltaa sen suhteen, miten toimitaan, jos koevapaudessa oleva esimerkiksi nauttii päihdyttäviä aineita. Vankiloiden käytännöt vaihtelevat tutkimuksen perusteella siinä, miten ehtojen rikkomisiin suhtaudutaan. Jotta vankien yhdenvertainen kohtelu rikkomistapauksissa taataan, menettelytavoista ja erilaisista seuraamuksista ehtojen rikkomistilanteissa voisi olla tarkoituksenmukaista säätää täsmällisemmin.

Koevapauksien toimeenpanoon vaikuttavat myös resurssit. Vankiloilla voi olla erilaiset resurssit hoitaa esimerkiksi koevapauksien valmistelua, jolloin vangin koevapauteen pääseminen voi jäädä kiinni siitä, ettei valmistelevalle henkilökunnalla ole aikaa valmisteluun. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta olisi suotavaa, että kaikilla laissa säädetyt koevapauden edellytykset täyttävillä halukkailla olisi mahdollisuus saada asiansa käsiteltyä eli vähintään arvioida yhdessä vankilan virkamiehen kanssa mahdollisuutensa päästä koevapauteen.

Myös koevapauteen pääsemisen edellytyksiä voi arvostella syrjiviksi. Laissa säädetyt edellytykset sulkevat pois koevapauteen pyrkivien joukosta

esimerkiksi osan niistä, joilla on vakava alkoholiongelma tai muita toimintakykyä heikentäviä ongelmia. Toisaalta ehdottoman päihteettömyyden voi katsoa olevan tarkoituksenmukainen lähtökohta siitä näkökulmasta, että päihteiden käyttö myös vankilassa on kiellettyä. Päihteiden käytön nollatoleranssi helpottaa käytännössä vankilahenkilökunnan työtä, kun tapauskohtaista arviointia ei jouduta – tai ainakaan ei pitäisi joutua – tekemään. Lisäksi koevapauden edellytyksiin kuuluu se, että koevapauden ehtojen noudattaminen on todennäköistä, mikä ei välttämättä täyty moniongelmaisen vangin kohdalla.

Koevapauden edellytysten voikin katsoa asettavan vangit jossakin määrin eriarvoiseen asemaan, kun säännölliseen työntekoon tai muuhun toimintaan kykenemättömät, pahiten päihdeongelmaiset ja muut yhteiskunnasta syrjäytymässä olevat rikoksenteijät käytännössä rajautuvat koevapauden ulkopuolelle (ks. yhdyskuntapalvelun osalta Kuusimäki 2006, 176; Rautiainen 2008, 14). Vankien yhdenvertaisen kohtelun kannalta tilannetta vaikeuttaa se, että vankiloiden erilaisten resurssien vuoksi vankilahenkilökunnalla on erilaiset mahdollisuudet ryhtyä valmistelemaan myös taustoiltaan haastavampien vankien koevapauksia. Kuitenkin riittävin tukitoimin varustettu koevapaus voisi olla hyödyllinen myös sellaisille vangeille, joiden toimintakyky on heikompi. Mikäli koevapaus halutaan suunnata aidosti myös ongelmallisille vangeille, valmistelu- ja toimeenpanoprosessien on oltava kattavia ja tarkoituksenmukaisia tukitoimien osalta. Myös asunto koevapauden tosiasiallisena edellytyksenä voi asettaa vangit vahvasti erillaiseen asemaan.

Jotta mainituista ja muista koevapauden edellytyksistä ei muodostu syrjiviä, vankiloiden virkamiehillä tulee olla riittävästi resursseja ottaa valmisteluun myös sellaisten henkilöiden koevapauksia, jotka tarvitsevat muita enemmän tukea esimerkiksi päihteettömyydessä pysyäksään tai hankkiakseen asunnon. Vankilahenkilökunnan olisi tarkoituksenmukaista hankkia kattavasti tietoa erilaisista mahdollisuuksista avustaa vankia esimerkiksi asunnon hankkimisessa. Koevapauden tavoitteita vasten tulee välttää tilannetta, jossa koevapautteen pääsevät vain ne, joilla ei ole esimerkiksi työ- tai opiskelupaikan löytymiseen, päihteettömyyteen tai asunnon hankkimiseen liittyviä tukitarpeita.

Yhdenvertaisuutta koskeviin ongelmiin on mahdollista puuttua muun muassa tarkentamalla sääntelyä (ks. jakso VIII.2.9). Lisäksi tarkoituksenmukaista voisi olla koevapautteen liittyvän harkinnan, valmistelun ja päätöksenteon dokumentointi nykyistä seikkaperäisemmin.

2.3 Epäselvyyttä tarkoituksenmukaisesta kohderyhmästä

Valvotun koevapauden voi tutkimuksen perusteella arvioida jossakin määrin keskittyneen vangeille, jotka ovat keskimääräistä vankeusvankia paremmassa asemassa. Tästä kertoo ensinnäkin tutkimuksen tilastoaineiston analyysi koevapaudessa olleiden taustaominaisuuksien osalta. Koevapaudessa olijoissa oli koko vankeusvankijoukkoa enemmän muun muassa naisia, naimisissa olleita ja ensikertalaisia. Naisista selvästi suurempi osa on ensikertalaisia, ja ensikertalaisuus puolestaan kertoo osaltaan siitä, että henkilö ei ole vahvasti omaksunut rikollista elämäntapaa. Vaikka avioliitossa olemisen sinänsä ei välttämättä tue rikoksetonta elämäntapaa, sosiaalisten suhteiden olemassaolon siviilissä voi arvioida parantavan vankilasta vapautuvan mahdollisuuksia sopeutua yhteiskuntaan. Myös haastateltujen näkemykset tukevat tilastoanalyysin luomaa käsitystä siitä, että koevapautteen pyrkivät ja pääsevät vangit ovat taustaltaan muuta vankijoukkoa keskimäärin hieman parempikuntoisia.

Samoin koevapaudessa olleiden toimintavelvoitteet kertovat osaltaan kohderyhmästä: noin 2/3:lla toimintavelvoitteena oli työ tai opiskelu, minkä voi arvioida kertovan siitä, että ko. henkilöiden toimintakyky on verraten hyvä. Lisäksi koevapaudessa olleiden tilanteesta kertoo osaltaan se, että päihdekuntoutus oli ensisijaisena tai osasisältönä reilulla kolmanneksella koevapaudessa olleista. Osuus vaikuttaa jossakin määrin alhaiselta sitä taustaa vasten, että suuri osa vangeista on päihdeongelmaisia. Koevapautteen näyttääkin valikoituvan päihdeiden käytön osalta keskimääräistä parempikuntoisia vankeja. Toisaalta on kuitenkin syytä huomioida, että vankien terveystilanne kokonaisuutena on varsin keho. Vangeilla on paljon sekä fyysisiä että psyykkisiä sairauksia, ja erilaiset päihderiippuvuudet ovat yleisiä¹¹⁵.

Koevapautteen päästään ja tuleekin nykyisen lainsäädännön ja ohjeistuksen mukaan päästä myös suljetuista vankiloista. Tietyissä tilanteissa avovankilasijoitus ennen koevapautta ei ole esimerkiksi ajan puutteen vuoksi järkevää, jolloin koevapauden valmistelu ja valvonta suljetusta vankilasta käsin ovat perusteltuja. Tutkimuksen perusteella koevapautteen päästäminen suljetusta vankilasta on monesti haastavaa, mikä voi liittyä suljetun vankilan ominaispiirteisiin tai vankien taustoihin. Olisikin asianmukaista, että erityistä huomiota kiinnitettäisiin koevapautteen pääsemiseen suoraan suljetuista laitoksista, mihin liittyviä haasteita voi olla tarkoituksenmukaista kartoittaa ja ohjeistaa tarkemmin.

¹¹⁵ Tekeillä olevan vankien terveystutkimuksen alustavien tulosten mukaan vankien sairastavuus on yleisväestöön verrattuna huomattavan korkea.

<http://www.rikosseuraamus.fi/45036.htm>, haettu 14.12.2009.

Koevapauden laissa säädetyt edellytykset selittävät sitä, että koevapauksessa olijoissa eivät korostu taustaltaan hyvin rankasti ongelmaiset ja rikollisen elämäntavan omaksuneet. Koevapaus on haluttu sitoa edellytyksiin, jotka tekevät koevapaudesta sellaisille vangeille tarkoitetun järjestelmän, jotka ovat vankila-aikana kyenneet ja halunneet pyrkiä tiettyihin päämääriin. Tässä mielessä koevapauden voi nähdä toimivan eräänlaisena palkintona vankila-aikaisesta yhteistyöhalukkuudesta ja suunnitelmaan sitoutumisesta. Osaltaan mainitut havainnot koevapauden kohderyhmästä voivat kuitenkin kertoa siitä useassa haastattelussa esiin tulleesta seikasta, että koevapaus on helpompi valmistella ja toimeenpanna vangeille, joilla perusasiat, kuten asunto ja toimeentulo, ovat joltakin osin kunnossa.

Suhtautuminen koevapauteen järjestelmänä on lähtökohtaisesti myönteistä, ja sen on koettu edistävän yhteiskuntaan sijoittumista vaikeimmassakin tapauksessa siten, että koevapauden kautta henkilöllä on katto päänsä päällä ja ”jotakin tekemistä”. Näistä taustalähtökohdista voikin esittää kysymyksen, eivätkö valvotun koevapauden puitteissa tarjottavat rikoksettoman elämän perusedellytykset – asunto ja peruspalvelut – kuuluisi käytännössäkin kaikille vankilasta vapautuville? Koevapauden tavoitteissa ja sen käytön ehdoissa voi osaltaan katsoa olevan sisään rakennettu ristiriita: järjestelmä on tarkoitettu vapautumisen ja yhteiskuntaan palaamisen tueksi mutta käytännössä eniten tukea tarvitsevat jäävät helposti tukimuodon ulkopuolelle (ks. Rantala 2006, 214, 220). Toisaalta koevapauksessa helpommin saatavilla olevat tuki- ja palvelukontaktit voivat jäädä täysin syntymättä myös niille henkilöille, jotka eivät vankilatuomiota suorittaessaan noudata heille asetettuja odotuksia käyttäytymisen tai kommunikaation suhteen tai syystä tai toisesta osoita yhteistyöhalukkuutta viranomaisten kanssa. Valvotun koevapauden järjestelmän avulla voidaan luoda sen piiriin pääseville erilaisia mahdollisuuksia, mutta kuinka tuetaan sen ulkopuolelle jääviä?

Tutkimusta varten haastatelluilla oli erilaisia käsityksiä siitä, mikä on valvotun koevapauden kohderyhmä eli keiden kaikkien tulisi päästä koevapauteen. Lainsäädännössä koevapautta ei kuitenkaan Suomessa ole rajattu tietyille vankiryhmille eikä mitään merkittävää vankijoukkoa ole rajattu pois säännösten soveltamisalueelta myöskään rikostaustansa vuoksi, kuten on tehty tietyissä muissa valtioissa. Myös Rikosseuraamusviraston ohjeessa tuodaan selvästi esiin, ettei mitään vankiryhmää – tiettyjä poikkeuksia lukuun ottamatta¹¹⁶ – tule systemaattisesti rajata valvotun koevapauden ulkopuolel-

¹¹⁶ Siviilipalveluksesta kieltäytymisestä tai siviilipalvelusrikoksesta tuomittua vankeusrangaistusta suorittavaa henkilöä ei saa sijoittaa valvottuun koevapauteen (siviilipalveluslaki 1446/2007, 81 § 3 mom.). Lisäksi Rikosseuraamusviraston ohjeessa (6/011/2008) suhtaudutaan kielteisesti sellaisten vankien koevapauteen, joilla on keskeneräisiä oikeusasioita tai joilla on edessään tai joita uhkaa karkotus.

le. Rikosseuraamusviraston sisäistä tiedotusta ja koulutusta koevapauksiin liittyen olisi asianmukaista lisätä, jotta muun muassa kohderyhmään liittyvät epäyhtenäiset käytännöt saadaan poistettua.

Hämmennystä erityisesti vankilahenkilökunnan parissa aiheutti kohderyhmän osalta selvästi se, mikä merkitys arvioille koevapauden hyödyistä kullekin vangille tulee antaa. Tuleeko koevapaudesta ennakoarvion mukaan koitua vangille konkreettista hyötyä esimerkiksi asunnon tai työpaikan löytämisen tai kouluttautumisen muodossa? Onko koevapautta syytä lähteä valmistelemaan ja toteuttamaan henkilölle, jolla siviiliyhteiskuntaan palaamisen perusedellytykset eli esimerkiksi asunto ja työpaikka ovat valmiina, jolloin koevapauden näkyväksi hyödyksi jää vankilassa vietetyn ajan lyhentymisen? Osa haastatelluista pohti, mikä merkitys tulee antaa hyötyarvioinnille koevapautta koskevassa päätöksenteossa vai tuleeko koevapauteen ”laittaa” kaikki, joilla edellytykset sinänsä ovat kunnossa, vaikka vanki ei varsinaisesti tarvitsisi koevapauden tarjoamaa vapautumisen lisätukea. Usealla haastatellulla oli se käsitys, että koevapaus on ”alun perin” suunnattu erityisesti pitkää tuomiota suorittaville, jotka saattavat tarvita muita enemmän apua yhteiskuntaan sopeuttamisessa. Tulisiko koevapaus rajata vain tälle kohderyhmälle tai muuten rajata kohderyhmää niille, jotka ”tarvitsevat” koevapautta yhteiskuntaan sijoittumiseen? Nämä kysymykset askaruttivat etenkin vankilahenkilökuntaa, jonka asennoituminen käytännössä vaikuttaa siihen, kenelle koevapautta ylipäättään ryhdytään valmistelemaan.

Haastatellut vankiloiden työntekijät toivat esiin, että mikäli koevapauksiin päästämistä ohjaavat ensisijaisesti taloudelliset tulostavoitteet, on vaarana, että koevapauden kohderyhmäksi valikoituu nimenomaan vankeja, joilla asiat ovat kunnossa ja jotka siten eivät vankilahenkilökunnan tukea tosiasiallisesti tarvitse. Jotkut haastatellut ja vankilakyselyyn vastanneet mainitsivat esimerkkinä koevapauden väärästä kohdistumisesta sen, että koevapauteen valikoidaan enemmän ns. helppoja tapauksia, jollaisina pidettiin esimerkiksi joitakin talousrikoksiin syyllistyneitä. Vankilaan kohdistuvien tulostavoitteiden tiukkuus voi johtaa siihen, että vankiloissa koevapauksia aletaan valmistella herkemmin niille, joiden vapautumisen edellytykset esim. työpaikan ja asunnon osalta ovat valmiiksi kunnossa. Tällöin voi olla vaarana, että koevapauksia ei ainakaan ensisijaisesti suunnata vangeille, joiden valmistelu vaatii muita enemmän resursseja, mutta jotka voisivat myös hyötyä koevapaudesta ”helppoja” tapauksia enemmän.

2.4 Epätietoisuutta yleisistä tavoitteista ja menettelytavoista

Kohderyhmän osittainen epäselvyys on kytköksissä kysymykseen koevapauden käyttämisestä vankiluvun hallitsemiseen. Vaikka koevapaudet eivät teknisesti pienennä vankilukua, koevapauksien seurauksena vankilassa olevien vankien määrä pienenee. Koevapauteen lähtevät vangit vapauttavat vankipaikkoja vankilassa, millä on oma vaikutuksensa vankien määrään. Mikäli vankiluvun alentaminen nähdään koevapauden ensisijaisena funktiona, koevapauksien valmistelun ja toimeenpanon painopiste on määrällisissä tavoitteissa ja koevapauteen päästetään kaikki mahdolliset vangit. Jos tärkeänä pidetään yhteiskuntaan sopeuttamista ja vapautumisen tukemista – koevapauksien laatua –, koevapauksien valmistelu voi olla työläämpää ja vaatia runsaasti eri toimijoiden välistä yhteistyötä. Tällöin koevapauksia ei välttämättä ehditä valmistella yhtä paljon.

Näiden kahden tavoitteen yhdistäminen voi olla haastavaa, kuten tutkimushaastatteluissa tuli esiin. Moni haastateltu vankilan työntekijä koki epämiellekkäänä ottaa käytännön valmistelu- ja toimeenpanotyössä huomioon vankiluvun vähentämistavoitteet; koevapauksien toteuttamista ajavat heidän mukaansa ennen kaikkea vankien tarpeet ja se, miten koevapaus voi olla hyödyksi vangin yhteiskuntaan paluussa. Rikosseuraamusviraston voisi olla tarpeen koevapauksiin liittyvää resurssijakoa suunniteltaessa ottaa vahvemmin huomioon tavoitteisiin liittyvä ristiriita ja linjata selkeämmin sitä, mitä koevapausjärjestelmällä tavoitellaan ja millaisin painotuksin.

Ajoittain käy niin, että vanki voi itse ottaa koevapauteen pääsemisen vankilahenkilökunnan kanssa puheeksi ja haluta koevapauteen, mutta melko pian selviää, että vangin osalta edellytykset koevapauteen eivät täyty. Joissakin tapauksissa vankilahenkilökunta hoitaa asian itse eli ratkaisee asian siten, että valmistelua ei käynnistetä. Toisissa vankiloissa tällaisetkin tapaukset on esitelty sijoittajayksikölle – vankilan kielteinen kannanotto mukana – ja vanki on saanut asiasta sijoittajayksikön virallisen päätöksen. Oikeasta menettelytavasta oli haastatelluilla erilaisia käsityksiä. Olisikin kohtuullista tehdä virallinen linjaus siitä, kuinka tällaisissa tapauksissa toimitaan. Voisi olla tarkoituksenmukaista, että sijoittajayksikkö tekisi aina asiasta päätöksen, vaikka kyse olisi siitä, että varsinaista valmistelua ei edes käynnistetä edellytysten ilmeisen puuttumisen vuoksi. Tällöin asia ei jäisi yhden tai kahden virkamiehen arvion varaan, vaan vanki saisi asiaan ylemmällä portaalla arvioidun päätöksen.

Tieto siitä, kuinka suuri joukko jää halustaan/koevapauden valmistelusta huolimatta pääsemättä koevapauteen, on merkittävä valvotun koevapauden kehittämisen ja toimivuuden arvioimisen kannalta. Tämän vuoksi koe-

vapautta koskeviin kirjaamiskäytäntöihin ja tilastointiin on syytä kiinnittää huomiota. Myös tieto siitä, miksi henkilön pääsy koevapauteen evätään, olisi tärkeä kirjata Vankitietojärjestelmään. Syitä koevapauden epäämiseen voi olla useita, ja näiden syiden tarkasteleminen kertoo muun muassa siitä, onko koevapauden ”hakemis-” ja valmisteluprosessi oikeudenmukainen ja toteutuuko prosesseissa vankien yhdenvertainen kohtelu, ja koevapauden valmisteluprosessin muusta toimivuudesta. Syiden tarkastelun avulla voitaisiin myös mahdollisesti kehittää sen vankijoukon vapautumisen edellytyksiä, jotka eivät pääse koevapauteen, mutta jotka muutoin olisivat koevapauden tarjoaman tuen tarpeessa.

2.5 Kangertelua valmistelussa ja tiedonkulussa

Koivapauden valmistelu on jo vankeinhoidon organisaation osalta monivaiheinen: Ensin vankilassa arvioidaan koivapauden edellytysten täyttymistä. Sijoittajayksiköltä luvan saatuaan vankila käynnistää valmistelun ja tekee varsinaisen esityksen vangin koivapaudesta. Tämän jälkeen sijoittajayksikkö vielä tahollaan arvioi edellytysten täyttymistä ja tekee päätöksen valvotusta koivapaudesta. Jotta koivapauden valmistelu ei tarpeettomasti hidastu vankilan ja sijoittajayksikön välisen työnjaon seurauksena, molempinpuoliseen tiedottamiseen tulisi kiinnittää huomiota.

Koivapauden valmisteluprosessia voi pitää useiden vaiheiden ja mukana olevien toimijoiden lukumäärän vuoksi sekavahkona. Haastateltujen kokemusten perusteella voi päätellä, että koivapauteen haluavalla vangilla tulee olla verraten paljon oma-aloitteisuutta ja sinnikkyyttä, jotta hän saa koivapauden osaset järjestykseen rakenteiden osittaisesta kankeudesta huolimatta. Olisi asianmukaista, että valmistelun edetessä vanki pidettäisiin nykyistä paremmin tietoisena prosessin vaiheista ja että vankilat tiedottaisivat osapuolia prosessin aikatauluista. Myös sijoittajayksikön asiasta vastaavan henkilön tulisi olla riittävän hyvissä ajoin tietoinen koivapauteen liittyvistä määräajoista (esim. toiminnan sisältönä olevan opiskelun aloituspäivä). Lisäksi valmistelussa tulee alusta alkaen antaa vangille oikeaa ja realistista tietoa koivapauden sisällöstä ja valvonnasta sekä esimerkiksi ehtojen rikkomisen seurauksista, jotta vangilla on tosiasiallisesti mahdollisuus arvioida kykynsä selviytyä vaadituista velvoitteista eikä hänelle synny vääriä käsityksiä koivapauden sisällöstä.

Koivapauden valmisteluprosessi käynnistyy virallisesti vankilavirkamiehen aloitteesta, mutta käytännössä koivapauden edellytysten voimassa oloa voidaan ryhtyä selvittämään myös vangin ehdotuksesta. Jotta valmistelu käynnistyy ajoissa ja vangeilla on yhtäläiset mahdollisuudet lähteä

”pyrkimään” koevapauteen, vankien olisi kohtuullista saada riittävää, oikea-aikaista ja oikeaa tietoa valvotusta koevapaudesta vankilahenkilökunnalta. Sinänsä koevapauden edellytykset täyttävä ja koevapaudesta todennäköisesti hyötyvä vanki saattaa jättää koevapauteen ”hakematta”, mikäli hänen merkittävien tietolähteensä koevapaudesta ovat muut vangit, joilta hän kaiken lisäksi saa väärää tietoa. Vangilla voi olla vääristynyt käsitys joko siitä, että koevapauteen ei esimerkiksi valvonnan rankkuuden vuoksi kannata pyrkiä, tai toisaalta omista kyvyistään selviytyä koevapauteen liittyvistä velvoitteista. Toisaalta vankien saaman tiedon tulee olla myös realistista eli vangeille tulee selvittää riittävän ajoissa kattavasti valvotun koevapauden sisältö ja siihen liittyvät velvoitteet. Tällöin vältetään väärin käsitysten syntyminen siitä, mitä koevapaudessa olevalta vaaditaan.

Koevapautta voidaan sopivassa määrin käyttää ”porkkanana” tai kannustimena rangaistusajan edetessä. Kun asia otetaan vangin kanssa ajoissa puheeksi, vangilla on oman käyttäytymisensä ja toimintansa avulla mahdollisuus vaikuttaa siihen, miten hänen tuomionsa loppuaika sujuu. Tästä syystä voi myös olla tarpeen varmistaa, että vanki kulloinkin käsittää rangaistusajan suunnitelman merkityksen, sekä ymmärtää, että omalla toiminnallaan voi vaikuttaa suunnitelman sisältöön ja esimerkiksi koevapauteen pääsemiseen. Koska rangaistusajan suunnitelma ei ole oikeudellisesti sitova dokumentti, vangeillekaan ei tulisi antaa sitä kuvaa, että mahdollinen kirjaus suunnitelmassa – esimerkiksi kielteinen kannanotto mahdollisuuden päästä koevapauteen – on lopullinen ja muuttumaton. Se, että koevapaudesta keskustellaan vangin kanssa hyvissä ajoin, lisää myös koko vankeusrangaistuksen suorittamisen ennustettavuutta.

Valmisteluprosessin voi arvioida olevan jossakin määrin sekava ja vaikeasti hahmotettava kokonaisuus, etenkin vangin näkökulmasta. Moni haastateltu koevapaudessa ollut koki valmistelun olleen ainakin osittain hidas, epäselvä ja työläs prosessi¹¹⁷. Koska vankeuden täytäntöönpanon tulisi nykykäsityksen mukaan olla ennustettava ja suunnitelmallinen kokonaisuus, on kohtuullista, että myös koevapauden valmistelu on vangin näkökulmasta ennakoitavissa ja valmistelun eri vaiheet perusteltu.

On huomioitava, että vankilahenkilökunnan rooli koevapauksien valmistelun käynnistymisessä ja koevapauksien valmisteluvolyymissä ylipää-

¹¹⁷ Myös Vähäkosken tutkimustulokset tukevat käsillä olevan tutkimuksen tuloksia valvotun koevapauden valmistelun kehittämistarpeista. Vähäkosken haastattelemat koevapaudessa olleet pitivät koevapauden valmistelua sekavana ja hankalana prosessina. Haastatellut olisivat kaivanneet selkeämpiä ohjeita valmisteluprosessia varten sekä edes jonkinlaisia tietoja siitä, miten prosessi etenee ja miten kauan siihen kuluu aikaa. Samoin valmisteluprosessi oli haastateltavien näkemyksen mukaan liian pitkä. (Vähäkoski 2008, 36–37.)

tään vaihtelee jossakin määrin vankiloittain. Kuten tilastoanalyysistä voidaan havaita, koevapaudet ovat osittain keskittyneet tiettyihin laitoksiin. Koevapauden täytäntöönpano on toisaalta kiinni myös yksittäisten työntekijöiden omista asenteista, aktiivisuudesta ja siitä, kuinka paljon koevapaudteen halutaan panostaa. Tällä on omalta osaltaan vaikutuksensa siihen, kuinka paljon koevapauksia valmistellaan ja millaisia ne ovat sisällöltään.

Vaikka pyrkimys tuottaa tapauskohtaisia sisältöjä vaikuttaa kokonaisuutena onnistuneen kohtalaisesti, koevapauksien sisältöihin kaivattiin osassa tutkimushaastatteluja lisää yksilöllisyyttä. Mahdollisia toimintapaikkoja tulisi kartoittaa nykyistä kattavammin ja pyrkiä räätälöimään toiminnan sisällöt ja muut velvoitteet kunkin koevapaudessa olijan yksilöllisten tarpeiden mukaan tapauskohtaisesti. Lisäksi toiminnan sisältöjä suunniteltaessa voi olla syytä kiinnittää entistä enemmän huomiota toimintojen jatkumoon myös henkilön vapauduttua. Vaikka myös ainoastaan koevapauden ajaksi saadun työ-, koulutus- tai kuntoutuspaikan voi olettaa olevan hyödyksi vapautuvalle, esimerkiksi työhön, opiskeluun tai päihdekuntoutukseen kiinnittymisen voi arvioida toimivan tehokkaammin uusintarikollisuutta ehkäisevänä, mikäli ko. toiminta jatkuu vapaudessa koevapauden jälkeenkin.

Koevapauden valmistelu olisi monesti syytä aloittaa nykyistä aikaisemmin. Kun vangin taustat ja koevapaudteen liittyvät käytännön seikat pyritään selvittämään hyvissä ajoin, voidaan välttyä valmistelun loppuvaiheen kiireeltä. Valmisteluun on varattava aikaa myös siksi, että koevapauden täytäntöönpanossa mukana olevat vankeinhoidon ulkopuoliset viranomaiset ja muut toimijat ehtivät käsitellä koevapaudteen lähdössä olevan asiat riittävän ajoissa. Lisäksi vankilan ja sijoittajayksikön välisen yhteistyön aloittaminen nykyistekin aikaisemmin voi sujuvoittaa prosessia.

Valmisteluun voitaneen saada joutuisuutta myös organisoimalla vankilahenkilökunnan työt siten, että valvottujen koevapauksien valmisteluun liittyvät tehtävät on selvästi osoitettu tietyille henkilölle/tietyille henkilöille. Valmistelusta vastuussa oleville henkilöille voi olla muiden töiden järjestyksellä tarpeen taata entistä parempi työrauha, etenkin kun koevapauksien lukumääriä on tarkoitus kasvattaa tulevaisuudessa.

Suunnitelmallisuutta ja ennustettavuutta voi ja tulee koevapauden toimeenpanossa ja etenkin valmistelussa kuitenkin kehittää. Useita kriittisiä kommentteja kohdistettiin tutkimusaineistossa nimenomaan koevapauden valmisteluun, jossa tulisi entistä paremmin pyrkiä käynnistämään tarvittavat toimet riittävän ajoissa.

2.6 Resurssien riittämättömyys

Kuten vankeinhoidon resursseja tarkastellut selvitysmies Jukka Wuolijoki on todennut, vankeinhoidon henkilöstövajaus vaikuttaa eniten niihin toimintoihin, joilla vankien yhteiskuntakelpoisuutta pyritään toimintaohjelmilla parantamaan. Mitä suurempi henkilöstövaje on, sitä enemmän vankilassa on kyse vain vankien säilytyslaitoksesta. (Wuolijoki 2007, 5.) Resurssien vähyys vaikuttaa vankeinhoidossa siten, että ensisijaisesti on hoidettava vankilan turvallisuuden kannalta välttämättömät tehtävät, kun taas muita tehtävistä huolehditaan resurssien salliessa. Valvotun koevapauden toimeenpano on eittämättä vankilan ”ydintoiminnon” eli vankilan turvallisuudesta huolehtimisen ulkopuolella, jolloin resursseja ei tiukassa taloudellisessa tilanteessa välttämättä riitä koevapauden kannalta tarkoituksenmukaisen tuen ja valvonnan järjestämiseen.

Tutkimuksen mukaan resurssien niukkuus vaikuttaa koevapauden toimeenpanossa erityisesti kahdella tavalla. Ensinnäkin, koevapauden *valmistelu* vaatii joidenkin vankien kohdalla vankilahenkilökunnalta runsaasti aikaa ja perehtymistä. Toki osan vangeista kohdalla koevapaus voidaan valmistella ripeästi ja lähinnä vangin omaan aktiivisuuteen luottaen. Kuitenkin osa vangeista tarvitsee koevapauden valmisteluun runsaasti vankilatyöntekijöiden neuvoja, apua ja patistamista. Lisäksi mitä mielekkäämpi koevapauden sisällöstä halutaan tehdä, sitä enemmän vaaditaan aikaa ja esimerkiksi yhteistyötä vankeinhoidon ulkopuolisten kanssa. Tutkimusta varten haastatellut vankiloiden ja sijoittajayksiköiden työntekijät pitävät koevapauden sisällön mielekkyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta olennaisena koevapauden järkevän täytöntöönpanon ja onnistumisen kannalta. Jos vankilahenkilökunta on liian kiireistä, heillä ei ole aikaa valmistella ongelmallisempien vankien koevapauksia eikä myöskään panostaa koevapauksien sisältöön.

Sekä vankiloiden ja sijoittajayksiköiden henkilökunnan että vankeinhoidon ulkopuolisten toimijoiden haastatteluissa esiin nousi huoli siitä, miten valvotun koevapauden käy, kun vankiloille kohdistettavat tulostavoitteet kiristyvät ja sen myötä koevapaudessa olevien määriä pyritään jatkuvasti lisäämään. Jos käy niin, että valmistelevalle henkilökunnalla ei ole aikaa kartoittaa potentiaalisia koevapausvankeja, koevapaudesta voi muodostua hyvän toimintakyvyn omaavien, oma-aloitteisten ja aktiivisten etuoikeus. Mikäli koevapaus halutaan pitää myös erityistä tukea tarvitsevien tukimuotona vapautuessa, vankilahenkilökunnalle on varattava resurssien puolesta mahdollisuus lähteä edistämään koevapautta myös ko. ryhmään kuuluville.

Toisaalta resurssien niukkuudesta seuraa haasteita myös koevapauden *valvonnan* kannalta. Vankiloissa ehditään tehdä erityisesti valvontakäynte-

jä varsin vähän, mikä voi olla huolestuttavaa valvonnan uskottavuuden kannalta. Valvonnan vähyys voi johtaa vääristyneeseen käsitykseen siitä, kuinka hyvin koevapaudessa olevat noudattavat ehtojaan. Ajan puute ja henkilöstön vähyys vaikeuttavat ajoittain myös yhteistyötä vankiloiden välillä esimerkiksi tilanteissa, joissa vankilan valvottavaksi tulee toisen vankilan koevapausvanki. Koevapauksien lukumäärän lisääntyessä valvonnan toteuttaminen vaikeutuu entisestään, mikäli resursseihin ei kiinnitetä huomiota. Valvonnassa on myös tiettyjen henkilöiden rikos- ja muun taudin vuoksi tapauskohtaisesti lisättävä valvonnan intensiivisyyttä, mikä voi jäädä suunnitelman asteelle, mikäli resurssit eivät mahdollista yksilökohtaista valvontaa.

2.7 Tehostamistarpeita yhteistyössä vankeinhoidon ulkopuolisten kanssa

Valvotun koevapauden myötä vankiloiden henkilökunta on entistä enemmän tekemisissä vankilan ulkopuolisten kanssa. Koevapauksien myötä vankilahenkilökunnan työtehtävät ovat laajentuneet, ja vankiloissa tehtävä työ suuntautuu rangaistusajan ohella myös vapautumisen jälkeiseen aikaan. Osa koevapauksien kannalta potentiaalisesta vankijoukosta tarvitsee koevapauden rakentamiseen esimerkiksi muiden viranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden apua, ja yhteistyön merkitys on joidenkin koevapauteen lähtijöiden kohdalla suuri.

Vankeinhoidon ulkopuolisten toimijoiden rooli koevapauksien valmisteluvaiheessa vaihtelee vankiloittain ja tapauksittain. Yhteistyökumppanit kannattaisi usein ottaa nykyistä aikaisemmassa vaiheessa mukaan koevapauksien valmisteluun. Jo vankila-aikana aloitettu yhteistyö voi tuoda useita etuja. Kun vankeinhoidon ulkopuolinen toimija, esimerkiksi kuntoutuspalvelua tarjoavan järjestön työntekijä, saa aloitettua asiakassuhteen koevapauteen lähtijään jo vankilassa, asiakassuhteella on haastateltujen mukaan paremmat mahdollisuudet onnistua koevapaudessa ja edelleen vapaudessa. Toisaalta monilla vankeinhoidon ulkopuolisilla toimijoilla, kuten KHL:llä ja järjestöillä, on runsaasti kokemusta vankilasta vapautuvien kanssa työskentelemisestä ja mahdollisesti myös tietoa koevapauteen lähtijöistä. Heillä on usein myös tietotaitoa koevapauden edellytysten täyttämiseksi eli esimerkiksi toimintapaikkojen löytämiseksi. Kun ulkopuoliset yhteistyötahot otetaan koevapauksien suunnitteluun mukaan, sekä vankien tarpeet että vankilan ulkopuolella olevan palvelut on mahdollista kartoittaa entistä tehokkaammin.

Olemassa olevat yhteistyösuhteet vankiloiden ja ulkopuolisten välillä ovat syntyneet henkilökohtaisen kontaktin – osittain myös yrityksen ja erehdyksen – kautta. Tutkimuksessa havaittiin, että tarvetta olisi solmia keskusvirastotason yhteistyösopimuksia erilaisten koevapauksiin liittyvien toimijoiden kanssa. Kun sekä vankeinhoidon että muiden koevapauksiin liittyvien viranomaisten ja muiden sidosryhmien toiminnan lähtökohdat ja tarjolla olevat mahdollisuudet kartoitettaisiin keskitetysti, koevapauksien valmistelu ja täytäntöönpano helpottuisivat. Yhteistyötä helpottaisi osaltaan myös se, että Rikosseuraamusvirasto ja mahdollisuuksien mukaan aluevankilat tiedottaisivat valtakunnallisesti ja alueellisesti koevapaudesta ja vankeinhoidon ulkopuolisten roolista koevapauksien täytäntöönpanossa.

Vankeinhoidon yhteistyö muiden viranomaisten ja myös esimerkiksi kolmannen sektorin kanssa on aihe, jonka voi tulevaisuudessa arvioida kasvattavan merkitystään. Yhteistyön muotoja, yhteistyötilanteisiin liittyviä vastuita ja yhteistyön vaikutuksia olisikin tarpeen tutkia tarkemmin, kuin mitä tässä tutkimuksessa on ollut mahdollista.

2.8 Haasteita koevapauden valvonnassa

Koivapaudessa olevan valvontaa koskevat rikoslain säännökset sallivat yksilölliset valvonnan toteutustavat. Osittain valvontakeinoja pidettiin riittävinä, kun taas osa haastatelluista ja vankilakyselyyn vastanneista kaipasi tehokkaampia valvontakeinoja. Valittavien valvontakeinojen luonteen ja määrän valintaan vaikuttaa samanaikaisesti kahdenlaisia lähtökohtia. Yhtäältä valvonnan tulee olla uskottavaa, koska kyse on rangaistuksen suorittamisesta. Toisaalta valvonnan tulisi mahdollistaa yhteiskuntaan sopeutuminen puuttumatta liikaa valvottavien elämään. Tapauskohtaisesti sovellettavien valvontamuotojen ja valvonnan tason olisi tarkoituksenmukaista sopia molempiin lähtökohtiin.

Vaikuttaakin siltä, että valvontaa voitaisiin ja kannattaisi – resurssien salliessa – räätälöidä yksilöllisemmin vangin taustaan ja vankilakäyttäytymiseen ym. muihin riskitekijöihin perustuvan arvion pohjalta. Mikäli vangin arvioidaan olevan alhaisen riskin ryhmään kuuluva koivapauden ehtojen rikkomisen ja rikosten uusimisen suhteen, voisi hänen valvontansa koostua kevyemmistä elementeistä kuin suuremman riskin vangin.

Käytännön valvontatyön järjestelyt ovat yksi keino kehittää valvontaa. Tällä hetkellä koivapauksien valvonta hoidetaan pääasiassa muiden työtehtävien ohessa; joitakin vankila- tai aluevankilakohtaisia järjestelyjä on tehty, jotta valvontaa voidaan toteuttaa tehokkaammin (vrt. esim. Pohjois-Suomen aluevankilan valvontatiimi). Suositeltavaa on, että valvonnan vaa-

tima työmäärä kartoitetaan aluevankiloittain/vankiloittain ja selvitetään mahdollisuudet organisoida valvontaa tehokkaammin vankilahenkilökunnan työtehtäviä järjestelemällä.

Vankiloiden välisessä valvontayhteistyössä on esiintynyt jonkin verran haasteita. Ongelmallisia tilanteita voivat olla ne, joissa vankilassa A kirjoilla oleva koevapausvanki tulee vankilan B alueelle koevapauteen ja vankilan B tulisi valvoa ko. henkilön koevapautta. Koska vankiloiden resurssit eivät vaikuta riittävän omienkaan koevapausvankien valvomiseen, toisen vankilan vangin valvominen ei välttämättä houkuttele – etenkin kun vankiloihin kohdistetaan koevapaudessa olijoiden lukumäärään liittyviä tulostavoitteita, joiden saavuttamista toisen vankilan koevapausvangin valvominen ei edistä.

Vankiloiden väliseen valvonta- ja muuhun yhteistyöhön ryhtyminen voisi olla tarkoituksenmukaista tehdä houkuttelevammaksi luomalla aluevankiloiden välille toimivia ja yleisesti hyväksyttäviä käytäntöjä yhteistyötilanteisiin. Myös koevapauksista saatavien ”tulospisteiden” jakaminen voisi olla järkevää suunnitella nykyistä monitahoisemmaksi, jotta tulostavoitteisiin pääsemisestä aiheutuvat mahdolliset paineet eivät heikennä halukkuutta ryhtyä yhteistyöhön. Valvontaan liittyvät vastuut kannattaisi jakaa valmistelevan ja valvojan vankilan/vankiloiden välillä selkeästi ja huomioida myös se, että koevapaudessa olijalle on alusta pitäen selvää, miten valvonta hoidetaan. Olisi myös mielekästä panostaa vankiloiden sitouttamiseen nykyistä paremmin yhteistyötilanteisiin liittyvän valvonnan hoitamiseen.

Koevapaudessa olevien tekninen valvonta tapahtuu tällä hetkellä pääasiassa gsm-puhelinpaikannuksella, mitä voi pitää verraten toimivana järjestelmänä. Vankiloissa oli kuitenkin ilmennyt jonkin verran teknisiä ongelmia muun muassa gsm-paikannuksen epätarkkuuden vuoksi, minkä vuoksi järjestelmän kehittäminen voi olla tarpeen.

Mikäli ehdotettu valvontarangaistus¹¹⁸ otetaan käyttöön, ko. rangaistusmuotoa varten omaksuttavat tekniset valvontakeinot tullevat käytettäväksi myös koevapaudessa olevien valvonnassa; yhtenä ehdotettuna valvonnan teknisenä toteutustapana on jalkapantajärjestelmä. Koevapaudessa olevien valvonnassa olennainen merkitys on puhelimitse tapahtuvalla yhteydenpidolla, minkä vuoksi gsm-puhelimitse tuskin luovuttaisiin uuden paikannusjärjestelmän käyttöönotosta huolimatta. Käytännössä tämä saattaisi merkitä valvonnan tiukentumista nykyisestä, kun valvottavaa paikannettaisiin esimerkiksi jalkapannan avulla ja yhteydenpito tapahtuisi puhelimitse. Haasteltujen koevapaudessa olleiden mukaan valvonnassa haasteellisinta on nimetä paikkain puhelimen jatkuva ”huoltaminen” ja tarkkailu.

¹¹⁸ Ks. OM 2007:17.

Jos tekniseksi toteutustavaksi valitaan paikannuspanta tai muu valvotavan mukana kulkeva laite, voisikin olla syytä harkita, olisiko sitä mahdollista käyttää vain niissä tapauksissa, joissa koevapauden ehtojen rikkomisen riski arvioidaan suureksi. Osa koevapauteen lähtijöistä kuuluu alhaiseen riskiluokkaan, jolloin lisäpaikannuslaitteen käyttöönotto saattaisi olla liioittelua. Koevapauden peruslähtökohtiin kuuluu myös luottamuksen osoittaminen vangille, ja liian intensiivinen valvonta voi käydä liian ranskaksi ja vähentää halukkuutta hakeutua koevapauteen. Paikannuspannan käyttämisen on myös arvioitu voivan vaikuttaa sosiaalisesti leimaavasti. Valvonnan mitoittaminen vangin riskitason mukaan edesauttaa sitä, ettei koevapaudesta mahdollisesti hyötyviä vankeja jättyä koevapausmahdollisuuden ulkopuolelle sen vuoksi, että valvonta on vangin riskitasoon nähden liian intensiivistä.

2.9 Tarkennettavaa valvottua koevapautta koskevassa sääntelyssä

Koevapautta koskevat vankeuslain ja rikoslain säännökset ovat varsin väljiä ja suppeita. Laissa ei oteta käytännössä lainkaan kantaa koevapauden sisältöön. Niukasti lausutaan myös koevapauden valvonnasta ja muusta käytännön toimeenpanosta. Valtioneuvoston asetuksessa vankeudesta (509/2006) säädetään rikoslakia tarkemmin esimerkiksi koevapauden valmistelusta, mutta käytännössä myöskään asetuksessa ei säädetä kaikista keskeisistä seikoista koevapauden täytäntöönpanon kannalta.

Varsin suuri osa koevapauden käytännön täytäntöönpanoon vaikuttavista asioista hahmotellaan Rikosseuraamusviraston ohjeessa valvotun koevapauden toimeenpanosta (6/011/2008). Kuten ohjeessakin todetaan, sillä ei ole oikeudellisesti velvoittavaa luonnetta, vaan ohjeen rooli on toimia käytäntöjen yhtenäistäjänä. Kuten edeltävissä luvuissa on käynyt ilmi, käytännöt koevapauden toimeenpanossa ovat kuitenkin osittain kirjavia, minkä vuoksi ohjeen merkitystä voi olla tarpeen pohtia.

Koevapautta koskeva lainsäädäntö ja muu normisto voisikin olla tarkoituksenmukaista käydä systemaattisesti läpi ja muun muassa tämän tutkimuksen tuloksia hyödyntäen harkita valvotun koevapauden toimeenpanon tarkempaa sääntelyä nimenomaan lain tasoisin säännöksin. Alla on esitetty joitakin huomioita seikoista, joista tämän tutkimuksen perusteella voisi olla tarpeen säätää lain tasolla.

Suomessa koevapautta koskevat lain säännökset ovat suppeampia kuin esimerkiksi Ruotsissa ja Norjassa. Ko. maiden mallien mukaisesti voi olla tarpeen harkita, tulisiko Suomessakin lain tasolla säätää tietyistä koevapautta

koskevista perusasioista, joista tällä hetkellä lausutaan suositusluonteisesti Rikosseuraamusviraston ohjeessa mutta joita noudatettaneen yleisesti. Tällainen on esimerkiksi se, että koevapauteen päästäkseen vangin on suoritettava vankeusrangaistuksestaan vankilassa vähintään puolet. Lähtökohta on perusteltu vankeusrangaistuksen luonteen säilyttämiseksi ja toisaalta myös siksi, että koevapauden edellytysten olemassaoloa koskeva harkinta ja koevapauden valmistelu vievät aikaa. Samoin se perusasia, että vankila vastaa koevapaudessa olevien valvonnasta, voisi olla syytä mainita lainsäädännössä. Jos koevapaudessa olevien määrä kasvatetaan merkittävästi, myös valvonnassa voi korostua yhteistyö muiden viranomaisten ja sidosryhmien kanssa. Tällöin on erityisen tärkeää, että valvonnan päävastuu on lain säännöksellä selvästi osoitettu vankilalle.

Esimerkki sellaisesta Rikosseuraamusviraston ohjeessa lausutusta linjauksesta, josta olisi mielekästä säätää oikeudellisesti velvoittavammalla tasolla, on myös koevapauden kohderyhmää koskeva raja. Ensimmäkin ohjeessa todetaan, että vangin keskeneräisten oikeusasioiden ei katsota edistävän yhteiskuntaan sijoittumista, jos rikoksesta on odotettavissa ehdoton vankeusrangaistus, ”mikä tulee ottaa huomioon koevapauslupaharkinnassa”. Käytännössä ohjetta on tutkimusaineiston mukaan noudatettu verraten tarkasti. Kuitenkin ko. ryhmän rajaamiseen valvotun koevapauden ulkopuolelle liittyy ongelmia, sillä oikeuskäsittelyn ollessa kesken voi lähtökohtaisesti olla vaikea ennustaa tuomiota ja mahdollisen seuraamuksen laatua. Toisaalta Rikosseuraamusviraston ohjeen mukaan ”maasta karkotus tai sen uhka voi muodostaa riskin koevapauteen sijoittamiselle”. Myös näitä ohjeita lienee noudatettu verraten tarkasti vankiloissa. Mikäli mainitut ryhmät halutaan kategorisesti sulkea valvotun koevapauden soveltamisalueen ulkopuolelle, asiasta voi olla syytä säätää lain tasolla. Kyse on pohjimmiltaan tosiasiallisesti yksilön oikeuksiin verraten vahvasti puuttuvasta asiasta, joista PL:n mukaan on säädettävä lailla.

Oikeudellisesti velvoittavia säännöksiä koevapauden täytäntöönpanosta on siis varsin vähän. Koska kaikista koevapauden täytäntöönpanoon liittyvistä tekijöistä ei ole syytä säätää lailla, voisi olla tarpeen säätää VL:iin Rikosseuraamusvirastolle valtuus määräyksen antamiseen valvotusta koevapaudesta. Määräyksellä voitaisiin puuttua ohjetta jämerämmin sellaisiin koevapauskäytäntöihin, joissa yhtenäistäminen on erityisesti tarpeen. Esimerkiksi koevapaudessa olevien valvonnassa käytettävät valvontakeinot voisi olla tarpeen määritellä Rikosseuraamusviraston määräyksellä.

Osaltaan koevapautta koskevan sääntelyn avoimuus on tarkoituksenmukaista koevapauden yksilöllisen toteuttamisen kannalta. Koska vankien taustat ja tarpeet vaihtelevat, myös koevapauden osalta sääntelyn on syytä tietyiltä osin mahdollistaa yksilökohtaiset ratkaisut. Esimerkiksi koevapau-

den toiminnan sisällön määrittelemisen, koevapaudessa olevan liikkumisen ja ajankäytön rajoittaminen ja koevapaudessa olevan valvonta tulee edelleen voida tapahtua tapauskohtaisesti.

Osittain sääntelyn väljyys jättää kuitenkin täytäntöönpanoviranomaiselle eli Vankeinhoitolaitoksen alaisille vankiloille ja aluevankiloille turhan paljon harkintavaltaa. Koevapaudessa olevan oikeusaseman perusteisiin liittyvistä seikoista olisi tarkoituksenmukaista säätää lain tasolla. Tällaisia seikkoja ovat ainakin koevapauden ehtojen rikkomiseen liittyvät seuraamukset ja menettelyt rikkomistapauksissa, joissa koevapaudessa olevien yhdenvertaiseen kohteluun on syytä kiinnittää huomiota.

Koevapauden peruuttaminen merkitsee varsin vahvaa seurausta ehtojen rikkomisesta – etenkin koska käytännössä koevapauden peruuttaminen voi merkitä koevapaudessa olleen joutumista suoraan suljettuun vankilaan siitä huolimatta, että henkilö on päässyt koevapauteen avovankilasta. Koevapaudessa oleva on rajoituksistaan ja valvonnastaan huolimatta koevapauden aikana vapaudessa ja kykenee elämään varsin normaalia elämää. Vaikka koevapaudessa oleva on virallisesti vanki, tosiasiallisesti hän elää siviiliyhteiskunnassa pitkälti muiden kansalaisten tavoin. Henkilökohtainen vapaus on perustuslaissa turvattu oikeus, jota ei saa riistää ilman laissa säädettyä perustetta (PL 2:7 §). Vaikka RL 2c:8 §:ssä säädetään peruste vapauden riistämiseen, sääntely on varsin epätarkkaa ja tulkinnanvaraista. Tämän vuoksi niistä tilanteista, joissa valvottu koevapaus voidaan kokonaan peruuttaa, voisi olla tarpeellista säätää lailla.

Toisaalta lainsäädännössä ei ole myöskään määritelty, kuinka toimitaan, jos henkilö rikkoo koevapauden ehtoja toistamiseen tai on esimerkiksi rikkonut ehtoja uudelleen saatuaan jo yhden tai kaksi varoitusta aiemmin. Menettelystä tilanteesta, jossa koevapaudessa oleva rikkoo koevapautensa ehtoja toistamiseen tai useammin, olisi mielekästä ohjeistaa tarkemmin joko Rikosseuraamusviraston ohjeella tai asetuksella. Myös menettelyä niissä tapauksissa, joissa koevapaudessa oleva on tehnyt rikoksen, olisi tarkoituksenmukaista täsmentää. Ensinnäkin rikoksen tekemisen määrittely on varsin epätarkka. Lain säännöksin voisi olla tarpeen selventää, tarkoittaako rikoksen tekeminen sitä, että henkilö on epäiltynä rikoksesta, syytteen nostamista rikoksesta vai sitä, että henkilön todetaan tuomioistuimessa syyllistyneen rikokseen.

Lisäksi rikoksen tekemisen seuraamuksista voi olla tarpeen säätää täsmällisemmin. Nykyisissä säännöksissä rikoksen tekemisestä säädetään seuraamukseksi varoituksen antaminen tai koevapauden peruuttaminen määräajaksi tai kokonaan. Rikosten vakavuus voi vaihdella suuresti, ja kaikkein lievimmistä rikoksista (esim. tietyt liikenne rikokset) seuraava koevapauden peruutus voi olla liian ankara seuraamus. Toisaalta lähtökohtana koeva-

paudessa tulee olla rikoksettomuus, ja koevapaudessa olevalta voidaan odottaa verraten ankarasti lainkuuliaisuutta. Mikäli arvioidaan, että koevapaudessa olevan koevapaus tulee peruuttaa kokonaan lievimpienkin rikosten tekemisestä, asiasta voi olla tarpeen säätää lailla. Toinen vaihtoehto voisi olla säätää lailla koevapauden peruuttaminen rikoksen tekemisen seuraamukseksi tietyn vakavuustason ylittävien rikosten kohdalla.

Huomiota tulisi kiinnittää myös niiden yksityishenkilöiden asemaan erityisesti yksityisyyden suojan kannalta, jotka esimerkiksi tarjoavat koevapauteen lähtevälle toimintapaikan tai asuvat tämän kanssa samassa asunnossa. Kun koevapautta valmisteltaessa tehdään ko. henkilöihin kohdistuvia taustaselvityksiä, on hyvä varmistaa, että henkilöiden yksityisyyden suojasta pidetään asianmukaisesti kiinni.

2.10 Keskeiset tulokset ja kehittämistarpeet tiivistetysti

- *Kokonaisuutena kokemukset valvotusta koevapaudesta järjestelmänä ovat myönteisiä.*

Koivapaus on tutkimuksen perusteella tarkoituksenmukainen lisä suomalaisessa seuraamusjärjestelmässä. Vaikka järjestelmässä on useita kehittämistarpeita, yleisluontoinen suhtautuminen valvottua koivapautta kohtaan oli tutkimushaastatteluissa myönteinen ja järjestelmän uskottiin osaltaan edistävän vankeinhoidon tavoitteisiin pääsemisestä. Myös koivapauden toimeenpanon osat ja vaiheet muodostavat lähtökohtaisesti tarkoituksenmukaisen kokonaisuuden.

- *Valvotulle koivapaudelle asetetut tavoitteet ovat yleisesti nykyisen järjestelmän puitteissa realistisia. Tavoitteiden soveltamista käytäntöön olisi kuitenkin tarpeen täsmentää.*

Koivapauden toimeenpanon järjestelmä mahdollistaa puitteiltaan sille asetettujen tavoitteiden – pääasiassa vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen – saavuttamisen. Ko. tavoitteet myös näkyvät koivapauden edellytyksissä ja koivapautta koskevassa arvioinnissa ja päätöksenteossa taustalla. Sitä, missä määrin valvottua koivapautta voidaan käyttää vankeinhoidon kustannusten tai uusintarikollisuuden vähentämiseen, tulisi tarkastella lähemmin erillisessä tutkimuksessa.

Valvotun koivapauden järjestelmä mahdollistaa yksilölliset toteuttamismuodot ja tapauskohtaisen harkinnan esimerkiksi koivapauksien sisällön ja pituuden osalta, ja koivapauksia on käytännössä järjestetty yksilölli-

sesti. Myös valvonta voitaisiin joissakin tapauksissa, resurssien salliessa, toteuttaa yksilöllisemmin ja tarkoituksenmukaisemmin valvontakeinojen ja intensiivisyyden suhteen.

Koevapauden tavoitteita tulisi kuitenkin selkiyttää koevapautta valmistelevalle ja toimeenpanevalle henkilöstölle. Heillä oli osittain epäselvyyksiä sen suhteen, mikä painoarvo tulee antaa tapauskohtaisesti ja henkilöitä koevapauteen valittaessa yhtäältä vankimäärän vähentämiselle ja toisaalta sille, että koevapauden voi arvioida edistävän vangin yhteiskuntaan sopeutumista. Vastaavasti koevapauden kohderyhmä voisi olla selkeämmin osoitettu; henkilökunta oli osittain epävarma siitä, kenelle koevapaus tulee kohdentaa.

- *Koevapauden valmistelun ja toimeenpanon käytännöt vaihtelevat vankiloittain. Toiminnan yhdenmukaistamiseksi on tarkoituksenmukaista panostaa ohjeistusten kattavuuteen ja taata riittävät resurssit koevapauden valmisteluun ja toimeenpanoon.*

Koevapauden valmistelussa ja toimeenpanossa noudatettavat käytännöt vaihtelevat vankiloittain, mikä aiheuttaa ongelmia vankien yhdenvertaisen kohtelun näkökulmasta. Käytäntöjen vaihtelu johtuu osin tapauskohtaisen soveltamisen tarpeellisuudesta ja on siten osittain puolustettavissa, mutta osin taustalla vaikuttaa olevan puutteellinen sääntely tai ohjeistus. Käytännöt vaihtelevat suuresti esimerkiksi sen suhteen, millaisille vangeille koevapautta on suunnattu, miten valvontaa toteutetaan käytännössä ja miten koevapauden ehtojen rikkomistilanteissa on toimittu.

Lisäksi tavoitteiden saavuttamista ja koevapauden toimeenpanoa vaikeuttaa resurssien niukkuus. Vähäiset resurssit hankaloittavat sekä koevapauksien valmistelua että valvontaa ja aiheuttavat osaltaan yhdenvertaisuusongelmia.

Koevapauden valmisteluprosessia olisi syytä jäntevöittää ja sujuvoittaa. Esimerkiksi vankien valikoimisessa koevapauteen tulisi noudattaa yhdenmukaisia lähtökohtia, jolloin vankeusajan suorittamisen ennustettavuus myös koevapauden osalta paranisi. Samoin olisi tarkoituksenmukaista kehittää koevapautta koskevaa tiedonkulkua niin vankeinhoidon sisällä kuin sen ulkopuolelle niille yhteistyökumppaneille, joilla on merkittävä rooli koevapauksien toimeenpanossa. Myös koevapauden toimeenpanoa voisi olla mielekästä yhdenmukaistaa luomalla yhteisiä rakenteita ja menettelytapoja, joista olisi tarpeen mukaan myös säädetty tarkemmin.

LÄHTEET

- Anttila, Inkeri. 1954. Vankeinhoidon perusteet. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik. 1983. Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja. N:o 194. WSOY, Helsinki.
- Black, Matt & Smith, Russell G. 2003. Electronic Monitoring in the Criminal Justice System. Trends and Issues in Crime and Criminal Justice, May 2003, No. 254. Australian Institute of Criminology.
- Bonta, James & Rooney, Jennifer & Wallace-Capretta, Suzanne. 2000a. A quasi-experimental evaluation of an intensive rehabilitation supervision program. *Criminal Justice and Behaviour* 29(3), 312–329.
- Bonta, James & Wallace-Capretta, Suzanne & Rooney, Jennifer. 2000b. Can Electronic Monitoring Make a Difference? An Evaluation of Three Canadian Programs. *Crime & Delinquency*, 46, 61–71.
- Bottoms, Anthony & Rex, Sue & Robinson, Gwen. 2004. How did we get here? Teoksessa *Alternatives to Prison. Options for an insecure society*. Willan Publishing, Devon. 1–27.
- Burrell, William D. & Gable, Robert. 2008. From B.F. Skinner to Spiderman to Martha Stewart: The Past, Present and Future of Electronic Monitoring of Offenders. *Journal of Offender Rehabilitation* (46)3&4, 101–118.
- Clear, Todd & Cole, George F. 2003. *American Corrections*. 6th ed. Thomson-Wadsworth, Belmont, California.
- Cotter, Ryan & de Lint, Willem. 2009. GPS-Electronic Monitoring and Contemporary Penology: A Case Study of US GPS-Electronic Monitoring Programmes. *The Howard Journal* (48)1, 76–87.
- Courtright, K. & Berg, B.L. & Mutchnick, R. 1997. The cost effectiveness of using house arrest with electronic monitoring for drunk drivers. *Federal Probation* 61, 19–22.
- Feeley, Malcolm M. & Simon, Jonathan. 1992. The new penology: notes on the emerging strategy of corrections and its implications. *Criminology* 30(4), 449–474.
- Gainey, R.R. & Payne, B.K. & O'Toole, M. 2000. Time in jail, time in electronic monitoring, and recidivism: An event history analysis of a jail-based program. *Justice Quarterly* 17, 733–752.
- Garland, David. 2001. *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford University Press, Oxford.
- Gibbs, Anita & King, Denise. 2003. The Electronic Ball and Chain? The Operation and Impact of Home Detention with Electronic Monitoring in New Zealand. *The Australian and New Zealand Journal of Criminology* (36)1, 1–17.
- HE 262/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 263/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

- Hucklesby, Anthea. 2009a. Understanding Offenders' Compliance: A Case Study of Electronically Monitored Curfew Orders. *Journal of Law and Society* (36)3, 248–271.
- Hucklesby, Anthea. 2009b. 'New Developments; media, myths and managing expectations'. Report of the 6th Electronic Monitoring Conference 2009. Report prepared by Dr. Anthea Hucklesby. The European Organisation for Probation. Saatavilla internetistä: http://www.cepprobation.org/default.asp?page_id=116&news_item=191, haettu 10.11.2009.
- Hurskainen, Heikki. 2005. Arestin sähköiset valvontamenetelmät. Diplomityö. Tampereen teknillinen yliopisto, sähkötekniikan osasto.
- Hyvönen, Virpi. 2007. Vankeuslain tausta ja haasteet. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta, rikos- ja prosessioikeuden ja oikeuden yleistieteiden laitos.
- Ibarra, Peter R. 2005. Red flags and trigger control: the role of human supervision in an electronic monitoring program. *Sociology of Crime, Law and Deviance* 6, 31–48.
- KM 1975. Vankisäännöstoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1975:7. Helsinki.
- Korander, Timo & Laapio, Marja-Liisa & Soine-Rajanummi, Seppo. 2002. Nollatoleranssin, ”Viideltä saunaan ja kuudelta putkaan” -hankkeen ja monitahoarvioinnin perusteet. Teoksessa Kaheksalta koskarille – saman tien sakot. Tampereen nollatoleranssikokeilu 1999–2000: historiallinen konteksti, vastaanotto ja vaikuttavuus. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 13/2002. 21–59.
- Koskinen, Pekka & Lahti, Raimo. 1977. Vapausrangaistusjärjestelmän uudistus 1974. Turun yliopiston julkisoikeuden laitos, Rikos- ja prosessioikeuden julkaisusarja B, N:o 2.
- Kuusimäki, Matti. 2006. Voiko vaatimus yhdenvertaisuudesta lain edessä muuttua taakaksi? Teoksessa Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 268. 171–179.
- Laaksonen, Toni. 2008. Suljettu vankila, avolaitos vai valvottu koevapaus: viranomaisen harkintavalta vankisijoittelussa. *Helsinki Law Review*, joulukuu 2008, 33–65.
- Laine, Matti. 2007. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, *Acta Poenologica* 1/2007. Tietosanoma, Helsinki.
- Lappi-Seppälä, Tapio. 2009. Rangaistus kriminaalipolitiikan keinona. Teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio & Hakamies, Kaarlo & Koskinen, Pekka & Majanen, Martti & Melander, Sakari & Nuotio, Kimmo & Nuutila, Ari-Matti & Ojala, Timo & Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. 3., uudistettu painos. WSOYpro, Helsinki. 67–86.
- Lappi-Seppälä, Tapio. 2007. Penal Policy in Scandinavia. *Crime and Justice* (36)1, 217–295.
- Lappi-Seppälä, Tapio. 2006. Rangaistuskäytännön hinta. Teoksessa Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII. Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu. Suomalaisen Lakimiesyhdistys, Helsinki. 181–214.
- Lappi-Seppälä, Tapio. 2003. Muuttuuko kriminaalipolitiikka – ja mihin suuntaan? Teoksessa Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII. Pekka Koskiselle

- 1.1.2003 omistettu. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 237. Helsinki. 155–180.
- Lappi-Seppälä, Tapio. 2002. Seuraamukset. Teoksessa Heinonen, Olavi & al. Rikosoikeus. Toinen, uudistettu painos. WSOY Lakitieto, Helsinki. 171–557.
- Lappi-Seppälä, Tapio. 2000. Rikosten seuraamukset. Werner Söderström Lakitieto Oy, Helsinki.
- Lappi-Seppälä, Tapio. 1998. Kriminaalipolitiikka – rikosoikeuspolitiikka. Lakimies 8/1998, 1285–1308.
- Lappi-Seppälä, Tapio & Niemi, Hannu. 2009. Rangaistuskäytännön yleiskuvaus. Teoksessa Rikollisuustilanne 2008. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 247. 337–368.
- LaVM 10/2005 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi (HE 263/2004 vp.).
- LaVM 9/2005 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi (HE 262/2004 vp.).
- LaVM 15/1990 vp. Lakivaliokunnan mietintö n:o 15 hallituksen esityksen johdosta rikoksen yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta (HE 40/1990 vp.).
- LaVM 3/1990 vp. Lakivaliokunnan mietintö n:o 3 hallituksen esityksen johdosta laiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 23/1990 vp.).
- Lehti, Martti & Sirén, Reino. 2009. Väkivaltarikokset ja alkoholi. Teoksessa Rikollisuustilanne 2008. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 247. 297–307.
- Mainprize, Steve. 1997. Elective Affinities in the Engineering of Social Control: The Evolution of Electronic Monitoring. *Electronic Journal of Sociology* 2(2): 26.
- Mair, George. 2005. Electronic monitoring in England and Wales: Evidence-based or not? *Criminal Justice* 5, 257–277.
- Marklund, Fredrik & Holmberg, Stina. 2009. Effects of early release from prison using electronic tagging in Sweden. *Journal of Experimental Criminology* 5, 41–61.
- Mohell, Ulla. 2007. Vankeuslakipaketti – kohti suunnitelmallista vankeusprosessia. *Oikeus* 36(3), 332–335.
- Mohell, Ulla & Pajuoja, Jussi. 2006. Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Tietosanoma, Helsinki.
- Morris, Norval & Tonry, Michael. 1990. *Between Prison and Probation. Intermediate Punishments in a Rational Sentencing System.* Oxford University Press, New York.
- National Audit Office. 2006. *The Electronic Monitoring of Adult Offenders.* London: The Stationery Office.
- Nellis, Mike. 2007. Electronic Monitoring. Teoksessa *Dictionary of Probation and Offender Management.* Toim. Canton, Rob & Hancock, David. Willan Publishing, Devon. 115–117.

- Nellis, Mike. 2005. Electronic monitoring, satellite tracking, and the new punitiveness in England and Wales. Teoksessa Pratt, John & Brown, David & Brown, Mark & Hallsworth, Simon & Morrison, Wayne (toim.). *The New Punitiveness. Trends, theories, perspectives.* Willan Publishing, Devon.
- Nellis, Mike. 2004. Electronic monitoring and the community supervision of offenders. Teoksessa *Alternatives to Prison. Options for an insecure society.* Willan Publishing, Devon. 224–247.
- OM 2009:1. Oikeusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma 2010–2013. Toiminta ja hallinto 2009:1. Oikeusministeriö.
- Oikeuspolitiikan strategia ja kehitysnäkymiä vuosiksi 2003–2012. 2002. Oikeusministeriö. Saatavissa internetistä:
<http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Muutjulkaisut/Oikeuspolitiikanstrategia20032012>, haettu 12.10.2009.
- OM 2007:17. Sähköinen valvonta. Työryhmämietintö, oikeusministeriö.
- OM 2007:13. Hyvinvointivaltion kriminaalipoliittikka. Kriminaalipoliittinen toimintaohjelma vuosille 2007–2011. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2007:13.
- OM 2007:1. Oikeusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma 2008–2011. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2007:1.
- OM 2006:25. Vangin muutoksenhakuoikeus. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2006:25.
- OM 2006:19. Pähdekuntoutus ja yhdyskuntaseuraamukset. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:19.
- OM 2006:1. Vankien sähköiset valvontamenetelmät. Sähköisen valvonnan työryhmän välimietintö. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2006:1.
- OM 3/1994. Vankeus ja ehdonalainen vapaus. Rikoslakiprojektin ehdotus. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu.
- OM 2/1992. Sähköisesti valvottu kotiaresti. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1992.
- OM 4/1987. Vankeusrangaistusten vaihtoehtoista. Rikoslakiprojektin ehdotus. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1987.
- Pajuoja, Jussi. 1997. Vankeinhoidon vaihtoehdot. Art House.
- Pakarinen, Ari. 2009. Rikosseuraamusviraston turvallisuusinsinööri Ari Pakarisen henkilökohtainen tiedonanto sähköpostitse 29.4. ja 4.5.2009.
- Paterson, Craig. 2007–2008. Commercial Crime Control and the Electronic Monitoring of Offenders in England and Wales. *Social Justice* (34)3–4, 98–110.
- Pawson, Ray & Tilley, Nick. 1997. *Realistic Evaluation.* Sage, London.
- Payne, Brian K. & Gainey, Randy R. 2004. The Electronic Monitoring of Offenders Released from Jail Or Prison: Safety, Control, and Comparisons to the Incarceration Experience. *The Prison Journal* 84, 413–435.
- Pellinen, Tarja. 1992. Ehdonalaisen vapauden kehitys Suomessa. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisuja A:4. Helsinki.
- PeVL 21/2005. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi (HE 262/2004).
- PeVL 20/2005. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi (HE 263/2004).

- PeVL 4/2004. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 28/2003 vp.) ulkomaalaislaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi sekä hallituksen esityksestä (HE 151/2003 vp.) ulkomaalaislaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi annetun hallituksen esityksen (HE 28/2003 vp.) täydentämisestä.
- PeVL 12/1997. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 73/1997 vp.) muutoksenhakua työvoima-asioissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- Prop. 1993/94:184. Proposition 1993/94:184, Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll. (Ruotsi)
- Rantala, Kati & Smolej, Mirka & Leppälä, Jussi & Jokinen, Anniina. 2008. Kaltevilla pinnalla. Perheen sisäisen lähestymiskiellon arviointitutkimus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 239, Helsinki.
- Rantala, Kati. 2006. Syrjäytyneille turvaa vai tuomioita? Vaietut vankilakierteet ja vastuun jakautuminen. Teoksessa Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (toim.). Projektityhteiskunnan käänköpuolia. Gaudeamus, Helsinki.
- Rautiainen, Markku. 2008. Yhdyskuntapalvelun soveltuvuusarvioinnin, tuomitsemisen ja palvelun suorittamisen yhdenvertaisuus. Edilex-lakikirjasto 2008/17 (julkaistu 13.10.2008), www.edilex.fi/lakikirjasto/5374.
- Renzema, Marc. 2003. Electronic Monitoring's Impact on Reoffending. Revised March 24, 2003. Saatavilla internetistä: <http://faculty.kutztown.edu/renzema/EM/april052003protocol.pdf>, haettu 22.10.2009.
- Renzema, Marc & Mayo-Wilson, Evan. 2005. Can electronic monitoring reduce crime for moderate to high-risk offenders? *Journal of Experimental Criminology* 1, 215–237.
- Rikosoikeuskomitean mietintö 1976:72. Helsinki.
- Rikosseuraamusalan Toiminta- ja taloussuunnitelma 2008–2011. 16/21/2006. Saatavissa internetistä: http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/0pnm9u8_1.pdf, haettu 7.10.2009.
- Rikosseuraamusalan Toiminta- ja taloussuunnitelma 2007–2010. Saatavissa internetistä: <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/dubfqnk56.pdf>, haettu 1.12.2009.
- Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2008. Rikosseuraamusvirasto. Saatavissa internetistä: <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/6ebuqjg.pdf>, haettu 2.7.2009.
- Salonen, Esa & Silvennoinen, Tommi. 2009. Vankien kokemuksia valvotusta koevapaudesta Vanajan vankilasta. Opinnäytetyö, Laurea-ammattikorkeakoulu, Tikkurila. Löytyy internetistä: https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/2343/Opinnaytetyo_Silvennoinen_Salonen.pdf?sequence=1, haettu 30.6.2009.
- Sillanpää, Pia. 2007. Vankeus muutoksen aalloissa – rangaistusajan suunnitelma ja valvottu koevapaus vähentämään uusintarikollisuutta ja vankilukua? Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta, rikos- ja prosessioikeuden ja oikeuden yleistieteiden laitos.
- Tala, Jyrki. 2005. Lakien laadinta ja vaikutukset. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Tala, Jyrki. 2004. Lainsäädäntötutkimus – turhaa vai tarpeellista? *Oikeus* (33)4, 378–397.

- Tala, Jyrki. 2001. Lakien vaikutukset. Lakiuudistusten tavoitteet ja niiden toteutuminen lainsäädäntöteoreettisessa tarkastelussa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 177. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- Tapani, Jussi & Tolvanen, Matti. 2006. Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Talentum Media Oy, Helsinki.
- The Electronic Monitoring of Adult Offenders. 2006. National Audit Office. London: The Stationery Office.
- Tiainen, Anna. 2008. Elinkautisvankien vapauttaminen. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta, rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos.
- Utökad användning av elektronisk fotboja inom kriminalvården. 2007:19. Slutrapport. Brottsförebyggande rådet (Brå), Tukholma. Rapport 2007:19.
- Utökad användning av elektronisk fotboja inom kriminalvården. 2007:1. Delrapport 2. Brottsförebyggande rådet (Brå), Tukholma. Rapport 2007:1.
- Vankeinhoidon vuosikertomus 2000. 2001. Oikeusministeriön vankeinhoitosaston julkaisuja. Määräaikaiset kertomukset. Sarja A – No 43. Helsinki.
- Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltoyhdistyksen periaateohjelma ja lähiajan toimintalinjat 1999. Yliopistopaino, Helsinki.
- Vankeusrangaistuskomitean mietintö 2001:6. Oikeusministeriön komiteamietintö, Helsinki.
- Vedung, Evert. 1997. Public Policy and Program Evaluation. Transaction Publishers, New Jersey.
- Vähäköskei, Ritva. 2008. Valvottu koevapaus miesvankien kokemana. Laurea-ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö, toukokuu 2008.
- Wuolijoki, Jukka. 2007. Rikosseuraamusalan hallinnon, talouden, ohjauksen ja valvonnan tilasta sekä ehdotukset tarvittaviksi toimenpiteiksi. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2007:1. Oikeusministeriö, Helsinki.

LYHENTEET

HE	Hallituksen esitys
KELA	Kansaneläkelaitos
KHL	Kriminaalihuoltolaitos
OM	oikeusministeriö
PL	Perustuslaki (11.6.1999/731)
ransu	rangaistusajan suunnitelma
Rise	Rikosseuraamusvirasto
rita	riski- ja tarvearvio
RL	Rikoslaki (19.12.1889/39)
vankeusasetus	Valtioneuvoston asetus vankeudesta (21.6.2006/509)
VL	Vankeuslaki (23.9.2005/767)
YK	Yhdistyneet kansakunnat

LIITE 1

Liitetaulukot

Liitetaulukko 1 Koevapaudessa olleet lähtövankilan mukaan luokiteltuina

Vankila	Lukumäärä	Osuus koevapaudessa olleista, %
Helsingin vankila	1	<1
Helsingin avovankila / Suomenlinnan osasto	13	5
Helsingin avovankila / Vantaan osasto	24	9
Jokelan vankila / Avo-osasto	4	2
Juuan vankila	5	2
Keravan vankila	2	1
Konnunsuon vankila	1	<1
Konnunsuon vankila / Haminan osasto	20	7
Kuopion vankila	1	<1
Kuopion vankila / Avo-osasto	15	6
Kylmäkosken vankila	2	1
Käyrän vankila	13	5
Laukaan vankila	16	6
Naarajärven vankila	9	3
Oulun vankila	7	3
Pelson vankila / Avo-osasto	11	4
Pyhäselän vankila	7	3
Satakunnan vankila / Huittisten osasto	8	3
Satakunnan vankila / Köyliön osasto	4	2
Sulkavan vankila	9	3
Sukevan vankila / Iskolan avovankilaosasto	2	1
Turun vankila	1	<1
Vaasan vankila	11	4
Vanajan vankila / Ojoisten osasto	21	8
Vanajan vankila / Vanajan osasto	36	13
Vilppulan vankila	22	8
Ylitornion vankila	7	3
Yhteensä	272	100

Liitetaulukko 2 Koevapaudessa olleet päärikoksen ja sukupuolen mukaan luokiteltuina

Päärikos		SUKUPUOLI		Yhteensä
		Mies	Nainen	
Ryöstö (RL 31:1-3 §)*	Lukumäärä	11	1	12
	Osuus ko. päärikoksesta tuomituista	92 %	8 %	100 %
Varkausrikokset (RL 28 luku)		18	2	20
		90 %	10 %	100 %
Muu omaisuusrikos		25	4	29
		86 %	14 %	100 %
Murha, tappo tai emt. yritys		58	18	76
		76 %	24 %	100 %
Muu väkivaltarikos		40	7	47
		85 %	15 %	100 %
Seksuaalirikos**		13	0	13
		100 %	0 %	100 %
Muut rikoslakirikokset		21	4	25
		84 %	16 %	100 %
Huumausainerikos		31	6	37
		84 %	16 %	100 %
Liikennejuopumus		5	1	6
		83 %	17 %	100 %
Muut rikokset		5	1	6
		83 %	17 %	100 %
Yhteensä		227	44	271***
		84 %	16 %	100 %

* Muut omaisuusrikokset kuin ryöstö (RL 31:1–3 §) ja varkausrikokset (RL 28 luku). Tämän ryhmän sisältöä ei Vankitietojärjestelmän perusteella voinut tyhjentävästi selvittää. Oletettavasti mukana on ainakin sellaisia rikoksia, kuten kätkemisrikokset ja rahanpesu, väärennyksrikokset, petokset, maksuvälinerikokset ja velallisen rikokset.

** RL 17:18–22 § ja RL 20 luku.

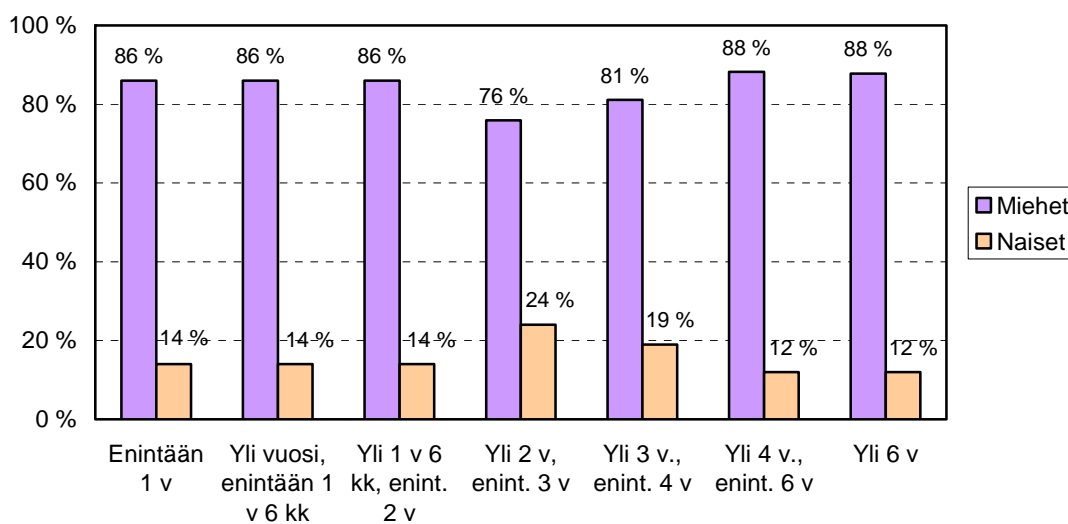
*** Yhden mieshenkilön kohdalla ei ollut saatavilla tietoa päärikoksesta.

Liitetaulukko 3 Koevapaudessa olleiden miesten ja naisten osuus vankilakertaisuusluokissa

Vankilakertaisuus		SUKUPUOLI		Yhteensä
		Mies	Nainen	
1	Lukumäärä	118	32	150
	Osuus kaikista vankilakertaisuusluokassa	79 %	21 %	100 %
2		27	5	32
		84 %	16 %	100 %
3–4		36	4	40
		90 %	10 %	100 %
5–6		20	2	22
		91 %	9 %	100 %
7–		27	1	28
		96 %	4 %	100 %
Yhteensä		228	44	272
		84 %	16 %	100 %

Liitetaulukko 4 Eri vankilakertaisuusluokkiin kuuluneiden koevapaudessa olleiden osuus sukupuolittain

Vankilakertaisuus		SUKUPUOLI		Yhteensä
		Mies	Nainen	
1	Lukumäärä	118	32	150
	Osuus miehistä/naisista	52 %	73 %	55 %
2		27 12 %	5 11 %	32 12 %
3-4		36 16 %	4 9 %	40 15 %
5-6		20 9 %	2 5 %	22 8 %
7-		27 12 %	1 2 %	28 10 %
Yhteensä		228 84 %	44 16 %	272 100 %

Liitekuvio 1 Miesten ja naisten osuus koevapaudessa olleista vankeusrangaistuksen pituuden (brutto) mukaan luokiteltuina

Elinkautisvankien ja koko rangaistusta suorittavien vankien valvottu koevapaus

Elinkautisvankien valvottu koevapaus

RL 2c:10 §:n mukaan elinkautiseen vankeuteen tuomittu voidaan määrätä valvottuun koevapauteen ennen ehdonalaista vapautta päättämistä. Myös elinkautisvangeilla koevapauden enimmäispituus on kuusi kuukautta. Koska koevapaus rinnastuu täytäntöönpanossa rangaistuslaitoksessa vietettävään aikaan, koevapaus voi alkaa aikaisintaan, kun elinkautista vankeutta on suoritettu vankilassa yksitoista vuotta kuusi kuukautta. Vastaavasti nuorempina kuin 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta elinkautiseen tuomitulla aikaisin koevapauden alkamisajankohta on yhdeksän vuotta kuusi kuukautta. (HE 262/2004, 48.)

Rikosseuraamusvirasto antaa lausuntonsa elinkautista vankeusrangaistusta ja rangaistuksensa kokonaan suorittavien valvottuun koevapauteen sijoittamisesta Helsingin hovioikeuden käsitellessä ko. henkilöiden ehdonalaista vapautta päättämistä. Rikosseuraamusvirasto lähettää hovioikeuden päätöksen sijoittajayksikölle koevapauden valmistelua varten, ja sijoittajayksikön pyynnöstä vankila valmistelee toimeenpanosuunnitelman. Sijoittajayksikkö tekee Rikosseuraamusvirastolle esityksen pitkäaikaisvankien valvotusta koevapaudesta. (Rikosseuraamusviraston menettelyohje 6/011/2008.)

Elinkautisvankien koevapaudessa noudatetaan samoja edellytyksiä ja periaatteita kuin määräaikaista vankeusrangaistusta suorittavien kohdalla. Ainoa poikkeus on se, että elinkautisvankien koevapauden peruuttamisesta ja koevapauden rikkomisen muista seuraamuksista päättää Rikosseuraamusvirasto. Jos Rikosseuraamusvirasto katsoo, että koevapauden aikana tapahtuneen rikoksen vuoksi vapauttamista on harkittava uudelleen, sen on saatettava asia Helsingin hovioikeuden uudelleen käsiteltäväksi (RL 2c:10 §). Tämä tulee kysymykseen ennen muuta rikoksissa, jotka johtaisivat ehdottomaan vankeusrangaistukseen (HE 262/2004, 48).

Mainitussa tapauksessa elinkautisvankien rangaistusaika vankilassa jatkuu asian käsittelyajan. Hovioikeus toteaa, ovatko edellytykset ehdonalaiselle vapauttamiselle yhä olemassa. Jos koevapauden aikana tai muutoin elinkautisen vankeuden aikana tehty uusi rikos tulee ilmi vasta sen jälkeen, kun ehdonalaista vapauttaminen on tapahtunut, se käsitellään tavanomaisessa rikosoikeudenkäynnissä, koska tietoa siitä ei ole voitu ottaa huomioon vapauttamisharkinnassa. (HE 262/2004, 48.)

Elinkautisvankien ehdonalaista vapauttamista sääntelevässä RL 2 c luvun 10 §:ssä ei säädetä edellytykseksi valvotussa koevapaudessa olemista. Tiainen (2008) tutkimus kuitenkin osoittaa, että käytännössä koevapautta on pidetty edellytyksenä ehdonalaista vapautta pääsemiselle. Tiainen tarkasteli kaikkia säännöksen voimaantulon (1.10.2006) jälkeen Helsingin hovioikeudessa käsiteltyjä tapauksia, joissa elinkautisvanki oli hakenut ehdonalaista vapautta (17 tapaus). Helsingin hovioikeuden käsiteltävinä olleissa tapauksissa, joissa elinkautis-

vanki oli päästetty ehdonalaiseen vapauteen, vanki oli yhtä tapausta¹ lukuun ottamatta määrätty valvottuun koevapauteen. (Mt., 47–48.)

Koko rangaistusta suorittavien valvottu koevapaus

Koko rangaistusta suorittava vanki voidaan RL 2 c luvun 12 §:n mukaan ennen ehdonalaista vapauttamista määrätä valvottuun koevapauteen. Koko rangaistusta suorittavan uusimisiriski on huomioitu vankeusasetuksen 75 §:ssä. Säännöksen mukaan ko. tapauksissa koevapauden valmistelu aloitetaan hyvissä ajoin ennen koevapauteen päästämistä. Vankilan ja sijoittajayksikön on erityisen tarkoin arvioitava koevapauteen päästettävän riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin. Valvonta- ja yhteydenpitomääräykset on mitoitettava riittäviksi rikoksen uusimisen estämiseksi. Sijoittajayksikkö tekee Rikosseuraamusvirastolle esityksen koko rangaistusta suorittavan koevapaudesta.

Kuten elinkautisvankien kohdalla, Rikosseuraamusvirasto antaa lausuntonsa myös rangaistuksensa kokonaan suorittavien valvottuun koevapauteen sijoittamisesta Helsingin hovioikeuden käsitellessä ko. henkilöiden ehdonalaiseen vapauteen päästämistä. Jollei koko rangaistusajaa suorittamaan määrättyä päästetä ehdonalaiseen vapauteen, hänet sijoitetaan valvottuun koevapauteen kolme kuukautta ennen vapauttamista (RL 2c:12 §:n 3 mom.). Tällaisissa tapauksissa valvottu koevapaus on siis pakollinen. Vankilan tulee hyvissä ajoin, viimeistään kuusi kuukautta ennen rangaistusajan päättymistä, käynnistää pakollisen koevapauden valmistelu (Rikosseuraamusviraston ohje 6/011/2008).

Myös pakollinen koevapaus voidaan peruuttaa tai sen kestäessä antaa varoitus koevapaudessa olevalle. Rangaistusajan päättymistä ei kuitenkaan voida lykätä siitä ajankohdasta, jolloin koko rangaistus vankilassa on suoritettu. Sen sijaan koevapausaikana tehdystä rikoksesta seuraava uusi rangaistus saattaa käytännössä jatkaa vankila-aikaa. (HE 262/2004, 50.) Jos Rikosseuraamusvirasto katsoo, että koevapauden aikana tapahtuneen rikoksen vuoksi ehdonalaista vapauttamista on harkittava uudelleen, sen on saatettava asia Helsingin hovioikeuden uudelleen käsiteltäväksi (RL 2c:12.2 §).

Koko rangaistusajan suorittavien valvotun koevapauden pakollisuutta perustellaan yhteiskuntaan sijoittumisen edistämisellä sekä valvonnallisilla syillä. Koko rangaistusta suorittavien rangaistukset ovat yleensä kaikkein pisimpiä määräaikaista rangaistuksia, ja pitkään vankilassa olleiden yhteiskuntaan uudelleen sijoittuminen voi olla poikkeuksellisen vaikeaa. Koko rangaistusta suorittavien osalta erityissäntely perustuu siihen, että on tarkoituksenmukaista taata mainitulle ryhmälle riittävän pitkä ja valvottu siirtymä rangaistuksen suorittamisesta vapauteen. Koko rangaistuksen suorittavien vapauttamisvaiheen tulisikin valvonnallisista syistä olla tarkasti suunniteltu ja kontrolloitu. Eristäminen usein heikentää vangin valmiuksia toimia laitoksen ulkopuolella sekä hänen sosiaalisia siteitään ja tukiverkostojaan. Tämän vuoksi koko rangaistusta suorittavien yhteiskuntaan sijoittumisen on koettu vaativan erityistä huomiota. (HE 262/2004, 50.)

¹ Tässä tapauksessa elinkautisvanki määrättiin ulkomaalaisviraston päätöksellä karkotettavaksi kotimaahansa, minkä vuoksi ko. henkilön päästämistä valvottuun koevapauteen ei pidetty tarkoituksenmukaisena.

Koko rangaistusta suorittavien koevapauteen liittyy ristiriitaisuuksia. Yhtäältä koko rangaistusajan vankilassa suorittavien voidaan arvioida olevan muita intensiivisemmän ja kattavan tuen tarpeessa, koska näiden vankien kosketus arkielämään ja elämänhallintaan vankilan ulkopuolella on oletettavasti heikentynyt. Toisaalta etenkin niitä koko rangaistusta vankilassa suorittavia, joita ei vapauteta ehdonalaisesti, voidaan pitää turvallisuusriskinä (HE 262/2004, 50).

Laadullisen aineiston ja sen analyysin tarkempi esittely

Kyselyaineisto

Tutkimuksen laadulliseen aineistoon kuului vankiloille¹ suunnattu avovastauksiin perustunut kyselyaineisto. Kyselyllä kartoitettiin keskeisiä seikkoja valvotun koevapauden valmistelusta, toimeenpanosta ja merkityksestä. Kysely toteutettiin huhtikuun aikana 2009². Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa valmisteltu kysely lähetettiin saatekirjeineen Rikosseuraamusviraston kautta kaikille vankiloille. Kysely toimitettiin vankiloiden johtajille sähköpostitse 2.4.2009. Vastausaikaa oli 18 päivää, ja vastaukset pyydettiin palauttamaan sähköpostitse Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkijalle. Noin viikon kuluttua vastaamisajan umpeutumisen jälkeen niihin vankiloihin, joista ei vastausta saatu, otettiin uudelleen yhteyttä.

Vastauksia saatiin 22 vankilasta tai vankilan erillisestä osastosta. Vastausprosentti oli 71.³ Vastanneista vankiloista suljettuja vankiloita oli kahdeksan (36 %) ja avovankiloita tai -osastoja 14 (64 %).⁴

Kysely kohdistettiin vankilalle, ja lähtökohtaisesti vain yhtä henkilöä pyydettiin vastaamaan kyselyyn koko vankilan puolesta. Jos kuitenkin vankilalla oli useampia osastoja (esim. Konnunsuon vankila/Haminan työsiirtola tai Vanajan vankila/Vanajan ja Ojoisten osastot), kyselyyn toivottiin vastattavan jokaisesta osastosta erikseen. Vastaajan tuli saatekirjeessä esitetyn toiveen mukaan olla henkilö, joka oli kussakin vankilassa paljon/eniten tekemisissä koevapauksien kanssa. Kyselyn avulla saatuja tietoja onkin tulkittava kunkin vastanneen henkilön subjektiivisina käsityksinä ja näkemyksinä. Toisaalta monessa vankilassa ja sijoittajayksikössä koevapauksia koskevat asiat on vähintään osittain keskitetty yhdelle tai muutamalle henkilölle, jolloin ko. henkilöiden näkemykset vaikuttavat myös ko. vankilan koevapauskäytäntöihin. Vankiloiden toivottiin vastaavan so-

¹ Erillinen kysely suunnattiin myös sijoittajayksiköille. Kysely ei kuitenkaan tuottanut riittävän kattavia vastauksia, joten sijoittajayksikön henkilökuntaan kuuluvia päätettiin haastatella.

² Kysely on siis toteutettu myöhemmin kuin miltä ajalta koevapaudessa olleita koskeva määrällinen aineisto on kerätty. Kyselyyn vastaamisen aikaan on voimassa ollut uusi Rikosseuraamusviraston ohje koevapauden täytäntöönpanosta kuin mikä oli voimassa niiden koevapauksien aikana, jota tutkimuksen tilastoaineistossa on tarkasteltu.

³ Perusjoukkona pidettiin aluevankilajaon mukaista listausta vankiloista tai vankiloiden erillisosastoista, joita oli yhteensä 31: <http://www.vankeinhoito.fi/14995.htm>.

⁴ Avovankiloita ovat Helsingin avovankila/Suomenlinnan osasto, Jokelan avovankila-osasto, Keravan vankilan avovankilaosasto, Vanajan vankila (Vanajan osasto ja Ojoisten osasto), Käyrän vankila, Satakunnan vankila (Huittisten osasto ja Köyliön osasto), Vilpulan vankila, Haminan työsiirtola, Naarajärven vankila, Sulkavan vankila, Juuan vankila, Laukaan vankila, Kestilän avovankilaosasto ja Ylitornion vankila. Vastanneiden lisäksi yhdestä vankilasta ilmoitettiin, että vankilan ominaispiirteistä johtuen ko. vankilasta ei koettu järkeväksi vastata valvottua koevapautta koskeviin kysymyksiin. Samoin yhdestä vankilasta ei haluttu vastata, mutta viitattiin suoraan saman vankilan avo-osaston vastauksiin ja pidettiin niitä pätevinä myös vastaamatta jättäneen vankilan osalta.

veltuvilta osin myös siinä tapauksessa, että vankilasta ei olisi yhtään vankia ollut valvotussa koevapaudessa.

Koevapauksien osalta kaikilla vastaajilla oli jokin erityisasema. Valtaosa oli tavalla tai toisella mukana koevapauksien valmistelussa. Moni oli myös valvottujen koevapauksien vastuuhenkilö vankilassa ja/tai osallistui koevapauksien toimeenpanosuunnitelman laatimiseen ja yhteydenpitoon sijoittajayksikön kanssa. Virka-asemaltaan vastanneista oli vankeinhoitoesimiehiä 10, apulaisjohtajia 7 ja vankilan johtajia kolme. Muita virkamiehiä oli kaksi vastaajaa (virka-asemiltaan ohjaaja ja opinto-ohjaaja).

Kyselyllä pyrittiin kartoittamaan kokonaiskuvaa vankiloiden käsityksistä valvotusta koevapaudesta, sen täytöntöönpanosta ja toimivuudesta. Kyselyn kysymykset olivat avoimia, eli niissä ei ollut valmiiksi strukturoituja vastausvaihtoehtoja. Osaltaan tämä johtui siitä, että kyselyn avulla pyrittiin saamaan taustatietoa myös haastattelurungon laatimiseksi ja haastattelukysymysten muotoilemiseksi. Vastaukset olivat pituudeltaan vaihtelevia; osa vastaajista oli vastannut varsin lyhytsanaisesti, osa perusteellisesti. Kyselyn tuloksia onkin tarkasteltava suuntaa-antavina. Se, ettei jokin vastaaja ole maininnut tiettyä asiaa, ei merkitse sitä, etteikö kyseisellä asialla ollut vastaajan mielestä merkitystä. Vastaajat ovat voineet myös ymmärtää kysymyksen sisällön eri tavalla kuin kysymyksen laatija. Kyselyn kautta saatuja tietoja on analysoitu laadullisesti ja kokonaisuutena haastatteluaineiston kanssa.

Haastatteluaineisto

Tutkimuksen laadullisen aineiston pääosan muodostivat teemahaastattelut, joita tehtiin 30. Haastateltavina oli eritaustaisia ja eri ryhmiin kuuluneita henkilöitä. Haastateltavien valinnassa kiinnitettiin huomiota siihen, että tietoa valvotusta koevapaudesta saataisiin erilaisista näkökulmista: sekä koevapaudessa olleilta, koevapautta valmistelevalta ja valvovilta että vankilan ulkopuolisilta aiheeseen liittyviltä toimijoilta.

Haastatellut henkilöt

Haastateltavina oli seuraavanlaisia henkilöitä:

- koevapaudessa tutkimusta tehtäessä olleita vankeja (6 hlöä)
- koevapaudessa olleita, haastatteluhetkellä jo vapautuneita henkilöitä (3 hlöä)
- vankiloiden henkilökuntaa (9 haastattelua, 10 hlöä)
- sijoittajayksiköiden henkilökuntaa (5 hlöä)
- Kriminaalihuoltolaitoksen henkilökuntaa (2 hlöä)
- kuntien ja/tai kaupunkien henkilökuntaa (yksi haastattelu, 2 hlöä) sekä
- järjestöjen henkilökuntaa (4 haastattelua, 5 hlöä).

Vankilahenkilökuntaan kuuluneita haastateltiin yhdeksässä haastattelussa; yhdessä haastattelussa haastateltavia oli kaksi, muissa yksi. Kyseiset haastatellut löydettiin ottamalla yhteyttä vankilan johtajiin, joilta tiedusteltiin sopivia, koevapauksien kanssa tekemisissä olleita henkilöitä haastateltaviksi. Vankilat, joista henkilökuntaa

haastateltiin, valittiin siten, että mahdollisimman erilaiset vankilat tulisivat edustetuiksi haastatteluaineistossa. Koska koevapauteen on erityisesti päästy avovankiloista ja siksi avovankiloiden henkilökunnalla oletettiin olevan erityisesti kokemuksia ja näkemyksiä koevapaudesta, haastatteluista kuudessa haastateltavina oli avovankiloiden henkilökuntaa. Suljetuissa vankiloissa työskenteleviä oli kolme.

Vankilahenkilökunnasta haastateltavina oli kahdeksassa haastattelussa virka-asemaltaan vankeinhoitoesimiehiä ja yhdessä erityishenkilökuntaan kuuluva. Kaikki olivat jonkinlaisessa vastuuasemassa suhteessa koevapauksiin – joko valmisteluun tai täytäntöönpanoon liittyen. Lisäksi moni oli koevapauksien valvonnassa mukana tai ainakin tiesi hyvin laitoksensa valvontakäytännöistä.

Tutkimusta varten haastateltiin yhtä henkilökuntaan kuuluvaa kaikista *sijoittajayksiköistä* (5 henkilöä). Haastatellut valittiin näissäkin tapauksissa ottamalla yhteyttä kunkin aluevankilan sijoittajayksikön johtajaan, jolta tiedusteltiin haastateltavaksi sopivaa henkilöä, joka olisi työssään ollut koevapauksien kanssa tekemisissä.

Sijoittajayksiköiden haastatellut olivat samoin jonkinlaisessa erityisasemassa suhteessa valvottuihin koevapauksiin. Heidän tehtävänsä liittyivät valmisteluyhteistyöhön vankiloiden kanssa ja usein myös koevapauksia koskevaan päätöksentekoon joko esittelijänä tai ajoittain jopa päätöksentekijänä.

Koevapaudessa olleisiin ja vapautuneisiin saatiin yhteys kahta lukuun ottamatta vankilahenkilökunnan kautta. Kahteen haastateltuun saatiin yhteys kolmannen sektorin toimijan kautta. Tutkija otti vankilaan yhteyttä, ja vankilahenkilökunta tiedusteli alustavasti koevapaudessa tai vapautumassa olleen henkilön kiinnostusta ja suostumusta osallistua tutkimukseen. Tämän jälkeen tutkija sai vankilahenkilökunnalta haastateltavien yhteystiedot ja otti heihin yhteyttä, tai haastateltavalle annettiin tutkijan yhteystiedot ja hän otti tutkijaan yhteyttä.

Tutkija pyrki löytämään haastateltaviksi eritaustaisia koevapaudessa olleita henkilöitä eli rikostaustaltaan, vankilakertaisuudeltaan, tuomion pituudeltaan ja iältään erilaisia henkilöitä. Samoin haastateltaviksi haluttiin sekä miehiä että naisia. Tiedot vankien pääririkoksesta ja tuomion pituudesta perustuvat osittain vankilalta saatuihin tietoihin, osittain koevapaudessa olleiden kertomaan.

Haastateltujen rikostaustat pääririkosten osalta olivat seuraavat:

- henkirikos (2 hlöä)
- törkeä pahoinpitely (1 hlö)
- törkeä huumausainerikos (1 hlö)
- petos (1 hlö)
- rattijuopumus, ryöstö ja varkaus (1 hlö)
- pahoinpitely ja vapaudenriisto (1 hlö)
- useita erilaisia rikoksia, kuten omaisuusrikoksia ja rattijuopumuksia (1 hlö)
- väkivaltarikos/-rikoksia ja petos (1 hlö).

Haastatelluista kolmella oli yli kuuden vuoden mittainen vankeustuomio, yhdellä elinkautinen. Kahdella haastatellulla tuomion pituus oli 3–4,5 vuotta. Kahdella tuomio oli puolestaan reilu kaksi vuotta. Lyhin tuomio oli yhden vuoden ja kahden kuukauden mittainen.

Vankilakertaisuudeltaan haastatellut olivat kirjava joukko. Neljällä haastatellulla vankeustuomio oli ensimmäinen, yhdellä toinen. Muut olivat olleet vankilassa useita kertoja: yksi henkilö oli haastattelun aikaan neljättä kertaa suoritta-

massa vankeustuomiota, toinen viidettä. Yhdellä haastatellulla vankeustuomio oli yhdeksäs. Edelleen yksi haastateltu oli ollut vankilassa useita kertoja eikä osannut sanoa vankeustuomioidensa lukumäärää.

Koska kahta henkilöä lukuun ottamatta yhteys koevapaudessa olleisiin syntyi vankilahenkilökunnan kautta, haastatellut eivät välttämättä ole valikoituneet täysin sattumanvaraisesti. Haastateltavaksi suostuneet ovat saattaneet suhtautua koevapauteen keskimääräistä myönteisemmin; koevapauteen kielteisesti suhtautunut ei ehkä olisi haastateltavaksi suostunut tai vankilahenkilökunta ei olisi tällaista henkilöä välttämättä ensisijaisesti haastateltavaksi tiedustellut. Toisaalta vankilahenkilökunnan valintaan on voinut vaikuttaa käsitys siitä, ketkä henkilöt olisivat sanavalmiita tai ainakin halukkaita keskustelemaan valvotusta koevapaudesta.

Haastatelluista kaksi oli naisia ja seitsemän miehiä. Neljä haastateltua oli alle 35-vuotiaita. Kaksi haastateltua oli yli 35-vuotiaita mutta alle 50-vuotiaita. Kolme haastateltua oli yli 50-vuotiaita.

Haastatteluhetkellä koevapaudessa olleiden lisäksi haastateltiin kolme aiemmin koevapaudessa ollutta henkilöä, jotka olivat haastatteluhetkellä olleet jo jonkin aikaa vapaudessa. Näiden kolmen haastattelun lisäksi kahden vapautuneen kanssa sovittiin haastattelut, joita ei kuitenkaan tehty. Toinen henkilöistä perui haastattelun aikapulaan vedoten, ja toinen ei saapunut sovittuun haastatteluun eikä häneen saatu enää yhteyttä yrityksistä huolimatta.

Tutkija tiedusteli vankiloilta haastateltavia etsiessään myös sellaisista henkilöistä, joilla koevapaus oli keskeytetty tai peruutettu, mutta sopivia henkilöitä ei löytynyt. Joko vankilasta ei kyselyhetkellä löytynyt tällaisia henkilöitä, tai henkilö ei vastannut haastattelupyyntöön.

Vankilahenkilökunnan haastattelujen yhteydessä haastatelluilta tiedusteltiin sopivia *vankeinhoidon ulkopuolisia haastateltavia*, jotka olisivat olleet koevapauksien kanssa tekemisissä. Vankeinhoidon ulkopuolisista toimijoista eli järjestöjen, KHL:n ja kaupunkien/kuntien edustajista kuusi löydettiin tätä kautta. Lisäksi yhteen organisaatioon otettiin yhteyttä suoraan, ilman vankilahenkilökunnan mainintaa.

Kaikki sidosryhmien edustajat, joita haastateltiin, olivat olleet vähintään muutamana koevapaustapauksen kanssa tekemisissä. Osa haastatelluista oli ollut koevapaudessa olleiden kanssa tekemisissä heti vankeuslain voimaantulosta alkaen.

Kuntien ja kaupunkien työntekijöiden löytäminen haastateltaviksi osoittautui hankalahoiseksi; tältä sektorilta tehtiin vain yksi haastattelu, joka tosin oli ryhmähaastattelu. Ne vankilahenkilökuntaan kuuluneet, joilta asiaa erikseen tiedusteltiin, eivät monesti osanneet nimetä kaupungin tai kunnan työntekijöitä haastateltaviksi. Tämä johtui siitä, että vankiloista oltiin tapauskohtaisesti koevapauksiin liittyen yhteydessä kaupungin tai kunnan työntekijöihin enemmänkin sattumanvaraisesti, kun taas järjestöissä ja KHL:ssä tiettyihin yhteyshenkilöihin oltiin yhteydessä useammin ja heidät tunnettiin. Mainitussa haastattelussa läsnä olleisiin kaupungin työntekijöihinkin yhteys saatiin järjestön kautta, eli toinen, järjestöä edustanut haastateltu mainitsi kaupungin työntekijän nimen, mitä kautta ko. haastattelu järjestyi.

Haastattelut käytännössä

Tutkimushaastattelut tehtiin puolistrukturoidun haastattelurungon (Liite 4) mukaisesti. Haastattelussa edettiin mahdollisuuksien mukaan rungon luomissa raameissa, mutta joissakin haastatteluissa asioissa edettiin kysymysrunгон järjestyksestä poikkeavasti keskustelun edetessä luontevasti eri järjestyksessä. Tutkija teki myös tarkentavia kysymyksiä kiinnostavista seikoista kysymysrunгон ulkopuolelta.

Kullekin ryhmälle – koevapaudessa olleet, vapautuneet, vankilahenkilökunta, sijoittajayksiköiden henkilökunta, sidosryhmien edustajat – kysymysrungot olivat hieman erilaiset. Lisäksi kysymyslistaa hienosäädettiin tarpeen vaatiessa haastateltavan organisaation ja/tai sen toimialan mukaan.

Haastateltavan niin halutessa haastattelukysymykset lähetettiin hänelle etukäteen. Tutkija kuitenkin korosti, että haastattelu voi edetä vapaamuotoisesti eikä aiheeseen liittyviä sivupolkuja ollut syytä tietoisesti välttää. Haastattelun alussa tutkija kertoi haastatelluille tutkimusprojektista ja tutkimuksen aikataulusta, minkä jälkeen edettiin varsinaiseen haastatteluun.

Haastattelujen yhteydessä haastatelluille korostettiin, että aineistoa käsiteltäessä ja tutkimustuloksia raporttoitaessa pyrittäisiin eri keinoin haastateltujen tunnistamattomuuteen. Lisäksi haastatelluille annettiin mahdollisuus tutustua käsikirjoitukseen ja kommentoida sitä ennen tutkimusraportin julkaisemista.

Haastattelut tehtiin kasvotusten tai puhelimitse. Koevapaudessa olleiden haastattelut pyrittiin tekemään kasvotusten, mutta yksi näistä haastatteluista jouduttiin tekemään puhelimitse haastatellun ja tutkijan aikatauluongelmien vuoksi.

Kasvotusten tehdyt koevapausvankien tai vapautuneiden haastattelut tehtiin vankilassa valvontakäynnin yhteydessä (4 henkilöä), Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiloissa (1 hlö), kirjastosta vuokratussa tilassa (2 hlöä) tai haastatellun kotona (1 hlö).

Vankilahenkilökunnan ja sijoittajayksiköiden henkilökunnan haastattelut tehtiin vankilassa (5 haastattelua) tai puhelimitse (9 haastattelua). Muiden toimijoiden haastattelut tehtiin joko näiden toimipaikoissa (4 haastattelua), Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiloissa (1 haastattelu) tai puhelimitse (2 haastattelua).

Haastattelut kestivät vajaan puolesta tunnista kahteen ja puoleen tuntiin. Valtaosassa haastatteluja oli läsnä haastateltava ja haastatteliija (tutkija). Kolme haastattelua oli ryhmähaastatteluja, joihin osallistui kaksi haastateltavaa. Näistä toista haastattelua jatkettiin ajan loppumisen vuoksi toisena ajankohtana puhelimitse toisen haastateltavan kanssa. Lisäksi yksi henkilö, jota haastateltiin puhelimitse, vastasi ensin kysymyksiin kirjallisesti, minkä jälkeen tutkija esitti puhelimitse tarkentavia kysymyksiä.

Haastatteluaineiston käsittely ja raportointi

Haastattelut tallennettiin digitaalisella tallentimella ja litteroitiin. Litteroijina toimi tutkijan lisäksi tutkimusapulaisia sekä yksi tutkimuslaitoksen ulkopuolelta rekrytoitu litteroija. Litteroinnit tehtiin sanatarkasti, mutta äänenpainoja, äännähdyksiä tms. ei litteroitu.

Haastatteluaineiston laadullinen analyysi toteutettiin siten, että litteroidut haastattelut luettiin useaan kertaan läpi. Tekstiin merkittiin hakasulkeisiin avain-

ilmaisuja (esim. [ei panostusta tiettyyn ryhmään], [valvonta ei häirinnyt]), jotka merkittiin tiedostoon eri värillä havainnoinnin helpottamiseksi. Kustakin haastattelusta tehtiin luettelomainen tiivistelmä, jossa nostettiin esiin keskeiset seikat.

Haastatteluja lukiessa tekstistä havainnoitiin teemoja tai aiheita, joita haastattelussa kommentoitiin. Tämän jälkeen kunkin teeman alle kerättiin kustakin haastattelusta ko. teemaa käsitelleet osiot. Haastattelut analysoitiin ensi vaiheessa ryhmittäin, joita oli neljä: koevapaudessa olleet, vankilahenkilökunta, sijoittajajyksiköiden henkilökunta sekä vankeinhoidon ulkopuoliset toimijat.

Haastatteluaineiston käsittelyssä ja raportoinnissa on pyritty siihen, että haastateltuja ei ole mahdollista tunnistaa. Raportissa haastatelluista on annettu taustatietoja, jotta haastateltu on mahdollista yksilöidä riittävästi. Tietoja on koevapaudessa olevien osalta yleistetty tunnistamattomuuden takaamiseksi. Tämä tieto (esim. koevapaudessa olleen tapauksessa H6, nainen, huumausainerikos, keskipitkinen tuomio) on ilmaistu kunkin lainauksen perässä sulkumerkkien sisällä.

Suurista lainauksista on poistettu kaikki viittaukset henkilöihin, paikkoihin ja muihin seikkoihin, jotka voisivat henkilöidä haastatellun. Näiden ilmausten sijaan asia ilmaistaan raportissa yleisluontoisesti, esimerkiksi viittaamalla [kaupunginosaan] tapauksessa, jossa olisi esimerkiksi puhuttu Helsingin Malmin kaupunginosasta (kuvitteellinen esimerkki). Lainauksia on lyhennetty, mikäli haastateltu on kesken vastauksensa kertonut käsiteltävään asiaan kuulumatonta. Tällöin pois jätetty lainauksen osa on merkitty seuraavasti: [- -]. Lainauksista on poistettu ilman näitä merkintöjä turhia täyttösanoja (niinku, tota), sekä samaa asiaa toistavia sanoja ja ilmauksia. Joissakin lainauksissa on myös sanajärjestyistä hiottu luettavuuden parantamiseksi asiasisältöä kuitenkin muuttamatta.

Haastattelurungot

Koevapaudessa olleet / vapautuneet

HAASTATTELUKYSYMYKSIÄ, Valvottu koevapaus / Koevapaudessa oleva tai vapautunut

Taustatiedot

- Sukupuoli?
- Ikä?
- Vankila?
- Oletko ollut rangaistuksen aikana sijoitettuna muuhun vankilaan?
- Kuinka monetta kertaa vankilassa?
- Päärikos?
- Vankeusrangaistuksen pituus?
- Koevapauden pituus?

Koevapautteen ”hakeminen” ja koevapauden valmistelu

- Miten ja missä vaiheessa sait tietoa mahdollisuudesta päästä valvottuun koevapauteen?
- Oliko rangaistusajan suunnitelmassasi maininta valvotun koevapauden mahdollisuudesta?
- Miksi hait/halusit valvottuun koevapauteen?
- Missä vaiheessa tuomiota koevapautta alettiin valmistella?
- Kuinka kauan valmistelu kesti ja miten se eteni?
- Oliko valmisteluprosessi sujuva vai oliko matkan varrella joitakin ongelmia/hidasteita?
- Saitko vankilasta apua/neuvoja valvotun koevapauden hakemisessa? Millaista apua?
- Saitko muilta henkilöiltä vankilan ulkopuolelta tai esim. järjestöiltä apua koevapauden hakemisessa? Millaista apua?
- Millaista oli koevapauden saamiseksi tarvittavien toimintavelvoitteen ja asuinpaikan hankkiminen?
- Miltä valmisteluprosessi tuntui yleisesti ottaen?
- Olisiko valmisteluprosessissa jotakin kehittämisen varaa? Mitä?

Koevapauden ehdot

- Mikä on toimintavelvoitteesi koevapauden aikana?
- Miksi kyseinen toimintavelvoite valittiin?
- Saitko itse vaikuttaa toimintavelvoitteen määrittelyyn? Miten?
- Millaisia liikkumista, ajankäyttöä tai vapaa-aikaa koskevia tai muita rajoituksia sinulle on määrätty?
- Millaiselta rajoitukset tuntuvat?
- Missä asut koevapauden aikana?
- Onko ehtojen noudattaminen on ollut helppoa/vaikeaa? Miksi?

- Olisitko kaivannut johonkin asiaan tarkempia neuvoja/ehtoja/rajoja? Mihin?

Koivapauden valvonta ym.

- Millä tavoin koivapauttasi valvotaan?
- Onko valvonta mielestäsi sopivasti mitoitettu?
- Ketkä valvontaa ovat tehneet käytännössä?
- Millainen suhde valvojiin on?
- Millaisista asioista valvontakäytien tai -soittojen aikana keskustellaan?
- Koetko, että olet saanut koivapauden aikana myös tukea?
- Päihteettömyyden valvonta? Miten sujui? Kuinka usein valvottiin, missä tilanteissa?
- Oletko saanut koivapauden aikana huomautusta tai varoitusta ehtojen noudattamiseen liittyen? Miksi/millaisessa tilanteessa?
- Miltä valvonta tuntuu?
- Oletko käyttänyt joitakin kunnallisia palveluja (esim. sairaanhoito, työvoimaviranomaiset) valvotun koivapauden aikana? Mitä? Miten palvelujen käyttäminen on sujunut?
- Entä järjestöjen palveluja?

Koivapaus ja vapautumisen jälkeinen aika

- Uskotko, että valvotusta koivapaudesta on hyötyä, kun ajattelet vapautumisen jälkeistä aikaa? Miten/miksi/miksi ei?
- Jatkuuko toimintavelvoitteeseesi liittyvä toiminta (työ, opiskelu, kuntoutus tms.) koivapauden jälkeen?
- Oletko vapautumassa ehdonalaiseen koivapauden jälkeen? Oletko tavannut ehdonalaivalvojaasi koivapauden aikana? Miltä se tuntuu?

Koivapaus yleisesti

- Mitä hyviä ja/tai huonoja puolia valvotussa koivapauudessa on?
- Jotain kehitettävää?
- Muita kommentteja?

Vankilahenkilökunta

HAASTATTELUKYSYMYKSIÄ, Valvottu koivapaus / Vankilahenkilökunta¹

Taustatiedot

- Virka-asema?
- Asema suhteessa valvottujen koivapauksien täytäntöönpanoon?
- Kuinka pitkään toiminut valvottujen koivapauksien parissa?
- Vankila ja mahdollinen osasto?

¹ Sijoittajayksikköjen työntekijöiden haastattelurunko vastasi pitkälti vankilahenkilökunnan haastattelurunkoa.

Koevapauteen haluavat ja pääsevät vangit

- Millaisia vankeja valvottuun koevapauteen haluaa?
- Millaisia vankeja valvottuun koevapauteen pääsee?
- Onko rikoslajilla merkitystä, kun arvioidaan henkilön mahdollisuuksia päästä valvottuun koevapauteen? Millainen merkitys?
- Onko koevapausvangeissa erotettavissa joitakin ”tyyppisiä” esim. rikostaustan, iän, tms. piirteen mukaan?
- Onko joihinkin ryhmiin erityisesti panostettu (naiset, nuoret, tiettyihin rikoksiin syyllistyneet, ensikertalaiset)? Mihin? Miksi?
- Entä millaisia vankeja ei pääse valvottuun koevapauteen? Miksi?
- Jos ei pääse valvottuun koevapauteen siksi, että ”ehtojen noudattaminen epätodennäköistä”, mistä on kyse? Miten asiaa arvioidaan, ja mitkä tekijät vaikuttavat?
- Miten vangit ovat suhtautuneet siihen, etteivät pääse valvottuun koevapauteen vaikka ovat halunneet?
- Onko sellaisia vankeja, jotka voisivat lähtökohtaisesti päästä valvottuun koevapauteen, mutta jotka eivät halua? Millaisia syitä ”kieltäytymiselle” taustalla?
- Kun ransussa on maininta koevapauden mahdollisuudesta, miten koevapauden valmistelu käynnistyy?
- Millaisin sanoin koevapauden mahdollisuus mainitaan ransussa?
- Miten toimitte, jos ransussa ei ole mainintaa koevapauden mahdollisuudesta, mutta vanki haluaa siitä huolimatta koevapauteen?

Koevapauden valmistelu

- Onko olemassa vankeinhoitolaitoksen yhteisiä menettelytapoja valvotun koevapauden ”hakemisprosessiin” (esim. lomakkeet tms.)?
- Mikä on vankilan rooli koevapautta koskevassa päätöksenteossa?
- Kuka päättää koevapauden keston? Sijoittajayksikön vs. vankilan rooli?
- Mitkä tekijät vaikuttavat siihen, kuinka pitkä koevapaus vangille määrätään?
- Lausunnot muilta viranomaisilta (esim. poliisi) koevapauteen pääsevistä? Millaisia sisällöltään? Mikä on lausuntojen merkitys?
- Miten opiskelu-, työ- tai muu toimintavelvoitepaikka löytyy?
- Missä vaiheessa koevapauden valmistelua vangilla tulee olla tieto asunnosta ja toimintavelvoitteesta?
- Määritelläänkö toimintavelvoite myös vapaa-ajalle?
- Onko Kriminaalihuoltolaitoksen valvoja mukana koevapauden valmistelussa?
- Yhteistyö muiden viranomaisten kanssa? Millaista? Toimiiko?
- Yhteistyö järjestöjen kanssa? Millaista? Toimiiko?
- Onko taloudellisella taantumalla vaikutusta näihin?

Valvotun koevapauden ehdot ja niiden valvonta

- Mikä määrittää käytettyjen valvontakeinojen kirjon ja valvontatapahtumien intensiivisyyden?

- Missä tilanteessa/millaisille vangeille määritellään esim. vapaa-aikaa koskevia tai muunlaisia rajoituksia?
- Millaisia muita rajoituksia on määrätty?
- Lievennetäänkö rajoituksia tai valvontaa koevapauden edetessä sovitusti?
- Kuka tekee päätökset ehtojen, rajoitusten ja valvonnan muutoksista?
- Millaisia valvontakeinoja koevapaudessa olevien valvonnassa käytetään vankilassanne?
- Miksi juuri näitä keinoja?
- Paikannus ja muut tekniset laitteet? Toimivatko, ovatko luotettavia, onko ollut toimintahäiriöitä?
- Tarkistuskäynnit kotona/toimintapaikalla/”lähialueilla”? Millaisia? Mitä käytännössä?
- Mistä valvontasoitoilla ja -käynneillä keskustellaan?
- Onko tullut tilannetta, että olisi ollut epäselvää, onko oikea henkilö puhelimen toisessa päässä? Mitä silloin tehty?
- Ovatko valvontakeinot riittäviä?
- Onko olemassa valvontaa vaikeuttavia tekijöitä?
- Risen ohjeessa valvotun koevapauden täytäntöönpanossa määritellään, että valvonnassa tulee käyttää sitä useampia keinoja mitä suuremman riskin vangista on kyse. Miten riskin suuruutta arvioidaan/mitkä tekijät siihen vaikuttavat?
- Valvotaanko joitakin vankiryhmiä tai vankeja, joilla on tietynlainen tausta (esim. tietty rikostausta), intensiivisemmin kuin toisia? Millaisia ryhmiä?
- Tehdäänkö valvontayhteistyötä muiden vankiloiden kanssa? Millaista yhteistyötä? Toimiiko yhteistyö? Tulisiko yhteistyötä kehittää? Miten?
- Kuka/keitä valvontaa käytännössä tekevät?
- Miten mahdollisiin rikkomuksiin reagoidaan?
- Kuinka seurataan toimintavelvoitteiden toteutumista? Käytännölliset velvoitteet, työ? Abstraktit velvoitteet, kuten arkielämän taitojen kehittymisen?

Muuta

- Eroaako valvotun koevapauden täytäntöönpano: ”tavalliset” määräaikaista rangaistusta suorittavat, koko rangaistusta suorittavat vs. elinkautisvangit? Miten?
- Onko vankilastanne koevapauden päässeiden koevapauksia epäonnistunut? Mikä on aiheuttanut koevapauden epäonnistumisen?
- Mitä mieltä olet valvottua koevapautta koskevasta Rikosseuraamusviraston ohjeistuksesta?
- Onko sijoittajayksikkö antanut tarkempia ohjeita/määräyksiä valvottujen koevapauksien täytäntöönpanosta? Millaisia?
- Koevapauden tavoitteet: yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen, erityisen tuen tarpeessa olevat vangit vs. vankiluvun vähentäminen? Mitä mieltä olet tavoitteista?
- Mitä hyviä ja/tai huonoja puolia valvotussa koevapaudessa on?
- Miten valvottua koevapautta tulisi mielestäsi kehittää?

Vankeinhoidon ulkopuoliset toimijat

HAASTATTELUKYSYMYKSIÄ, Valvottu koevapaus / Vankeinhoidon ulkopuolinen toimija [esimerkki: KHL]

- Virka-asema/ammatti?
- Asema suhteessa valvottuihin koevapauksiin?
- Kuinka pitkään toiminut valvottujen koevapauksien parissa?
- Millaista ehdonalaisen vapauden valvonta on?
- Tiedotettiinko koevapaudesta KHL:lle vai miten ovat saaneet tietoa koevapaudesta?
- Millaisia kokemuksia valvotusta koevapaudesta?
- Onko ehdonalaisvalvojiilla (virallista) roolia koevapauksissa? Millainen rooli?
- Onko mitään yhteisiä toimintalinjoja/ohjeistusta tms. siitä, miten koevapauksiin ”suhtaudutaan”?
- Onko koevapaudessa olijoiden tapaamiseen joitakin yleisiä ohjeita vai toimitaanko tapauskohtaisesti?
- Onko vankiloiden kanssa säännöllistä/organisointia yhteistyötä valvottuihin koevapauksiin liittyen? Mitkä ovat yhteistyön muodot?
- Missä vaiheessa koevapauden valmistelua KHL:n edustaja tulee mukaan?
- Onko KHL:n edustaja aina mukana valmistelussa, kun koevapautteen lähtijän ehdonalaista valvotaan?
- Yhteistyö valvottujen koevapauksien valmisteluvaiheessa?
- Yhteistyö täytäntöönpanovaiheessa?
- Näkemyksiä valvotun koevapauden valmistelusta kokonaisuutena?
- Koetko, että tapaamiset valvotussa koevapaudessa olijoiden kanssa ovat samalla myös valvontaa?
- Millaisia vankeja koevapaudessa olijat ovat?
- Eroavatko koevapausvangit muista vapautuvista? Miten?
- Onko koevapausvangeilla joitakin erityistarpeita tai -piirteitä?
- Keskittyykö valvottu koevapaus mielestäsi tietynlaisille vangeille?
- Millaisia tapaamiset koevapaudessa olijoiden kanssa ovat? Mistä keskustellaan?
- Tulisiko kaikkien ”valvottuun ehdonalaiseen” vapautuvien, valvotussa koevapaudessa olevien toimintavelvoitteeseen sisällyttää tapaaminen/tapaamisia ehdonalaisvalvojan kanssa? Miksi/miksi ei?
- Valvonnan ja/tai valvotun koevapauden ylipäätään kehittyminen alkuaikojista tähän päivään?
- Mielenpito/näkemyksiä valvotun koevapauden valvonnasta?
- Mikä mielestäsi on valvotun koevapauden tarkoitus/tavoite? Kenelle koevapaus on tarkoitettu?
- Tulisiko kaikkien vankien päästä valvottuun koevapauteen?
- Mitkä tekijät mielestäsi edesauttavat valvotun koevapauden onnistumista?
- Entä mitkä tekijät vaikeuttavat valvotun koevapauden onnistumista?
- Uskotko, että valvotusta koevapaudesta on hyötyä, kun ajattelee koevapaudessa olleiden vapautumisen jälkeistä aikaa? Miten/miksi/miksi ei?

- Hyvät/huonot puolet valvotussa koevapaudessa?
- Kehittämisehdotuksia?
- Muita kommentteja?

Vankiloille suunnatun kyselyn kysymysrunko

Kysely valvotusta koevapaudesta

- Vankila ja mahdollinen osasto?
 - Vastaajan virka-asema?
 - Vastaajan asema valvottujen koevapauksien täytäntöönpanoon nähden?
 - HUOM. Mikäli vankilastanne ei ole päässyt yhtään vankia valvottuun koevapauteen, tämä tulee mainita vastauslomakkeessa. Toivomme, että tällaisessakin tilanteessa kyselyyn vastataan soveltuvin osin.
1. Mitkä tekijät vaikuttavat siihen, pääseekö vanki koevapauteen? Tärkeysjärjestys?
 2. Mitkä tekijät estävät henkilön pääsyn valvottuun koevapauteen?/Millä tekijöillä on perusteltu sitä, että vankia ei ole päästetty valvottuun koevapauteen?
 3. Kuinka monta kertaa vankilassanne on evätty henkilön pääsy koevapauteen vuoden 2008 loppuun mennessä (eli hakemus on hylätty)? Kerro myös, onko kyseessä täsmällinen tieto vai arvio.
 4. Millaista *tukea* vanki saa vankilaltanne valvotun koevapauden hakemises- sa ja valmistelussa?
 5. Mitkä tekijät vaikuttavat siihen, kuinka pitkä koevapaus vangille määrätään?
 6. Saako vanki vankilaltanne jonkinlaista tukea, neuvoja tai apua koevapauden aikana?
 7. Saako vanki tukea, neuvoja tai apua koevapauden aikana muilta tahoilta? Keneltä/mistä?
 8. Millaisia *valvontakeinoja* koevapauden valvomisessa on vankilassanne käytetty ja miksi näihin keinoihin on päädytty?
 9. Vaikuttavatko vankilanne maantieteellinen sijainti, koko, laitostyyppi, resurssit tai vastaavat tekijät valvotun koevapauden täytäntöönpanoon? Millä tavalla?
 10. Helpottavatko tai vaikeuttavatko valvotun koevapauden valvontaa ja tuen tarjoamista koskevat säännökset ja muu normisto (esim. Rikosseuraamusviraston ohje) valvotun koevapauden täytäntöönpanoa? Millä tavalla? Onko ohjeistus riittävän yksiselitteistä ja yksityiskohtaista?
 11. Onko koevapauksien valmistelussa ja/tai täytäntöönpanossa tehty yhteistyötä muiden vankiloiden kanssa? Millaista yhteistyötä? Miten yhteistyö toimii? Yhteistyön merkitys?
 12. Tehdäänkö vankilassanne koevapauksien valmistelussa ja täytäntöönpanossa yhteistyötä muiden viranomaisien (poliisi, kunnat) ja/tai järjestöjen kanssa? Millaista yhteistyötä? Miten yhteistyö toimii? Yhteistyön merkitys?
 13. Mikäli vankilasta koevapauteen vapautetun koevapaus on epäonnistunut eli koevapaus on peruttu, mikä on aiheuttanut koevapauden epäonnistumisen?

14. Mitkä tekijät edesauttavat koevapauden onnistumista?
15. Mitkä tekijät mahdollisesti vaikeuttavat koevapauden onnistumista?
16. Onko valvotun koevapauden käyttöönotto ollut hyvä/huono asia? Miksi?
17. Miten valvottua koevapautta tulisi kehittää?
18. Millä tavalla valvottu koevapaus edistää/ei edistä vankien yhteiskuntaan sijoittumista ja rikoksetonta elämäntapaa?

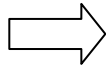
LIITE 6

Vanhan ja uuden organisaation mukaiset nimitykset

31.12.2009 saakka

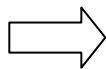
1.1.2010 alkaen

Rikosseuraamusvirasto

Rikosseuraamuslaitoksen
keskushallintoyksikkö

Vankeinhoitolaitos

osa Rikosseuraamuslaitosta

Kriminaalihuoltolaitos

osa Rikosseuraamuslaitosta

aluevankila (5 kpl)

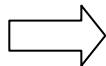
rikosseuraamusalue (3 kpl)

sijoittajayksikkö

arviointikeskus

vankeinhoitoesimies

rikosseuraamusesimies

Leena Mäkipää

National Research Institute
of Legal Policy

SUMMARY

Research Report No. 249
Helsinki 2010

ENFORCEMENT AND APPLICABILITY OF SUPERVISED PROBATIONARY FREEDOM IN FINLAND

Supervised probationary freedom was first implemented in Finland in October 2006. In probationary freedom, convicts are released from prison up to six months prior to the actual parole if certain prerequisites are met. The framework for probationary freedom enables individual methods of implementation according to the needs of the specific convict.

The prerequisites for probationary freedom are defined in the Penal Code (39/1889). Firstly, the probationary freedom must promote the implementation of the so-called individual sentence plan, which determines the requirements for serving the sentence, for the release from prison, and for the parole. Secondly, it is to be deemed probable that the convict in question will follow the conditions defined for him/her. The evaluation is based on the information received on the conduct of the prisoner during the sentence, on his/her personality and on past criminality.

When released in probationary freedom, the convicts are required to live at home and to take part in productive activities such as work, studying, rehabilitation etc. They are supervised by correctional officers via mobile phone tracking, visits to home and work place, and by phone conversations. Case-specific restrictions are defined for each person placed in probationary freedom. Usually the person is allowed to move in a restricted area (e.g. within city limits) and must remain at home during night-time. In addition, the use of alcohol or other intoxicants is prohibited.

The foundation for introducing probationary freedom into the Finnish penal system lies in certain definitions of criminal policy as well as the development of related international laws, such as human right conventions. The aim of Finnish criminal policy has been to transform the serving of a prison sentence into a more predictable and systematic process in which a convict is given the chance of gradually increasing the “openness” of his/her life circumstances. The implementation of probationary freedom may also be seen as a manifestation of the shift of

focus in correctional services towards the so-called communal punishments (e.g. community service). One of the main objectives is to decrease the use of prisons by emphasizing sanctions that both cost less and are more effective in preventing recidivism.

This study examines the enforcement of supervised probationary freedom in Finland and the possible needs for elaborating the system. The empirical data used is versatile: Quantitative data consists of all the convicts whose probationary freedom ended before December 2008. This data covers personal data of the convicts as well as information on the conditions of their probationary freedom. In addition, focused interviews of various relevant persons were conducted (e.g. convicts placed in probationary freedom, prison staff, other officials, and representatives of non-governmental organizations).

Stumbling blocks: preparing probationary freedom, information sharing

The study shows that the preparation of probationary freedom is often a lengthy process involving several actors and phases. First, prison officials assess “in good time” whether the above-mentioned prerequisites are met. If this preliminary assessment is favourable, the convict is put forward for probationary freedom. The matter is then taken up by the so-called assessment centre of the Criminal Sanctions Region, which, at its discretion, authorises the commencement of the official preparations and finally places the convict in probationary freedom.

In practice, not all cases proceed to the official decision-making stage at the assessment centre. Prison officials may at some point of the preliminary clarification notice that the prerequisites for probationary freedom will not be met. They thus hold significant discretionary powers regarding the selection of convicts for probationary freedom.

During the preparatory process the convict must often be active and enterprising. Additionally, practices regarding the initiation and advancement of preparations vary depending on the prison. If the convict is not capable of seeing to the basic requirements of probationary freedom (such as arranging accommodation and a job or some other activity), the prison staff has to play a more considerable role in the preparations. Many interviewees demanded more resources for the preparation and enforcement of probationary freedom.

Some interviewees had experienced problems with the way the preparations for probationary freedom had proceeded. Many thought that

the process had partly or completely stumbled and/or been unnecessarily prolonged. There had also been instances of deficient flow of information, and sometimes the relevant parties in the process had felt neglected.

In some cases, the different authorities and other actors, such as NGO representatives, play a vital role in the realization of probationary freedom. The cooperation has various forms: agencies outside the correctional system may, for example, provide the convicts with accommodation, jobs, financial assistance, drug rehabilitation or other support services.

Prisons also collaborate with each other when there are convicts whose probationary freedom is to be enforced in a place other than where they are serving their sentence. When commenting on the collaboration between prison administration and outside officials and NGOs, the interviewees demanded more flexibility and better organization.

Flexible framework provides various methods of implementation

More than two-thirds of those in probationary freedom had work or studying as their primary activity. However, an abundance of other activities had also been approved by the correctional officers. Often the operational content of probationary freedom consisted of a combination of activities: drug rehabilitation, attending mental health groups or other support services, volunteer work, caring for a child or other relative, different hobbies, working on personal relationships and/or housework.

Supervision constitutes an essential part of probationary freedom. In Finland, supervision is realized primarily by mobile tracking. Convict's position is determined within the GSM network, and communication through the mobile phone is also frequent. The convicts are also supervised by the prison staff face-to-face, i.e. by control visits to home or work place. In most cases the convict also has to visit prison regularly. Visits by the prison staff are, however, few due to the lack of resources.

Most of the interviewed convicts placed in probationary freedom had a positive attitude towards the supervision. According to them, the extent of the supervision was quite appropriate. It did not limit their lives excessively, nor was it too strict. Additionally, the restrictions (regarding, e.g. free movement and the use of drugs) were mainly accepted by the convicts as an understandable part of the supervised probationary freedom.

If the conditions of the probationary freedom are violated, the convict is issued a warning or the probationary freedom is cancelled for a fixed period of at least one month, or in full (Penal Code 39/1889, Chapter 2c,

Section 8). Practices for dealing with the violations are not consistent. For example, violating the “zero tolerance” policy on intoxicants was often followed by full withdrawal of probationary freedom, whereas in some cases the punishment was less severe, i.e. withdrawal for a fixed period or a warning. There was uncertainty among the prison staff about how to proceed in cases of violation. They also needed clarification on decision-making responsibilities in such cases.

Probationary freedom was cancelled in 9 % of the cases. The most common reason was violation of the rule which bans the use of intoxicants.

Women, first-offenders and those serving long sentences over-represented

According to the study, women were clearly over-represented when comparing those in probationary freedom with all convicts serving unconditional sentences of imprisonment. In regard to criminal background, those convicted of homicide, narcotics offences or white-collar crimes were over-represented. On the other hand, those convicted of theft or drunken driving were under-represented. The above-mentioned differences in representation are likely to derive, at least partly, from the average length of sentences; homicide and narcotics offences usually result in longer imprisonment than theft or drunken driving.

Prison sentences of those placed in probationary freedom were on an average notably longer than those of the control group. The concentration of probationary freedom in those serving long sentences is congruent with the aims set for the system: probationary freedom has been seen especially beneficial for convicts serving long sentences.

Similarly, first-offenders were over-represented among convicts placed in probationary freedom. Most of them (88 %) were released from open prisons, which is in clear contradiction with the corresponding figure (27 %) of the control group.

The above-mentioned factors – the over-representation of women and first-offenders, and the fairly large proportion of those working or studying – suggest that those placed in probationary freedom are somewhat more capable of coping outside prison than those in the control group. This is probably partly due to the official prerequisites for probationary freedom which in practice exclude the most problematic and/or ill convicts. According to many interviewees, it is easier to prepare and enforce probationary freedom when the basics of life are at least somewhat in order.

Confusion about expedient target group

In addition to the official prerequisites (defined in the Penal Code), an individual convict's chances of being placed in probationary freedom depend on many practical matters as well as personal perceptions. One of these is the prison staff's view on whether probationary freedom actually benefits the convict. Many interviewees thought that as far as the post-release time is concerned, probationary freedom should be somehow genuinely advantageous to the convict. In some cases a convict was declined probationary freedom due to the fact that his/her basic capacities and circumstances outside prison were in such a good order that the current situation was considered favourable enough without probationary freedom. In this respect the interviewees had different views on the expedient target group: should probationary freedom be targeted at those who actually need supported and controlled release, or also at those who do not have major issues with readiness and circumstances?

On the other hand, a convict's probationary freedom may also be declined due to insufficient resources. Even if the official prerequisites are fulfilled, a convict might not be released on probationary freedom because caseload makes it impossible for the prison staff to start preparations.

Many interviewees from open prison staff felt that nearly all convicts would prefer being placed in probationary freedom. In some prisons there were so many willing candidates that the staff did not need, or did not have time to chart the prison population for probationary freedom. This might result in a situation where only the active ones and those fighting for their case achieve a preferred outcome while the more timid and less capable go unnoticed.

Due to its voluntary nature, convicts cannot be obliged to take up probationary freedom. The only exceptions to the rule are the convicts who serve the entire sentence in prison (Penal Code 39/1889, Chapter 2c, Section 11) and who are not released on parole. They are placed in supervised probationary freedom three months before their release.

According to the interviewed prison workers, some convicts do not want probationary freedom for one reason or another. They might not, for example, want officials to control their life outside prison, or they are afraid of failing and losing their face if the probationary freedom is cancelled.

Functional form of punishment

Supervised probationary freedom was regarded as a positive part of the penal system. Most considered it a good form of punishment even though its enforcement had some room for improvement, as mentioned above. It was lauded as adding another step to the system of gradual release (i.e. closed prison, open prison, probationary freedom and parole). It also provided a controlled framework for practising daily life outside prison without intoxicants and crime. Probationary freedom may help a person to return to “normal society” by offering a way to leave prison without experiencing the euphoria of freedom and by reducing the gap between life inside and outside prison.

Many interviewees saw that probationary freedom differs greatly from the usual release from prison. Firstly, it is often more thoroughly prepared. Accommodation and some crime-free activity are usually organised for the convict, whereas on parole, such basics of life are not necessarily readily arranged. Secondly, probationary freedom is set apart from “normal” release by both the supervision and the concrete measures of support often affiliated to probationary freedom.